สยามรัฐ

ฉบับบุคคลดีเด่นในสยาม

บุคคลเกียรติยศของคนไทย

แถมฟรี

สยามรัฐฉบับบุคคลดีเด่นในสยาม บุคคลเกียรติยศของคนไทย มีนาคม 2535 แจกฟรี

รูปโฉมที่เปลี่ยนไป
จะพัฒนาโทรคมนาคมของไทยอย่างไม่มีขีดจำกัด

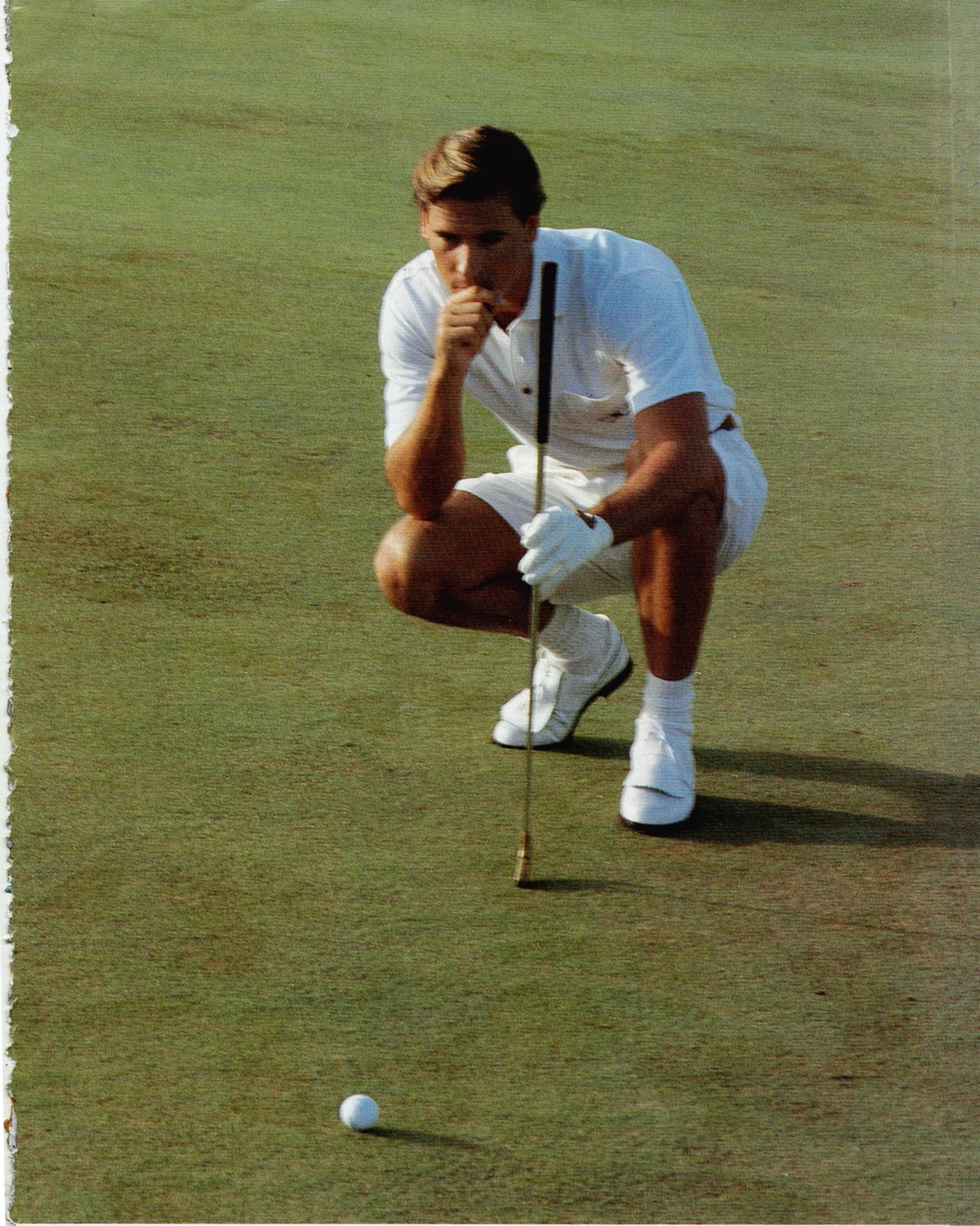

สูตรอร่อยปลายิ้ม
อร่อยลิ้น
ที่เล่น
ที่จริง
หอยลายทอดรสเผ็ด
ตราปลายิ้ม
PRODUCT OF THAILAND
หอยลายทอดรสเผ็ด ตรา ปลายิ้ม

สารบัญ

ภาค 1

สัมภาษณ์พิเศษ

ภาค 2

กราบขอบพระคุณ

หม่อมเจ้ามารยาตรกัญญา ดิศกุล
หม่อมเจ้าดวงทิพโชติ์ อาภากร
หม่อมเจ้าทิตยาทรงกรด จักรพันธ์
หม่อมราชวงศ์ไชยวัฒน์ ไชยยันต์
ท่านผู้หญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ
ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์
พลตรีจำลอง ศรีเมือง
ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร
ศาสตราจารย์ระพี สาคริก
เนาวรัตน์ เรขะกุล
คุณแม่เสงี่ยม สุวรรณวาจกกสิกิจ
สมศรี สุกุมลนันทน์
ศรีวรรณ ศยามานนท์
ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
มาลินี สาคริก และมูลนิธิหลวงประดิษฐ์ไพเราะ

นักเขียนรับเชิญ

สมศรี สุกุมลนันทน์
ศรีวรรณ ศยามานนท์
ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา
มาลินี สาคริก

คำนำ

สยามรัฐฉบับบุคคลดีเด่นในสยาม ชุดบุคคลเกียรติยศ เล่มนี้ เป็นหนังสือเล่มแรกในโครงการพิเศษของหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ปี 2535 ทั้งนี้ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษาเรื่องราวของบุคคลสำคัญในอดีต โดยเห็นว่ากรณียกิจของท่านเหล่านี้ได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ และเป็นรากฐานสำคัญต่อความเป็นไทยในปัจจุบัน

การดำเนินชีวิตของท่าน ไม่ว่าจะเป็นอุปนิสัยส่วนตัว การทำงาน ตลอดจน เทคนิควิธีการต่าง ๆ ล้วนเป็นบทเรียนอันสูงค่าที่อนุชนรุ่นหลังควรจะได้ศึกษา ท่านได้ใช้ชีวิตของท่านทั้งชีวิตเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติแล้ว ภาพชีวิตของท่านยังเปรียบเสมือนกระจกเงา ที่ไม่ควรให้ถูกเก็บไว้ เป็นเพียงแค่ความทรงจำสำหรับทายาทเท่านั้น

การนำภาพชีวิตของท่าน มาเรียงร้อยเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ย่อมให้ประโยชน์อันสูงค่า ที่สยามรัฐบรรจงสร้างสรรค์เพื่อมอบเป็นอภินันทนาการแด่ผู้อ่านสยามรัฐทุกท่าน

การจัดทำหนังสือเล่มนี้ จะสำเร็จผลมิได้ หากขาดการร่วมแรงร่วมใจจากทายาทของท่าน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งด้านเนื้อหาและภาพประกอบ ทำให้การจัดทำหนังสือเล่มนี้สำเร็จผลตามมุ่งหมาย

ท้ายสุดนี้ ขอกราบคารวะต่อดวงวิญญาณของท่าน ตลอดจนผู้มีส่วนสนับสนุนต่อความสำเร็จในการสร้างสรรค์ผลงานของท่านเมื่อครั้งอดีต ซึ่งอาจจะได้รับการบันทึกชื่อไว้หรือไม่ก็ตาม

ขอได้โปรดรับรู้ว่า เราขอกราบคารวะท่านดั่งเช่นบุพการี เพราะตระหนักว่า สิ่งที่เป็นเราในปัจจุบันล้วนแยกไม่ออกจากงานที่ท่านได้ลงแรงไว้เมื่อครั้งอดีตกาล

คณะผู้จัดทำ

เจ้าของ
บริษัท สยามรัฐ จำกัด

ที่ปรึกษาโครงการ
ม.ล.รองฤทธิ์ ปราโมช

ผู้อำนวยการ
ม.ล.วิสุมิตรา ปราโมช

รองผู้อำนวยการ
นายสมบัติ ภู่กาญจน์

บรรณาธิการ

ผู้จัดการ
นายจอมพุฒ หงษ์ศรีทอง

ประธานโครงการ
นายอัชยา วงษ์วิจิตร

รองประธานโครงการ
นายโสภา ฉวีวรรณ

ผู้บริหารโครงการ
นายวิทยา ร่ำรวย

คณะผู้ดำเนินงาน
มนสิกุล โอวาทเภสัชช์
ชรินทร์ แช่มสาคร

หัวหน้าฝ่ายโฆษณาฉบับพิเศษ
นายพรชัย วิภัยวัฒน์

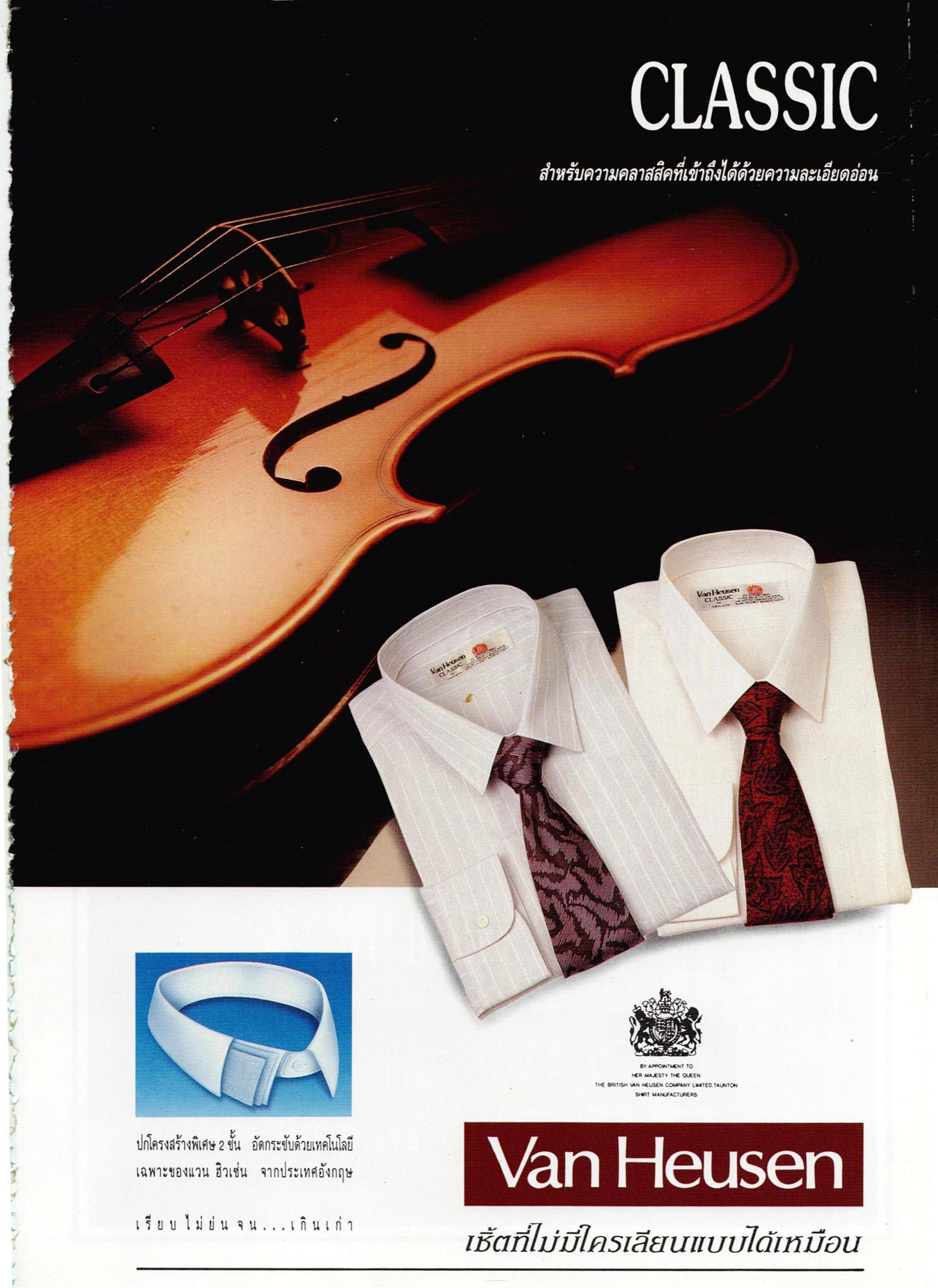
ฝ่ายโฆษณา
นายทันวัฒน์ สุขธัญญาวัฒน์
นางสาวนิภา กรุดเพชร
นางสาวอรุณรัตน์ ภูทองชนะ
นายเมธี จรัสเรืองดำรงค์

หัวหน้าฝ่ายศิลป์
นางสุคนธ์ เตชะสุนทร

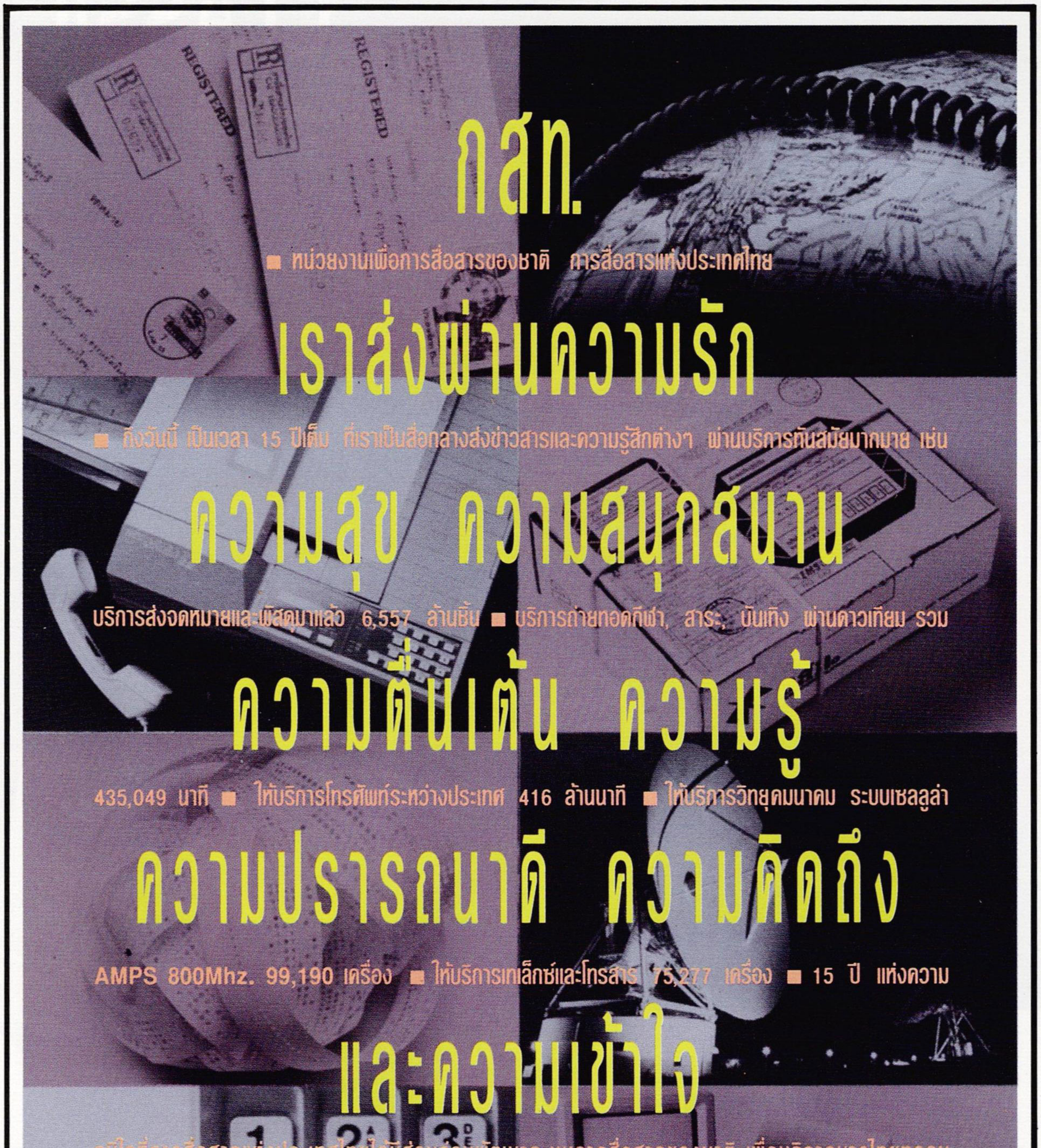
ฝ่ายศิลป์
นายปริญญา อังสุทธิ
นายคนึง นาคชำนาญ
นายประยุทธ พรมทอง
นายธีรวัฒน์ จูหมัดดิ่ง

แยกสี
เจ.ฟิลม์

พิมพ์ที่
โรงพิมพ์สยามรัฐ 306/147
ตรอกรถไฟพระยาวรพงษ์
บางยี่ขัน บางกอกน้อย
กรุงเทพฯ 10700
โทร. 433-0036-8

CLASSIC
สำหรับความคลาสสิคที่เข้าถึงได้ด้วยความละเอียดอ่อน
BY APPOINTMENT TO
HER MAJESTY THE QUEEN
THE BRITISH VAN HEUSEN COMPANY LIMITED TAUNTON
SHIRT MANUFACTURERS
ปกโครงสร้างพิเศษ 2 ชั้น อัดกระชับด้วยเทคโนโลยี
เฉพาะของแวน ฮิวเซ่น จากประเทศอังกฤษ
เรียบ ไม่ย่น จน...เกินเก่า
Van Heusen
เชิ้ตที่ไม่มีใครเลียนแบบได้เหมือน

กสท.
■ หน่วยงานเพื่อการสื่อสารของชาติ การสื่อสารแห่งประเทศไทย
เราส่งผ่านความรัก
■ ถึงวันนี้ เป็นเวลา 15 ปีเต็ม ที่เราเป็นสื่อกลางส่งข่าวสารและความรู้สึกต่างๆ ผ่านบริการทันสมัยมากมาย เช่น
ความสุข ความสนุกสนาน
บริการส่งจดหมายและพัสดุมาแล้ว 6,557 ล้านชิ้น ■ บริการถ่ายทอดกีฬา, สาระ, บันเทิง ผ่านดาวเทียม รวม
ความตื่นเต้น ความรู้
435,049 นาที ■ ให้บริการโทรศัพท์ระหว่างประเทศ 416 ล้านนาที ■ ให้บริการวิทยุคมนาคม ระบบเซลลูล่า
ความปรารถนาดี ความคิดถึง
AMPS 800Mhz. 99,190 เครื่อง ■ ให้บริการเทเล็กซ์และโทรสาร 75,277 เครื่อง ■ 15 ปี แห่งความ
และความเข้าใจ
ภูมิใจที่การสื่อสารแห่งประเทศไทยได้มีส่วนร่วมพัฒนาระบบการสื่อสารของชาติ เพื่อบริการชาวไทยทุกคน
การสื่อสารแห่งประเทศไทย
เครือข่ายทั่วไทย โยงใยทั่วโลก

ดาวอาทรเกื้อผองไทย

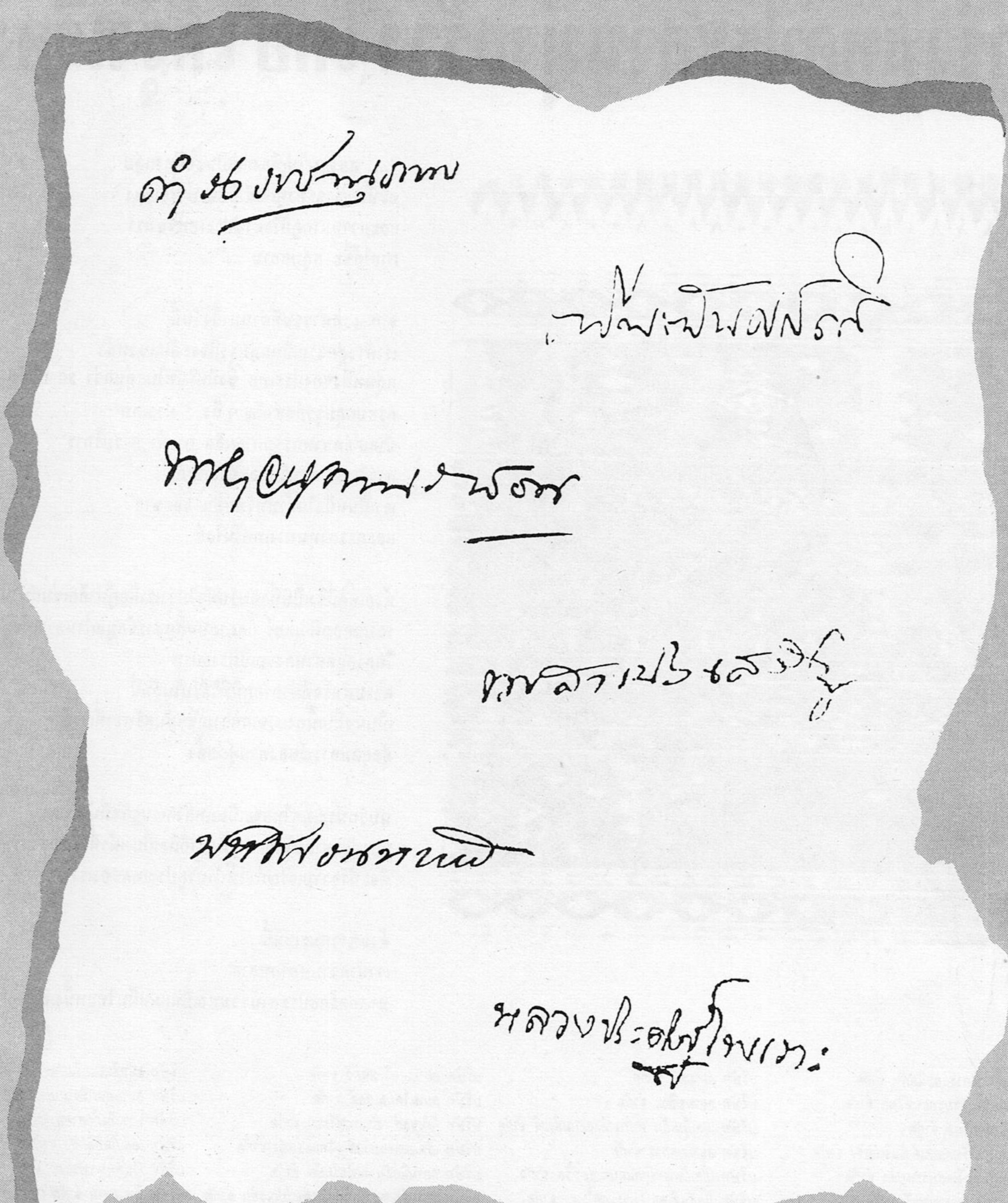
ขอบแดนของดาวดวงนี้ คือขอบเขตแห่ง
สำนึกรับผิดชอบต่อผองชนไทย ในการ
มีส่วนร่วมพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น
ทั้งทางด้านสาธารณสุข เกษตรกรรม
การศึกษา ศาสนา คาลเท็กซ์ ตระหนัก
ในปณิธานดังกล่าวเสมอมา และจะดำรง
บทบาทของดาวอาทร...ดวงนี้ตลอดไป

CALTEX

เพื่อนร่วมทาง

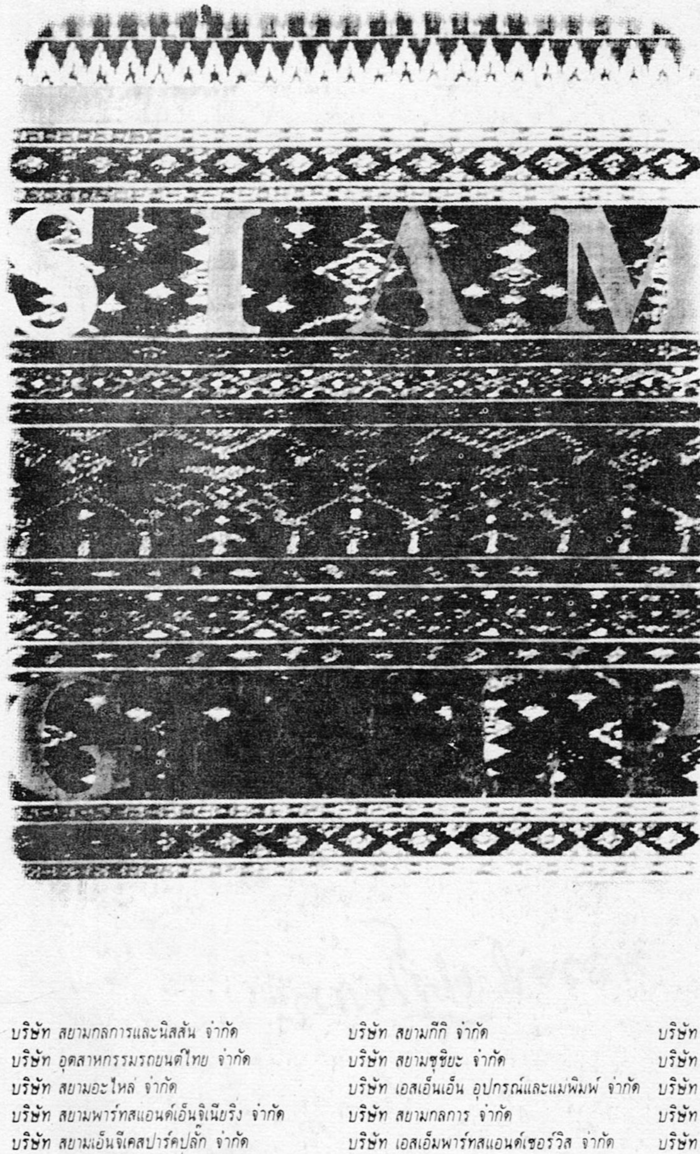

ถ่ายทอดรูปลักษณ์จากอดีต...
63 ปี จากจุดเริ่มต้นของปากกาหมึกซึม
ตำนานแห่งเครื่องเขียนอันทรงคุณค่า = "พิลิแกน"
1929 1992
ขิญชมได้ที่ ● ห้างสรรพสินค้า เซ็นทรัล ทุกสาขา ● ห้างสรรพสินค้า โตคิว
● ห้างอิมพีเรียล ดีพาร์ทเมนท์สโตร์ ● ห้างพีนิคซ์ ชลบุรี
ตัวแทนจำหน่าย : บริษัท กรุงเทพฯ การค้าและอุตสาหกรรม จำกั
418/21-22 ถนนสาธุประดิษฐ์ เยื้องสหธนาคาร
ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120 โทร. 213-2754-5, 212-997

ภาค 1
สัมผัสชีวิตผู้ให้กำเนิด

กลุ่ม
สยาม

หลายเส้นหลากสีสัน
เราร่วมทอประสานมุ่งสร้างไทยให้รุ่งเรือง

"... 'สยาม' ไม่เพียงแต่เป็นชื่อของกลุ่ม
ฉะนั้น เราจะทำทุกอย่างที่จะนำชื่อเสียง
และความภาคภูมิใจมาสู่ประเทศของเรา
ภายใต้ชื่อ กลุ่มสยาม ..."

จาก 4 ทศวรรษที่ผ่านมาถึงวันนี้
เราก้าวสู่ความเป็นกลุ่มธุรกิจระดับแนวหน้า
กลุ่มหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีบริษัทในกลุ่มกว่า 30 บริษัท
ครอบคลุมธุรกิจสำคัญ ๆ ถึง 7 ประเภท
นับแต่อุตสาหกรรมการผลิต การค้า การบริการ
การศึกษา การเงินและประกันภัย
เราเป็นหนึ่งในด้านทรัพย์สิน ยอดขาย
และการลงทุนทางเทคโนโลยี

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่ยอมรับทั่วไปว่าเราคือผู้นำอีกเช่นกันในการนำเอา
ระบบคอมพิวเตอร์ และระบบสื่อสารข้อมูลผ่านดาวเทียมมาใช้
ในภาคอุตสาหกรรมเป็นรายแรก
ความสำเร็จที่น่าภาคภูมิที่ได้รับในวันนี้
เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อมั่นศรัทธาที่เรามี
ต่ออุดมการณ์ของท่านผู้ก่อตั้ง

นับวันประเทศไทยจะเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่น่าจับตา
ของประชาคมโลก นับวันเราก็ถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบ
ที่จะนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศของเรา

ด้วยทรรศนะเช่นนี้
เรานำความหลากหลาย
มาสอดร้อยประสานร่วมทอเป็นแผ่นผืนไทยหนึ่งเดียว

บริษัท สยามกลการและนิสสัน จำกัด
บริษัท อุตสาหกรรมรถยนต์ไทย จำกัด
บริษัท สยามอะไหล่ จำกัด
บริษัท สยามพาร์ทสแอนด์เอ็นจิเนียริ่ง จำกัด
บริษัท สยามเอ็นจีเคสปาร์คปลั๊ก จำกัด
บริษัท สยามยีเอสแบตเตอรี่ จำกัด
บริษัท บางกอกโคมัตสุอินดัสตรีส์ จำกัด
บริษัท สยามริคเก้นอินดัสเตรี้ยล จำกัด
บริษัท ไดกิ้นแอร์คอนดิชั่นนิ่ง (ประเทศไทย) จำกัด
บริษัท สยามกีกิ จำกัด
บริษัท สยามซูซิยะ จำกัด
บริษัท เอสเอ็นเอ็น อุปกรณ์และแม่พิมพ์ จำกัด
บริษัท สยามกลการ จำกัด
บริษัท เอสเอ็มพาร์ทสแอนด์เซอร์วิส จำกัด
บริษัท นิสสันดีเซล (ประเทศไทย) จำกัด
บริษัท สยามกลการอะไหล่ จำกัด
บริษัท สยามค้าอะไหล่ จำกัด
บริษัท บางกอกมอเตอร์เวอคส์ จำกัด
บริษัท สยามเอลลิเวเตอร์ จำกัด
บริษัท สยามไดกิ้นเซลส์ จำกัด
บริษัท กิกิเซลส์ (ประเทศไทย) จำกัด
บริษัท เอ็นเอสเคแบริ่งส (ไทยแลนด์) จำกัด
บริษัท สยามนิสสัน ออโตโมบิล จำกัด
บริษัท สยามอินเตอร์เนชั่นแนลคอร์ปอเรชั่น จำกัด
บริษัท สยามยามาฮ่า จำกัด
บริษัท แม่ชชีนเนอรี่แอนด์พาร์ทส จำกัด
บริษัท แมชชีนเนอรี่แอนด์อีควิปเม้นท์ จำกัด
บริษัท สยามดนตรียามาฮ่า จำกัด
บริษัท ประกันภัยสากล จำกัด
บริษัท เอสเอ็มทีลิสซิ่ง จำกัด
บริษัท เงินทุนพรประภา จำกัด
บริษัท กีฬาสยาม จำกัด (สยามคันทรีคลับ)

SIAM GROUP
กลุ่มสยาม

891/1 ถ.พระราม 1 กรุงเทพฯ 10330 โทร. 215-3502 FAX. 215-3508

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และการปกครอง

ท. กล้วยไม้ ณ อยุธยา

"เธอคงจะโกรธว่าพ่อทำให้จน แต่พ่อคิดแล้ว เงินมันไม่อยู่ ชื่อเสียงมันอยู่ ถ้าพ่อหากิน คนอื่นคือ เทศาเจ้าเมืองนายอำเภอเขาก็ทำได้ งานมันก็เสีย พ่อจึงคิดว่า เอาชื่อเสียงไว้ให้เขากรุณาลูกดีกว่า"

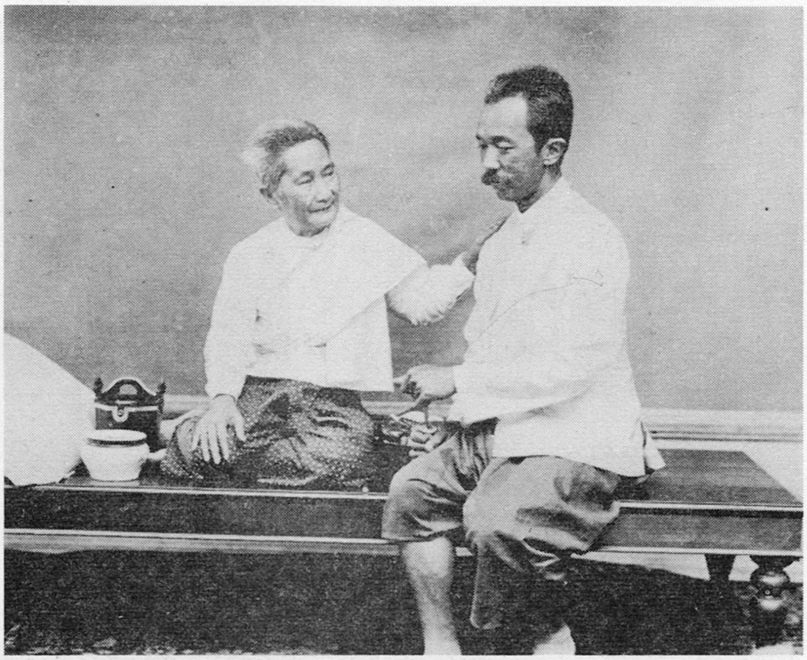
ในการศึกษาแนวความคิดของบุคคลใด ถ้าเราได้ทราบประวัติของบุคคลนั้นก็จะทำให้เข้าใจดีขึ้นว่าเพราะเหตุใดจึงมีแนวความคิดเช่นนั้น ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่จะศึกษาถึงพระประวัติของ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ** พระประวัติดังกล่าว **หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล** ได้ทูลขอให้ทรงเขียนพระประวัติของพระองค์เอง ก็ทรงตอบว่า *"เอาประกาศตั้งกรมก็พอแล้ว เพียงประกาศเป็นกรมหลวงพ่อก็พอใจ เพราะในหลวงท่านทรงแต่งเองต้องเป็นความจริง"*[1] ดังนั้น จึงได้ตัดตอนประกาศตั้งกรมมาประกอบพระประวัติเป็นแกนของการเรียบเรียง

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรส **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาชุ่ม** เป็นพระมารดา ประสูติเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2405 ในพระบรมมหาราชวังมีพระนามเดิมว่า **พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร** เมื่อทรงเจริญวัยได้ศึกษาหนังสือไทยในสำนักคุณแสงและคุณปานราชนิกุล ศึกษาภาษาบาลีในสำนักพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) และศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนหลวงมีนายฟรานซิส ยอช เปเตอร์สัน เป็นอาจารย์ เสด็จเข้ารับราชการเป็นนักเรียนนายร้อยในกรมทหารมหาดเล็กเมื่อพระชันษา 14 ปี แล้วได้เลื่อนยศขึ้นตามลำดับ จน พ.ศ. 2429 พระชันษา 22 ปี ได้รับสถาปนาเป็น *กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ* ในคำประกาศตั้งกรมตอนหนึ่งมีข้อความว่า

"อนึ่งกรมแผนที่ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นไว้สำหรับฝึกหัดคนไทยทำแผนที่ในพระราชอาณาเขต แต่ก่อนยังไม่เป็นการมั่นคงเรียบร้อย ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทรงจัดการเพิ่มเติมขึ้นให้เป็นการเรียบร้อยมั่นคง นับเป็นกรมหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ก็ได้ทรงพระอุตสาหะจัดการนั้นให้เป็นการแข็งแรงเรียบร้อยขึ้นกว่าแต่ก่อน และการสร้างสมเครื่องศาสตราวุธสำหรับพระนคร ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทรงบังคับบัญชากรมกองแก้วจินดาทำราง ทำแท่นยืน จัดปืนใหญ่เก่าใหม่ซึ่งยังจะใช้ราชการได้ มาทำรางซ่อมแปลงของเก่า ตั้งเรียบเรียงประจำโรงไว้สำหรับราชการแผ่นดิน เป็นการเรียบร้อยเป็นประโยชน์แก่ราชการเป็นอันมาก ภายหลังได้รับกระแสพระราชดำริและพระบรมราชโองการให้ตั้งโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรข้าราชการ ตลอดจนโรงเรียนราษฎร์ *ก็ทรงพระอุตสาหะดำริตริตรองจัดการตั้งโรงเรียน แล้วตรวจตราให้การเล่าเรียนแพร่หลายกว้างขวางขึ้น จัดการให้มีวิธีที่จะสอบไล่หนังสือนักเรียน ซึ่งไม่ได้เคยมีมาแต่ก่อน จัดการทั้งปวงให้เป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดินและตัวผู้ซึ่งเล่าเรียน และเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเจริญขึ้นโดยลำดับจนถึงทุกวันนี้* เป็นความชอบความดีเป็นอันมาก..."[2]

พ.ศ. 2442 พระชันษาได้ 37 ปี ได้ทรงเลื่อนเป็นกรมหลวง คำประกาศเลื่อนกรม ตอนหนึ่งมีความดังนี้ "ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบังคับการทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมกองแก้วจินดา กรมแผนที่และจัดการตั้งโรงเรียน อันเป็นความชอบความดีมีปรากฏอยู่ในประกาศตั้งกรม เมื่อปีจออัฐศก จุลศักราช 1248 นั้นแล้ว สืบแต่นั้นมาได้ทรงเลื่อนตำแหน่งเป็นพลตรีผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก และจัดการโรงเรียนทั้งปวงอยู่อย่างเดิมด้วย จนได้ตั้งขึ้นเป็นกรมศึกษาธิการ แล้วได้

เป็นกรรมการจัดตั้งโรงพยาบาล บังคับข้าราชการในกรมสังฆการีและธรรมการ เมื่อรวบรวมตำแหน่งทั้งปวงนี้ยกขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ย้ายจากหน้าที่ราชการทหารบก มาเป็นอธิบดีกระทรวงธรรมการ *ได้ทรงจัดราชการในหน้าที่วางแบบอย่างราชการทั้งปวงในกระทรวงซึ่งรวมขึ้นใหม่นั้น โดยพระสติปัญญาสามารถและความอุตสาหะเป็นอันมาก นับว่าเป็นอันได้ตั้งต้นการศึกษาเป็นแบบอย่าง ซึ่งได้จัดการเจริญสืบมา ณ บัดนี้ ได้ทรงแต่งตำราเรียนบางอย่าง มีแบบเรียนเร็วเป็นต้น* และได้ทรงรับตำแหน่งเป็นราชทูตพิเศษออกไปยังนานาประเทศในยุโรป ทั้งเมืองอียิปต์และอินเดีย ครั้นเมื่อเสด็จกลับจากราชการนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ครั้นเมื่อทรงพระราชดำริจะจัดการปกครองพระราชอาณาเขตให้เป็นการกวดขันมั่นคงและเป็นการสะดวกดีในการปกครองขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกหัวเมืองจากกลาโหม และกรมท่ามารวมในกระทรวงมหาดไทย *แบ่งพระราชอาณาเขตเป็นมณฑล จัดการปกครองรักษาเป็นแบบอย่างทั่วไปทุกแผนก* พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ **ได้ทรงรับจัดการวางแบบอย่างปกครองทั้งปวง ซึ่งเป็นการใหญ่ยิ่งยากที่จะสำเร็จได้ อาศัยพระสติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพ และพระอุตสาหะฉันทะวิริยะอันแรงกล้า ประกอบด้วยการศึกษาแบบอย่าง และความเป็นไปอยู่ทั้งภายในและภายนอกกอปรไปด้วยพระสติปัญญาตริตรองเลือกเฟ้น ทั้งมีความซื่อตรงดำรงในความสัตย์สุจริตมิได้หนักไปในอคติทั้งปวงควรยกย่องว่า**

ทรงฉายกับเจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ 4

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดตั้งการกระทรวงใดกรมใด ก็ทรงสามารถที่จะจัดการฉลองพระเดชพระคุณให้สำเร็จเป็นคุณมั่นคงยั่งยืนเป็นหลักฐานแบบอย่างได้ดังพระราชประสงค์ทุกหน้าที่มา เป็นเหตุให้เจริญพระเดชานุภาพและความเป็นสุขแก่ประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาเขต นับว่าเป็นความชอบพิเศษใหญ่ยิ่ง[3]

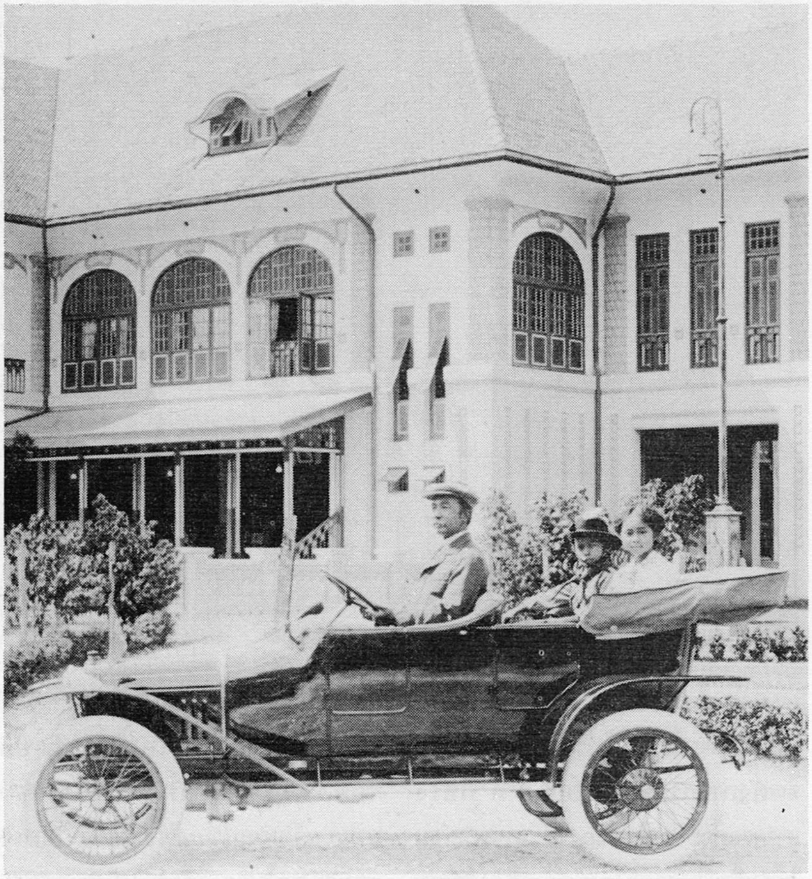
หลังจากที่ได้ทรงรับราชการเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสืบมาถึง 23 ปี พระอนามัยเสื่อมโทรมจนเกิดอาการประชวร จึงกราบบังคมทูลขอเวนคืนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษา และทรงมอบให้อำนวยการจัดหอพระสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งก็ได้ทรงพระอุตสาหะรวบรวมตรวจค้นเรื่องโบราณคดีและวรรณคดีต่าง ๆ เผยแพร่ เมื่อหายประชวรแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร ครั้นถึงรัชกาล *พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว* ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอภิรัฐมนตรีพระองค์หนึ่ง ครั้นเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมีการดุลยภาพข้าราชการออกจากตำแหน่งก็ได้กราบถวายบังคมทูลให้ยุบกระทรวงมุรธาธรและทรงพ้นจากตำแหน่งเสนาบดี เมื่อโปรดให้ตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2468 ดำเนินงานหอพระสมุดสำหรับพระนครและจัดการพิพิธภัณฑสถาน ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรง

---

[1]พระประวัติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พ.ศ. 2405-2486 โรงพิมพ์โสภณพิพัฒนาการ พระนคร, พ.ศ. 2487 หน้า ข.

[2] เล่มเดียวกัน หน้า 5

[3] เล่มเดียวกัน หน้า 8

วังวรดิศ (ในภาพ) รถยนต์เล็ก Wanderes ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระราชทาน

ตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภามาจนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ไปประทับอยู่ที่เกาะปีนัง เพื่อความสงบและหลีกให้พ้นจากกระแสการเมือง จนระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่สองประชวรโรคพระหทัยพิการจึงเสด็จกลับวังวรดิศ กรุงเทพฯ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2486 รวมพระชนมายุได้ 81 พรรษา

พระกรณียกิจในด้านริเริ่มการศึกษา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นับว่าเป็นผู้สนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการวางรากฐานการศึกษาของชาติ จนได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2424 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อยนายสิบในกรมทหารมหาดเล็ก ซึ่งต่อมาได้นามว่า *โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ* เมื่อโรงเรียนนี้เจริญขึ้นมีผู้เข้าเรียนเกินความต้องการของทหารมหาดเล็ก จึงโปรดให้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนสำหรับพลเรือน และมีการสอบไล่สามัญศึกษาเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2427 **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลนักเรียน และมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งความว่า "และการซึ่งได้จัดโรงเรียนทั้งปวงนี้ ดิศวรกุมารเป็นผู้สมควรที่จะได้รับความสรรเสริญ ในการที่อุตส่าห์จัดให้เรียบร้อยเป็นไปได้สม่ำเสมอตลอดเป็นพยานในการซึ่งเธอมีความเคารพต่อคำสั่งของฉัน และรักใคร่ในการที่จะร่ำเรียนวิชา จึงต้องขอขอบใจเธอในส่วนหนึ่งต่างหาก"[4]

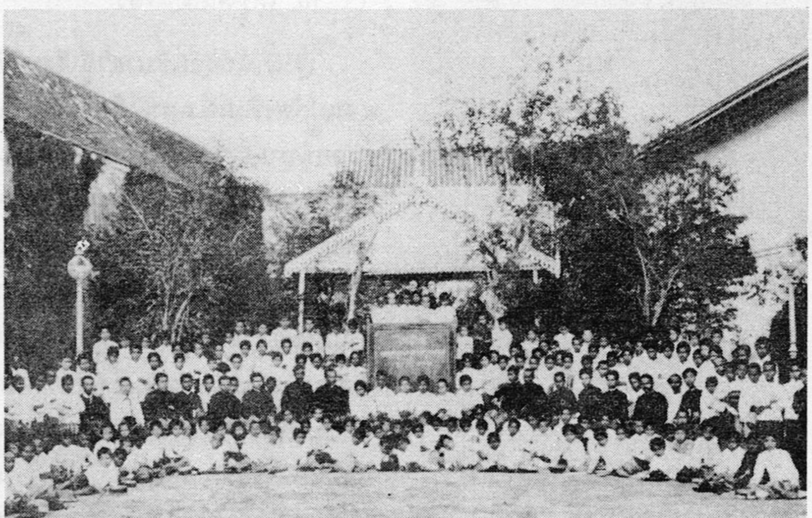
หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าไว้ในหนังสือ **"พระประวัติลูกเล่า"** ว่า สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาเป็นอันมากอยู่โดยปกติ เมื่อได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้จัดการโรงเรียนสวนกุหลาบแล้ว บางครั้งต้องทรงสอนเอง เพราะในเวลานั้นครูก็หายากอยู่แล้ว ยังไม่มีใครเข้าใจคำว่าหลักสูตรอีกด้วย การสอบไล่ก็เพิ่งมีขึ้นในโรงเรียนเป็นครั้งแรก สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงร่างข้อสอบ ทรงสอบและจัดทำประกาศนียบัตรขึ้นเองทั้งนั้น...ถ้าจะเอาเรื่องใดเข้าหลักสูตร จะต้องให้ทดลองสอนเด็กเสียก่อน ถ้าเป็นผลดีจึงจะเอาไปเข้ากระทรวง ฉะนั้นที่วังพระองค์ท่าน จึงมีโรงเรียนเล็ก ๆ ห้องเดียวอยู่หลังหนึ่ง และพวกลูก ๆ ตั้งแต่ของพระองค์ท่านและลูกคนในวัง ก็เป็นผู้สำหรับทดลองทั้งสิ้น"[5]

เมื่อโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเจริญมั่นคงแล้ว ได้มีพระปรารภว่าควรจัดตั้งโรงเรียนให้แพร่หลายออกไปให้ถึงประชาชนด้วย พ.ศ. 2427 จึงโปรดให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จัดการตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในวัดสำหรับบุตรหลานราษฎรทั่วไป โดยจัดตั้งที่วัดมหรรณพารามเป็นแห่งแรก แล้วก็แพร่หลายออกไปตามพระอารามน้อยใหญ่จนถึงหัวเมือง จึงได้มีประกาศตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเมื่อ พ.ศ.

2430 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบัญชาการกรมศึกษาธิการ ทั้งยังเป็นผู้ช่วยบัญชาการทหารบกในกรมยุทธนาธิการ อีกตำแหน่งด้วย โปรดให้โรงเรียนต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ในกรมทหารมหาดเล็กคือ โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร โรงเรียนทำแผนที่ โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ และโรงเรียนพระปริยัติธรรม มาขึ้นในกรมศึกษาธิการ พร้อมกับโรงเรียนใหม่อีกโรงคือโรงเรียนนันทอุทยาน

ใน พ.ศ. 2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินจากระบบจตุสดมภ์มาเป็นกระทรวงทบวงกรมดังปัจจุบัน โดยโปรดให้ตั้งกระทรวงขึ้น 12 กระทรวง ซึ่งขณะนั้นเรียกว่ากรม โดยมีกรมธรรมการ รวมอยู่ด้วย โดยโปรดให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเข้าที่ประชุมเสนาบดีด้วย พ.ศ. 2433 โปรดให้รวมกรมศึกษาธิการ กรมสังฆการี กรมพยาบาล กรมแผนที่ และพิพิธภัณฑสถาน มาอยู่ในบังคับบัญชาเดียวกัน เรียกว่า กรมธรรมการ จึงโปรดให้เสนาบดีกรมธรรมการพ้นจากหน้าที่ในกรมยุทธนาธิการมาบัญชาการทางพลเรือนฝ่ายเดียว

พ.ศ. 2426 ขณะที่ทรงผนวชและเสด็จไปจำพรรษาที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติเกาะบางปะอินนั้น ได้ทรงสังเกตเห็นว่า นักเรียนส่วนมากที่โรงเรียนวัดนี้เรียนหนังสือตั้งปีียังอ่านไม่ออก เมื่อไต่ถามสาเหตุก็ทรงทราบว่า พ่อแม่ให้เด็กมาเรียนหนังสือเฉพาะเวลาว่างทำนา เมื่อเด็กขาดเรียนไปนาน ๆ กลับมาเรียนใหม่ก็ต้องสอนย้อนไปใหม่อีก ทรงเห็นว่าแบบเรียนหลวงคือ **มูลบทบรรพกิจฯ** ซึ่งใช้อยู่ในเวลานั้น ต้องใช้เวลาเรียนไม่ต่ำกว่าปีหนึ่งจึงจะเรียนตลอดเล่ม ดังนั้นจึงได้ทรงคิดแก้ไขกระบวนการสอนแบ่งเป็น 3 ตอน คือสอนอ่านตอนหนึ่ง สอนเขียนตอนหนึ่ง และสอนแต่งอีกตอนหนึ่ง

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชนุภาพได้ทรงเริ่มงานจัดการศึกษาครั้งแรก

เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรม—ธรรมการ

จึงได้ทรงนิพนธ์ **หนังสือชุดแบบเรียนเร็ว** ขึ้นโดยมีนักการศึกษาในสมัยนั้น เช่น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี และหม่อมเจ้าประภากรเป็นผู้ช่วย และได้ใช้แทนแบบเรียนหลวง 6 เล่ม ของพระยาศรีสุนทรโวหาร เมื่อ พ.ศ. 2431 และใช่ต่อเนื่องกันมาจนถึง พ.ศ. 2475 พระกรณียกิจอีกประการเมื่อทรงผนวช คือทรงเห็นว่าโรงเรียนวัดนิเวศน์ธรรมประวัติยังไม่ได้จัดการสอนคติธรรม ทรงเห็นว่าถ้าแต่งคำกลอนให้เด็กท่องสวดจะดีกว่าการเทศน์ ซึ่งเด็กอาจไม่

---

[4] ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, โรงพิมพ์คุรุสภา พระนคร พ.ศ. 2507 หน้า 42

[5] พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า, พระประวัติลูกเล่า, โรงพิมพ์คุรุสภา พระนคร พ.ศ. 2506 หน้า 209

[6] รอง ศยามานนท์, พระกรณียกิจทางการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พิมพ์รวมเล่มในปาฐกถาเรื่องสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โรงพิมพ์คุรุสภา, พระนคร พ.ศ. 2506 หน้า 182

เข้าใจ จึงได้ทรงขอให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจาริยางกูร) ช่วยแต่งคำนมัสการคุณานุคุณ ให้รวม 7 บท ซึ่งยังคงใช้อยู่ทุกวันนี้

ขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการนั้น ได้ทรงวางระเบียบราชการของกรมและโรงเรียนไว้หลายเรื่อง อาทิ ระเบียบและข้อบังคับตำแหน่งหน้าที่สำหรับเสมียนพนักงาน การเลื่อนตำแหน่ง การลาออก การลงโทษ ฯลฯ กำหนดระเบียบการลา กำหนดข้อสอบวิชาเสมียน ระเบียบข้อบังคับสำหรับห้องสมุดและห้องอ่านหนังสือของกรมศึกษาธิการทางด้านโรงเรียน ทรงจัดเจ้าพนักงานออกตรวจโรงเรียนทั้งในกรุงและหัวเมืองแบ่งเป็น 4 กอง นอกจากตรวจความรู้นักเรียนแล้ว ยังได้โปรดให้ตรวจความประพฤติและการปฏิบัติงานของอาจารย์อีกด้วย พ.ศ. 2433 มีพระราชบัญญัติการสอบวิชา กำหนดให้มีการสอบไล่ปีละ 2 ครั้ง กำหนดความรู้ภาษาไทยจัดเป็น 3 ประโยค ภาษาอังกฤษ 6 ประโยค การศึกษาในยุคเริ่มต้นนี้จึงได้วางระเบียบแบบแผนไว้ปฏิบัติและขยายตัวก้าวหน้ามาจนปัจจุบัน[7]

พระดำริเกี่ยวกับโรงเลี้ยงเด็ก

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมัยทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการได้ทรงมีส่วนในการช่วยเหลือและจัดตั้งโรงเลี้ยงเด็กอยู่ด้วยพระองค์หนึ่ง กำเนิดของสถานที่แห่งนี้มีว่า **พระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏ** ได้ทรงเสียพระธิดาไปเมื่อ พ.ศ. 2432 เพราะประชวรสิ้นพระชนม์ ทรงเศร้าสลดเสียพระทัยยิ่ง จึงทรงบำเพ็ญกุศลเป็นการใหญ่สละทรัพย์จำนวนมากตั้งโรงเรียนเลี้ยงเด็กกำพร้าอนาถาไร้ที่พึ่งมีอาคารสถานที่กินนอนอย่างดี มีสถานพยาบาล มีสระน้ำ มีโรงงานสอนวิชาชีพ มีที่ดินฝึกหัดทำสวน สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงร่วมในการจัดตั้ง และทรงวางระเบียบในการฝึกสอนเด็กกำพร้าเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง โดยทรงแสดงแนวพระมติในการอบรมเลี้ยงดูว่า เด็กอายุระหว่าง 7 ถึง 11 ขวบ ควรเรียนวิชา 10 อย่าง ในเวลา 5 ปีดังนี้

1. ให้อ่านหนังสือออกเขียนได้
2. ให้คิดเลขเป็น
3. ให้รู้จักรักษาอิริยาบถ
4. ให้หุงข้าวต้มแกงเป็น
5. ให้เย็บผ้าเป็น
6. ให้ขึ้นต้นไม้เป็น
7. ให้ปลูกทับกระท่อมที่อยู่เป็น
8. ให้ว่ายน้ำเป็น
9. ให้รู้จักปลูกต้นไม้
10. ให้รู้จักเลี้ยงสัตว์

ทั้งนี้ได้ทรงอธิบายวิธีเรียนวิธีสอนนำลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ ทรงอธิบายถึงวิธีฝึกเด็กเมื่อเวลาตื่น เวลาเล่น เวลากิน เวลาเรียน เวลาเลิก ตลอดจนเวลานอนทรงกล่าวว่า ถ้าผู้ใหญ่เลี้ยงเด็กด้วยกำหนดเวลาแน่นอนจะเป็นประโยชน์ ทำให้เด็กไม่เกียจคร้าน เกิดความหมั่นขยันติดตัวเด็ก การรักษาอิริยาบถก็ต้องจัดสอนไปแต่ต้น ตั้งแต่ปัดที่นอน พับผ้า และต้องรักษาความสะอาดหมดจดในที่อยู่ให้เสมอ จนเด็กเคยแล้วก็จะเกลียดความสกปรกไปเอง และยังทรงอธิบายวิธีสอนหนังสือ สอนเลข และอื่น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าได้ทรงเข้าพระทัยถึงอุปนิสัยใจคอของเด็ก

ฉลองพระองค์ในชุดสภานายกจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน

การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก และเป็นผู้แทนพระองค์เยี่ยมพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2

จึงได้ทรงวางระเบียบแบบแผนในการฝึกอบรมเด็กได้อย่างดี

ต้องทรงพรากจากการศึกษา

ใน พ.ศ. 2434 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จไปยุโรป เพื่อเยี่ยมตอบพระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ 2 แห่งรุสเซีย และนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ทั้งให้ไปตรวจดูการศึกษาของชาติต่าง ๆ เช่น ยุโรป อียิปต์ และอินเดียอีกด้วย แต่เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปในปลายปีนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2535 และได้ทรงเล่าไว้ในหนังสือเทศาภิบาลดังนี้

"การที่ข้าพเจ้าต้องย้ายจากกระทรวงธรรมการ ไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าอยู่หัวมิได้ตรัสถามความสมัครใจของข้าพเจ้า หรือแม้แต่ตรัสบอกให้เตรียมตัวก่อน บางทีจะเป็นด้วยทรงสังเกตเห็นข้าพเจ้ารักกระทรวงธรรมการอยู่มาก ถ้าตรัสถามก็จะทูลขอตัวหรือขอให้ผ่อนผันไปต่าง ๆ จึงตรัสสั่งโดยไม่ไต่ถามทีเดียว แต่เมื่อมีพระบรมราชโองการประกาศเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องย้ายไปตามรับสั่งทั้งที่ไม่ได้เตรียมตัวมีแต่เจ้าพระยาพระเสด็จฯ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เวลานั้นเป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นเลขานุการประจำตัวติดไปด้วย แต่ต่อมาเดือนเมษายนนั้นเอง วันหนึ่งมีรับสั่งให้หาข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าที่ในที่รโหฐาน ข้าพเจ้าได้โอกาสจึงกราบบังคมทูลปรับทุกข์ว่า ตั้งแต่ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ข้าพเจ้าก่อสร้างกระทรวงธรรมการมา ใจข้าพเจ้าฝังอยู่แต่ในราชการกระทรวงนั้น นึกว่าถ้าโปรดให้อยู่ในกระทรวงธรรมการต่อไปคงจะสามารถจัดให้ดีได้ แต่ราชการกระทรวงมหาดไทย ข้าพเจ้าไม่ได้เคยเอาใจใส่ศึกษามาแต่ก่อน ทราบแต่ว่าเป็นกระทรวงใหญ่ การงานยากกว่ากระทรวงธรรมการมาก ตัวข้าพเจ้าไม่รู้ราชการกระทรวงมหาดไทยไปบังคับบัญชา เกรงจะได้ดีดังพระราชประสงค์ถ้าไปพลาดพลั้งลงอย่างใดก็จะเสียพระเกียรติยศ ซึ่งทรงเลือกสรรเอาตัวข้าพเจ้าไปว่าราชการกระทรวงมหาดไทยจึงวิตกนัก พระเจ้าอยู่หัวตรัสตอบว่า ในส่วนพระองค์ก็ทรงเชื่อแน่ว่า ข้าพเจ้าคงสามารถจัดกระทรวงธรรมการให้ดีได้ แต่การบ้านเมืองซึ่งสำคัญกว่านั้นยังมีอยู่ บางทีข้าพเจ้าจะยังมิได้คิดไปถึง ด้วยต่างประเทศกำลังตั้งท่าจะรุกเมืองไทยอยู่แล้ว ถ้าเราประมาทไม่จัดการปกครอง

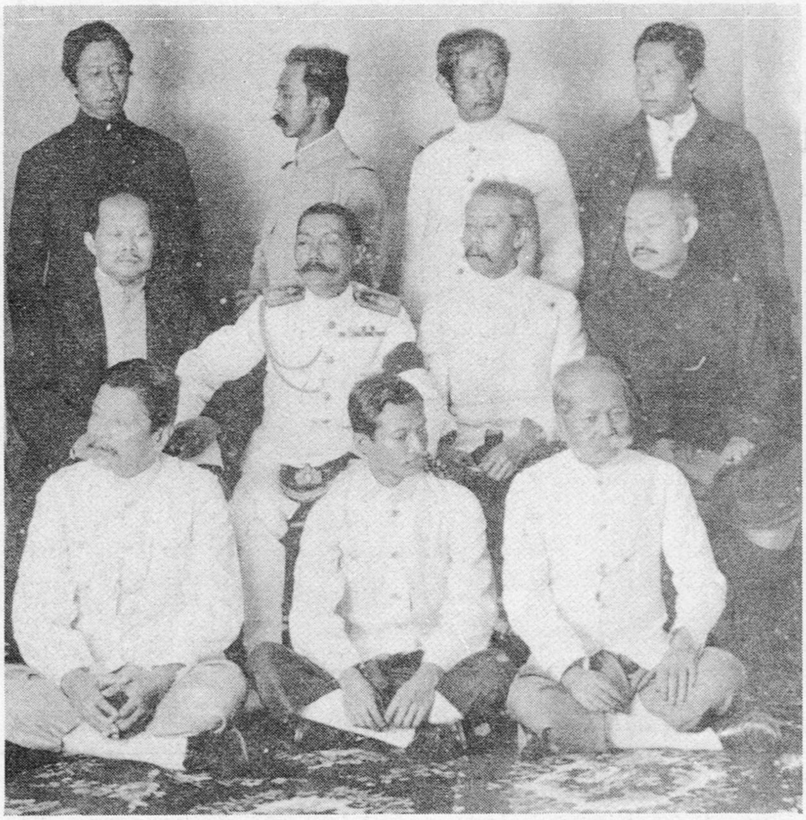
7 รอง ศยามานนท์ อ้างแล้ว หน้า 185

8 สุจริต ถาวรสุข พระประวัติและงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพ เล่ม 2 โรงพิมพ์คุรุสภา พระนคร, พ.ศ. 2508 หน้า 155

บ้านเมืองเสียให้เรียบร้อย ปล่อยให้หละหลวมอย่างเช่นเป็นอยู่ช้าไป เห็นจะมีภัยแก่บ้านเมืองบางทีอาจจะถึงเสียอิสรภาพของเมืองไทยก็เป็นได้ ถ้าบ้านเมืองเสียอิสระ แล้วกระทรวง-ธรรมการจะดีอยู่ได้หรือ การรักษาอาณาเขตด้วยการปกครองหัวเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเป็นการสำคัญมากกว่า”[9]

อย่างใดก็ตาม แม้พระองค์จะทรงพ้นหน้าที่จากกระทรวงธรรมการมาแล้ว พระองค์ก็ยังมีพระกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องสำคัญอีกมาก เช่นการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ การจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและงานราชบัณฑิตยสภา ซึ่งจะได้บรรยายต่อไปตามลำดับ แต่ในโอกาสนี้ใคร่จะได้นำพระมติเกี่ยวกับศึกษา ซึ่งมีลายพระ-หัตถ์ประทานเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรน-ทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) แต่ยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เอกอัครราชทูตไทยประจำราชสำนักอังกฤษ ลงวันที่ 20 เมษายน ร.ศ. 118 หรือ พ.ศ. 2442 มีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

“...การที่ใช้คนต่างประเทศมากมีทางที่เสียเปรียบ เหมือนคนสูบฝิ่นแรก ๆ สูบมีคุณอยู่บ้าง ถ้าสูบติดไปปลายมือก็ลงแดงได้เหมือนกัน แต่จะหยุดไม่จัดการเล่าก็ไม่ได้ ครั้นทำไปก็จำต้องพึ่งฝรั่ง เพราะคนเราไม่ทันการ ถ้าการเดินไปในทางนี้ไม่เดินตามรอยญี่ปุ่น ซึ่งเขาใช้ฝรั่งแต่เพียงเป็นครูให้หัดคนของเขา พอเป็นแล้วเขาเลิกฝรั่งได้ เช่นนั้น แล้วเมืองไทยจะเป็นเมืองฝรั่งไปสักวันหนึ่งโดยเราไม่รู้ตัว และไม่ต้องมีกองทัพฝรั่งยกมาตี จึงคิดเห็นว่า การที่เป็นอยู่ดังนี้เป็นทางที่อาจมีอันตรายได้ในภายหน้า

เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การที่จะแก้ไข เห็นอย่างเดียวแต่ต้องจัดการศึกษา กล่าวคือ ต้องคิดฝึกหัดผู้คนของเราขึ้นโดยเร็วที่ว่าเร็วนั้นหมายความว่าต้องรีบลงมือจัดการ เพราะการศึกษาเหมือนกับการเพาะปลูกพันธุ์ไม้ ย่อมจะออกผลได้แต่เมื่อครบกำหนดตามสมควรแก่อายุกาล ไม่ใช่ของที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะรีบรับทำให้แล้วรวดเร็วในวันหนึ่งสองวันได้ ทุกวันนี้เราหยุดการเพาะปลูก ยิ่งรอไปก็ยิ่งเสียเวลาที่จำต้องให้เป็นอายุกาลของการเพาะปลูกนั้น และยิ่งเปิดทางอันตรายให้มากขึ้น เมื่อรวบรวมในความเห็นของฉันเห็นว่าในเวลานี้ การอย่างใดในเมืองไทยที่จะสำคัญไปกว่าการศึกษาไม่มี แต่เกรงว่าคนไทยด้วยกันจะคิดเห็นเช่นนี้ไม่กี่คนนัก ใช่แต่เท่านี้ การศึกษาเป็นการจัดยาก ฉันยังคิดเห็นว่า ดูเหมือนจะยากกว่าการมหาดไทยเสียอีก การมหาด-ไทยแม้ดูเป็นการใหญ่โตก็จริงแต่สำเร็จอยู่ในวิธีที่จะบังคับคน จะหาผู้ทำการเห็นพอหาได้ไม่ยาก ด้วยการมหาดไทยก็เป็นทำนองเดียวกับเทศาภิบาลนั้นเอง ข้าหลวงเทศาภิบาลดี ๆ ก็เกือบว่ามหาดไทยได้ แต่การศึกษาจะเอาข้าหลวงเทศาภิบาลคนหนึ่งคนใดหรือเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคนหนึ่งคนใดไปจัดการศึกษา แม้ว่าจะทำการมหาดไทยหรือการเทศาดี ที่จะจัดการศึกษาเห็นว่าจะทำไม่ได้ทุกคน เพราะคนจัดการศึกษาต้องเป็นคนที่รักและมีนิสัยพอใจในการนั้น จึงจะทำได้ ฉันได้คิดหลายหนที่จะกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งมหาดไทย เพื่อกลับไปจัดการศึกษาสนองพระเดชพระคุณเพราะเหตุที่เคยทำมาและเชื่อว่าจะทำ

ได้ แต่มานึกเกรงอยู่ว่าคนทั้งหลายจะเข้าใจไปว่า ฉันมาทำความเสื่อมเสียอันใดไว้ในมหาดไทย แล้วจะหนีไปเสียให้พ้นอย่างมีคนว่าเมื่อมาจากศึกษา แต่ข้อนี้ก็ไม่สำคัญ แต่มาคิดเห็นว่าถึงกราบทูลก็คงจะไม่โปรดให้ย้ายไป เพราะทรงเห็นว่าการให้มหาดไทยนี้สำคัญมาก จึงไม่กล้ากราบทูลอย่างนั้น แต่ได้กราบทูลถึงความสำคัญของการศึกษา ซึ่งต้องใช้เป็นเครื่องมือสำหรับกู้บ้านกู้เมืองในภายหน้า ด้วยเหตุผลดังได้ชี้แจงมาแล้ว..."[10]

การจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์

รากฐานของการศึกษาแห่งชาตินั้นย่อมได้แก่การประถมศึกษา ซึ่งแทบทุกประเทศได้กำหนดให้เป็นการศึกษาภาคบังคับ เพราะจะเป็นความรู้เบื้องต้นให้อ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้ และสามารถเป็นพลเมืองดีสืบไป การให้การศึกษาแก่เด็กทั่วประเทศจึงเป็นภาระที่หนักยิ่ง แต่ก็อยู่ในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทรงจัดการให้เกิดขึ้นจนได้ ดังกระแสพระราชดำรัสเมื่อเสด็จไปพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อ พ.ศ. 2427 ความตอนหนึ่งมีว่า *"เจ้านายตระกูล ตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นลงไป ตลอดถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขอบอกได้ว่า การเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้ จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่ง ซึ่งฉันจะอุตส่าห์จัดขึ้นให้เจริญจงได้..."*[11]

ใน พ.ศ. 2441 เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ตั้งแต่ยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ทำความเห็นเรื่องการจัดการศึกษากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาจากประเทศอังกฤษ ก็ได้ทรงพระราชทานความเห็นนั้นให้กระทรวงธรรมการพิจารณา กระทรวงได้เรียบเรียงความเห็นขึ้นมาใหม่อีกฉบับหนึ่ง จึงได้ทรงหารือสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งขณะนั้นทรงพระยศเป็นกรมหมื่นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และ **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส** ซึ่งขณะนั้นทรงพระยศเป็น **พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น** เป็นการส่วนพระองค์ ทั้งนี้มีกระแส พระราชดำริว่า ความเห็นของกระทรวงศึกษาธิการยากที่จะจัดให้สำเร็จได้ จึงทรงขอให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพช่วยดำเนินการเรื่องนี้ทำให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงลำบากพระทัยมาก เพราะทรงคาดไว้ว่ากระทรวงธรรมการจะไม่ยอมเปลี่ยนความเห็น ถ้าทรงยืนยันเห็นด้วยกับความเห็นของเจ้าพระยาพระเสด็จฯ กระทรวงศึกษาธิการไม่รับหรือยืนยันว่าไม่สำเร็จ ก็จำเป็นที่จะต้องทรงยื่นพระหัตถ์เข้าไปทำ ซึ่งเป็นการก้าวก่ายงานของกระทรวงศึกษาธิการ ครั้นจะปฏิเสธไม่เกี่ยวข้องรู้เห็นเสียทีเดียว ก็จำเป็นการขัดขืนพระราชประสงค์ ดังนั้นจึงได้ทรงตัดสินพระทัยรับเป็นภาระเฉพาะ **การขยายงานประถมศึกษาออกไปยังหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร** เป็นการริเริ่มให้เท่านั้น เมื่อกระทรวงธรรมการมีคนดีมีความสามารถรับดำเนินการต่อไปได้ ก็จะทรงโอนกิจการให้ ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในลายพระหัตถ์ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 117 หรือ พ.ศ. 2441 ประทานเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ว่า

"...จึงทำความเห็นถวายฉบับหนึ่งต่างหาก ตัดตอนคิดจัดแต่โรงเรียนตามหัวเมือง โดยประมาณว่า ถ้ากรมหมื่นวชิรญาณรับอำนวยการอีกส่วนหนึ่ง ถึงกระทรวงธรรมการจะไม่รับเกี่ยวข้อง ก็พอจะยื่นเข้าไปรับให้สำเร็จได้ ได้ส่งสำเนาความเห็นที่ถวายมาให้ทราบด้วย ฝ่ายข้างกรมหมื่นวชิรญาณก็ทำความเห็นถวายอีกฉบับหนึ่งลงรอยเดียวกันคือ *เห็นว่าควรจะจัดวัดทั้งปวงให้เป็นโรงเรียนทั่วไป รัฐบาลพิมพ์แบบเรียนแจกหรือจำหน่ายโดยราคาถูก ๆ และให้มีพระเป็นพนักงานจัดการตรวจตราให้การตามวัดสอนตามแบบหลวงให้ทั่วไปดังนี้* ได้โปรดให้มีการประชุมปรึกษาเรื่องนี้วันหนึ่ง ผู้ประชุมคือ กรมหมื่นวชิรญาณ ตัวฉันกับเจ้าพระยาภาสและพระองค์กิติยากร การที่ปรึกษาก็เป็นอย่างที่คาดไว้ คือฉันกับกรมหมื่นวชิรญาณยืนร่วมกันในฝ่ายหนึ่ง ข้างกระทรวงธรรมการยืนตามเนื้อเห็นของกระทรวงที่ได้ตีพิมพ์ ในที่สุดจึงตกลงให้กรมหมื่นวชิรญาณเป็นผู้อำนวยการ ฉันเป็นผู้อุดหนุนจัดการตามโรงเรียนในหัวเมืองซึ่งขึ้นกระทรวงมหาดไทยทั่วไป ให้กระทรวงธรรมการคงจัดแต่โรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ ฝ่ายฉันกับกรมหมื่นวชิรญาณกำลังเริ่มต้นที่จะลงมือจัดการในปลายศกนี้ การที่ตกลงดังนี้ คิดดูก็ต้องรับว่าไม่สู้เข้าที

---

9 ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, เทศาภิบาล ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์ หน้า 7

10 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จฯ, พระราชหัตถเลขาและคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, โรงพิมพ์ศิวพร พระนคร พ.ศ. 2504 หน้า 360

11 ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507 อ้างแล้ว หน้า 41

ทรงชุดนายกองเอก จเรเสือป่า, และผู้บังคับการพิเศษกองเสือป่า มณฑลอุดร

เพราะกระทรวงธรรมการก็เป็นกระทรวงใหญ่มีเสนาบดี ต้องจำหน่ายหน้าที่ให้ผู้อื่นทำ และยังมีผู้อื่นยื่นเข้าไปรับทำใครไม่รู้บางทีก็จะติเตียนว่า ฉันพอใจที่จะรวมการระหว่าง 4 เอาการกระทรวงอื่นเข้ามาทำเสียเอง แต่ความจริงเป็นดังที่เล่าให้ฟัง กล่าวคือพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์อันแรงกล้าในการนั้นและมีรับสั่งขอให้อนุกูลแก่พระราชประสงค์โดยเฉพาะ เมื่อพิเคราะห์ดูรูปการณ์เห็นว่า ถ้าไม่ยื่นเข้าไปรับคงไม่สำเร็จได้ดังพระราชประสงค์ ดังนี้จะให้ทำอย่างไร แต่ยังมีความหวังใจว่าไม่นานคงจะมีผู้มีความคิดอันถูกต้องพร้อมทั้งความสามารถที่จะทำการให้สำเร็จได้ดังความคิด เข้ามารับราชการในกระทรวงธรรมการ ถ้ามีเช่นนั้นเมื่อใดก็จะส่งภาระเรื่องนี้ไปให้ด้วยความยินดีและจัดอุดหนุนต่อไปโดยเต็มกำลังด้วย”[12]

ดังนั้นจึงได้มี **“ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง”** ลงวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 117 “ทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ ให้ทรงรับอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติและมีวิชาความรู้ โปรดให้บังคับการพระอารามในหัวเมือง ซึ่งเป็นส่วนการพระศาสนาและการศึกษา ได้ทั้งในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ ทั้งในมณฑลหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร โปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเจ้าหน้าที่จัดการอนุกูลในกิจที่ฆราวาสจะพึงทำ จัดการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ที่จะพระราชทานแก่พระภิกษุสงฆ์ไปฝึกสอนเป็นต้น ตลอดจนการที่จะเบิกพระราช-

ทรัพย์จากพระคลัง ไปจ่ายในการที่จะจัดตามพระบรมราชประสงค์นี้"[12]

ปรากฏว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงร่วมกันวางรากฐานการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ จนสำเร็จเป็นปึกแผ่นวิวัฒนาการสืบเนื่องมาเป็นการประถมศึกษาในปัจจุบันด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า และเมื่อทรงริเริ่มได้ผลแล้ว ก็ทรงมอบให้กระทรวงธรรมการรับไปดำเนินงานต่อไป นอกจากนั้นก็ยังทรงติดตามสนับสนุนอยู่ตลอดเวลา ดังเช่นในการประชุมเทศาภิบาลประจำปี พ.ศ. 2449 ที่ประชุมได้ปรึกษากันในเรื่องที่จะจัดการสาธารณพยาบาลและสาธารณศึกษาให้แพร่หลายออกไปทั่วราชอาณาจักร ถึงแม้จะมีเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงที่เกี่ยวข้องมาร่วมประชุมด้วย แต่เหตุที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงทราบเรื่องการศึกษามาโดยตลอด จึงทรงรับภาระเป็นผู้ชี้แจงให้ที่ประชุมทราบถึงความประสงค์ในการจัดการศึกษาระดับแรก ว่าเพื่อฝึกหัดคนเข้ารับราชการตามความประสงค์ของบ้านเมือง แต่ต่อมาเมื่อราษฎรพากันนิยมการเล่าเรียนมากขึ้น ตำแหน่งราชการไม่มีพอแก่ผู้ที่ประสงค์จะเข้ารับราชการ จำต้องหาทางแก้ไข ได้ทรงเสนอความเห็นดังนี้

1. จะต้องให้ราษฎรทุกคนเป็นผู้ชาย (ผู้หญิงงดไว้ก่อน) ผู้มีอายุอยู่ในเวลาเล่าเรียนได้เล่าเรียนทุกคนแต่

2. จะต้องให้เรียนเพียงมีความรู้พอควรแก่อัตภาพเท่านั้น เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ก็ออกไปหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนาของตน

3. นักเรียนที่แหลมคม ให้เปิดช่องให้ได้มีโอกาสเรียนต่อขึ้นไปได้จนวิชาชั้นสูงสุด

นอกจากนี้ได้ทรงแนะนำสถานที่เรียน ว่าควรเอาวัดเป็นโรงเรียน ส่วนครูผู้สอนนั้น ถ้าเป็นพระภิกษุ ซึ่งไม่ได้ศึกษาวิชาครูดังฆราวาส ก็ควรให้สอนเพียงชั้นต้น ๆ ได้ทรงกำหนดแบบเรียนสำหรับชั้นต้นด้วย ว่าควรมีเพียง 4 เล่มก่อน คือแบบหัดอ่าน 1 แบบเรียนเลข 1 แบบเรียนวิทยา 1 และแบบเรียนจรรยา 1 แบบเรียนเหล่านี้ให้แต่งอย่างง่าย ๆ ให้เหมาะแก่ความประสงค์ที่จะให้เป็นความรู้สำหรับพลเมืองทั่วไป และในชั้นแรกให้พิมพ์แจกจ่ายไปอย่างทั่วถึงโดยไม่คิดราคา

ปรากฏว่าที่ประชุมได้เห็นชอบด้วยพร้อมกัน และข้าหลวงเทศาภิบาลทุกมณฑลรับว่าจะช่วยอุดหนุนให้เป็นไปตามพระดำรินี้ทุกประการ[13]

พระกรณียะเกี่ยวกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาตั้งแต่ต้นในฐานะที่ทรงเป็นผู้ริเริ่มสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของประเทศไทยแห่งนี้ ทั้งนี้เพราะในสมัยที่ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เริ่มจัดการปกครองมณฑลเทศาภิบาล ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ พ.ศ. 2440 นั้น ได้ทรงจัดการฝึกหัดกุลบุตรเข้ารับราชการในกระทวงมหาดไทย ที่ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้ายในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาเรียกว่า โรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือน ปรากฏว่าผู้ที่ออกจากโรงเรียนมารับราชการส่วนใหญ่ไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมที่ราชสำนัก ต่างกับรัชกาลก่อน ๆ ที่ข้าราชการจะต้องเป็นมหาดเล็กมาก่อน ซึ่งได้มีโอกาสได้ศึกษารู้ระเบียบราชการเวลาเฝ้าฯ ในท้องพระโรงที่เสด็จออกว่าราชการ และทำให้ได้อยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาท ได้ทรงรู้จักคุ้นเคยทรงทราบอุปนิสัยใจคอตลอดจนความรู้ความสามารถดังนั้นเพื่อให้ได้ประโยชน์ทั้ง 2 อย่างรวมกัน คือได้ข้าราชการที่มีความรู้ทางวิชาการ พร้อมกับรู้ขนบธรรมเนียมในราชสำนักได้เฝ้าแหนใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงนำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นด้วย พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นักเรียนในโรงเรียนนั้น ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก และต่อมาโรงเรียนก็ได้รับพระราชทานนามว่า โรงเรียนมหาดเล็ก ดังประกาศตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ดังนี้

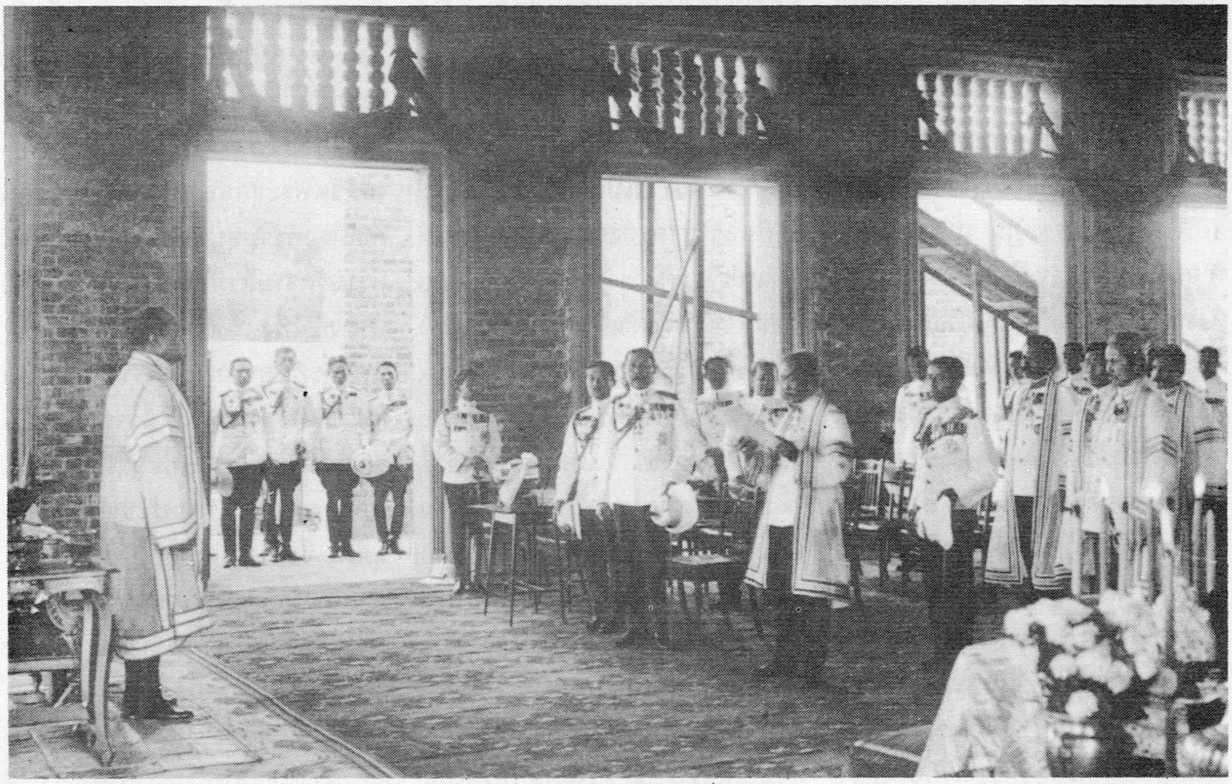
"มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนสำหรับผู้ฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือน ขั้นแต่ ร.ศ. 118 การโรงเรียนนั้นได้เจริญขึ้นตามลำดับ จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาต

---

[12] พระจุลจอมเกล้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จฯ อ้างแล้ว หน้า 355

[12] คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารเรื่องจัดการศึกษา ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์คุรุสภา พระนคร พ.ศ. 2511 หน้า 206

[13] รอง ศยามานนท์ อ้างแล้ว หน้า 195

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในฐานะทรงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการจัดตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำลังทรงอ่านคำกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ เริ่มก่อสร้างมหาวิทยาลัย

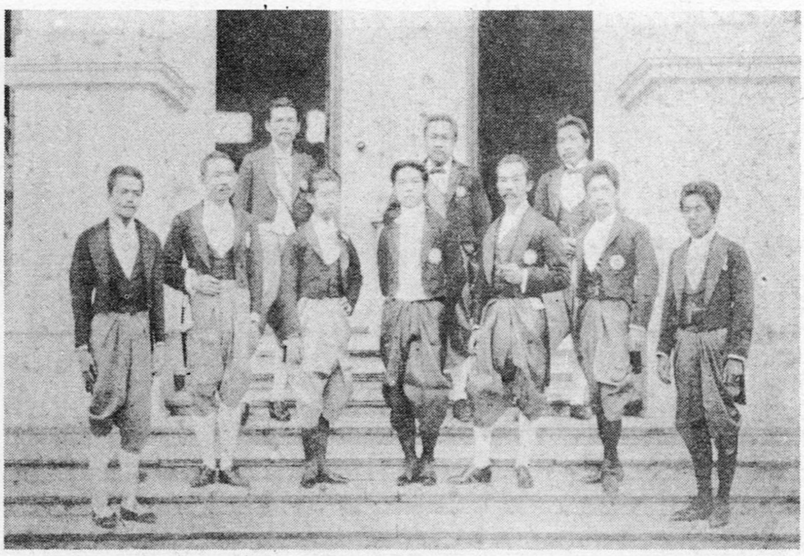
ให้นักเรียนในโรงเรียนนั้นถวายตัวเป็นมหาดเล็กมีตำแหน่งรับราชการใกล้ชิดพระองค์ ต่อมาบัดนี้ทรงพระราชดำริเห็นควรจะให้โรงเรียนนั้น มีนามสมแก่ที่นักเรียนได้เป็นมหาดเล็กแลสมกับประเพณีอันมีมาแต่โบราณ ที่ข้าราชการโดยมากย่อมได้ถวายตัว ศึกษาราชการในกรมมหาดเล็กก่อนได้รับตำแหน่งในราชการกรมอื่นนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือนใช้นามว่า "โรงเรียนมหาดเล็ก" สืบไป และโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 1 พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ผู้จัดการ 1 เจ้าหมื่นสรรเพ็ชภักดี 1 เป็นกรรมการตรวจตราและอำนวยการโรงเรียนนี้ ให้มีความเจริญเรียบร้อยตามพระราชประสงค์สืบไป"[1]

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่าการฝึกข้าราชการพลเรือนไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทยหาเป็นการเพียงพอไม่ ควรขยายการโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป เพื่อฝึกคนไปรับราชการได้ทุกกระทรวง และเพื่อเป็นอนุสาวรีย์เฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินแปดแสนบาทเศษ ซึ่งเหลือจากการที่ประชาชนเรี่ยไรสร้างพระบรมรูปทรงม้าเป็นทุนสำหรับจัดโรงเรียน และเปลี่ยนนามโรงเรียนมหาดเล็กเป็น "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2453 ทั้งนี้เพื่อรวบรวมโรงเรียนอุดมศึกษาฝ่ายพลเรือนแผนกอื่น ๆ ให้เข้าระเบียบเป็นอันเดียวกัน ทั้งนี้มีสภาจัดการ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นสภานายก เป็นฝ่ายอำนวยการโรงเรียน ต่อมามิช้าใน พ.ศ. 2459 ก็มีประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็น "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" (ซึ่งสมัยหนึ่งมีผู้ขโมยเอาออกไปเสีย และปัจจุบันได้กลับมีเช่นเดิมตามกระแส พระบรมราชโองการแล้ว) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงได้ทรงเกี่ยวข้องสร้างความเจริญให้แก่มหาวิทยาลัยอยู่ตลอดมา และยังได้ทรงพระกรุณาเสด็จไปแสดงปาฐกถาวิชาประวัติศาสตร์ไทยอีกด้วย จึงเป็นการสมควรที่ชาวจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะพึงศึกษาพระประวัติและสำนึกในพระกรุณาที่มีต่อมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมากสืบไป

พระกรณียะด้านหอพระสมุดและราชบัณฑิตยสภา

พระกรณียะด้านการศึกษานอกโรงเรียน ที่มีผลไพศาลแก่ประเทศชาติและวงการศึกษามาจนทุกวันนี้คือ **งานหอสมุดแห่งชาติ** และ **งานพิพิธภัณฑ์** รวมทั้ง **พระนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์-โบราณคดี** ซึ่ง **นายตรี อมาตยกุล** ผู้เคยเป็นหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรได้รวบรวมไว้ว่ามีจำนวนถึง 653 เรื่อง โดยแบ่งเป็น 10 ประเภทคือ

1. วรรณกรรมร้อยกรอง 15 เรื่อง
2. วรรณกรรมภาษาอังกฤษ 10 เรื่อง
3. วรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี 146 เรื่อง
4. วรรณกรรมทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี 103 เรื่อง
5. วรรณกรรมทางพุทธศาสนา 49 เรื่อง
6. วรรณกรรมประวัติบุคคล 180 เรื่อง
7. วรรณกรรมทางศิลปวรรณคดี 111 เรื่อง
8. วรรณกรรมทางสังคมศาสตร์ 34 เรื่อง
9. วรรณกรรมเกี่ยวกับภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว 74 เรื่อง
10. วรรณกรรมล้ำค่าสาส์นสมเด็จ 1 ชุด[14]

คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ

งานด้านหอพระสมุดนั้น ทรงเริ่มบัญชาการเมื่อกราบถวายบังคมลาจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงพยายามหาซื้อหนังสือเก่าที่มีคุณค่า ทรงชักชวนให้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการและคหบดีต่าง ๆ นิยมพิมพ์หนังสือที่ทรงชำระสอบทานแล้วออกแจกเผยแพร่ในเทศกาลต่าง ๆ และทรงติดต่อกับหอสมุดใหญ่ ๆ ทั่วโลกเพื่อซื้อหรือขอหรือแลกเปลี่ยนเอกสารที่เกี่ยวกับประเทศไทย อันเป็นการศึกษาหาความรู้จักกับประวัติประเทศของตนเอง และทรงมีผู้เชี่ยวชาญนักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสชาวอินเดีย ชาวจีนช่วยเหลืองานนี้ ส่วนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก็ทรงใช้ความพยายามความกว้างขวางส่วนพระองค์ ปรับปรุงสถานที่ และทรงอำนวยการการจัดตั้งแสดง และเขียนประวัติคำบรรยายต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง ซึ่งพระดำรัส **พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร** ในโอกาสฉลองวันประสูติครบรอบ 100 ปี ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2505 มีความตอนหนึ่งดังนี้

"นอกจากภายในเมืองไทย" ยังได้ทรงมีโอกาสเสด็จเดินทางทั่วดินแดนมากแห่งแม้จนทรงพระชราภาพและพ้นจากราชการแล้ว ก็ยังได้ทรงขวนขวายประพาสทอดพระเนตรนานาประเทศ โดยเฉพาะในแง่ศิลปวิทยาและทำวิสาสะกับผู้รู้ทั่วทุกประเทศ อันเป็นเหตุให้ได้ทรงทราบเบาะแสของแหล่งวิชาความรู้และศิลปศาสตร์จนพระองค์เองก็ได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์เลิศผู้หนึ่งในทางประวัติศาสตร์ หนังสือที่ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้มากหลายนั้น จะยกตัวอย่างแต่ที่เป็นหลักฐานสำคัญหรือตำราแบบแผนก็เช่น พระราชพงศาวดารรัชกาลที่สองตรวจสอบใหม่ (พ.ศ. 2459) เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป (พ.ศ. 2457) เรื่องเรารบพม่า (พ.ศ. 2464) ตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม (พ.ศ. 2470) ประวัติสุนทรภู่ (พ.ศ. 2471) นิทานโบราณคดี (พ.ศ. 2487) พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2493) กับทั้งเรื่องสั้น ๆ ลงเป็นภาษาอังกฤษในวารสารสยามสมาคม ซึ่งได้พิมพ์ขึ้นแจกในงานนี้ด้วย

"ในรัชกาลที่เจ็ด **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว** โปรดเกล้าฯ ให้ทรงจัดตั้ง **ราชบัณฑิตยสภา** มีหน้าที่ส่งเสริมและจัดระดับอักษรศาสตร์และการพิพิธภัณฑ์ โดยเหตุที่พระองค์เคยใกล้

---

[1] คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิงถวัลยราชสมบัติครบ 100 ปีฯ หน้า 256

14 สุจริต ถาวรสุข เล่ม 3 หน้า 170

ทรงฉายขณะเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (2435-2458)

ชิดในพระราชสำนักแต่ทรงพระเยาว์มาและสนพระหฤทัยทอดพระเนตรวัดวาอารามอันเป็นที่รวบรวมแห่งศิลปะของชาติ ย่อมทรงทราบเบาะแสแห่งศิลปกรรมทั้งปวง ทำให้งานตั้งพิพิธภัณฑ์ของพระองค์ได้ผลอย่างดียิ่ง จนกระทั่งมีคำกล่าวด้วยความจริงใจจากผู้ได้เห็นว่าพิพิธภัณฑสถานของไทย น่าชมที่สุดในประเทศตะวันออก"[15]

พระอัจฉริยภาพในด้านการปกครอง

สมเด็จฯ ทรงเป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ของประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทรงเป็นนักศึกษาตลอดพระชนม์ชีพ แต่ในที่นี้เราจะพิจารณาถึงผลงานเฉพาะในด้านการปกครอง ซึ่งก็นับได้ว่าทรงเป็น **พระบิดาแห่งการปกครอง** ได้เหมือนกับที่ทรงเป็น **พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย** ผลงานสำคัญ ๆ ของพระองค์ที่จะนำมากล่าวเพียง 3 ประการ คือ การจัดองค์การการปกครอง การฝึกอบรมบุคคลเข้ารับราชการการปกครอง และการวางรากฐานการปกครองส่วนภูมิภาค

เรื่องแรกคือ **การจัดองค์การ** นักปกครองสมัยปัจจุบันคงตกใจที่ทราบว่าเมื่อสมเด็จทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2435 นั้น ทั้งกระทรวงมีข้าราชการไม่เกิน 30 คน มีสำนักงานอยู่ที่ศาลาลูกขุนใน ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง ราชการของสมุหนายกมี 3 แผนกด้วยกันคือ

1. การบัญชาการ สั่งราชการแก่หน่วยราชการพลเรือนให้ทันเวลา มีนายเวรประจำ 24 ชั่วโมง ในพระบรมมหาราชวังซึ่งเท่ากับเป็นสำนักนายกรัฐมนตรี

2. การบังคับบัญชาหัวเมือง มีผู้ชำนาญหนังสือพิจารณาใบบอก และเขียนท้องตราสั่งราชการหัวเมือง

3. งานตุลาการ เป็นศาลอุทธรณ์ความหัวเมืองที่อยู่ในปกครอง

งานทั้ง 3 แผนกนี้มีกรม 3 กรมปฏิบัติราชการสับสนกัน คือ กรมมหาไทยกลาง กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ และกรมพลำภัง[16]

เมื่อสมเด็จะเข้าทรงรับตำแหน่งก็ได้ทรงจัดสรรอำนาจหน้าที่ของกรมทั้ง 3 ใหม่คือ

1. กรมมหาดไทยกลาง มีปลัดทูลฉลองเป็นหัวหน้าทำหน้าที่ทั่วไปที่มิใช่งานของกรมอื่น มีปลัดบัญชีเป็นเจ้าพนักงานการเงินเป็นผู้ช่วย

2. กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้าส่วนราชการ มีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้าย การเกี่ยวข้องกับชาวต่างประเทศ และงานอัยการ

3. กรมมหาดไทยฝ่ายพลำภัง หรือกรมพลำภัง มีหน้าที่ปกครองท้องที่[17]

จนกระทั่งปลายรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทยได้จัดส่วนราชการเฉพาะงานปกครองออกเป็น 6 กรมด้วยกันคือ

1. กรมบัญชาการ มีเสนาบดีเป็นหัวหน้า ปลัดทูลฉลองเป็นผู้ช่วย และมีที่ปรึกษาเสนาบดีอีก 1 นาย กรมนี้

มีหน้าที่ควบคุมดูแลราชการทั้งกระทรวง

2. กรมสำรวจ มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้า แบ่งงานเป็นแผนกเลขานุการ แผนกต่างประเทศ และแผนกพัสดุ

3. กรมมหาดไทยฝ่ายพลำภัง มีอธิบดีเป็นหัวหน้า แบ่งเป็นแผนกปกครองและแผนกก่อสร้าง

4. กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้า มีหน้าที่ระยะแรกทำราชการชายแดน ระยะที่สองงานรักษาพระอัยการและการเรือนจำ

5. กรมปลัดบัญชี มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ช่วยเหลืองานปกครอง แบ่งเป็น 2 แผนกคือ แผนกบัญชีเงินและแผนกบัญชีคน

6. กรมทะเบียน มีเจ้ากรมเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่เกี่ยวกับงานทะเบียนและสถิติต่าง ๆ เช่น สำมะโนครัว[18]

ส่วนกรมต่าง ๆ ที่สังกัดกระทรวงมหาดไทยในสมัยสมเด็จฯ มี 6 กรมด้วยกันคือ

1. กรมตำรวจภูธร เป็นตำรวจที่อยู่ตามมณฑลต่าง ๆ โดยเอาแบบ "ยองดามส์" ของฝรั่งเศสมาใช้ คือมีการควบคุมและฝึกหัดแบบทหารใช้ม้าเป็นพาหนะเพื่อความคล่องตัวเป็นกำลังสำคัญของฝ่ายปกครอง

2. กรมตำรวจภูบาล เดิมสมเด็จฯ จะให้เป็นกรมนักสืบ แต่เมื่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2456 กลับมีอำนาจในการไต่สวนโจรผู้ร้าย ตั้งขึ้นไม่นานก็ถูกยุบเป็นแผนกหนึ่งในกรมตำรวจภูธรไป

3. กรมป่าไม้ ตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการทำป่าไม้ในภาคเหนือ และให้สัมปทานบัตรแทนเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ สำนักงานครั้งแรกจึงตั้งอยู่ที่นครเชียงใหม่

4. กรมราชโลหกิจภูมิพิทยา ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2433 เพื่อควบคุมการทำเหมืองแร่ ต่อมาได้โอนสังกัดไปอยู่กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แล้วก็ย้อนกลับมาสังกัดกระทรวงมหาดไทยอีก เมื่อ พ.ศ. 2439 "เพราะพวกกรมแร่ไม่รู้ขนบธรรมเนียมในบ้านเมือง ไปทำการงานตามหัวเมืองมักไม่ปรองดองกับเจ้าเมืองกรมการ" ต่อมากรมนี้ได้ย้ายไปกระทรวงเกษตราธิการ เมื่อ พ.ศ. 2452

5. กรมสรรพากรนอก มีหน้าที่เก็บภาษีอากรตามหัวเมือง โดยรับโอนมาจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งได้ทดลองจัดตั้งกรมนี้ที่มณฑลปราจีนบุรีอยู่ก่อนแล้ว

6. กรมพยาบาล มีหน้าที่ป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บในส่วนภูมิภาค เช่น การปลูกฝี การควบคุมอหิวาตกโรค การควบคุมกาฬโรค การจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง การตั้งสุขศาลาและโรงพยาบาลเมือง การทำทะเบียนคนเกิดคนตายและคนแต่งงาน[19]

ผลงานสำคัญประการที่สองของสมเด็จฯ คือ **การฝึกอบรมบุคคลเข้ารับราชการปกครอง เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงทรงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเป็นระบบใหม่นั้น ความต้องการเฉพาะหน้า**

เสด็จประสาทบ้านระแงง อ.ศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

---

[15] พิทยาลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น, พระดำรัสเรื่องสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวมพิมพ์ในหนังสือปาฐกถา เรื่องสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โรงพิมพ์คุรุสภา พระนคร พ.ศ. 2506 หน้า 5

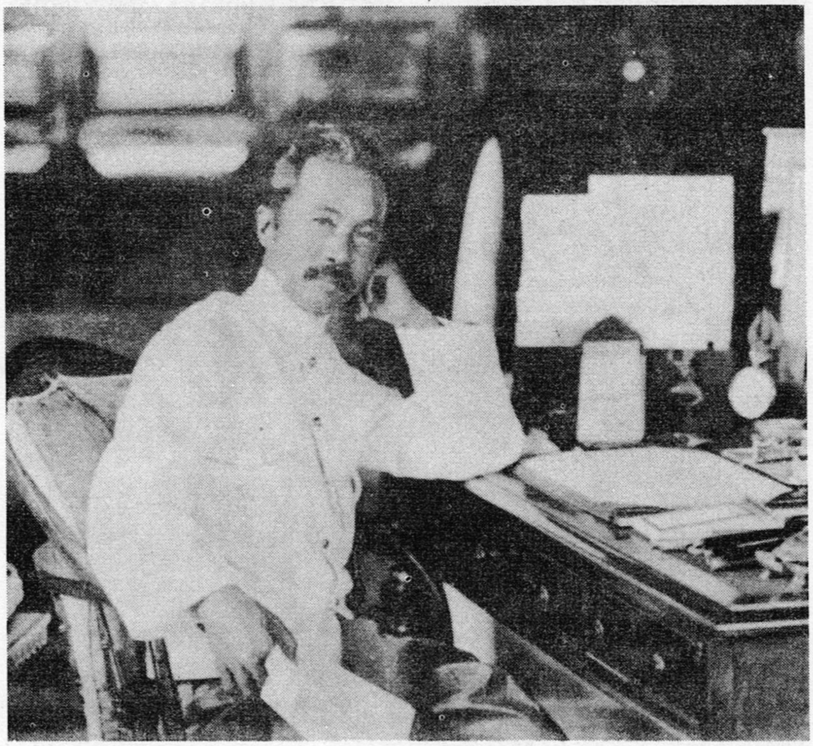
[16] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498), หน้า 10-11

[17] ประชุมกฎหมายประจำศกเล่ม 3 (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2478), ข้อ 12-14

[18] ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทยและหัวเมือง พ.ศ. 2457 (พระนคร : ไม่ปรากฏโรงพิมพ์, 2457) หน้า 1

[19] กระทรวงสาธารณสุข สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับการสาธารณสุข (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2505 หน้า 14

ของหน่วยราชการทุกหน่วยคือ ต้องการบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจวิธีปฏิบัติราชการแบบใหม่มาทำงานในหน่วยงานของตน สมเด็จฯ ได้ทรงริเริ่มงานนี้เป็นกระทรวงแรก คือให้มณฑลเทศาภิบาลต่าง ๆ รับบุคคลเข้ามาฝึกปฏิบัติราชการในมณฑล ซึ่งเริ่มที่มณฑลอยุธยาเป็นแห่งแรก และต่อมาได้มีกำเนิดโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเพื่อฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือน[20] โดยมีหลักสูตรว่าภาคหนึ่งให้เรียนวิชาเสมียน ภาคสองไปโดยปริยาย พอถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้รวมโรงเรียนมหาดเล็กเข้ากับโรงเรียนวิชาชีพชั้นสูงอื่น ๆ เช่น โรงเรียนราชแพทย์ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนยันตรกรรม ยกฐานะเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระราชทานหอวังและทุ่งหญ้าไทให้เป็นสถานที่ตั้ง ต่อมาเล็กน้อยก็ทรงสถาปนาโรงเรียนดังกล่าวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประทับภายในห้องทรงงาน กระทรวงมหาดไทย ที่ศาลาลูกขุน ในพระบรมมหาราชวัง

ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เรียนขนบธรรมเนียมในราชสำนักและวิชาพิเศษของแต่ละกระทรวง ภาคที่สาม ไปฝึกราชการในกระทรวงที่เรียนวิชาพิเศษเฉพาะกระทรวงจนได้สัญญาบัตร จึงปลดขาดจากโรงเรียน แต่ในทางปฏิบัติเมื่อถึงภาคที่สอง นักเรียนได้สมัครเรียนวิชาพิเศษเฉพาะแต่กระทรวงมหาดไทย โรงเรียนนี้จึงกลายเป็นคณะรัฐศาสตร์

ผลงานสำคัญประการที่สามของสมเด็จคือ **การจัดระบบการปกครองภูมิภาค** ขึ้นเป็นรูปมณฑลเทศาภิบาลปกครองท้องที่ ซึ่งเป็นพระราชประสงค์สุดยอดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมอบพระราโชบายแก่สมเด็จฯ ให้ทรงดำเนินการดังนี้

1. ให้แก้ลักษณะการปกครองแบบประเทศราชาธิราช คือ เอมไพร์มีเมืองประเทศราชขึ้น มาเป็นพระราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกันคือ คิงดอม

2. ให้รวมการบังคับบัญชาหัวเมืองซึ่งขึ้นอยู่กับหน่วยราชการ 3 หน่วย ได้แก่ มหาดไทย กลาโหม และกรมท่า มาขึ้นแก่กระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียว

3. จะรวมหัวเมืองจัดเป็นมณฑลตามสมควรแก่ภูมิลำเนาให้สะดวกแก่การปกครองและมีสมุหเทศาภิบาลบังคับบัญชาทุกมณฑล

4. การเปลี่ยนแปลงที่ทรงพระราชดำรินี้ จะค่อย ๆ จัดไปเป็นชั้น ๆ มิให้เกิดยุ่งเหยิงในการที่จะเปลี่ยนแปลง[21]

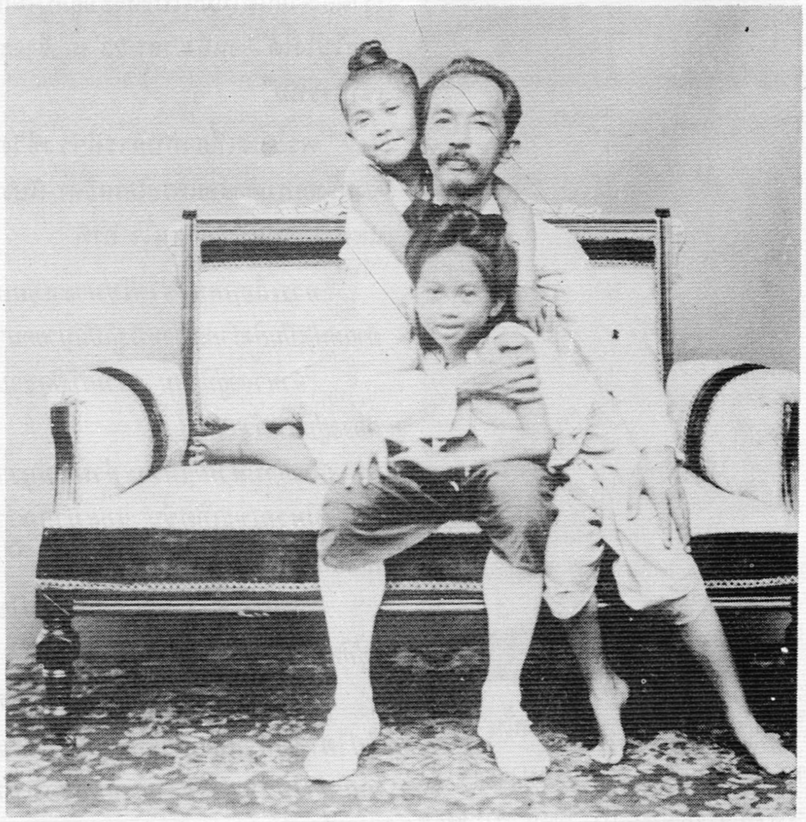
พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) อดีตปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยได้อธิบายคำ "การเทศาภิบาล" ไว้ดังนี้ คือ

"การเทศาภิบาล คือการปกครองโดยลักษณะที่จัดให้มีหน่วยบริหารราชการอันประกอบด้วยตำแหน่งข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาลของพระองค์ รับแบ่งภาระของรัฐบาลกลาง ซึ่งประจำแต่เฉพาะในราชธานีนั้น ออกไปดำเนินการในส่วนภูมิภาคอันเป็นที่ใกล้ชิดติดต่ออาณาประชากร เพื่อให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข และความเจริญทั่วถึงกัน โดยมีระเบียบแบบแผนอันเป็นคุณประโยชน์แก่พระราชอาณาจักรด้วย ฯลฯ จึงได้แบ่งส่วนการปกครองแว่นแคว้นออกโดยลำดับชั้นเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน และแบ่งหน้าที่ราชการเป็นสัดส่วนจัดเป็นแผนกพนักงานทำนองการของกระทรวงในราชธานี อันเป็นวิธีนำมาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยรวดเร็ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ระงับทุกข์บำรุงสุขด้วยความเที่ยงธรรมแก่อาณาประชาชน"[22]

สรุปผลที่สมเด็จฯ ทรงจัดรูปการปกครองส่วนภูมิภาค เมื่อ พ.ศ. 2455 แบ่งประเทศไทยออกเป็น 17 มณฑล 71 เมือง 369 อำเภอ 4,723 ตำบล 48,825 หมู่บ้าน[23]

การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลนับว่าเป็นความสำเร็จในการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางของประเทศคือพระมหากษัตริย์ เพราะเดิมเราปกครองกันอย่างหลวม ๆ เมืองประเทศราชมีเจ้าผู้ครองนคร มีอำนาจในการปกครองเกือบเด็ดขาด เสี่ยงต่อการถูกแทรกแซงจากมหาอำนาจในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง การจัดตั้งมณฑลจึงค่อย ๆ ทำทีละเล็กละน้อยเริ่มที่หัวเมืองชายแดนที่ล่อแหลมอันตรายก่อน ทรงส่งพระเจ้าน้องยาเธอที่ไว้วางพระราชหฤทัยออกไปควบคุมแล้วค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกมา เมืองประเทศราช ก็ค่อย ๆ ลิดรอนอำนาจเจ้าผู้ครองนคร แต่งข้าหลวงแทนพระองค์ออกไปกำกับราชการ แล้วข้าหลวงนั้นก็ค่อย ๆ แทรกแซงอำนาจบังคับบัญชาทีละนิด ยอมให้มีกฎข้อบังคับพิเศษเฉพาะท้องถิ่น เช่น "กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119" และ "กฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ. 120" แม้กระนั้นก็เกิดปฏิกิริยาจากผู้ปกครองหัวเมืองหลายแห่งในรูปต่าง ๆ เช่น เกิดการกบฏในจังหวัดปัตตานี กบฏผีบุญจังหวัดอุบลราชธานี กบฏเงี้ยวพกาหมองจังหวัดแพร่ เป็นต้น ซึ่งสมเด็จฯก็ต้องทรงใช้ทั้งไม้อ่อนและไม้แข็งดำเนินการ จนไทยได้เป็นไทยมาจนทุกวันนี้

ทรงฉายร่วมกับพระธิดา

พระจริยาวัตรและอุดมการณ์

สมเด็จฯ ทรงเป็นผู้ดีไทยอย่างแท้จริง พระจริยาวัตรจึงทรงเป็นที่รักของบุคคลทั่วไป ทรงสั่งสอนพระโอรสพระธิดามิให้ถือพระองค์ ให้ทรงสนิทสนมเอื้อเฟื้อต่อบริพารทั่วหน้า นอกจากนั้นยังทรงกว้างขวางเป็นที่รู้จักคุ้นเคยของประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศมากกว่าเจ้านายพระองค์ใด ๆ ทั้งนี้เพราะโดยหน้าที่ราชการของพระองค์ประกอบกับพระอัธยาศัยไมตรี ส่วนอุดมการณ์ของสมเด็จฯ นั้นอยู่ที่ความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คุณธรรมประการนี้สุดที่จะบรรยายให้คนปัจจุบันเข้าใจได้ว่ามีความหมายลึกซึ้งเพียงใด ต่อมาคือความรักชาติ และที่สำคัญคือทรงยึดมั่นในหลักธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงเบียดเบียนผู้ใดให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่โลภ ไม่สะสม เพราะทรงถือคติว่าถ้าเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวแล้ว สมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ และกรมการทั้งหลายก็ต้องแสวงหาบ้าง อาจทำให้ประชาชน

[20] ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 19 (เมษายน ร.ศ. 121) หน้า 16

[21] สาสน์สมเด็จฯ, เล่ม 3 (พระนคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, 2499) หน้า 85

[22] เทศาภิบาล (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498) หน้า 69-70

[23] อนุสรณ์เนื่องในงานฉลองวันที่ระลึกกระทรวงมหาดไทยครบรอบ 60 ปีบริบูรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495), หน้า 107-108

ได้รับความเดือดร้อนได้ ดังนั้น จึงไม่ทรงมีมรดกในทายาทมากมายเช่นเจ้านายวังอื่น ทั้งนี้พระประวัติและพระจริยาวัตรทั้งหลายของพระองค์ ก็ทรงรับสั่งไว้ว่าไม่ต้องเขียนให้พิสดาร รวบรวมแต่คำประกาศตั้งกรมและประกาศกำกับพระสุพรรณบัตรเลื่อนยศเป็นกรมหลวง กรมพระและกรมพระยา เท่านั้นก็เพียงพอ เพราะเป็นประกาศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่ละพระองค์ได้ทรงพิจารณาแล้วว่าเป็นความจริง

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นนักศึกษาอย่างแท้จริง ด้วยการใฝ่หาความรู้อยู่ตลอดพระชนม์ชีพ ดังที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ "พระประวัติลูกเล่า" ว่า "เสวยเย็นเวลา 20 น. เสด็จกลับขึ้นไปทรงอ่านหนังสือในมุ้งลวด ที่เฉลียงตรัสว่า "เช้าเขียนเป็นวิทยาทาน ค่ำต้องหาความรู้ต่อมิฉะนั้นมันจะหมด คนที่นึกว่าตัวรู้พอแล้วนั้นเป็นคนตายแล้ว เป็น ๆ เพราะโลกหมุนอยู่ทุกนาที เราต้องเรียนตามมันไปจึงจะอยู่กับโลกโดยไม่โง่ได้" จนถึงเวลา 23 น. จึงจะเข้าบรรทม"

พระมติเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ซึ่งทรงอบรมสั่งสอนพระโอรสธิดา นับว่าแสดงโลกทัศน์ที่น่าสนใจ อาทิ

การเลือกคนใช้ให้เหมาะสมแก่ตำแหน่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้เป็นนายคน"

"อำนาจอยู่ที่ไหน ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย"

"อย่ามีพวก เพราะถ้ามีพวกเราก็ต้องมีพวกเขาเกิดขึ้น และมากกว่าเสมอด้วย"

"อำนาจอยู่ที่ราษฎรเชื่อถือ ไม่ใช่อยู่ที่พระแสงราชศัสตรา"

"เวลานี้แก่เสียแล้ว ให้ดีอะไรใครไม่ได้ ไปหาที่พึ่งเอาใหม่เถิด แต่จะแนะนำให้ว่าอย่าไปดูภายนอกของเขา จงดูที่หัวใจว่า เขามี นรก-สวรรค์ อยู่ในใจ พอที่จะเป็นที่พึ่งของเราได้หรือไม่"

"ไม่ต้องประจบฉันดอก ประจบงานเข้ามาก ๆ ก็ดีไปเอง"

"จะเป็นนายคนต้องหัดเป็นบ่าวมาก่อน จึงจะรู้ใจบ่าว"

"ถ้าทำอะไรผิดก็อย่าปัด ต้องรับและเสียใจ เพราะคนทุกคนต้องทำผิดบ้าง ผิดกับชั่วไม่เหมือนกัน"

"อย่าพยายามทำเป็นฝรั่ง เพราะเธอไม่ใช่ฝรั่ง ถ้าทำขึ้นแล้วมันก็เป็นของเก๊ เก็บเอากิริยาดีของแม่ไว้เถิดเพราะคนดีเหมือนกันทั่วโลกไม่ต้องตกใจ"

"เห็นอะไรดีก็ให้ถามว่า ทำไมจึงดีอย่างนั้น ถ้าเห็นอะไรชั่วเลวก็ให้นึกถามว่า ทำไมจึงชั่วเลวถึงเพียงนั้น คำว่าทำไมคำเดียวจะช่วยให้เรามีปัญญา แต่จะต้องหาคำตอบที่เป็นความจริงให้ได้ อย่าลำเอียงด้วยอคติ"

"ความรักมันมี 2 หน หนแรกมันตื่นเต้น เรียกว่า passion คือ หลงอยู่ด้วยกันไปก็ค่อย ๆ หายตื่นจางลงไปทุกที ตอนนี้แหละจะอยู่กันยืดหรือไม่ยืดก็อยู่ตอนนี้ ถ้ากลับรู้ใจกันเป็นเพื่อนสนิทกันได้แล้วความรักจริงก็จะเกิดและไม่มีแตกกันจนตาย"

พระมติเกี่ยวกับเสรีภาพที่แท้จริง ทรงอธิบายว่า

"อยู่ที่ตัวเราเอง คือ 1. ไม่ทำความชั่ว เพราะจะต้องเก็บเป็นความลับ 2. ไม่เขียนจดหมายลับ 3. ไม่มีหนี้ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้เราตกอยู่ในอำนาจผู้อื่นได้ แล้วเวลานอนสวดมนต์จบแล้ว ให้ตรวจดูตัวเองว่า ตั้งแต่เช้ามาจนวางตัวลงนอนนี้ เราได้ทำอะไรบ้าง และมีอะไรผิดบ้าง ในวันนี้ให้ถือเป็นบทเรียนและสัญญาใจว่าจะไม่ทำอีกให้ทุกคืน"

"เธอคงจะโกรธว่าพ่อทำให้จน แต่พ่อคิดแล้วเงินมันไม่อยู่ ชื่อเสียงมันอยู่ ถ้าพ่อหากิน คนอื่นคือเทศาเจ้าเมือง นายอำเภอเขาก็ทำได้ งานมันก็เสีย พ่อจึงคิดว่าเอาชื่อเสียงไว้ให้เขากรุณาลูกดีกว่า"

เมื่อมีผู้ทูลเชิญเสด็จฯ จากปีนังกลับกรุงเทพฯ เพราะมีคนแนะนำสภาผู้แทนราษฎรว่า ให้ตัดเงินเจ้านายที่ไปอยู่ต่างประเทศ ก็ทรงตอบว่า

"ขอบใจคุณมาก แต่กรมดำรงฯ ซื้อไม่ได้ด้วยเงิน ถ้าจะให้คุกเข่าลงเพื่อเงินแล้ว เป็นอันไม่กลับ"[1]

นี่คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นักปกครอง นักบริหาร นักการศึกษาชั้นเลิศของประเทศไทย แม้จะสิ้นพระชนม์ไปแล้วตามธรรมดาของโลก **แต่ผลงานและพระเกียรติคุณของพระองค์ก็จะยังคงปรากฏให้สดุดีชื่นชมอยู่ตลอดไป**

พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
หม่อมเจ้าหญิง มารยาตรกัญญา ดิศกุล

หม่อมเจ้าหญิงมารยาตรกัญญา ดิศกุล

ฝ่าบาทพอจะทรงเล่าเหตุการณ์ขณะที่ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่มีเสียงร่ำลือว่า ท่านเป็นคนตงฉิน คือ ซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา ไม่กินสินบาทสินบน ฝ่าบาทพอจะทรงจำเหตุการณ์ในช่วงนั้นได้ไหมกระหม่อม

เหตุการณ์ที่ถามนั้นข้าพเจ้ายังไม่เกิด แต่เท่าที่ทราบตามที่เล่ากันมาว่าในสมัยนั้นการปกครองทำเป็นแบบที่เรียกว่า **"จตุสดมภ์"** คือ มี "เวียง วัง คลัง นา" เป็นผู้ดูแล เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าถึงเวลาที่ควรจะเปลี่ยนระบบการปกครองหัวเมืองให้รัดกุม มีระเบียบแบบแผนตามอารยประเทศ

"ต้นไม้ท่านโปรดไม้ยืนต้น เช่น ต้นลำดวน ต้นแก้ว......ไม่สนพระทัยต้นไม้ล้มลุก ที่ต้องปลูกใหม่กันเรื่อย ๆ"

จึงโปรดเกล้าฯให้สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยพระองค์แรก ไปดำเนินการตามพระราชดำรัส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 5 ทรงไว้วางพระราชหฤทัยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ก็เพราะได้ทรงใช้สอยฝึกหัดมาแต่ทรงพระเยาว์ เริ่มแรกแต่เป็นนักเรียนนายร้อย จนเป็นนายทหารและราชองครักษ์ได้รับใช้ใกล้ชิดทั้งในฐานะราชองครักษ์ น้อง และมหาดเล็ก ดังปรากฏในพระราชดำรัสสั่งให้ไปทำหน้าที่ราชการบ้าง ไปหาซื้อของขวัญพระราชโอรสพระราชธิดาในวันประสูติบ้าง และให้เอาฉลองพระองค์ไปแก้หรือไปตัดใหม่ พระเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตและความจงรักภักดีของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นี้มาก

งานที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ โปรดโดยพระนิสัย ซึ่งคนโดยมากก็รู้กันอยู่แล้วคือ โปรดหนังสือ ทั้งอ่าน เขียน และสอน โรงเรียนประชาบาลแห่งแรก ก็เป็นพระราชดำริของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ท่านไปทรงเขียนหนังสือแบบเรียนเร็ว ขณะทรงผนวชอยู่ที่วัดนิเวศธรรมประวัติ อำเภอบางปะอินเพื่อสอนลูกชาวนา ขณะว่าง

วังปากเกร็ดของหม่อมเจ้ามารยาตรกัญญา ดิศกุล

จากการทำนาให้พออ่านออกเขียนได้ เมื่อตอนเกี่ยวข้าว ท่านทรงเขียนหนังสือมาให้คนอ่านไม่น้อย แต่ไม่เคยได้เงินเลย เพราะไม่ได้เขียนสำหรับขาย ถ้าเป็นสมัยนี้คงได้ค่าลิขสิทธิ์รวยไปเลย

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ไม่ได้ทรงถือเงินทอง เงินเดือนของท่านเก็บที่กระทรวงมหาดไทย **เจ้าคุณศรีสหเทพ** จำชื่อตัวท่านไม่ได้แต่นามสกุล **"นาคสาร"** เป็นผู้เก็บ ถึงเดือนทางวังก็ไปเบิกมาใช้ตามบัญชีเสนอขอไป ถ้ามีรายการพิเศษที่ต้องใช้ก็ไปเบิกเป็นรายการพิเศษ ผู้เบิกคือพระธิดาหรือหม่อมซึ่งมีหน้าที่ดูแล ของที่ทรงซื้อเองมีเพียงอย่างเดียวคือ **หนังสือ** จะเล่าให้ฟังก็ได้ ลูกสาวอย่างฉันเกิดมาได้เงินเดือนคนละ 20 บาท ตัวแม่เองได้ 40 บาท ค่าอาหารอีกเล็กน้อย ไม่ทราบว่าเท่าไร แต่แม่ฉันเป็นคนขยันไม่กลัวอดจึงทำขนมขายตลอดมา ถึงมีโรงทำขนมในบ้าน

ฝ่าบาททรงได้มีโอกาสอยู่กับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ หรือไม่กระหม่อม

ฉันเป็นลูกที่อยู่กับพ่อน้อยที่สุด เพราะฉันไม่ได้อยู่ในวังวรดิศ ฉันไปอยู่กับ **สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า พระอัครราชเทวี** ในพระราชวังสวนดุสิต ตั้งแต่อายุ 6 ขวบ เมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 สวรรคต ฉันอายุ 8 ขวบ

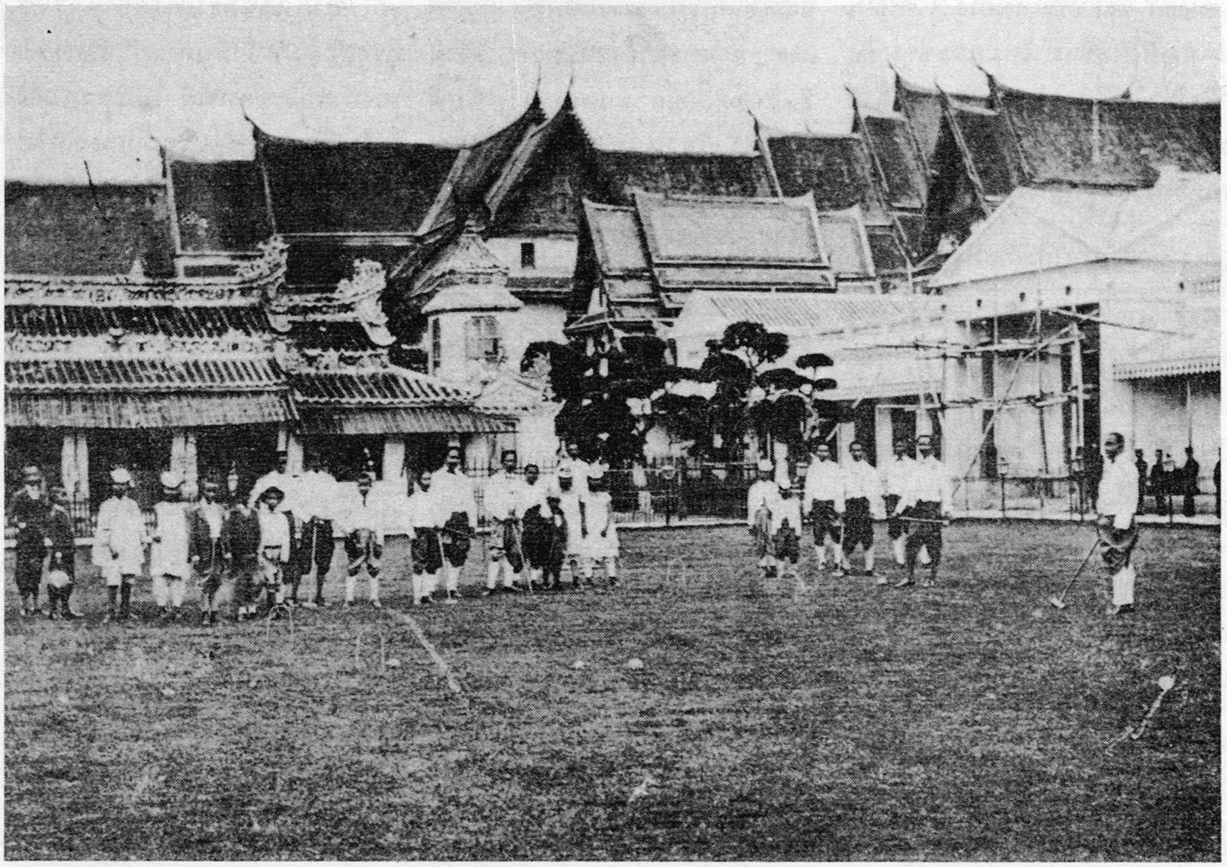
ฝ่าบาททรงจำได้ไหมว่าสมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ท่านโปรดอาหารประเภทไหนกระหม่อม

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ โปรดเสวยอาหารง่าย ๆ เช่น แกงจืดเซ่งจี้เสวยทุกวัน หน้าร้อนเสวยข้าวแช่เกือบทุกวัน บางทีก็เสวยก๋วยเตี๋ยว ซึ่งมีคนจีนทำมาขายเวลาเสวย ทุเรียนท่านเหม็นไม่เสวย แต่ลูก ๆ ชอบ สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ไม่เสด็จเที่ยวลำลอง ไปไหนต้องมีลูกไปด้วย เหล้าไม่โปรดเลย แต่ทรงสูบบุหรี่โดยมาก ซิการ์และยาเส้นสูบด้วยกล้อง โปรดเสวยอาหารฝรั่งอย่างธรรมดา ท่านทรงมีกุ๊กทั้งจีนและคนไทยประจำที่วัง ส่วนฉลองพระองค์ก็ทรงแบบธรรมดาง่าย ๆ ไม่โปรดของหรูหรา เครื่องประดับทรงเห็นแต่แหวนวงเดียว ซึ่งเป็นของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เป็นพระธำมรงค์ทรงถอดจากนิ้วพระราชหัตถ์พระราชทานให้สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ

ท่านโปรดเล่นกีฬาไหมกระหม่อม

"เสด็จตรวจราชการมณฑลอุดร (พ.ศ. 2449)"

"สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงโปรดเล่นกีฬาโครเกต์"

กีฬาทรงเล่นโครเกต์ กับกอล์ฟ และทรงพระดำเนิน ท่านทรงพระดำเนินไปเคารพเจ้าจอมมารดาของพระองค์ท่าน ซึ่งอยู่บ้านข้ามคลองห่างออกไปทุกวัน

ท่านทรงโปรดการฟังเพลงหรือไม่กระหม่อม

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯทรงโปรดฟังดนตรีทั้งของไทยและต่างประเทศไม่ได้ทรงเล่นเอง แต่โปรดให้ลูกเล่น แต่ก็เล่นไม่ได้ดี

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯท่านไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนใช่ไหมกระหม่อม

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ทรงแบ่งเวลาเหมือนโรงเรียน เช้าตื่นบรรทมแล้วเสวยกาแฟ แล้วเสด็จเข้าห้องบูชาพระและพระบรมอัฐิ เข้าห้องสรงแล้วแต่งพระองค์ไปทรงงาน ที่เล่านี้หมายถึงตอนหลังนะ ตอนทรงงานมหาดไทยฉันไม่รู้เรื่องเพราะยังเด็กและไปอยู่ที่อื่น ตอนสมัยรัชกาลที่ 5 เล่ากันว่าทรงงานตอนกลางคืนจนดึก ผู้ที่ทำงานใกล้ชิดก็ต้องอยู่ด้วยบางทีถึงสว่างยังไม่ได้กลับวัง

เมื่อสมัยรับราชการทรงมีเวลาพักผ่อนน้อย เวลาพักผ่อนของท่านก็คือตอนเสด็จตรวจราชการ แต่ก็ไม่เหมือนสมัยนี้ เพราะต้องเดินทางด้วยช้างบ้าง ม้าบ้างและบางทีก็เกวียน จะไปโคราชที ต้องไปส่งอย่างกับไปเมืองนอก เพราะต้องผ่านดงพญาไฟ

กระหม่อมแปลกใจว่าท่านทำงานมากขนาดนี้แล้ว ท่านเอาเวลาที่ไหนมาทรงงานหนังสือ

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ทรงมีเวลาเขียนหนังสือเพราะท่านทรงวางกำหนดเวลาของท่านไว้แล้ว ปฏิบัติตามนั้นอย่างเคร่งครัด เช่น ตอนเช้า ทรงบอกให้เลขานุการเขียนพอสมควร แล้วก็ทรงเขียนเองบ้าง เวลาเข้าห้องน้ำ กลับวังเสวยกลางวันแล้วบรรทมพักนิดหน่อย แล้วทรงเขียนหนังสือต่อพอสมควร ตอนค่ำเสวยอาหารแล้วทรงอ่านหนังสือโดยมากเป็นหนังสือฝรั่ง รับสั่งว่าเป็นเวลาที่ต้องหาความรู้เพิ่ม หนังสือที่ทรงอ่านตอนนี้เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับสถานการณ์ทั่วไป

ของโลก และประเทศต่าง ๆ กับคนสำคัญที่โผล่ขึ้นมาใหม่และข่าว คือเรื่องทั่วไปที่ควรรู้ เรื่องเหล่านี้ถ้ามีอะไรที่อ่านเพลินหรือแปลกและสนุกท่านก็ทรงแนะให้พระธิดาทรงอ่านบ้าง

ลูก ๆ นี่กลัวท่านไหมกระหม่อม

โอรสและธิดาสมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ รู้สึกว่ารักท่านมากกว่ากลัว เพราะท่านไม่กริ้ว ถ้ากริ้วเพียงไม่รับสั่งด้วยก็กลัวแล้ว ท่านทรงคุยกับลูกทุกวัยได้อย่างสนุก เพราะท่านทรงเลือกเรื่องคุยเรื่องหนัก ๆ ทรงคุยกับลูกรุ่นใหญ่ ถ้ารุ่นเล็ก ๆ ก็เป็นเรื่องสนุกเฮฮา เช่น เรื่องละคร โขน หนัง แล้วแต่ท่านจะคิดแล้วก็ทรงสนุกด้วย

พระสหายสนิทของท่านละกระหม่อม

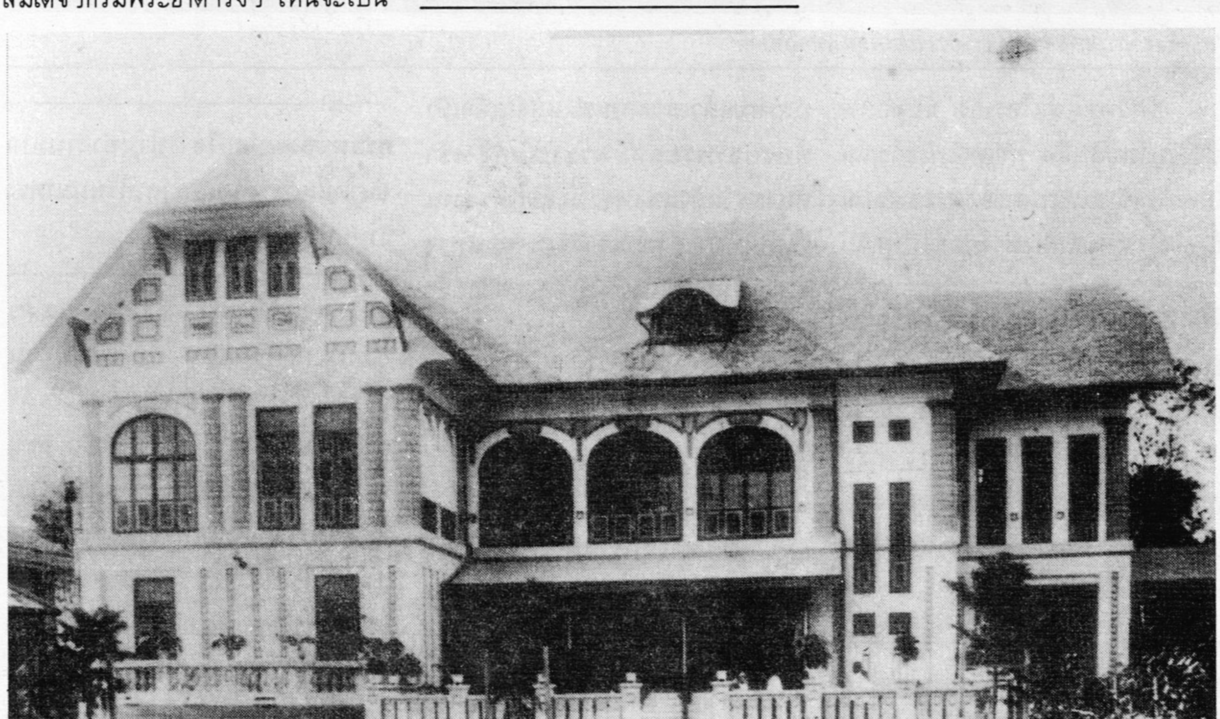
พระสหายที่สนิทมากที่สุดของสมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ เห็นจะเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เพราะท่านทรงติดต่อมีลายพระหัตถ์ถึงกันอยู่เสมอ จนคนเอาไปพิมพ์เรียกว่า "สาสน์สมเด็จ" เจ้าคุณอนุมานราชธน ท่านก็ทรงคุ้นเคยดี ไม่ปรากฏว่าสมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ทรงมีศัตรู

ในวังท่านทรงโปรดปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์หรือเปล่ากระหม่อม

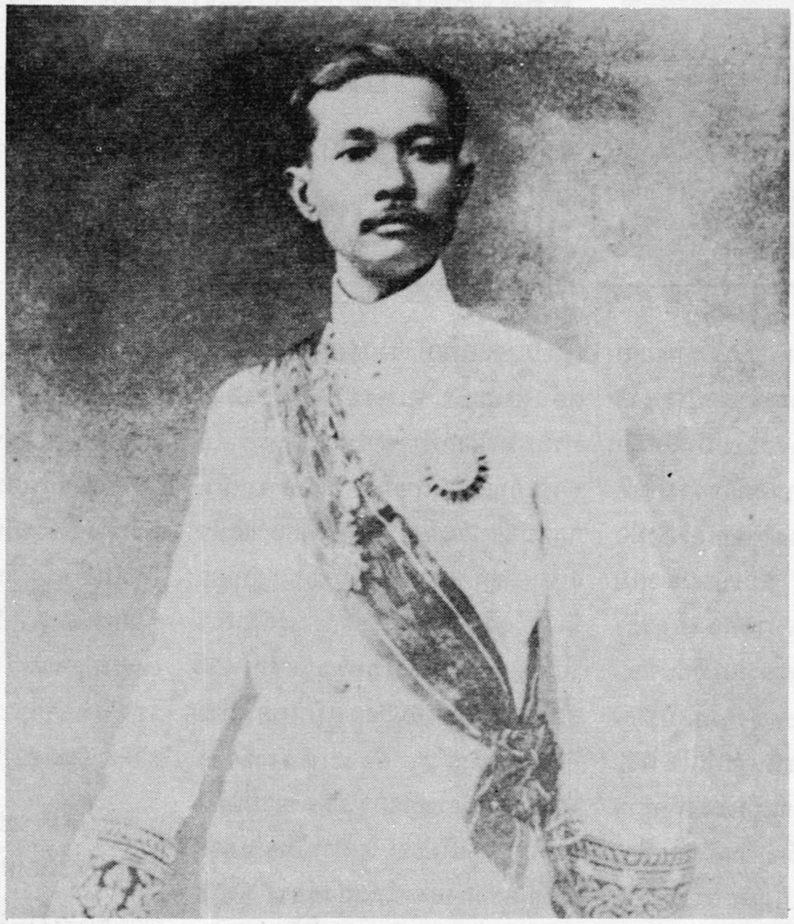
สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ โปรดสุนัข ท่านเคยทรงเลี้ยงหลายตัว แต่ตอนหลังเมื่อทรงพระชราแล้วเลิกเลี้ยง ส่วนต้นไม้ท่านโปรดไม้ยืนต้น เช่นต้น ลำดวน ต้นแก้ว ซึ่งเจ้าหน้าที่สวนเขามาจัดปลูกถวาย ไม่สนพระทัยต้นไม้ล้มลุก ที่ต้องปลูกใหม่กันเรื่อย ๆ

ท่านสะสมอะไรบ้างกระหม่อม

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงฯ ทรงสะสมหนังสือตามกำลังทรัพย์ของท่านที่จะซื้อหาได้ ไม่ใช่สะสมถึงไปยืมเงินเขามาซื้อ วัตถุโบราณที่ไปได้มาก็มีหลายอย่างแต่เป็นของเก๊ ซึ่งทำจำลองขึ้นไว้เพราะท่านทรงส่งของแท้ไปเก็บในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหรือในพระราชฐาน นอกจากนั้นก็มีไม้เท้าซึ่งประดับราวบันไดเป็นแถวขึ้นตำหนักจากชั้นล่างถึงชั้นบน ซึ่งก็ไม่ได้สะสมแต่เป็นของถวายจากญาติและมิตรโดยมากจะซื้อเองก็คงเป็นส่วนน้อย ท่านโปรดถือไม้เท้ามากเพราะไปตรวจราชการใช้ได้หลายอย่าง นอกจากใช้ยันกันล้ม ยังใช้เขี่ยของแปลก ๆ ที่พบเห็นวางปนอยู่กับดิน พระรูปหน้ากระทรวงมหาดไทยยังถือไม้เท้าเลย

"วังวรดิศ"

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

(พระองค์เจ้ารพีฯ)

พระบิดาแห่งกฎหมายไทย

“คุณูปการของพระองค์ก็คือ ทรงทำให้ระบบกฎหมายไทยมีความทันสมัยทัดเทียมนานาอารยประเทศ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เรารอดพ้นจากภัยของลัทธิล่าอาณานิคมและดำรงความเป็นเอกราชได้ในทุกวันนี้”

นับแต่อดีตกาล มนุษย์รวมกลุ่มกันเป็นสังคมเพื่อจุดประสงค์ในเรื่องของความปลอดภัยในการดำรงชีวิตทั้งจากภัยธรรมชาติและมนุษย์ด้วยกันเอง โดยเครื่องมือที่สามารถจัดระบบ ระเบียบสังคมที่มนุษย์สร้างกันขึ้นมาก็คือ กฎระเบียบต่าง ๆ ซึ่งมีวิวัฒนาการที่ซับซ้อนขึ้นตามพัฒนาการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ในชุมชนหมู่บ้านก็อาจจะมีการใช้จารีตประเพณีเป็นบรรทัดฐานของกฎระเบียบ แต่เมื่อเป็นสังคมเมืองการจะใช้กฎระเบียบในลักษณะจารีตย่อมจะไม่เพียงพอ หากแต่จะต้องเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร มีบทลงโทษที่แน่นอน ซึ่งเราเรียกว่า **“กฎหมาย”**

ในลักษณะของกฎหมายก็มีพัฒนาการไปตามการพัฒนาของสังคม ซึ่งหากเราพิจารณาถึงลักษณะกฎหมายในช่วงก่อนมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยตามมาตรฐานของนานาอารยประเทศ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น **อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์** กล่าวว่า “เป็นลักษณะของกฎหมายที่มีมาแต่ครั้งกรุงเก่าสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสมัย ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ท่านทรงให้ชำระกฎหมายไทยทั้งหมดออกมาเป็นกฎหมายตราสามดวง ซึ่งมีลักษณะทั้งแพ่ง อาญา การปกครอง อยู่ในกฎหมายนั้นเสร็จ” แต่กฎหมายลักษณะดังกล่าวในสายตาของประเทศตะวันตกในยุคสมัยล่าอาณานิคมยังคงเป็นกฎหมายที่มีความล้าสมัย ดังจะเห็นจากชาวต่างชาติเมื่อกระทำความผิดในแผ่นดินสยาม เขาจะไม่ยอมขึ้นศาลไทย แต่จะไปขึ้นศาลกงสุล และกงสุลของเขาก็จะเป็นผู้ตัดสินเอง ในยุคสมัยนั้นประเทศตะวันตกมักจะมองสังคมไทยว่าด้อยพัฒนา เป็นชาติป่าเมืองเถื่อน และจะใช้เป็นข้ออ้างในการจะเอาเป็นอาณานิคม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก ในการพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยเพื่อให้รอดพ้นจากการเป็นประเทศอาณานิคม โดยพระองค์ทรงส่งพระโอรสของพระองค์ไปเรียนวิทยาการจากประเทศตะวันตก เพื่อให้นำความรู้ในด้านต่าง ๆ กลับเข้ามาพัฒนาประเทศชาติ เช่น การที่พระองค์ทรงส่งเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ไปเรียนวิชาทหารเรือ ส่งพระกำแพงเพชรอัครโยธินไปเรียนวิชาช่าง (วิศวะ) เพื่อทำรถไฟ ส่งพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ไปเรียนวิชากฎหมาย เป็นต้น ซึ่งพระโอรสเหล่านี้ก็ได้กลับมารับใช้ประเทศชาติ และเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งที่ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกมาได้

บทความนี้ต้องการที่จะมองการปฏิรูปของสังคมไทยในด้านกฎหมาย ซึ่งมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นผู้ริเริ่มในการปฏิรูประบบกฎหมายไทยให้มีความทันสมัยขึ้น อันเป็นการวางรากฐานระบบกฎหมายไทยในปัจจุบัน

ปริญญาเกียรตินิยมอ๊อกซฟอร์ด

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระราชโอรสองค์ที่ 14 ใน **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ซึ่งประสูติกับ **เจ้าจอมมารดาตลับ** พระองค์ประสูติ ณ วันพุธที่ 21 ตุลาคม 2417

อังกฤษในสมัยนั้นจัดหาให้ และเรียนภาษาอังกฤษเพิ่มเติมโดยจ้างครูฝรั่งมาสอนพิเศษให้ เมื่อศึกษาภาษาอังกฤษได้ระยะหนึ่งแล้ว พระองค์ก็ทรงเข้าเรียนที่โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่งในประเทศอังกฤษ ซึ่งพระองค์ได้แสดงให้เห็นถึงความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด คือเมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมแล้ว (พระชันษา 17 ชันษา) พระองค์ก็สามารถสอบเข้าเรียนที่ **สำนักไครสต์เชิช มหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด** ได้ แต่ทางมหาวิทยาลัยปฏิเสธเนื่องจากพระชันษายังไม่ถึง 18 ปี ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่มหาวิทยาลัยกำหนดจะรับเข้าศึกษา แต่พระองค์ก็มิได้ท้อแท้หรือละความพยายามอันใด พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเสด็จเข้าพบคณะกรรมการของสภามหาวิทยาลัยแล้วว่า **"คนไทยเกิดง่ายตายเร็ว"** จากพระดำรัสดังกล่าวทำให้ทางมหาวิทยาลัยยอมผ่อนผันให้ทรงสอบเข้าอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพระองค์ก็สามารถสอบผ่านจึงได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยดังกล่าวสมความปรารถนา

พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระราชโอรสองค์ที่ 14 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงเข้าศึกษาวิชาภาษาไทยเบื้องต้นใน **สำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร** *(น้อย อาจารยางกูล)* ครั้นทรงสำเร็จการศึกษา ทรงเข้าศึกษาภาษาอังกฤษขั้นต้นใน **สำนักครูรามสามิ** ปี 2426 ทรงเข้าศึกษาภาษาไทยอยู่ใน **สำนักพระยาโอวาทวรกิจ** (แก่น) ปี 2427 ทรงเข้าศึกษาใน **โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ** โดยมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นครูผู้สอน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้ว่าจะประทานการศึกษาความรู้จากต่างประเทศแก่พระราชโอรสทุกพระองค์ เพื่อให้นำความรู้นั้นมาช่วยพัฒนาบ้านเมือง ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงโสกันต์แล้ว (โกนจุก) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงส่งพระองค์ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษในขณะที่มีพระชันษา 9 ชันษา พร้อมกับเจ้านายอีก 3 พระองค์ คือ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, กรมหลวงปราจินกิติบดี และกรมหลวงนครชัยศรีสุราคช

เจ้านายทั้ง 4 พระองค์ ได้พักอยู่รวมกันที่บ้านหลังหนึ่งซึ่ง **กรมพระนเรศวฤทธิ์** อัครราชทูตประจำประเทศ

พระองค์ทรงศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ดอยู่เพียง 3 ปี ก็สำเร็จ (หลักสูตร 4 ปี) ได้รับปริญญา บี.เอ.เกียรตินิยม เมื่อสำเร็จการศึกษา พระองค์ยังทรงตั้งพระทัยว่าจะเข้าศึกษาต่อที่ **โรงเรียนเนติบัณฑิตยสภา** ของอังกฤษแล้วก็ตั้งพระทัยว่าเมื่อเป็นเนติบัณฑิตแล้วก็จะไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมัน แต่เนื่องจากในสมัยนั้นเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังเผชิญปัญหาอันเนื่องมาจากลัทธิล่าอาณานิคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงทรงเรียกพระองค์กลับมาเพื่อรับราชการช่วยเหลือประเทศชาติ

สลัดแอกอาณานิคม ด้วยการปฏิรูปกฎหมายไทย

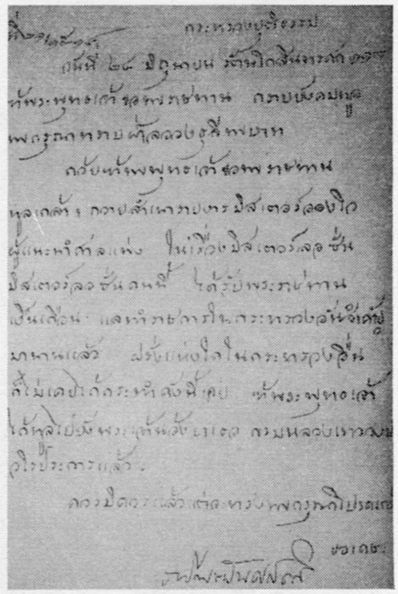
เมื่อพระองค์เสด็จกลับมาถึงประเทศไทยเพื่อรับภารกิจในการปฏิรูประบบกฎหมายไทย พระองค์ได้เปลี่ยนแปลงความล้าสมัยในกระบวนการตัดสินความถูกผิดของสังคมไทย โดยเริ่มจากสิ่งใกล้ตัวนั่นคือ พระองค์ทรงเป็นคนแรกที่ยกเลิก **"อาญาวัง"** ซึ่งเป็นมาตรการลงโทษคนในวังเมื่อกระทำความผิด และมักจะเป็นโทษที่รุนแรงมาก โดยให้คดีทั้งหมดไปขึ้นศาลแทน

ส่วนการเปลี่ยนแปลงในระดับชาตินั้น ภารกิจแรกของพระองค์คือการเข้ารับราชการใน **กรมราชเลขานุการ** ซึ่งถือเสมือนเป็นการเริ่มต้นจากศูนย์ เพราะเหตุที่พระองค์ทรงอยู่ต่างประเทศมาตั้งแต่ครั้งเยาว์วัย ดังนั้นพระองค์จึงยังไม่คุ้นเคยกับกฎหมายไทยมากนัก ประกอบกับตำรากฎหมายสมัยนั้นก็หายากเต็มที ยังไม่มีการแยกเป็นหมวดหมู่ดังเช่นในปัจจุบัน แต่ด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ของพระองค์อีกทั้งยังได้ **ขุนหลวงพระยาไกรสี** กับ **เจ้าพระยามหิธร** เป็นผู้ช่วยเหลือในการค้นคว้าศึกษากฎหมายไทย ไม่นานนักพระองค์ก็สามารถที่จะเรียนรู้กฎหมายไทยได้หมด และรู้ว่าควรที่จะทำการแก้ไขปรับปรุงอย่างไร ดังจะเห็นได้จากผลงานของท่านในช่วง 10 กว่าปีที่ทรงงานในวงการกฎหมายไม่ว่าจะปีนการจัดระเบียบการศาลทั่วราชอาณาจักร แก้บทกฎหมายว่าด้วยการพิจารณาความแพ่ง-อาญาเสียใหม่ ร่างกฎหมายที่จำเป็นต่อความต้องการของประเทศ เช่น พระธรรมนูญศาลยุติธรรม กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง-อาญา การจัดวางข้อบังคับเรือนจำ การตั้งกองพิมพ์ลายมือ การจัดระเบียบงานกรมอัยการ ฯลฯ เป็นต้น อันเป็นการปฏิรูประบบกฎหมายไทยให้เป็นที่ยอมรับของสังคม

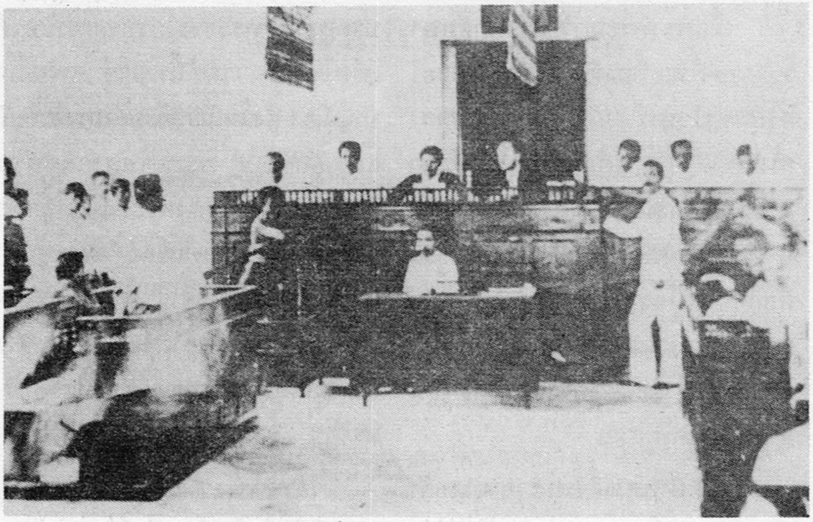
การปฏิรูประบบกฎหมายไทยให้มีความทันสมัยทัดเทียมนานาอารยประเทศตามแนวทางของพระองค์นั้น มิได้มุ่งจะถอดแบบมาจากตะวันตกโดยมิได้คำนึงถึงสภาพของสังคมไทย อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ให้ความเห็นว่า "กฎหมายที่กรมหลวงราชบุรีฯนำมาใช้เป็นกฎหมายไทยนั้น ไม่ได้แปลว่านำกฎหมายฝรั่งมาใช้ดื้อ ๆ ดุ้น ๆ แต่ยังมีกฎหมายไทยปนอยู่ในนั้น เช่น กฎหมายลักษณะผัวเมีย ฝรั่งมีเมียได้คนเดียว ไทยมีเมียได้หลายคนอะไรทำนองนี้ แล้วในกฎหมายผัวเมีย เราก็คงประเพณีเดิม แต่ส่วนกฎหมายที่เกี่ยวกับการค้า การเดินเรือ การเงิน นี้ ของฝรั่งล้วน ๆ เพราะเราไม่มีอย่างเขา มีแต่กฎหมายผัวเมีย มรดก ที่ดิน ที่เป็นของเรา"

และสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ในด้านกฎหมายก็คือ กฎหมายที่ทรงปฏิรูปนั้นมีความทันสมัยเป็นที่ยอมรับของต่างชาติ เช่น กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 (พ.ศ. 2451) เป็นกฎหมายที่ใช้ประโยชน์ได้นานร่วม 49 ปี จนกระทั่งมาแก้ไขเป็นประมวลกฎหมายอาญาเมื่อ พ.ศ. 2499 นี้เอง

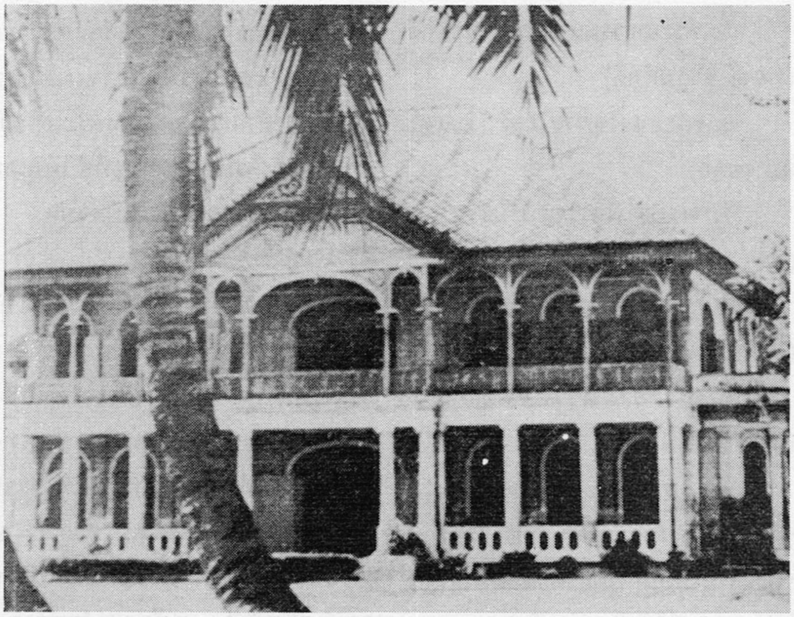
ผลพวงที่คลี่คลายจากการปฏิรูประบบกฎหมายของพระองค์เจ้ารพีฯ นอกจากจะถือว่าเป็นการวางรากฐานของระบบกฎหมายไทยในปัจจุบันแล้ว

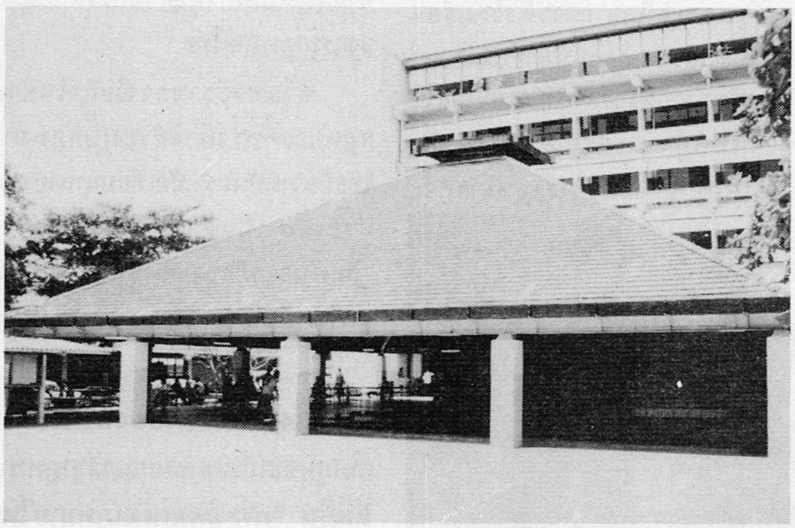
ลายพระหัตถ์ครั้งทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

ทรงปรับปรุงระบบศาลไทยให้เป็นที่ยอมรับจากชาวต่างชาติ

"วังรพีพัฒน์ในอดีตซึ่งถือเป็นสถานศึกษาวิชากฎหมายแห่งแรกของประเทศไทย"

"บริเวณวังรพีพัฒน์ ปัจจุบันเปลี่ยนสภาพ เป็นหอประชุมของวิทยาลัยเทคโน-โลยีราชมงคล (เทเวศร์)"

การปฏิรูปครั้งนี้ยังถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพยายามพัฒนาประเทศชาติ เป็นการยกภาพพจน์ของสังคมไทยให้ดีขึ้นในสายตาของชาวต่างชาติในยุคล่าอาณานิคม ซึ่งปกติมักจะมองว่าประเทศเราเป็นประเทศป่าเถื่อน ด้อยพัฒนา และจะถือเป็นเหตุในการยึดเป็นประเทศอาณานิคม ดังนั้นเมื่อระบบกฎหมายไทยสามารถสร้างความยอมรับจากชาวต่างชาติได้ จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้ระบบศาลกงสุลของชาวต่างชาติค่อย ๆ เลิกไปในที่สุด

ตั้งโรงเรียนกฎหมายในวัง

นอกเหนือจากภารกิจในด้านการปฏิรูประบบกฎหมายไทยให้มีความทันสมัยแล้ว พระองค์ยังทรงบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ของวงการกฎหมายไทยเพื่อสืบสานความคิด และร่วมกันทำงานเพื่อประเทศชาติ โดยทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นที่วังของพระองค์ และดำเนินการสอนโดยพระองค์เอง ทั้งนี้พระองค์ทรงมีเป้าหมายในการผลิตนักกฎหมายที่มีคุณภาพ คุณธรรม ตามอุดมการณ์การศึกษาของพระองค์คือ "ศึกษาเพื่อรับใช้สังคม มิใช่ศึกษาเพื่อตนเอง"

นอกจากนั้น พระองค์มิได้มุ่งหวังที่จะปั้นลูกศิษย์ให้เป็นดังที่พระองค์ทรงต้องการเพียงอย่างเดียว พระองค์ยังทรงปฏิบัติตัวเป็นอาจารย์ที่ดี คือ ทุ่มเททั้งกำลังกาย ใจ ความคิด และกำลังทรัพย์ หมายความว่า พระองค์ทรงมีความรับผิดชอบในการสอนเป็นอย่างมาก มีการเตรียมการสอนอย่างจริงจัง แม้ภารกิจจะหนักหนาเพียงใดแต่พระองค์ก็จะต้องมีการเตรียมการสอนในตอนดึกเพื่อที่จะสอนในตอนเช้า และการสอนของพระองค์ก็มิได้ยึดติดแนวทางใดแนวทางหนึ่ง ตำราที่ใช้จึงมีทั้งตำรากฎหมายของตะวันออก คือ อินเดีย (กฎหมายอาญา) และตำราของตะวันตก คือ อังกฤษ (กฎหมายแพ่ง)

นอกจากนี้ท่านยังมีจิตวิญญาณของความเป็นครูที่ห่วงใยศิษย์ อยากให้ศิษย์ได้นำความรู้ที่ได้เล่าเรียนไปใช้ประโยชน์จริง ๆ ท่านจึงมักจะสอนศิษย์เสมอว่า ถ้าไม่มีคดีความจะว่า ก็ให้ว่าความแทนผู้ต้องหาในเรือนจำซึ่งถูกทอดทิ้ง ไม่มีใครเหลียวแล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระองค์ที่ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า"

"คนเราควรจะให้ แต่ไม่ควรขออะไรจากคนอื่น ควรจะกินพอประมาณ ไม่ควรมากเกินไปถึงท้องกาง ควร

ช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ใช่เหยียบย่ำ ควรจะรับใช้ ไม่ควรคิดจะเป็นนายคน”

ความเป็นห่วงในตัวศิษย์ยังกว้างไกลไปถึง เรื่องความก้าวหน้าในอาชีพของศิษย์ ดังนั้นพระองค์จึงพยายามที่จะให้ศิษย์ของท่านได้พบปะกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยท่านได้มีการจัดงานเลี้ยงเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้มีการพบปะสังสรรค์กัน อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์และการยอมรับจากข้าราชการเหล่านั้น

เนติบัณฑิตรุ่นแรก

ในปี พ.ศ. 2440 พระองค์เจ้ารพีได้ทรงเปิดให้มีการสอบเนติบัณฑิตขึ้นที่ **ศาลาการเปรียญใหม่** ของ **วัดมหาธาตุ** โดยในครั้งนั้นมีผู้สามารถสอบผ่านเป็นเนติบัณฑิตรุ่นแรก 9 คน คือ

1. เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์)

2. ขุนหลวงพระยาไกรสี (เทียม บุนนาค)

เนติบัณฑิตไทยรุ่นแรก ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)

แถวนั่ง *(จากซ้ายไปขวา) 1. หลวงอรรถสารสิทธิกรรม, 2. เจ้าพระยามหิธร, 3. ขุนหลวงพระยาไกรสี, 4. หลวงพิเทศยุติญาณ*

แถวยืน *(จากซ้ายไปขวา) 1. พระยามหาวินิจฉัยมนตรี, 2. พระยาเจริญราชไมตรี, 3. พระยาพิจารณาปรีชามาตย์, 4. พระยาธรรมสารเวทย์วิเชตภักดี, 5. พระยาพิพากษาสัตยาธิปตัย*

3. หลวงอรรถสารสิทธิกรรม (บุ สุวรรณศร)

4. หลวงนิเทศยุติญาณ (นายถึก)

5. พระยาธรรมสารเวทย์วิเชตภักดี (ทองดี ธรรมศักดิ์)

6. พระยาเจริญราชไมตรี (จำนงค์ อมาตยกุล)

7. พระยาพิจารณาปรีชามาตย์ (สุหร่าย วัชราภัย)

8. พระยาพิพากษาสัตยาธิปตัย (โป้ คอมันตร์)

9. พระยามหาวินิจฉัยมนตรี (เภา ภวมัย)

ซึ่งเนติบัณฑิตเหล่านี้ก็ได้ออกมาช่วยแบ่งเบาภาระของพระองค์ในการพัฒนาระบบกฎหมายไทยและช่วยงานประเทศชาติได้เป็นอย่างดี

นอกเหนือจากการตั้งโรงเรียนกฎหมายแล้วท่านยังทรงพยายามเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายสู่สาธารณะโดยได้ทรงพิมพ์ฎีกาบางเรื่องออกจำหน่ายเพื่อให้ทราบถึงแนวทางกฎหมายที่จะดำเนินต่อไป แต่ก็ไม่สัมฤทธิผลนักเพราะความไม่พร้อมของผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ศาลในสมัยนั้น

แต่อย่างไรก็ตามโรงเรียนกฎหมาย รศ. 116 และการพยายามเผยแพร่ความรู้ทางด้านกฎหมายของพระองค์เจ้ารพี ถือได้ว่าเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการศึกษาวิชากฎหมายในปัจจุบัน

ความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่

ปี พ.ศ. 2462 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงพระประชวรด้วยโรควัณโรคที่พระวักกะ (ปอด) จึงเสด็จไปรักษาพระองค์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส แต่พระอาการก็ไม่ทุเลาจนกระทั่งวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2463 พระองค์จึงสิ้นพระชนม์ที่กรุงปารีส รวมพระชนมายุ 47 ชันษา เหตุการณ์ครั้งนี้ถือเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญต่อวงการกฎหมายไทย

ด้วยพระราชกรณียกิจในด้านกฎหมายที่ทรงทำให้ระบบกฎหมายไทยมีความทันสมัยทัดเทียมนานาอารยประเทศ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เรารอดพ้นจากภัยของลัทธิล่าอาณานิคมและดำรงความเป็นเอกราชได้ในทุกวันนี้

ความดีงามของพระองค์ได้รับการเทิดทูนจากประชาชนและนักกฎหมายให้เป็น “พระบิดาแห่งกฎหมายไทยสมัยใหม่”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
พระธิดาในพระองค์เจ้ารพีฯ
ม.จ.ดวงทิพย์โชติ์ อาภากร และ ม.จ.ทิตยาทรงกลด จักรพันธ์

ม.จ.ดวงทิพโชติ์ อาภากร

ม.จ.ทิตยาทรงกลด จักรพันธ์

"ท่านทรงโปรดอาหารฝรั่ง เพราะท่านไปเมืองนอกตั้งแต่เด็ก แล้วท่านก็ประชวรบ่อยเรื่องท้อง อะไรเผ็ด อะไรร้อน ทานไม่ได้"

ขอความกรุณาฝ่าบาททรงเล่าถึงพระองค์จ้ารพีในแง่ความสัมพันธ์ในครอบครัว

เสด็จพ่อมีลูกมากถึง 13 คนด้วยกันของแม่ดิฉัน 11 คน ซึ่งเสด็จพ่อก็ดีกับลูกทุกคน การอบรมสั่งสอนโดยมากแม่บางท่านก็สั่งสอนแต่ลูกใหญ่ ๆ แต่ลูกเล็ก ๆ อย่างดิฉันก็ไม่ค่อยได้อยู่ฟัง ถึงเวลาเช้าก็ขึ้นมาเฝ้า เย็นก่อนนอนก็ขึ้นมาเฝ้า แต่เท่าที่จำได้รู้สึกท่านอบรมเรื่องกฎหมายมากที่สุด และจำได้อีกอย่างตอนที่กินข้าวกันบนโต๊ะอาหาร ทุกคนต้องรักษากิริยา ดิฉันจำได้ว่ากินข้าวแล้วทำถ้วยน้ำหก วิธีทำโทษของท่านก็คือให้ลงไปกินที่ใต้โต๊ะ และพี่ ๆ ก็เอาเท้าเขี่ยกันเรื่อย จำได้จนติดใจเป็นการสอนลูกของท่าน

ทราบว่าพระโอรสและพระธิดาทั้ง 13 คนมีพระนามคล้องจองกันหมด

สำหรับลูกทุกคนมีชื่อตามที่โรงเรียนต่าง ๆ เอาชื่อไป เป็นชื่อที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 5 รุ่นหลังดิฉัน สมเด็จพระบรมราชินีนาถพันปีหลวงเป็นผู้ตั้ง เริ่มต้นจาก พิมพ์รำไพ ไขแสงระพี สุรีย์ประภา วิมวาทิตย์ ชวลิตโอภาส อากาศดำเกิง เพลิงนภดล ถกลไกวัล ระวิพรรณไพโรจน์ และก็มาถึงดิฉัน ดวงทิพโชติ์แจ้งหล้า ทิตยาทรงกลด เลยเป็นหนังสือเรียนที่ท่องกันมาทุกสมัยถ่ายทอดกันมาเรื่อย

ที่มีพระชนมชีพอยู่ตอนนี้มีกี่พระองค์

ก็มีอยู่ด้วยกัน ระวิพรรณไพโรจน์ ดวงทิพโชติ์แจ้งหล้า ทิตยาทรงกลด คันธรสรังษี องค์นี้ตายแล้ว และรำไพศรีสอาง สองคนนี้ต่างแม่

มีท่านใดที่ทำงานด้านกฎหมายบ้างหรือไม่

ก็มีเพลิงนภดล เคยเป็นตุลาการอยู่กระทรวงยุติธรรม วิมวาทิตย์ก็เรียนทางด้านกฎหมาย แต่ไปทำอะไรก็จำไม่ได้แล้ว

วังที่พระองค์เจ้ารพีฯ เคยประทับละกระหม่อม

วังอยู่ที่เชิงสะพานเทเวศร์ แต่ดิฉันก็อยู่ที่นั่นอายุไม่เท่าไหร่ เพราะว่าเสด็จพ่อสิ้นตั้งแต่ดิฉันอายุ 8 ขวบเท่านั้น ทราบว่าท่านสิ้นเมื่อตอนค่ำ เพราะว่าโทรเลขมาว่าสิ้น ดิฉันยังไม่รู้อีโหน่อีเหน่คำว่าสิ้นพระชนม์หมายความว่าอะไร เพราะว่ายังเด็ก น้องสาวดิฉันเป็นลูกที่รักของพ่อมาก เพราะเป็นลูกเล็ก ม.จ.ทิตยาทรงกลดทรงเสริมว่า "วังถูกขายต่อให้คนคนหนึ่ง (จำไม่ได้) และคนคนนั้นขายต่อให้ทรัพย์สิน (สำนักงาน

ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) ปัจจุบันสงสัยจะเปลี่ยนเป็นโรงเรียน

พระองค์เจ้าร พีฯ ทรงมีรสนิยมในการแต่งกายอย่างไรบ้าง กระหม่อม

จำได้อย่างเดียวท่านเป็นคนที่แต่งกายเรียบร้อยสุภาพที่สุด แต่ถ้าอยู่วังก็นุ่งกางเกงเจ๊กธรรมดา”

ทรงโปรดอาหารอะไรกระหม่อม

ท่านโปรดอาหารฝรั่ง เพราะท่านไปเมืองนอกตั้งแต่เด็ก แล้วก็ท่านประชวรบ่อยเรื่องท้อง อะไรเผ็ดอะไรร้อน ทานไม่ได้

ยามเมื่อทรงเหน็ดเหนื่อยจากการงานท่านมีงานอดิเรกอย่างไรกระหม่อม

ท่านทรงชอบเล่นโครเค (CROQUET) อีกอย่างหนึ่งคือท่านทรงเลี้ยงไก่ เลี้ยงอย่างแบบฝรั่งมีไฟฟ้า ยังจำได้ ดิฉันเคยไปเปิดกรงปล่อยให้ลูกไก่ออกมาเป็นไก่เล็กฮอร์น เลี้ยงเพื่อความสวยงาม

ปัจจุบันนี้ท่านหม่อมเจ้าหญิงดวงทิพย์โชติ ทรงทำงานในด้านไหนกระหม่อม

ดิฉันทำงานในด้านสังคมสงเคราะห์ทหารผ่านศึก เป็นประธานมูลนิธิสงเคราะห์ครอบครัวทหารผ่านศึก ทำมา 23 ปีแล้ว

ฝ่าบาทคิดว่างานสังคมสงเคราะห์มีความจำเป็นต่อสังคมไทยมากน้อยแค่ไหนกระหม่อม

จำเป็นมาก พวกที่เดือดร้อน พวกที่ไม่มีจะกิน และพวกที่ถูกละทิ้ง ถ้าได้ทำงานในด้านนี้และยิ่งไปเห็นอะไรมาก ๆ ดิฉันสนุกสนานมากกว่าไปงานเต้นรำหรืองานแสดงแบบเสื้ออะไรพวกนี้ คนบางคนที่อยู่สังคมชั้นสูงเขาปนอยู่กับชนชั้นสูงตลอดเวลา เขาอาจจะไม่นึกถึงคนที่ยากไร้จริง ๆ ต้องการความช่วยเหลือจริง ๆ เราต้องไปมั่วสุมกับคนอีกชั้นหนึ่ง ไม่ใช่คบแต่พวกหรูหรา ต้องไปเห็นปัญหาจริง ๆ แล้วนำมาพิจารณากันอีกทีหนึ่ง มันต้องลืมถึงความสุขส่วนตัวบ้าง อาจจะไปยากลำบาก แต่ก็เกิดความชื่นใจของตนเองว่า เกิดเป็นคน ได้ทำในสิ่งที่ควรจะทำแล้ว

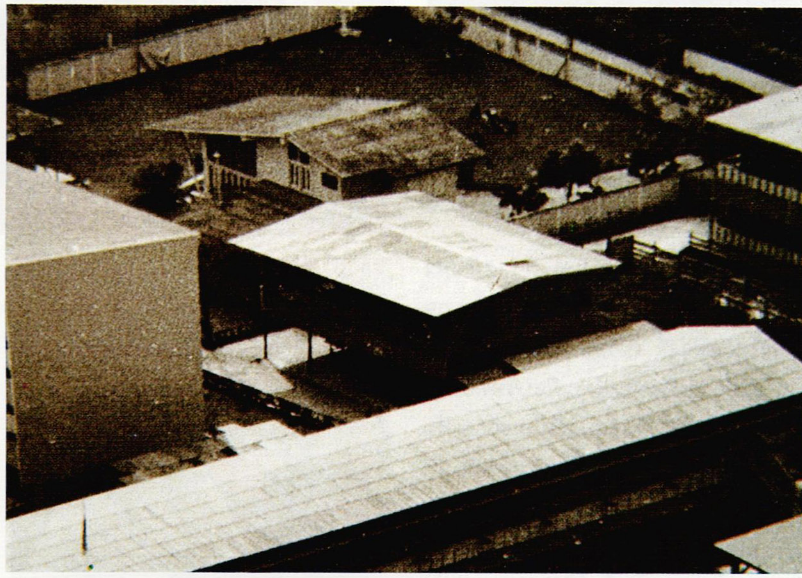
หม่อมเจ้าทิตยาฯปัจจุบันนี้ทำงานด้านใดอยู่กระหม่อม

เดี๋ยวนี้ไม่ได้ทำแล้ว เพราะสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง เมื่อก่อนนี้ถ้ามีสงครามก็ไปช่วยเหลือเขา เย็บเสื้อหมอเป็นตั้ง ๆ ยังจำได้ดี ทำผ้าก๊อซบ้างเป็นแผนกเย็บ เวลาเขามีเหตุจำเป็นก็ไปทำทุกที แต่ตอนนี้ไม่ค่อยสบาย มันเวียนหัว ปวดหัว ต้องหยุดกลัวจะเป็นลมไป

เซนต์จอห์น 30 ปีแห่งความทุ่มเท ความสำเร็จ และความภาคภูมิใจ

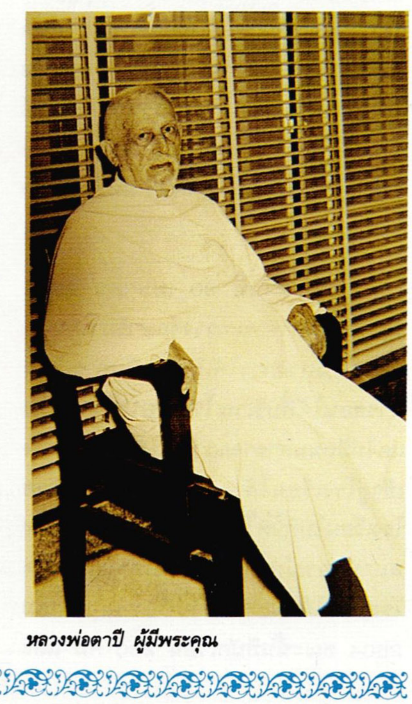
อาจารย์สมัย ชินะผา

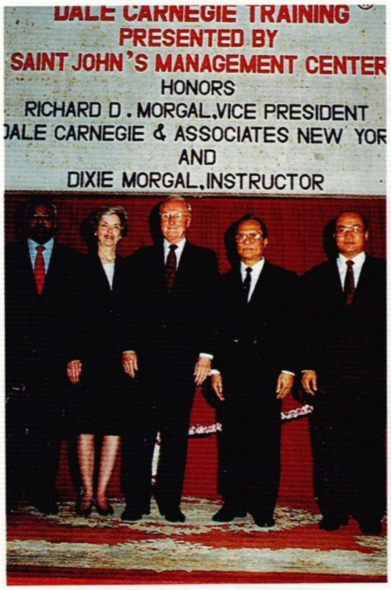
โรงเรียนเซนต์จอห์นเริ่มปฏิสนธิเมื่อปี 2504

ก่อนที่การปิดภาคฤดูร้อนปี 2535 จะมาถึง กาลเวลาก็ได้ล่วงเลยมาจนครบ 30 ปี นับตั้งแต่ชื่อ "เซนต์-จอห์น" ได้รับการขนานนามขึ้นมา โรงเรียนซึ่งเริ่มต้นจากอาคารไม้ชั้นเดียวเพียงหนึ่งหลัง และนักเรียนเพียง 50 คน จะมีสักกี่คนที่รู้ว่า ไม้ใหญ่ต้นนี้เมื่อสามทศวรรษที่แล้วเป็นเพียงเมล็ดพืชเล็ก ๆ ที่อาจารย์สมัยเป็นผู้ลงมือปลูกและหมั่นรดน้ำพรวนดินจนเมล็ดพืชเจริญวัยเติบใหญ่ขึ้นมา หากมองย้อนไปสู่เบื้องหลังความอุตสาหะพยายาม ความสำเร็จและความภาคภูมิใจของอาจารย์สมัยที่มีขึ้นได้ในวันนี้นั้น เป็นผลเนื่องมาจากการที่ **บาทหลวงตาปี** ผู้มีพระคุณสูงสุด ได้พาอาจารย์สมัยมาจากต่างจังหวัด และฝากให้เป็นครูสอนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียล พร้อม ๆ กับเป็นคนดีคออร์แกนให้กับ **วัดเซนต์-ฟรังซีสซาเวียร์** ด้วย

อาจารย์สมัยลาออกจากโรงเรียนเซนต์คาเบรียล เมื่ออายุได้ 37 ปี เพื่อก่อตั้งโรงเรียนเซนต์จอห์น การเริ่มต้นในครั้งนั้นยากลำบากยิ่ง เพราะช่วงนั้นมีการเปิดตัวของโรงเรียนหลายแห่งที่มีฐานะการเงินเข้มแข็งและได้รับการสนับ-สนุนจากธนาคาร ในขณะที่เริ่มต้นด้วยสองมือเปล่า ไร้ที่ดินจะสร้างโรงเรียน ไร้ผู้ช่วยเหลือและสนับสนุน ที่สำคัญที่สุดคือ ขาดเงินทุน แต่สิ่งที่อยู่ในความคิดของท่านเสมอก็คือคำกล่าวของ Thomas

หลวงพ่อตาปี ผู้มีพระคุณ

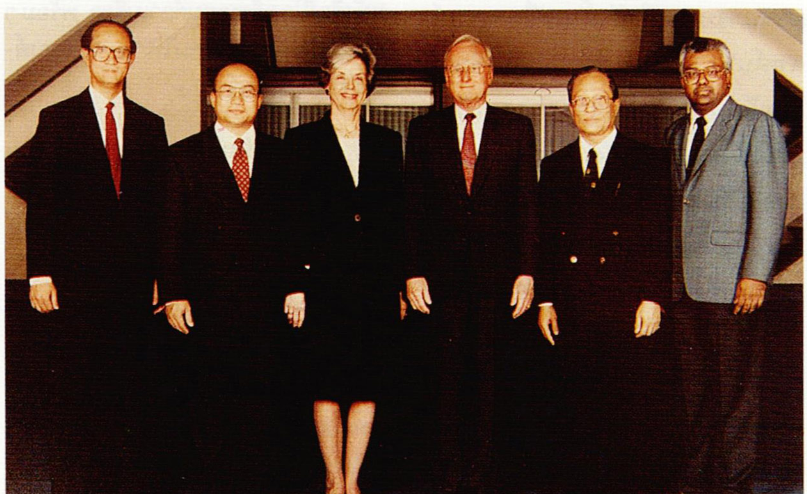
J. Watson Jr. แห่ง IBM ว่า "ถ้าคุณต้องการให้บริษัทของคุณเป็นบริษัทขนาดใหญ่ในวันพรุ่งนี้ ในวันนี้คุณจะต้องปฏิบัติเหมือนกับว่าบริษัทของคุณคือบริษัทขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง" ซึ่งท่านได้ขวนขวายเพื่อเติมความรู้ทุกวิถีทาง ทั้งการเข้าเรียนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในฐานะบุคคลภายนอกด้วยความตั้งใจที่จะไปเรียนต่อในประเทศอังกฤษ ทั้งนี้ก็ด้วยความช่วยเหลือของอาจารย์จิตเกษม ศรีบุญเรือง ในการสอนพิเศษให้ และบริติชเคาน์ซิลก็เพิ่มทุนการศึกษาจากจำนวน 10 ทุน ให้กลายเป็น 11 ทุน สำหรับอาจารย์อีก 1 ทุน ประสงค์จะศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่สำนักการศึกษา มหาวิทยาลัยลอนดอน

แล้วในวันที่ 20 เมษายน 2504 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอนุมัติอย่างเป็นทางการให้เปิดดำเนินการเรียนการสอนได้ที่บริเวณ**โรงเรียนจันทร์หุ่น** แต่ไม่มีถนนสาธารณะที่จะใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่โรงเรียนได้ ท่านจึงตัดสินใจย้ายโรงเรียนไปที่**วัดไผ่ตัน** หมอชิต เพื่อแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าให้สามารถเปิดโรงเรียนได้ทันเวลาในวันที่ 17 พฤษภาคม 2504 ขณะนั้นมีนักเรียน 280 คน และ

ในวันที่ 17 พฤษภาคม ปีถัดมาได้มีการย้ายโรงเรียนอีกครั้งหนึ่งมาอยู่ที่บริเวณทางแยกถนนวิภาวดีรังสิตและถนนพหลโยธินตัดกับถนนลาดพร้าว ซึ่งมี **ดร.รชฏ กาญจนะวณิชย์** วิศวกรมือหนึ่งเป็นผู้ที่รับผิดชอบการก่อสร้างอาคารเรียนของเซนต์จอห์นทุกหลัง

เซนต์จอห์น เริ่มต้นจากการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลไปจนถึงการเปิดหลักสูตรคอมเมิร์สและหลักสูตร ปวช. (ประกาศนียบัตรวิชาชีพ) ตามด้วยหลักสูตร ปวส. (ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้น

วันเปิดศูนย์อบรม Dale Carnegie ในประเทศไทย (ในภาพ) อ.ชัยณรงค์, อ.เทมส์นที, Dixie, R Morgal, อ.สมัย, อ. Elan

สูง) เพื่อสร้างบุคลากรให้สอดคล้องกับตลาดแรงงานและธุรกิจ เมื่อแผนกคอมเมิร์สได้เปิดดำเนินการสอนมาเป็นเวลา 5 ปี ก็ได้ทำให้เหล่าบรรดาผู้ปกครองเล็งเห็นถึงคุณค่าความสำคัญของหลักสูตร ปวช. มากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น โรงเรียนเซนต์จอห์นเทคนิคจึงได้รับการก่อตั้งขึ้นเพื่อสอนหลักสูตร ปวช. ซึ่งได้รับการประสบความสำเร็จอย่างสูง เพราะในแต่ละปีมีจำนวนนักเรียนถึง 6,500 คน ก็ได้นำมาสู่การก่อตั้งโรงเรียนเซนต์จอห์นโปลีเทคนิคขึ้นอีกแห่งหนึ่งเพื่อดำเนินการสอนหลักสูตร ปวช. อีกเช่นกัน

ปี 2532 เป็นก้าวย่างที่สำคัญอีกก้าวหนึ่งของเซนต์จอห์น เมื่อมีการเปิดวิทยาลัยขึ้นเพื่อสอนหลักสูตรระดับอุดมศึกษา ในระยะแรกมี 2 คณะ คือ คณะบริหารธุรกิจและคณะนิเทศศาสตร์ และในปี 2535 นี้ กำลังจะเปิดคณะศิลปศาสตร์และคณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอุตสาหกรรมขึ้น เซนต์จอห์นก็ยิ่งมีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากขึ้น เมื่อมีการก่อตั้งสำนักวัดผลทางการศึกษามหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (UCLES) แห่งภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก, สมาคมฝรั่งเศส-ไทย กรุงเทพฯ, สถาบันพัฒนาบุคลิกภาพเดลคาร์เนกี้, สถาบันสอนภาษาเบลล์ และล่าสุดคือ โรงเรียนนานาชาติเซนต์จอห์น

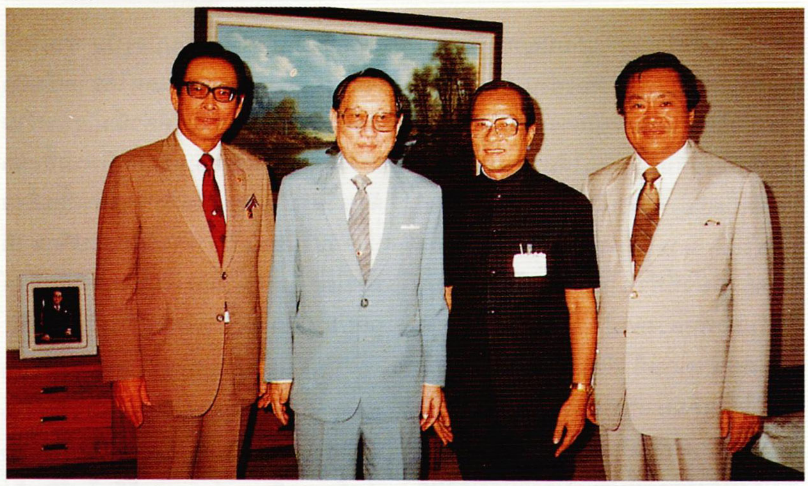
เซนต์จอห์นในวันนี้ เป็นสถาบันที่มีความมั่นคง มีอิสระในการดำเนินงาน และมีความเจริญก้าวหน้าในระดับสูงก็เพราะว่าในประวัติศาสตร์ได้ผ่านวิกฤตการณ์ที่ต้องฝ่าฟันมามากมาย อย่างเช่นครั้งหนึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้โรงเรียนเซนต์จอห์นเปลี่ยนชื่อเป็นชื่อไทย แต่เนื่องจากนักบุญจอห์น (Saint John) คือองค์อุปถัมภ์ของอาจารย์สมัย ดังนั้นท่านจึงยืนหยัดเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองด้วยความอ่อนน้อม กระทรวงศึกษาธิการจึงยินยอมให้ใช้ชื่อเดิมในท้ายที่สุด

ในอีกวิกฤตการณ์หนึ่ง ท่านเกือบจะต้องสูญเสียโรงเรียนไป เมื่อเจ้าหนี้รายหนึ่งเรียกร้องให้ท่านใช้หนี้จำนวน 12 ล้านบาทคืนในทันที ไม่เช่นนั้นจะยึดโรงเรียนเสีย ท่านเลยตัดสินใจเข้าขอความช่วยเหลือจาก **นายชิน โสภณพนิช** ซึ่งเป็นนายธนาคารใหญ่อยู่ในขณะนั้นให้กู้เงิน 12 ล้าน ซึ่งเป็นการช่วยกู้สถานการณ์อันเลวร้ายให้กลับดี **"มิตรแท้ในยามยาก"** ("A friend in need is a friend indeed") อย่างนี้ ท่านไม่เคยลืมพระคุณ

ท่านผู้อยู่เบื้องหลังซึ่งลืมเลือนไม่ได้เลยก็คือ **นางซาแลน ชินะผา** ผู้เป็นภรรยาของอาจารย์สมัย เป็นผู้หญิงที่มีความอดทนเข้มแข็ง และเป็นหลักยึดเหนี่ยวของอาจารย์สมัยและลูก ๆ ทั้ง 5 คน ใน

วันเซ็นสัญญาก่อตั้งโรงเรียนนานาชาติ

วิระ รมยะรูป, ชิน โสภณพนิช, สมัย ชินะผา และ ชาตรี โสภณพนิช

นางซาแลน ชินะผา ออกงานครั้งเดียวในรอบ 40 ปี ตั้งแต่แต่งงานกับอาจารย์สมัย ชินะผา โดยออกงานสังคมในพิธีสมรสของอาจารย์ชัยณรงค์ มณเฑียรวิเชียรฉาย และคุณจินตนา

บุตรทั้ง 5 ของอาจารย์สมัย, ซิสเตอร์รวงกาญจนา, จุฬาเกษม, เทมส์นที, ฤดีทิพย์, มหิปธร

ซิสเตอร์รวงกาญจนา

นายแพทย์มหิปธร, นายแพทย์จุฬาเกษม ชินะผา

ครั้งหนึ่งเมื่อท่านเผชิญกับปัญหาทางการเงินอย่างหนัก ภรรยาของท่านได้นำเข็มขัดทองมาให้ท่านกู้สถานการณ์ไว้ได้ ซึ่งเข็มขัดทองเส้นดังกล่าวได้มาด้วยการเก็บสะสมเบี้ยเลี้ยงที่ได้รับในช่วงเวลาที่อาจารย์สมัยไปศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ และอีกครั้งหนึ่งที่ท่านได้นำเปียโนไปจำนำไว้กับบาทหลวงคาปี และเมื่อกลับจากประเทศอังกฤษก็ได้พบว่า ภรรยาของท่านได้ไถ่คืนมาเรียบร้อยแล้ว

คำกล่าวที่มักกล่าวกันอยู่เสมอว่า **"เบื้องหลังผู้ชายที่ประสบความสำเร็จทุกคนมีผู้หญิงซึ่งคอยบอกเขาว่าอะไรถูกและอะไรผิด"** เป็นคำกล่าวที่เหมาะสมที่สุดในกรณีของอาจารย์สมัยและภรรยา

คุณชาแลน ชินะผา เป็นเสาหลักแห่งพลังเงียบเสมอ ทั้งสำหรับสามีและลูก ๆ ทั้ง 5 คน

เมื่ออาจารย์สมัยสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ท่านก็รู้สึกขอบคุณที่พบว่าภรรยาของท่านได้ไปไถ่เปียโนซึ่งท่านจำเป็นต้องเอาไปจำนำไว้กับคุณพ่อคาปีเพื่อนำเงินมาใช้ในการศึกษา

ครอบครัวชินะผายังเก็บเปียโนหลังนี้ไว้จนทุกวันนี้

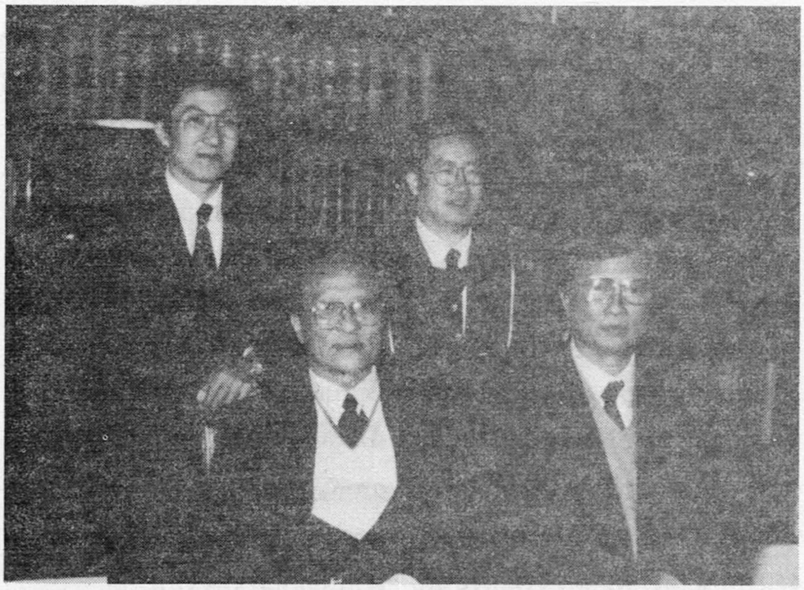
ในสมัยเริ่มแรกที่อาจารย์สมัยพบทำเลซึ่งเป็นเซนต์จอห์นปัจจุบัน ท่านไม่มีเงินวางดาวน์ คุณชาแลนได้ขายเข็มขัดทองของท่านโดยไม่ได้คำนึงถึงตัวท่านเองเลย เข็มขัดเป็นเข็มขัดที่ท่านซื้อมาด้วยเงินที่เก็บหอมรอมริบจากค่าเบี้ยเลี้ยงที่ได้รับในขณะที่อาจารย์สมัยไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ และเข็มขัดทองเส้นนี้ได้กลับมากู้สถานการณ์ทางการเงินไว้ได้

นายแพทย์มหิปธร ชินะผา บุตรชายคนเล็กสุดของคุณชาแลนได้กล่าวระหว่างการเลี้ยงอาหารค่ำฉลองการสำเร็จการศึกษาว่า เขารู้สึกใกล้ชิดกับคุณแม่เป็นพิเศษ เพราะตั้งแต่เด็กจนกระทั่งทุกวันนี้ เมื่อไรที่เขากลับบ้านคุณแม่จะต้องอยู่ค้อนรับเขาเสมอและทำให้เขารู้สึกสบายใจ

ซิสเตอร์รวงกาญจนา บุตรสาวคนโตของคุณชาแลนได้กล่าวไว้ระหว่างการฝึกอบรมที่เคลคาร์เนกี้

เมื่อพูดถึงเหตุการณ์ในวัยเด็ก ในขณะที่คุกเข่าอยู่บนเสื่อข้างประตูโบสถ์เซนต์ฟรังซิสเซเวียร์กับคุณแม่ เธอได้เฝ้ามองคุณพ่อคีคออร์แกนอยู่ข้างหน้าโบสถ์ต่อหน้าสัตบุรุษที่นั่งอยู่กว่า 2,000 คน เธอกล่าวว่าเมื่อระลึกถึงเหตุการณ์นี้ทำให้เธอภาคภูมิใจในตัวอาจารย์สมัยในขณะเดียวกับที่ยกย่องในความเรียบง่ายของมารดา

ปัจจุบันนี้บรรดาบุตรหลานของท่านได้เข้ามาช่วยทำหน้าที่บริหารกิจการโรงเรียน และเป็นเวลา 5 ปีมาแล้วที่ระบบงานทุกส่วนของเซนต์จอห์นได้นำระบบคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ ซึ่งทำให้ผู้ปกครองนักเรียนไม่ต้องเสียเวลาเดินทางมาชำระค่าเล่าเรียนด้วยเงินสดที่เซนต์จอห์น แต่สามารถชำระผ่านธนาคารกรุงเทพฯ สาขาใดก็ได้ ผู้ที่คิดริเริ่มนำระบบนี้เข้ามาใช้ก็คือ คุณเทมส์นที ชินะผา บุตรชายคนรองของอาจารย์สมัยซึ่งเป็นนักเศรษฐ-

ดร.มหิปธร, อ.สมัย, ดร.จุฬาเกษม, อ.สุมน ชินะผา

อาจารย์เทมส์นที ชินะผา

ศาสตร์ ได้จ้างให้ธนาคารเข้ามาทำหน้าที่จัดการบัญชีส่วนนี้ให้กับเซนต์จอห์น ซึ่งแนวทางดังกล่าวเป็นระบบที่จะส่งเสริมการพัฒนาทั้งในแง่บุคลากรและผลประโยชน์ของสถาบันด้วย

บุตรทั้ง 5 คนของอาจารย์สมัยได้แก่

1. **ซิสเตอร์รวงกาญจนา** ปัจจุบันพำนักอยู่ที่ Bedford Park และกำลังศึกษาอยู่ ณ Fordham University ประเทศสหรัฐอเมริกา

2. **ดร.จุฬาเกษม** ขณะนี้ทำหน้าที่ของนายแพทย์อยู่ที่โรงพยาบาลราชวิถี และดำรงตำแหน่งผู้บริหารของเซนต์จอห์นด้วย

3. **นายเทมส์นที** รองผู้ประสาทการเซนต์จอห์น

4. **นางฤดีทิพย์** ผู้จัดการและผู้บริหารวิทยาลัยเซนต์จอห์น

5. **ดร.มหิปธร** ขณะนี้ปฏิบัติหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญกุมารแพทย์อยู่ที่ ประเทศฮ่องกง

ในปัจจุบัน เซนต์จอห์นดำเนินการเรียนการสอน โดยแบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ และมีหลักสูตรของสถาบันต่างประเทศ พร้อมรายนามผู้ดูแลดังนี้ คือ

1. โรงเรียนอนุบาลเซนต์จอห์น อาจารย์ยุวาณี ปานะวิภาต, อาจารย์สุภาวดี นวลแข, อาจารย์อาภา อ่อนละมัย

2. โรงเรียนเซนต์จอห์น อาจารย์วิศิษฏ์ สายพรหม

3. โรงเรียนสตรีเซนต์จอห์น อาจารย์ประภรณ์ ดีสุดจิตร

4. โรงเรียนเซนต์จอห์นคอมเมิร์ส อาจารย์กัลยา และ Mr. A.Hermid

โรงเรียนเซนต์จอห์นเทคนิค (ปวช.) อาจารย์ทวี เนียมฤทธิ์

6. โรงเรียนเซนต์จอห์นโปลีเทคนิค (ปวช.) อาจารย์ปัญญา ผิวเกลี้ยง

7. โรงเรียนเซนต์จอห์นเทคนิค (ปวส.) อาจารย์ธงชัย เกศาศรัย

8. วิทยาลัยเซนต์จอห์น อาจารย์สุวิชากร ชินะผา

9. โรงเรียนเซนต์จอห์นนานาชาติ อาจารย์ชัยณรงค์ มนเทียรวิเชียรฉาย

10. วิทยาลัยเซนต์จอห์น (ภาคค่ำ) ดร.วิมลยุคค์ วรรณสว่าง

11. สมาคมฝรั่งเศส-ไทย (กรุงเทพฯ)

12. สถาบันภาษาเบลล์

13. สำนักจัดการศึกษา มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ภาคพื้นเอเชียแปซิฟิค Mr. Clarence Shuttlesworth

14. สถาบันพัฒนาบุคลิกภาพเคล-

เนื่องในโอกาสเซนต์จอห์นครบรอบ 25 ปี อาจารย์สมัยซึ่งเป็นคาทอลิกผู้ศรัทธา ได้สร้างโบสถ์เซนต์จอห์นมูลค่า 20 ล้านบาท โดยสมทบกับเงินบริจาคจำนวน 1.6 ล้านบาท ของชาวคาทอลิกในละแวกใกล้เคียง เพื่อเป็นบริการแก่ชุมชนคาทอลิกในกรุงเทพมหานคร (ค่าก่อสร้างทั้งสิ้น 21.6 ล้านบาท ทั้งนี้ไม่รวมค่าที่ดิน)

คาร์เนกี้ Mr. Elangovan Govindasamy

ในเวลานี้ท่านได้ทำให้ความปรารถนาทั้ง 3 ประการซึ่งเป็นแรงจูงใจในการก่อตั้ง "เซนต์จอห์น" สัมฤทธิ์ผลดังใจแล้ว นักเรียนผู้ด้อยโอกาสได้รับการหยิบยื่นโอกาสอย่างเท่าเทียมในการเข้าศึกษาในสถาบันแห่งนี้ ซึ่งท่านเป็นผู้ดำเนินการบริหารกิจการโรงเรียนด้วยตนเองตลอด 30 ปีที่ผ่านมา และที่สำคัญที่สุด ท่านได้ให้โอกาสแก่ **อาจารย์สุมน ชินะผา** น้องชายที่ท่านรักเข้าร่วมบริหารกิจการ ขณะนี้ดำรงตำแหน่งเป็น President ของวิทยาลัยเซนต์จอห์น

สำหรับการได้พบกับความสมปรารถนาดังตั้งใจนี้ ท่านได้อ้างอิงคำพูดของ ดร.รชฏ กาญจนะวณิชย์ ที่เคยกล่าวว่า "พระเป็นเจ้าทรงประทาน" และคำกล่าวแทนความรู้สึกของท่านในตอนนี้ เห็นจะเป็นคำกล่าวของนักบุญโทมัสที่ว่า "จะมีสิ่งใดเล่าที่ข้าพเจ้าจะสามารถมอบถวายแด่พระเป็นเจ้าเพื่อทดแทนแก่สิ่งที่พระองค์ทรงประทานแก่ข้าพเจ้า"

เซนต์จอห์นในปัจจุบันได้กลายเป็นสถาบันอันทรงเกียรติที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยมีนักเรียนและนักศึกษารวมทั้งสิ้น 21,000 คน และคณาจารย์ 650 คน สำหรับผู้ปกครองนักเรียนที่ส่งบุตรหลานมาเรียนที่เซนต์จอห์นจะหมดความกังวลในการแสวงหาสถานศึกษาต่อสำหรับบุตรหลานโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะว่า เซนต์จอห์นเป็นสถาบันการศึกษาที่สามารถให้วิชาความรู้ได้อย่างครบวงจรตั้งแต่ระดับอนุบาลต่อเนื่องขึ้นไปจนถึงระดับอุดมศึกษา และหากจะเปรียบเทียบแล้ว เซนต์จอห์นในขณะนี้ก็เป็นเสมือนไม้ต้นใหญ่ที่เจริญงอกงามแตกกิ่งก้านสาขาบานสะพรั่งไปด้วยดอกและผล ซึ่งจะมีพืชพันธุ์อีกมากมายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

เสี้ยวชีวิตของ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ผู้ก่อตั้งธนาคารไทยเพื่อคนไทย

มนสิกุล โอวาทเภสัชช์ เรียบเรียง

"การบีบคั้นที่มีมาตลอดเวลากว่าหนึ่งปี จึงเป็นอันต้องยุติลง พร้อม ๆ กับที่การยื่นเรื่องเพื่อขอจัดตั้งบริษัท แบงก์สยามกัมมาจล ก็ยังดำเนินต่อไป.....และกลายเป็นต้นแบบธนาคารไทยที่ฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการมาจนมั่นคงตราบเท่าทุกวันนี้"

ปุถุชนคนธรรมดายุคอิเล็กทรอนิกส์ แบงก์กิ้งอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ น้อยคนนักที่จะรู้จักท่านกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย (พระโอรสองค์สุดท้องในสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ เจ้าจอมมารดาห่วง) ในฐานะของผู้ก่อตั้งธนาคารที่เป็นของคนไทยขึ้นเมื่อร้อยกว่าปีก่อน และในจำนวนคนเหล่านั้นจะมีสักกี่คนที่รู้ว่า ท่านเป็นผู้ที่รุ่มรวยอารมณ์ศิลป์อย่างหาตัวจับยากทีเดียว

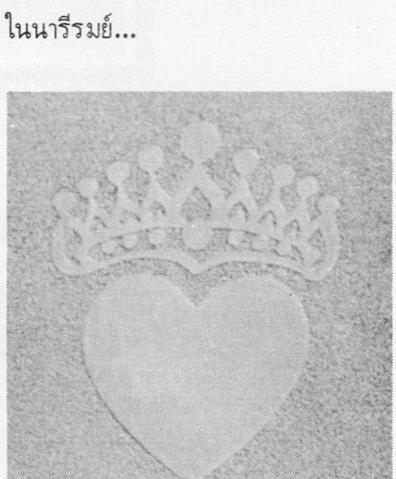
42 พระชันษากับความเป็นนักบุกเบิก

หากท่านมีชีวิตอยู่ในวันนี้ ท่านอาจจะสนุกสนานกับการสร้างสรรค์ให้ผู้คนเกิดอารมณ์อันสุนทรีได้ทุกที่ ไม่ว่าเวลาคอยคิวกดเงินจากตู้ ATM ซึ่งท่านอาจจะคิดตู้ ATM ที่มีเสียงเพลงบรรเลงหรือด้านหลังบัตรท่านก็อาจคิดพิมพ์บทกวีสนุก ๆ ลงไปเพื่อให้คนใช้บัตรเกิดความประทับใจ ก็ไม่รู้เหมือนกันว่า หากท่านมีชีวิตอยู่ในวันนี้ ท่านก็คงจะบุกเบิกอะไรต่ออะไรสำหรับเมืองไทยอีกมากมาย เพราะเพียง 42 พระชันษาที่ท่านมีชีวิตอยู่ เราก็ได้รับรู้บางฉากชีวิตของท่านที่เป็นผู้ผลักดันให้ประเทศเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในด้านการเงิน โดยผ่านระบบธนาคารที่ท่านพยายามก่อตั้งขึ้น และบุรุษผู้เดียวกันนี้เองที่ทำให้เราตะลึงกับ **หนังสือสตรีเล่มแรกของเมืองไทย** ที่เขียนเป็นกลอนทั้งเล่ม

เลือดกวีในวัยหนุ่ม

"ทวดผมท่านออกจากวังตั้งแต่เด็ก ๆ เพราะว่าท่านเป็นน้องคนสุดท้อง แม่ท่านมีเชื้อจีน เมียท่าน 3 คน ก็เป็นคนจีน การเติบโตของท่านเป็นแบบชาวบ้านมากกว่าที่จะเลี้ยงแบบเจ้า ท่านก็เลยชอบทำอะไรตามสบาย ๆ ทรงสนพระทัยไปทุกเรื่อง โดยเฉพาะการอ่านหนังสือทรงโปรดมากเป็นพิเศษ ขณะที่ทรงมีพระชนมายุได้ 22 พรรษา ในปี 2431 นั้นได้ทรงจัดทำ **หนังสือนารีรมย์** ขึ้น เป็นหนังสือสตรีเล่มแรกรายปักษ์ที่ผู้ชายเป็นคนทำ" ซึ่ง **ม.ล. สิทธิไชย ไชยันต์** เหลนผู้สนใจงานเขียนเช่นเดียวกับคุณทวดได้บันทึกเรื่องราวของท่านกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยในช่วงทำหนังสือนารีรมย์ ลงในสตรีสาร (ฉบับที่ 36 ปีที่ 44 : 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534) เรื่อง "และแล้วก็ได้อ่าน...นารีรมย์" ซึ่งสะท้อนความคิดและจินตนาการในช่วงวัยหนุ่มของท่านเป็นอย่างดี เราจึงขอนำบางส่วนที่น่าสนใจมาลงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

...นารีรมย์เป็นหนังสือที่มีลักษณะพิเศษ คือจะเขียนเป็นกลอนทั้งเล่ม ตั้งแต่บทบรรณาธิการไปจนถึงเรื่องสั้นข่าว หรือแม้แต่ผู้อ่านเขียนจดหมายมาก็ต้องเขียนเป็นกลอน ที่เป็นเช่นนี้มีหลายท่านให้ข้อพิจารณาว่า เนื่องจากผู้หญิงสมัยนั้นชอบอ่านกลอน แต่จากที่พิจารณาดูเห็นว่าผู้เขียนจดหมายถึงบรรณาธิการก็ดี หรือแม้แต่ผู้เขียนเรื่องมาลงก็ดี ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย แม้จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงส่งพระราชนิพนธ์มาลงพิมพ์ในนารีรมย์...

ตราประจำตระกูล "ไชยันต์" กรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ ออกแบบ

...เหตุผลที่ทำหนังสือเป็นกลอนจึงไม่น่าจะเป็นเพราะจะเอาใจผู้อ่านสตรีแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องการเอาใจผู้อ่านบุรุษที่ชอบอ่านและเขียนกลอนด้วย ดังจะเห็นได้จากผู้อ่านคนหนึ่งส่งเรื่องสั้นที่เขียนเป็นกลอนมาลงในนารีรมย์ได้เขียนจดหมายกำกับมาว่าเรื่องที่ส่งมานั้นเป็นเรื่องที่เคยฟังมาก่อนแล้วแต่ว่า...

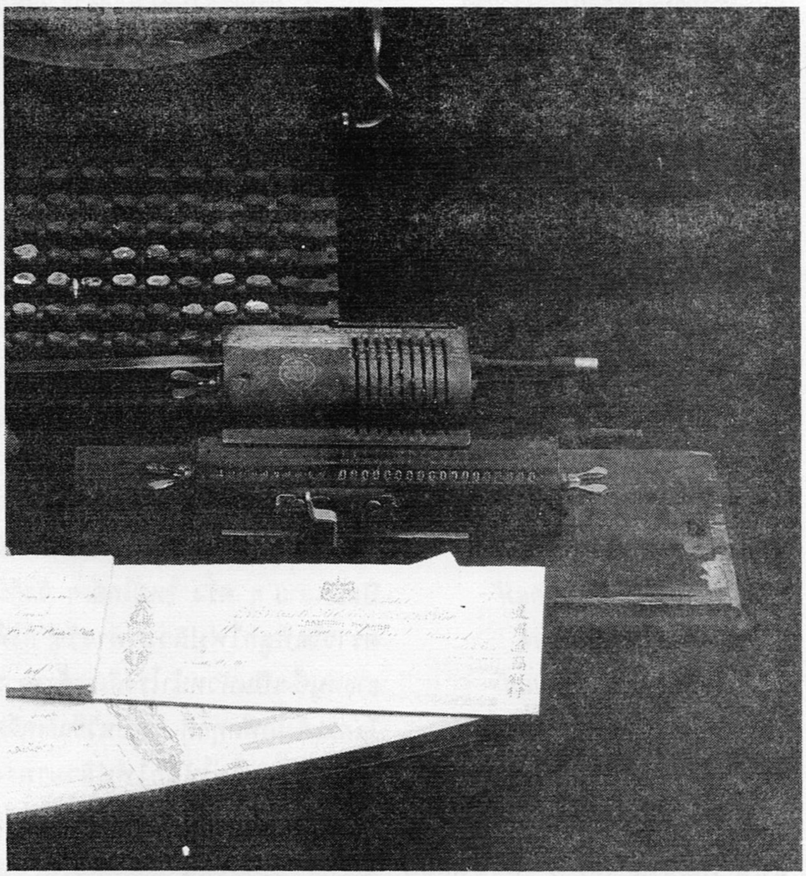
"ที่เขาเล่านั้นมันน้อยเป็นร้อยแก้ว
เสียงเจื้อยแจ้วเร็วรวดเหมือนสวดผี
ประเดี๋ยวจบบ่อยบ่อยน้อยสิ้นดี
แต่งเป็นกลอนอย่างนี้ฟังแยบคาย"

...เนื้อหาที่น่าสนใจอีกก็มีเรื่องพรรณนาถึงฤดูกาลต่าง ๆ มีทุกฉบับในหัวเรื่องขับตามฤดูในฉบับวันแรม 15 ค่ำเดือน 12 ปีชวด จุลศักราช 1250 มีข้อความที่ทวดทรงแต่งเกี่ยวกับชาวนาและแสดงความเห็นใจชาวนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าท่านมิได้ทรงอยู่ห่างชาวบ้านจนไม่เข้าใจชาวบ้านแต่อย่างใด

"ชาวนาเอ๋ยชาวนาเวลาวิบาก
แต่ตรู่ตรากตรำตนจนบ่ายสาย
ต้องเก็บเกี่ยวธัญญทอนมัดฟ่อนราย
ได้เลี้ยงกายตามประสาชาวนาทำ
มิเก็บเกี่ยวก็จะร่วงจนรวงเลี่ยน
ต้องพากเพียรหยักรั้งไปยังค่ำ
สู้ทนแดดทนลมทั้งจมน้ำ
ชัลลุกซ้ำเกาะสะกิดโลหิตกัน"

...ถึงจะมีข้อความเห็นใจชาวนาแต่เนื้อหาทั่วไปในนารีรมย์ก็เป็นเรื่องเบา ๆ ชวนหัวเราะเสียมาก อย่างเช่นเรื่องที่คัดออกมาจากหนังสือติดบิดความว่า...

"เด็กคนหนึ่งนั้นไปมิวเขียนมา
ฝ่ายมารดาเห็นกลับก็ร้องถาม
ว่าแดงเอ๋ยเองไปเห็นอะไรงาม
ลูกออกความว่าฉันเห็นออกเป็นกอง
มารดาถามว่าเขาเรียกอะไร
ลูกตอบไปว่าบรรดาเป็นสิ่งของ
เขาจดชื่อปิดไว้ให้อ่านสอง
เรียกว่า "อย่า" จับต้องเกือบทั้งนั้น"

...เรื่องที่น่าสนใจอีกเรื่องคือ **ทวดผมทรงเป็นบรรณาธิการคนแรกที่ให้ค่าตอบแทนแก่นักเขียน** แต่เดิมเคยเห็นมีผู้เขียนไว้ว่า ทวดทรงให้ค่าตอบแทนเรื่องละ 4 บาท แต่พอได้มาอ่านหาหลักฐานจากฉบับจริงแล้วพบว่าไม่ใช่เช่นนั้น ที่จริงคือทรงให้ค่าตอบแทนหน้าละสลึง

"จะทิ้งตู้ฤาจะให้ใครถือมา
ส่งให้ลงหนังสือนารีรมย์
เนื้อความสมควรคงพอลงน่า
จะให้เงินจ้างร่างสารา
ประมาณหน้าละสลึงให้ถึงใจ"

...ส่วน 4 บาทนั้นเป็นรางวัลพิเศษให้กับเรื่องที่บรรณาธิการเห็นว่าดีกว่าเรื่องอื่นใดในเล่มนั้นก็จะจ่ายค่าเขียนให้หน้าละสลึง แล้วแถมให้อีก 4 บาทเป็นรางวัลพิเศษไปอีก ส่วนเรื่องธรรมดาที่ได้ลงก็ได้ค่าเขียนไปหน้าละสลึง...

...เสน่ห์ของนารีรมย์นอกเหนือจากที่ ม.ล.สิทธิไชย ไชยันต์ เขียนถึงนั้น ยังมีอีกมากมายนัก ด้วยพระองค์ทรงละเอียดอ่อนกับธรรมชาติรอบตัวผนวกกับรุ่มรวยอารมณ์นัก อีกทั้งสนใจงานของสุนทรภู่ บทกลอนของท่านจึงมีความอ่อนหวานและชวนให้เห็นใจเป็นยิ่งนัก

---

[1] บทกลอนจากหนังสือนารีรมย์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. พัฒนไชย ไชยันต์

"อภัยมณีผีเสื้อเมื่อคราวยาก
ต้องหนาวจากหนาวใจอาลัยหวน
ผีเสื้อเอ๋ยโฉมก็งามฤๅยามควร
จะรัญจวนเจ็บหนาวเมื่อคราวลม
จะพึ่งไฟปีกหางก็บางแบบ
จะคลุมแนบผ้าสีไม่มีห่ม
สงสารผีเสื้อน้อยต้องลอยลม
จะเตรียมตรมตรำน้ำค้างระคางกาย"

ไม่เพียงแต่อารมณอันละเมียดละไมเท่านั้น ฝีปากท่านก็ไม่เบาเลยจริง ๆ

"สักวาผู้หญิงจริง ๆ หนอ
ปากคุยป๋อเก่งกวดอวดโวหาร
จะเลือกแต่ตามใจพอได้การ
ครั้นไม่รับกลัวจะพานว่าพูดแพ้
จะรักเล่นเรื่องไรตามใจน้อง
เราไม่ต้องงอนง้อขอเปลี่ยนแก้
แม้นเล่นชุดเข้ากระท่อมไม่ยอมแพ้
จะคิดแก้จนชีวิตปลดปลิดเอย"

จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่าท่านมีชายาถึง 6 พระองค์ และ 3 พระองค์เป็นพี่น้องกัน

ม.ล.สิทธิไชย ได้กล่าวถึงนารีรมย์ในตอนท้าย ๆ ว่า...นารีรมย์จะออกอยู่ได้นานเท่าใด ไม่สามารถค้นได้ในขณะนี้ ส่วนเหตุที่เลิกคงไม่ใช่เพราะขาดทุน เพราะผู้ทำ "ไม่ธรรมดา" คงไม่ทรงเดือดร้อนว่าจะขาดทุนหรือกำไรอยู่แล้ว คิดว่าคงจะทรงมีพระภาระอื่นที่ต้องทรงทำก็เลยทรงเลิกไป...

เข้าวังรับราชการ

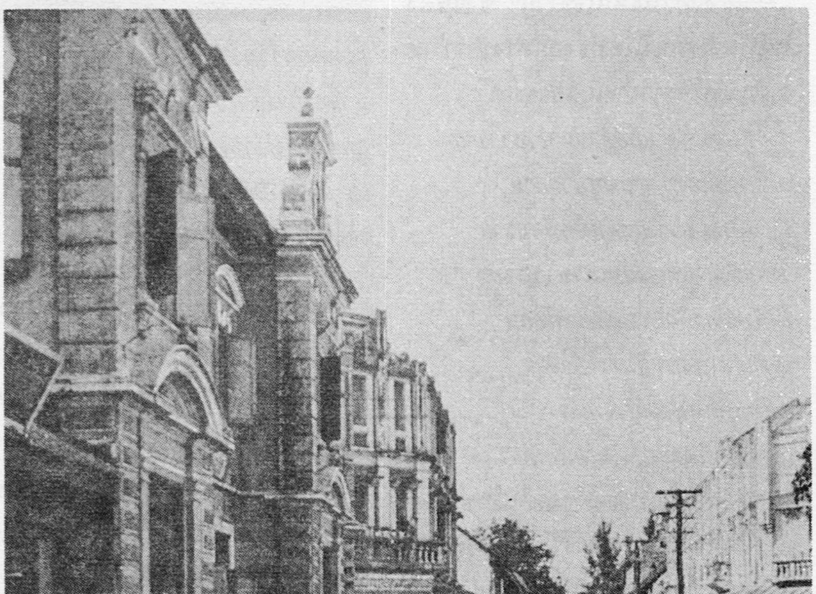
หม่อมเจ้าหญิงประสงค์สม บริพัตร ลูกสาวของ **ท่านกรมหมื่นฯ** กับ **หม่อมกลีบ ไชยันต์** ได้กล่าวถึงท่านไว้ใน "บันทึกความทรงจำบางเรื่อง" ช่วงที่ท่านยังทรงพระเยาว์ อยู่ที่ วังตรอกคำ *(ปัจจุบันวังนี้อยู่ในบริเวณเรือนจำคลองเปรมใกล้ ๆ กับวังบูรพา)* เกี่ยวกับวิถีชีวิตการทำงานของท่านไว้ว่า...

"...ข้าพเจ้าไม่ทราบเลยว่า เสด็จพ่อได้ทรงทำราชการตั้งแต่เมื่อใด เคยถามมารดาข้าพเจ้าหลายครั้งแล้วได้รับตอบว่า เสด็จไปทำงานตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเล็กอยู่ราวอายุ 6 ขวบ คือรู้สึกว่าข้าพเจ้าไม่ได้เฝ้าเสด็จพ่อทุกวันเลย เว้น 2 วัน 3 วัน จึงจะได้เฝ้าหนหนึ่ง...พอตอนบ่ายสัก 4 โมงเย็น ก็แต่งพระองค์แล้วขึ้นรถเสด็จเข้าวัง และบรรทมค้างอยู่ที่กรมวังแต่ได้ทราบว่า ทรงเป็น **อาติถง** (องครักษ์) จึงต้องบรรทมค้างอยู่ในวัง อยู่วังตรอกคำนี้ไม่ค่อยสบาย เพราะต้องหวาดกลัวอยู่บ่อย ๆ พอถึงหน้าแล้ง มักจะมีไฟไหม้ปีละหลาย ๆ ครั้ง ไหม้ใกล้ ๆ วังก็มีคราวใดที่ลูกไฟปลิวมาทางวัง ก็ให้ยายหนูซึ่งเป็นหัวหน้าโรงสีเอาข้าวสารใส่กระด้งมาฟัดทุกที จะเป็นวิธีแก้เคล็ดอันหนึ่งที่จะไม่ให้ลูกไฟปลิวมาทางบ้านหรืออย่างไร ข้าพเจ้าก็ไม่แน่ใจนัก

...ถึง ร.ศ. 115 จำไม่ได้ว่าเดือนอะไร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จพ่อย้ายออกมาจากวังมาดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตอนนี้บรรทมที่วังทุกวัน บ่าย 4 โมงจึงเสด็จไปทรงงานและทำอยู่จนกลางคืน 4 ทุ่ม 5 ทุ่มจึงจะเสด็จกลับ..."

ม.ล.สิทธิไชย ไชยันต์ ได้เล่าเพิ่มเติมในเรื่องเกี่ยวกับนิสัยการทำงานของท่านว่า..."ลูกน้องจะเสนองานอะไรก็ต้องวางไว้ เพราะลูกน้องทำงานแต่เช้ากลับ 4 โมงเย็น..."

ช่วง ร.ศ. 115 นี้เองที่ท่านตั้งใจจะย้ายจากวังตรอกคำไปอยู่ **สามเสน** ที่ท่านซื้อไว้เพื่อสร้างวังใหม่เพราะวังตรอกคำใกล้คุก หม่อมเจ้าหญิงประสงค์เล่าว่า *"วังตรอกคำมีปัญหา เรื่องนักโทษเวลาจะหนี ชอบจุดไฟภายในโรงงาน ในคุกด้วย ที่วังเอะอะกันใหญ่*

บ้านหม้อเมื่อ 80 ปีก่อน เป็นย่านธุรกิจสำคัญของกรุงเทพฯ

เพราะคั่นตรอกคำนิดเดียวก็ถึงคุก ต้องใช้ผู้ขายขึ้นหลังคาโรงรถ เอาผ้าชุบน้ำฟาดและเอาน้ำราดลูกไฟให้ดับ...ก็เลยจะย้ายไปอยู่วังใหม่ที่สามเสน แล้วเสด็จพ่อจะต้องตามเสด็จประพาสยุโรปใน ร.ศ. 116 บ้านจึงเงียบ กลัวขโมยและกลัวปล้นจริง ๆ...”

เมล็ดกล้าแห่งการเปลี่ยนแปลง [2]

เมื่อเริ่มมีการปรับปรุงแก้ไขระบบการบริหารประเทศครั้งใหญ่ ในรัชสมัยของ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ตั้งแต่การปฏิรูปองค์การบริหารราชการแผ่นดินโดยทรงตั้งกรมกองต่าง ๆ เพิ่มขึ้น จนกลายเป็นกระทรวงในเวลาต่อมา ตลอดจนการปรับปรุงการสาธารณสุขการป้องกันประเทศ กฎหมายและการศาล

การปรับปรุงการบริหารประเทศให้ทันสมัยนี้ทุกวิถีทางเช่นนี้ จึงเป็นพื้นฐานให้เศรษฐกิจการค้าของประเทศเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการเงินเพื่อนำไปชำระค่าสินค้าทั้งในและระหว่างประเทศก็มีมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีสถาบันการเงินที่จะอำนวยความสะดวกในฐานะเป็นตัวกลางทางการเงิน ทั้งในส่วนของธนาคารกลาง (CENTRAL BANK) สำหรับความสะดวกในด้านการเงินของประเทศในส่วนของรัฐบาลเอง และรวมทั้งธนาคารพาณิชย์ (COMMERCIAL BANK) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนทางการค้าของเอกชน อันได้แก่ การรับฝากเงิน การจ่ายเงินตามตั๋วเงินเป็นต้น

ครั้นเมื่อ **ท่านกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย** ทรงมีโอกาสตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรก ใน พ.ศ. 2440 เป็นเวลานาน

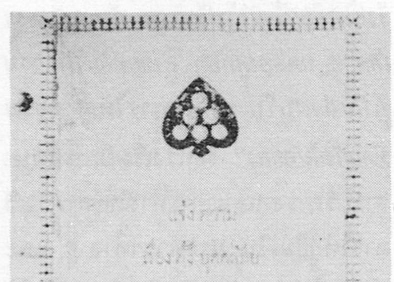

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป เมื่อ พ.ศ. 2450 ทำให้กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยมีแรงดลใจที่จะตั้งธนาคารของคนไทย

ถึง 9 เดือน ทำให้ทรงประจักษ์ถึงประโยชน์มหาศาล หากประเทศไทยจะมีระบบการเงินและการธนาคารที่ดี เป็นของชาวไทยเอง เช่นเดียวกับประเทศต่าง ๆ พระองค์จึงทรงปรารถนาที่จะตั้งสถาบันการเงินเช่นนั้นในประเทศไทยบ้าง

ในฐานะที่ทรงเป็น **เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ** จึงทรงคิดที่จะตั้ง**ธนาคารกลาง** ของประเทศขึ้นก่อน แต่เมื่อทรงหารือกับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศหลายคนแล้ว ก็ทรงทราบว่า *“รู้สึกว่าเขาไม่อยากให้เรามีกำลังที่จะตัดผลประโยชน์ในธุรกิจของชาติเขา”* จากการปรึกษาหารือกับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศทำให้ทรงทราบอีกว่าการตั้งธนาคารนั้นจะเป็นไปได้ยาก ดังความตอนหนึ่งในหนังสือที่กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยทรงกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

เรื่องการแบงก์กิ้งจะคิดกับพวกอังกฤษคงไม่มีทางสำเร็จ เพราะเป็นการ

หนังสือแจ้งความตั้งบุคคลัภย์

2 อ้างอิงจาก : หนังสือสยามกัมมาจล : ธนาคาร-มรดกของไทย

ผิดทางที่เขาเป็นคนกับทั้งเป็นข้าราชการของอังกฤษ ซึ่งจำจะต้องรักษาผลประโยชน์ของอังกฤษเป็นธรรมดา...” จึงทรงระงับความคิดที่จะตั้งธนาคารกลางไว้ก่อน คงเหลือแต่เรื่องการออกธนบัตรรัฐบาลเพียงอย่างเดียว

แม้จะทรงประสบอุปสรรคนานาประการ แต่โดยที่กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยทรงตระหนักถึงความจำเป็นของประเทศที่ต้องมีการค้าขายกับต่างประเทศ จึงทรงเห็นว่า น่าที่จะทดลองทำกิจการที่ดำเนินงานในลักษณะธนาคารพาณิชย์ แต่ให้มีขนาดเล็กเพื่อเป็นการทดลองก่อน *“ถ้าหากว่าความคิดเรื่องแบงก์ใหญ่จะไม่ทิ้งเสียเมื่อยังไปไม่รอด ก็ควรจัดการเล็ก ๆ ทดลองดูก่อน คงจะค่อยได้ความรู้เป็นลำดับไป เมื่อถึงการใหญ่ ความขัดแย้งก็น้อยลง”* จึงทรงเริ่มมีการศึกษาการบริหารงานธนาคารพาณิชย์การบัญชี การให้กู้ยืมเงิน จากตำราต่าง ๆ และเริ่มสั่งซื้อกระดาษและเครื่องมือ เครื่องใช้จากต่างประเทศสำหรับใช้ในการรับฝากเงินและจ่ายเงิน

เมื่อทรงจัดหาเงินลงทุนได้ประมาณ 30,000 บาทแล้ว ก็ทรงเตรียมการต่าง ๆ สำหรับการประกอบธุรกิจธนาคารพาณิชย์ ซึ่งทรงขนานนามว่า **“บุคคลัภย์”** (BOOK CLUB) จนสามารถเปิดดำเนินการได้

เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม ร.ศ. 123 หรือ พ.ศ. 2447 ที่ตึกแถวของพระคลังข้างที่ ตำบลบ้านหม้อโดยมี **พระสรรพการหิรัญกิจ** เป็นผู้จัดการ มีพนักงานทั้งสิ้น 18 คน

จาก “บุคคลัภย์” ถึง “สยามกัมมาจล”

การที่กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยทรงเรียกชื่อกิจการว่าบุคคลัภย์นั้น ก็เพื่อ *“สำหรับไทยฟังก็ให้คิดแปลเล่นขัน ๆ ไม่รู้ว่าอะไร ถ้าฝรั่งฟัง ก็เข้าใจว่าเป็นพับบริกไลเบอร์รี่ แลทำอะไรต่ออะไรให้เคลือบคลุมเพื่อไม่ให้ทราบว่าจัดการแบงก์กิงแต่ต้น...”*

แม้ใน **“หนังสือแจ้งความเรื่องตั้งบุคคลัภย์”** จะแสดงวัตถุประสงค์ว่าเป็น **การตั้งห้องสมุด** ที่มีหนังสือประเภทต่าง ๆ ให้สมาชิกอ่านและยืม โดยเชิญชวนให้คนทั่วไปมาใช้บริการ ด้วยการ *“แสดงตนเป็นสหายของบุคคลัภย์ก่อน”* โดย *“ไม่ว่าผู้มีบรรดาศักดิ์สูงต่ำอย่างไร เมื่อมีความพอใจเป็นสหายของบุคคลัภย์ ก็จะเป็นได้ไม่เลือกหน้า”* แต่ *“สหายผู้แรกเข้า จะต้องช่วยเงินเพิ่มใช้สอยครั้งแรกเป็นจำนวนเงิน 1 บาทต่อไปอีกปีละ 1 บาท”* ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการพยายามเบี่ยงเบนภาพการทำงานที่แท้จริง แต่ในทางปฏิบัติทั้งผู้จัดการและพนักงานของบุคคลัภย์ต่างก็ดำเนินธุรกิจของธนาคารพาณิชย์ คือรับฝากเงินโดยให้ดอกเบี้ยร้อยละ 7.5 ต่อปี ซึ่งสามารถรวบรวมเงินฝากในช่วงแรกได้ถึง 80,000 บาท แล้วนำไป **“ให้กู้ยืมในธุรกิจเกี่ยวกับที่ดิน สิ่งก่อสร้าง และการรับจำนอง”** ซึ่งก็ปรากฏว่าสามารถดำเนินธุรกิจไปได้ด้วยดี

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2448 หลังจากบุคคลัภย์เริ่มดำเนินงานครบ 6 เดือน ก็เริ่มมีการขยายธุรกิจไปในด้าน **“แลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ”** อันเป็นครั้งแรกที่คนไทยเข้ามามีส่วนร่วมในธุรกิจที่เคยถูกผูกขาดโดยธนาคารต่างประเทศ

จากการขยายธุรกิจด้านการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ตลอดจนความพยายามในการตั้งธนาคารพาณิชย์เต็มรูปของบุคคลัภย์ ทำให้ระหว่างการเตรียมการเพื่อยื่นขอจดทะเบียนนั้นเองได้เกิดสถานการณ์บางอย่างที่เป็นอุปสรรคอย่างรุนแรงในการตั้งธนาคารของไทย เพราะการตั้งธนาคารพาณิชย์เต็มรูปนี้เองจะขัดผลประโยชน์ของอังกฤษ และฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก ดังบันทึกของ **นายเวสเตนการ์ด** (MR. WESTERGARD) ผู้ช่วยที่ปรึกษาราชการทั่วไปของรัฐบาลไทย ซึ่งกล่าวตอนหนึ่งว่า *“เรื่องนี้เป็นที่สนใจในต่าง-*

ประเทศมากกว่าที่จะคาดคิด โดยอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศอังกฤษได้หยิบยกเรื่องนี้ขึ้นมาว่ากล่าวกับเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศของอังกฤษ" และ *"ประเทศทั้งสองอาจเรียกร้องจากไทยก็ได้"*

เพื่อยุติเหตุอันอาจจะขัดขวางความพยายามจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ของคนไทยและเพื่อป้องกันมิให้ต่างชาติใช้เป็นช่องทางในการบีบบังคับทางการเมือง กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย จึงทรงเสียสละโดยทรงตัดสินพระทัยกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม ร.ศ. 125 ดังความตอนหนึ่งว่า

"...แลจำนวนการที่กำหนดไว้ตามโปรแกรมที่จะจัดฉลองพระเดชพระคุณนั้นก็สำเร็จบริบูรณ์ขาดแต่เนชนัลแบงก์ซึ่งเป็นอันทำไม่ได้ จึงได้รับใส่เกล้าพุ่งไปรเวตแบงก์ขึ้น การนั้นก็สำเร็จเป็นรากเหง้าลงแล้ว ข้าพระพุทธเจ้ามีความอิ่มใจว่าได้ทำการให้แก่ชาติอย่างสำคัญอย่างหนึ่ง...จะมีความเสียดายอยู่แต่ที่ประโยชน์ของเมืองที่ได้เพาะลงแตกใบอ่อนแล้วจะต้องพายุทำลายไปเท่านั้น เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าจึงเต็มใจที่จะสักคริไฟซ์ตำแหน่ง ถ้าหากจำเป็นเพราะความลำบากของรัฐบาล เพราะ ม.แปตยิตไม่ได้แอตแต๊กทางการเมืองแบงก์แอตแต๊กทางเปอสแนล จึงเป็นโชคดีที่สุดที่ถ้ารัฐบาลจะป้องกันการแบงก์ที่จะเป็นประโยชน์ของบ้านเมืองไว้..."

การบีบคั้นที่มีมาตลอดเวลากว่าหนึ่งปี จึงเป็นอันต้องยุติลง พร้อม ๆ กับที่การยื่นเรื่องเพื่อขอจัดตั้ง **บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด** ก็ยังดำเนินต่อไป กระทั่งวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงออกประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษ หรืออีกนัยหนึ่ง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด ประกอบธุรกิจธนาคารพาณิชย์ได้อย่างเป็นทางการนับแต่นั้นมา และกลายเป็น **"ต้นแบบธนาคารไทย"** ที่ฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการมาจนมั่นคงตราบเท่าทุกวันนี้

แม้กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยจะมิได้ทรงเข้าร่วมบริหารกิจการของแบงก์สยามกัมมาจล ด้วยพระองค์เองตราบจนสิ้นพระชนม์ลงในวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2450

ซึ่งเป็นเวลาหลังจากก่อตั้งแบงก์สยามกัมมาจลเป็นที่เรียบร้อยไม่นานเท่าใดนัก

ม.ร.ว.ไชยวัฒน์ ไชยันต์ หลานของ เสด็จในกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

> "ผู้ใหญ่ท่านเล่าให้ฟังว่า ท่านทรงกลับดึกทุกวัน แล้วท่านก็ทรงโปรดการอ่านหนังสือมาก"

ไม่ทราบว่าสมัยเด็ก ๆ ท่านเคยพบกับท่านกรมหมื่นฯมั้ยคะ

ท่านสิ้นเมื่อผมอายุ 8 ขวบ เด็กขนาดนั้นจะไปจำอะไรได้ แต่ผู้ใหญ่ท่านเล่าให้ฟังว่า ท่านทรงกลับดึกทุกวัน แล้วท่านก็ทรงโปรดการอ่านหนังสือมาก โดยเฉพาะบทพระราชนิพนธ์ใน ร.2

ทรงกลับดึกนี่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องงานรึเปล่า

ท่านเป็นคนทรงงานตลอด ตอนที่ท่านตามเสด็จ ร.5 ไปยุโรป 9 เดือน ท่านไปเจออะไรต่ออะไรมามากมาย ก็เอามาปรับ อย่างเรื่องการเงิน การธนาคาร ท่านสนใจเป็นพิเศษ กลับมาท่านก็คิดทำธนบัตร สั่งพิมพ์จากอังกฤษ แล้วท่านก็คิด 100 สตางค์เป็น 1 บาท แล้วก็คิดตั้งธนาคารกลางของคนไทยขึ้น ตอนแรกตั้งเป็นบุคคลัภย์ก่อนแล้วค่อยตั้งเป็นธนาคารทีหลัง แต่ก็ยังตั้งธนาคารไม่ได้เพราะฝรั่งคอยกีดกั้น

ไม่ทราบว่าทายาทมีใครทำงานธนาคารกันบ้าง

ก็มีมาทุกรุ่น พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยทำเรื่องแบงก์จนตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยขึ้นมา แล้วก็เป็นผู้ว่าการแบงก์ชาติ 2 สมัย แล้วก็มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง 2 สมัย สมัยหนึ่งที่จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกฯ กับสมัยที่นายควง อภัยวงศ์เป็นนายกฯ พอมารุ่นหลาน มีผมกับพัฒนไชย แต่พัฒนไชยเขาทำงานแบงก์ที่ **ธนาคารแห่งประเทศไทย** ไม่นานก็ย้ายไปอยู่ที่ **ธนาคารไทยทนุ** เรื่อย ๆ จนได้เป็นผู้จัดการใหญ่ แต่เขาก็พูดหลายครั้งว่าไม่ชอบทำงานธนาคารเท่าไหร่ ตั้งแต่ตอนเรียนมาแล้ว รู้สึกไม่ถนัด แต่ต้องเรียนตามพระประสงค์ แต่ตอนหลังก็ไม่ได้ทำงานธนาคาร

ส่วนลูกผม อยุทธ เขาก็ทำงานธนาคารเหมือนกัน ตอนนี้ก็เป็นผู้อำนวยการฝ่ายสินเชื่อของธนาคารไทยทนุ อยุทธเขาก็มีลูกชาย 2 คน ลูกสาวคนหนึ่ง ผมเลยนำชื่อท้ายของท่านกรมหมื่นมาตั้งชื่อว่า ด.ญ.หฤทัย ไชยันต์ ก็เป็นชื่อที่ผมจะได้ระลึกถึงปู่ผมด้วยน่ะครับ ส่วนสิทธิไชย เขาเป็นลูกของ ม.ร.ว.พัฒนไชย ก็มีลูก 2 คน ผู้ชายคน ผู้หญิงคนครับ

มีอะไรเป็นที่ระลึกจากท่านกรมหมื่นฯบ้างคะ

ก็มีชุดน้ำชาจากลายเซ็นของท่านกรมหมื่นฯ ที่สั่งทำจากปารีสน่ะครับ ท่านหญิงสุภางค์ภักตร์มอบให้ตอนผมแต่งงาน ผมก็เก็บมาจนทุกวันนี้แหละครับ เพราะตัวท่านกรมหมื่นฯก็ไม่สะสมอะไร

ชุดน้ำชาสั่งจากปารีส ประเทศฝรั่งเศส มีพระนาม จากลายพระหัตถ์ของเสด็จในกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

นักปราชญ์ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม

พระยาอนุมานราชธน (เสฐียรโกเศศ)

สมศรี สุกุมลนันทน์

"พ่อมีความเป็นอยู่เรียบง่าย รู้เท่าทันความสมมติทั้งหลาย และมีความสุขอยู่ในกรอบชีวิตที่ท่านวางไว้เอง คือ ปัญญา อนามัย ไมตรีดี สามัคคีธรรม"

ผู้เขียนเป็นลูกของพระยาอนุมานราชธน เมื่อจะเขียนประวัติของท่าน ไม่อาจเรียกท่านเป็นอย่างอื่นได้นอกจาก **พ่อ** เพราะฉะนั้น คำว่า พ่อ ในข้อเขียนนี้หมายถึงพระยาอนุมานราชธน

พ่อเขียนถึงตัวท่านเองในหนังสือฟื้นความหลัง ว่า

"ข้าพเจ้าถือตนด้วยความหยิ่งว่าข้าพเจ้าเป็นไทยแท้ สมบูรณ์ทั้งชีวิตจิตใจเป็นคนไทยทุกกระเบียดนิ้วไม่ยิ่งหย่อนกว่าคนอื่น รักถิ่นไทย รักวัฒนธรรมไทยเพราะข้าพเจ้าเกิดในประเทศไทย และในวัฒนธรรมไทยที่ปั้นข้าพเจ้าทั้งชีวิตและจิตใจให้เป็นไทยมาตั้งแต่อ้อนแต่ออกตราบเท่าทุกวันนี้"

ที่ท่านประกาศตัวเองว่าเป็นไทยนั้น คงเป็นเพราะท่านถือกำเนิดในชื่อของ **หลีกวางหยง**

กวาง แปลว่า สุกสว่าง ถ้าออกเสียงอย่างกวางตุ้ง จะเป็นก๊วง เสียงและความหมายใกล้กันกับ ก่วง ในภาษาไทย ซึ่งแปลว่า สุกใส สว่าง งาม **หยง** แปลว่า ยั่งยืน มั่นคง ตรงกับคำว่า ยง ในภาษาไทย มีความหมายอย่างเดียวกัน

เมื่อพ่อเข้ารับราชการในกรมศุลกากร จึงใช้ชื่อ **ยง** เป็นการเปลี่ยนชื่อที่ไม่เคลื่อนจากสภาพความจริงของเดิม

นามสกุล **เสฐียรโกเศศ** ซึ่งพ่อได้รับพระราชทานก็มีเค้ามาจากคำว่า ยง **เสฐียร** แปลว่า มั่นคง ส่วน **โกเศศ** แปลว่า คลัง เพราะกรมศุลกากรซึ่งพ่อรับราชการอยู่ในขณะนั้น ขึ้นอยู่กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ คือกระทรวงการคลังในปัจจุบัน

พ่อใช้ชื่อสกุลเป็นนามปากกาในงานเขียนเรื่อยมาตลอดเวลาที่มีบรรดาศักดิ์เป็น ขุน หลวง พระ และพระยาอนุมานราชธน ตามลำดับ

เมื่อมีการเลิกบรรดาศักดิ์ พ่อจึงขอชื่อบรรดาศักดิ์ไว้เป็นนามสกุล ลูกหลานของท่านสืบมาจึงมีนามสกุล **อนุมานราชธน**

พ่อเกิดในกรุงเทพฯ แถววัดพระยาไกร เป็นบุตรคนโตในจำนวนเจ็ดคนของนายหลีและนางเฮี้ยะ

ย้อนขึ้นไปจนถึงปู่ทวดของพ่อท่านแซ่หลี เป็นจีนนอกมาจากอำเภอฮงลูน ในจังหวัดแต้จิ๋ว ปู่ทวดของพ่อมีภรรยาเป็นไทย ปู่ของพ่อเกิดในเมืองไทย พ่อของพ่อก็เกิดในเมืองไทย ทุกคนมีภรรยาเป็นไทย พ่อจึงเป็นคนไทยเชื้อผสมชั่วอายุคนรุ่นที่สี่ ควรฝันได้ว่าเป็นคนไทยแท้

รูปร่างหน้าตาของพ่อไม่เหลือเค้าจีนเท่าใด พ่อไม่ขาวมาก และมีคิ้วหนาตาโต เปลือกตาสองชั้น

เรื่องที่พ่อจะรักการเรียนเขียนอ่านนั้น ปู่มีอิทธิพลแก่พ่อมาก ปู่รู้ภาษาไทย ภาษาจีน และอังกฤษ เป็นนักสะสมหนังสือ มีความคิดก้าวหน้าทันสมัย รักรู้เรื่องเก่าเรื่องใหม่ และความเป็นไปของบ้านเมือง และชอบถ่ายทอดโดยการเล่าให้ผู้อื่นฟังอย่างสนุกและมีอารมณ์ขัน ลักษณะของปู่ในเรื่องนี้พ่อรับสืบทอดมาจากปู่ทั้งหมด เป็นแต่ว่า พ่อถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นด้วยการเขียนแทนการเล่า มีเค้าการเล่าแบบปู่อยู่ในงานเขียนของพ่อ

โรงเรียนแห่งแรกที่พ่อเรียน เรียกกันว่า **โรงเรียนบ้านพระยานานาฯ** เจ้าของบ้านเดิมชื่อ **พระยานานาพิธภาษี** เป็นโรงเรียนหลวง สอนภาษาอังกฤษและภาษาไทย มีนักเรียนทั้งหมดในโรงเรียนแค่ 30-40 คน หนังสือเรียนคือ **แบบเรียนเร็ว**

พอเรียนขึ้นแบบเรียนเร็วเล่มสองหน่อยเดียว ย่าก็พาพ่อไปเข้า **โรงเรียน**

อัสสัมชัญ พ่อเข้าเรียนชั้นต้นสอบได้คะแนนดี โรงเรียนให้ข้ามชั้นขึ้นไปเรียนมัธยมหนึ่ง ตอนนั้นพ่ออายุ 10 ขวบ

โรงเรียนอัสสัมชัญสมัยนั้น ไม่ได้ใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ สอนเป็นภาษาอังกฤษโดยตลอด พ่อเรียนเก่ง ได้ที่หนึ่งเสมอ เมื่อเรียนอยู่ชั้นสี่ ครูแนะนำให้ไปสอบไล่ภาษาไทยเอาประโยค พ่อก็สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรมา พ่อเป็นนักเรียนคนแรกของโรงเรียนอัสสัมชัญที่สอบภาษาไทยของกระทรวงได้

พ่อเก่งวิชาประวัติศาสตร์ และแปล ได้รางวัลแปลไทยเป็นอังกฤษและอังกฤษเป็นไทยเป็นประจำ นับว่ามีแววการเขียนหนังสือมาตั้งแต่เด็ก และโรงเรียนสนับสนุนวางรากฐานในด้านภาษาอังกฤษไว้ให้ สำหรับจะค้นคว้าหาความรู้ให้ยิ่งยวดได้ต่อไป

พ่อเรียน เขียน อ่าน อยู่ตลอดชีวิต

พ่อเรียนจบมัธยมสี่ กำลังเรียนมัธยมห้าอยู่ดี ๆ อาของพ่อที่เป็นหมอชื่อ **ขุนวิรัชเวชกิจ** มาบอกว่า เขาจะตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นแล้ว อยากให้พ่อไปเรียนโรงเรียนแพทย์ พ่อก็เลยลาออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนแพทย์ก็ยังไม่ตั้ง อาจึงนำพ่อไปฝากทำงานที่ **โอสถศาลา** กลางวันทำงาน กลางคืนไปเรียนภาษาอังกฤษต่อกับครูเก่าจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งมาตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษกลางคืน

ตอนที่พ่อทำงานที่โอสถศาลา พ่ออายุ 15 ปี เป็นการหัดงานที่ไม่ได้เงินเดือน ปู่เห็นไม่ได้เรื่องจึงให้พ่อลาออก

เพื่อนบ้านคนหนึ่งของพ่อ เห็นว่าพ่อรู้ภาษาอังกฤษ จึงนำพ่อไปฝากเป็นเสมียนที่ **โรงแรมโอเรียนเต็ล** หัวหน้าเสมียนเป็นนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญอยู่ด้วย พ่อจึงได้งานทำเป็นเสมียนโรงแรม เงินเดือน 60 บาท นับว่าเงินเดือนสูงสำหรับสมัยนั้น เป็นการทำงานอาชีพครั้งแรกของพ่อ

พ่อทำงานเป็นเสมียนโรงแรมอยู่ได้หนึ่งปี ขณะนั้นอายุ 17 เพื่อนบ้านคนเดิมรู้ข่าวว่ามีตำแหน่งเสมียนในกองรายงาน (คือกองสถิติเดี๋ยวนี้) ว่างอยู่หนึ่งตำแหน่ง แนะนำให้พ่อไปสมัครทำงานเป็นอันว่าพ่อเป็นข้าราชการในตำแหน่งเสมียนศุลกากร รับพระราชทานเงินเดือนขั้นต้น 50 บาท น้อยกว่าเงินเดือนเสมียนโรงแรม 10 บาท

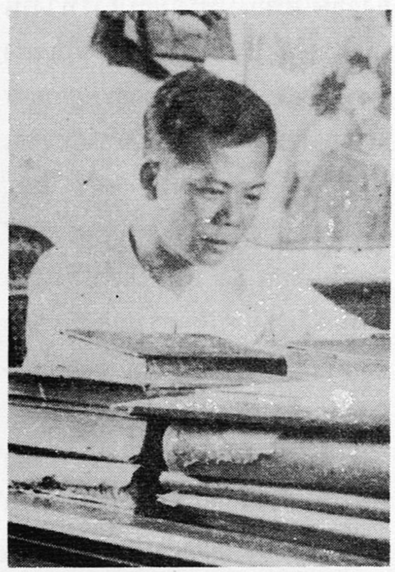
ทำงานไม่ถึงหกเดือน พ่อได้เลื่อนตำแหน่งและเงินเดือน ไปทำงานภาษีขาเข้า ได้เงินเดือน 75 บาท

ตอนนั้น กรมศุลกากรจ้างฝรั่งชื่อ **แมกซแวล** เข้ามาปรับปรุงงานสถิติ ฝรั่งชอบพ่อมาก เพราะเห็นว่าทำงานขะมักเขม้นจริงจัง ฝรั่งถามพ่อว่า อยากเรียนอะไร พ่อตอบว่า อยากเรียนภาษาอังกฤษ เขาก็ช่วยสอนให้ เรียนด้วยการทำแบบฝึกหัด แล้วให้อ่าน ให้เขียน ให้พูดออกความคิดเห็น ฝรั่งให้งานพ่อเกินหน้าที่เสมอ พ่อยินดีทำเพราะหวังได้ความรู้

ต่อมา กรมศุลกากรได้ที่ปรึกษาฝรั่งคนใหม่ ชื่อ **วิลเลี่ยม ฟันท์** เลขานุการของที่ปรึกษาคนเดิมลาออกไป

บ้านของพระยาอนุมานราชธนบนถนนเดโช

ขณะทำงานในกรมศุลกากร

พระยาอนุมานราชธนนำเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ขณะเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมกรมศุลกากร

พ่อจึงทำงานหน้าที่เลขานุการแทน ทำหน้าที่แปลหนังสือภาษาไทยของอธิบดีที่มีมายังที่ปรึกษาเป็นภาษาอังกฤษ และแปลหนังสือภาษาอังกฤษของที่ปรึกษาถวายอธิบดี คือ **พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราช** เรียนรู้วิธีเก็บเรียงหนังสือ และพิมพ์ดีดภาษาอังกฤษ จากงานในหน้าที่ ที่ปรึกษาฝรั่งสอนภาษาอังกฤษให้พ่อไปพร้อมกับการทำงาน เพื่อนของที่ปรึกษาเป็นผู้เชี่ยวชาญทางเศรษฐศาสตร์ เขาช่วยสอนเศรษฐศาสตร์และกฎหมายให้ เป็นอันว่าพ่อได้ทำงานไปเรียนไป มีครูเป็นฝรั่ง

พ่อทำงานในกรมศุลกากรสามปี จากเงินเดือน 50 บาท ขึ้นไปถึง 200 บาท ตำแหน่งปลัดกรมกองภาษีขาออก และมีบรรดาศักดิ์เป็น **ขุนอนุมานราชธน** เมื่ออายุ 25 ปี

ในประวัติตำแหน่งราชการของพ่อ มีรวมไว้ว่า ได้เลื่อนจากตำแหน่งปลัดกรม กองรายงาน เป็นเจ้าพนักงานรับเงิน กองรับเงิน เงินเดือน 300 บาท ซึ่งเป็นชั้นเจ้ากรม

ในตำแหน่งนี้พ่อได้ปรับปรุงเปลี่ยนรูปบัญชีหลายอย่าง ข้อสำคัญ คือ **"ทำให้คนว่างน้อย"** กวดขันในเรื่องเวลาและขั้นตอนของการทำงานซึ่งจะทำให้งานง่ายเข้า ได้งาน เป็นผลดี จนที่ปรึกษาของกระทรวงการคลัง มาพบพ่อ จับมือแสดงความยินดีด้วย

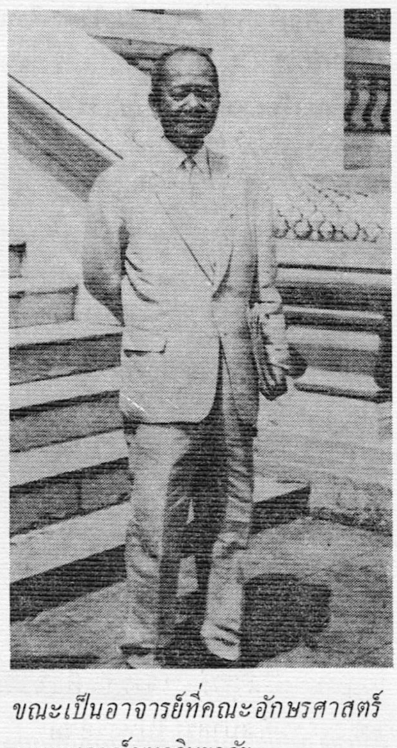
จากตำแหน่งเจ้าพนักงานรับเงิน เงินเดือน 300 บาท ภายในเวลาสามปี พ่อได้เลื่อนชั้นเป็นผู้ช่วยอธิบดี และอยู่ในตำแหน่งนี้เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ่อก็ถูกปลดออกจากราชการ รับพระราชทานบำนาญฐานรับราชการมานาน

ตอนนั้น พ่ออายุ 44 ปี มีอายุราชการ 28 ปี ถ้าคิดตามคำกล่าวภาษาอังกฤษที่ว่า ชีวิตเริ่มต้นเมื่ออายุสี่สิบ ก็เท่ากับว่า พ่อได้ผลัดชีวิตใหม่ จากโลกเงิน ๆ ทอง ๆ ของกรมศุลกากรเข้าสู่โลกศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร ได้มีโอกาสทำงานที่ชอบจริง ๆ คือ **เขียนหนังสือ**

พ่อว่างจากราชการอยู่สองปี แต่ไม่เคยว่างงาน เพราะไม่ปล่อยให้ตัวเองว่าง การอ่านเขียนกินเวลาส่วนใหญ่ของพ่อ พอดีเวลานั้น พ.ศ. 2477 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปิดสอนตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตร์เป็นครั้งแรก พ่อได้รับเชิญให้ไปสอนวิชานิรุกติศาสตร์แก่นิสิตอักษรศาสตร์ชั้นปีที่ 3 และ 4 ที่เลือกเรียนภาษาไทย พ่อสอนวิชานิรุกติศาสตร์และวรรณคดีเปรียบเทียบ ในคณะอักษรศาสตร์ในฐานะอาจารย์พิเศษและศาสตราจารย์พิเศษ ตั้งแต่นั้นมาจนถึงแก่อนิจกรรมรวมเวลาได้ 35 ปี

พ่อกลับเข้ารับราชการอีกครั้งในกรมศิลปากร อธิบดีกรมศิลปากรตอนนั้น คือ **หลวงวิจิตรวาทการ** เป็นผู้ชวนตำแหน่งที่ทำคือ หัวหน้ากองศิลปวิทยา

ในความรู้สึกของคนทั่วไป ผู้เคยทำงานศุลกากรไม่น่าจะถนัดงานกรม

ขณะเป็นอาจารย์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศิลปากร เพราะต้องการความรู้ความสามารถต่างกันไปคนละทาง สำหรับพ่อความสนใจในความรู้ด้านหนังสือติดตัวท่านมาแต่เด็ก และเมื่อรับราชการอยู่กรมศุลกากร ก็เคยได้รับรางวัลจากวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ 6 **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** ตรัสชวนให้โอนไปทำงานที่หอพระสมุดและทรงเสนอให้เข้าเป็นสมาชิกวรรณคดีสมาคมที่ทรงคิดตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 7 อีกด้วย

พ่อเพิ่งจะได้ทำงานที่สบอารมณ์เป็นที่สุดในคราวนี้ แม้ว่าตำแหน่งใหม่จะน้อยกว่าตำแหน่งงานครั้งสุดท้ายในกรมศุลกากร พ่อก็ยินดีและทำงานด้วยความกระตือรือร้นอย่างมีความสุข

ความจริงข้อนี้ ครอบครัวของพ่อรู้สึกได้ เพราะพ่อมีอารมณ์ดีขึ้นกว่าเมื่อทำงานที่กรมศุลกากร ไม่หงุดหงิดโมโหง่ายดังแต่ก่อน

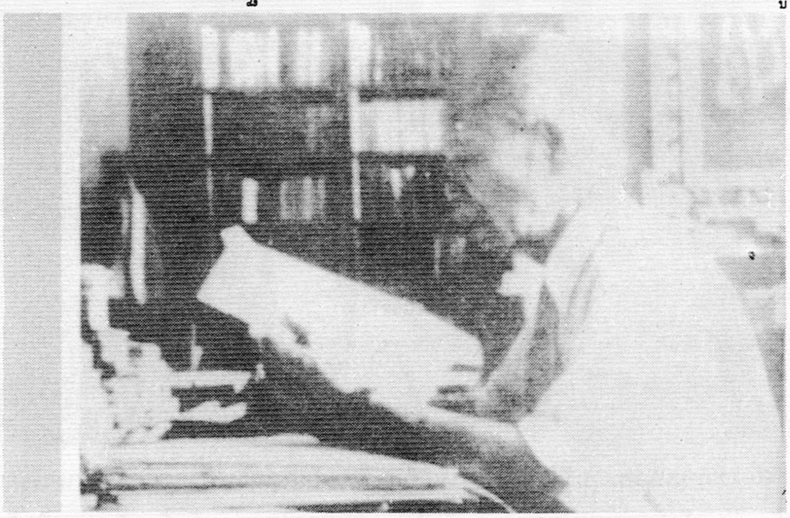
ต่อมา พ่อได้รับตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีและรักษาการหัวหน้ากองวรรณคดีและเป็นอธิบดีกรมศิลปากร

สมัยนั้นทางราชการกำหนดเกษียณอายุราชการเมื่ออายุครบ 55 ปี พ่อได้ต่ออายุราชการติดต่อกันมาทุกปีจนอายุครบ 60 ปี จึงออกจากราชการเพราะเกษียณอายุ กรมศิลปากร เชิญท่านเป็นที่ปรึกษาราชการของกรมตลอดมาจนท่านอายุ 77 จึงพ้นตำแหน่งที่ปรึกษา แต่เมื่อกรมศิลปากรมีงานที่จำต้องขอคำแนะนำจากท่าน ท่านก็ให้คำปรึกษาแนะนำตามเคย เช่น การออกแบบตราประจำกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ควรจะทำเป็นรูปใด เจ้าหน้าที่และช่างของกรมศิลปากรก็ไปหารือขอคำแนะนำจากท่าน เท่ากับพ่อทำงานให้กรมศิลปากรเรื่อยมา ไม่ใช่เฉพาะเวลา 15 ปีที่รับราชการในกรมศิลปากร

รวมเวลาที่พ่อรับราชการทั้งหมดตั้งแต่เป็นเสมียนโท กองภาษีขาออกกรมศุลกากรจนถึงเป็นอธิบดีกรมศิลปากร นับได้ 43 ปี แต่การทำงานของพ่อไม่ได้จำกัดอยู่เพียงงานในราชการและมิได้หยุดอยู่แค่เกษียณอายุราชการ พ่อทำเรื่อยมาตลอดชีวิต

ผลงานทางราชการของพ่อมีปรากฏอยู่ก็จริง แต่ถ้าใครจะนึกถึงพระยาอนุมานราชธน เขาไม่นึกถึงท่านในฐานะข้าราชการ เขานึกถึงท่านในฐานะนักเขียนหรือวัตถุ สิ่งเดียวที่หวังคือ ความรู้และพ่อได้ดังหวังจากการเขียน

พ่อใช้การเขียนเป็นทางให้ได้มาซึ่งความรู้เพื่อทำให้เกิดความคิดวิจารณ์ตามลักษณะเฉพาะตัวของพ่อ แล้วทำให้ความรู้นั้น ๆ ขยายขอบเขตกว้างขวางออกไป พ่อเผื่อแผ่ความรู้ที่ได้มาสู่ผู้อื่นด้วยการเขียน ความรู้ของพ่อจึงไม่หยุดนิ่งและไม่สิ้นสุด พ่อไม่เคยคิดว่างานเขียนของพ่อวิเศษสมบูรณ์ในตัวเอง พ่อเพียงแค่ต้องการปูทางให้คนรุ่นหลังใช้ค้นคว้าสืบไป พ่อเคยพูดอยู่เสมอว่า เพราะรู้น้อยจึงต้องเรียนให้มาก และยิ่งเรียนมากเท่าใดก็ยิ่งรู้

ขณะปฏิบัติงานที่กรมศิลปากร

พระยาอนุมานราชธนที่เป็นนักเขียน

เคยมีผู้ถามพ่อว่า เมื่อเขียนหนังสือครั้งแรกนั้นรู้สึกอย่างไร ทำไมจึงเขียน

พ่อตอบว่า *"อ๋อ มือมันคันน่ะคุณ อดอยู่ไม่ได้ ไม่ได้มุ่งหวังอะไรหรอก ครั้งแรกนั้นน่ะรู้สึกว่ามันสนุกดี ถึงเดี๋ยวนี้อายุมากแล้ว เขียนเรื่องที่เป็นสารคดีเป็นส่วนมาก ไม่ได้มุ่งจะเอาค่าตอบแทน..."*

เป็นอันว่า พ่อเขียนหนังสือเพราะอยากเขียนและสนุกที่จะเขียน ไม่ได้หวังค่าตอบแทนเป็นทรัพย์สินเงินทองน้อยเท่านั้น สิ่งที่คนรู้มีน้อยกว่าสิ่งที่คนไม่รู้ พ่อไม่ได้คิดว่า งานเขียนของพ่อยิ่งใหญ่ พ่อเคยบอกว่า งานเขียนของท่านย่อมจะต้องหมดไปไม่ช้าก็เร็วตามกฎแห่งไตรลักษณ์ พ่อไม่จดจำว่าเขียนเรื่องอะไรไว้บ้าง เรื่องหนึ่ง ๆ ตีพิมพ์แล้วกี่ครั้ง ใครขอไปตีพิมพ์อย่างไร พ่อไม่เคยสนใจ พ่อไม่ได้เขียนหนังสือเพื่อขาย แต่เขียนเพื่อให้ความรู้ที่พ่อคิดและค้นคว้ามา ได้เป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลานไทยสืบไปเท่านั้นเอง

รักจะหาความรู้จากการอ่าน ก็ต้องหาหนังสืออ่าน พ่อสะสมหนังสือตลอดชีวิตของพ่อหนังสือเป็นสมบัติสิ่งเดียวที่พ่อสะสมด้วยใจรัก หาซื้อหนังสือในเมืองไทยไม่ได้ ก็สั่งซื้อจากอังกฤษ การซื้อหนังสือเป็นรายการใช้จ่ายสำคัญที่สุดของพ่อ

พจนานุกรมและสารานุกรม เป็นหนังสือที่พ่อจับต้องมากที่สุด สารานุกรมเป็นแหล่งให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ที่สุดในการสุ่มค้นด้วยตนเอง พ่อบอกว่าคนมักคร้านอ่านหนังสือที่เป็นความรู้ สู้ถามผู้ที่เขารู้ดีกว่า สะดวกและรวดเร็วดี เขาบอกว่าอย่างไรก็เชื่อตามนั้น เป็นกิเลสอย่างหนึ่ง ซึ่งในพุทธศาสนาเรียกว่า **ศรัทธาจริต** พ่อชอบค้นคว้า และคิดด้วยตนเอง สารานุกรมมีทั้งย่อและพิสดารหลายเล่มจบ ใครจะใช้เป็นหนังสืออ่านเพลินยามว่างก็ได้

การอ่านหนังสือ อ่านแล้วก็แล้วไป ไหนเลยจะสู้อ่านแล้วจดเพื่อช่วยจำ การแปลหนังสือของพ่อมีประโยชน์หลายทาง ทำให้ภาษาอังกฤษแตกฉานและฝึกภาษาไทยไปพร้อมกัน มุ่งเข้าสู่จุดหมายปลายทางเดียวกัน คือ ทำให้พ่อตักตวงความรู้อันเป็นของโลกได้อย่างไม่มีสิ้นสุด ความคิดซึ่งมีอยู่เป็นธรรมชาติในตัวของพ่อที่มีอยู่แล้วมีโอกาสรุ่งโรจน์ได้ด้วยความรู้นั้น

พ่อเริ่มเขียนหนังสือด้วยการแปล เรื่องแรกที่แปลคือ **เลคเชอร์ของอิงเกอร์โซล** ต่อมาแปลเรื่องสั้นจาก **หนังสือพิมพ์ ติดบิต** (Tid Bit) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ มีเรื่องอ่านเล่นขนาดสั้น ๆ อยู่ด้วย

ความสนใจอ่านหนังสือภาษาอังกฤษของพ่อ เปลี่ยนแปลงไปตามวัยและความแตกฉานทางภาษาอังกฤษ จากนวนิยายดาด ๆ มาสู่นวนิยายมาตรฐาน แล้วเปลี่ยนมาเป็นหนังสืออื่น ๆ มีจำพวกประวัติบุคคล เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ และประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยลำดับ ทำให้มีความคิดความรู้กว้างขวางขึ้น

พ่อเขียนไว้ว่า *"เมื่ออ่านเรื่องใดมีความพอใจก็อดอยู่ไม่ได้ที่จะสื่อเรื่องนั้นไปยังผู้อื่น เพื่อระบายความรู้สึกทางอารมณ์ ถ้านึกสนุกหนังสืออังกฤษเรื่องใด ซึ่งเห็นว่าไม่เหลือความสามารถ ข้าพเจ้าก็แปลออกเป็นไทยเพื่อระบายความรู้สึก ไม่ใช่แปลขึ้นเพื่อตีพิมพ์หรือเพื่อขาย..."*

งานแปลรุ่นต่อมา มักเป็นเรื่องของทางฝ่ายอินเดียที่ฝรั่งเป็นผู้เขียน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับวรรณคดีภาษาสันสกฤต ระยะนั้นพ่อได้เพื่อนเป็นมหาตรี เปรียญ 7 ประโยค แห่งวัดเทพศิรินทราวาส ต่อมาร่วมกันเขียนหนังสือในนามของ **เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป**

มหาตรีลาเพศบรรพชิต รับราชการเป็นที่พระสารประเสริฐ

นับแต่นั้นมา มีหนังสือแปลโดยเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปออกมามากมาย ที่สมควรเอ่ยถึงคือ **หิโตปเทศ กถาสริตสาคร นิยายเบงคลี ทศมนตรี ลัทธิของเพื่อน เรื่องรามเกียรติ์** เป็นต้น

งานแปลเรื่องสุดท้ายที่ทำร่วมกัน คือ **กามนิต** พระสารประเสริฐถึงแก่กรรมไปก่อนพ่อ 24 ปี

พ่อเริ่มต้นงานเขียนจากงานแปลหนังสือภาษาอังกฤษ แสดงว่าสนใจเรื่องทางต่างประเทศมาก่อน ต่อมาจึงค่อยเบนความสนใจมาทางไทย ใช้ความรู้ที่ได้มาจากการอ่านหนังสืออังกฤษมาคิดใช้กับเรื่องราวของเราเอง โดยเฉพาะในระยะที่พ่อทำงานในกรมศิลปากร รักษาการในตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน เป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัย พ่อต้องหาความรู้หลายด้าน ค้นคิดเขียนด้วยตนเอง ความสนใจของพ่อจึงแผ่กว้างออกไปในทางภาษาไทย ประวัติศาสตร์และโบราณคดี นิรุกติศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา จะรวมเรียกว่า **ไทยวิทยา** ก็ได้ ความรู้ทางไทยวิทยาของพ่อเป็นที่ยอมรับอย่างสูงสุดในวงการวิชาการทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ สำนักงานค้นคว้ามหาวิทยาลัยคอร์เบลล์ บันทึกไว้ว่า *"พระยาอนุมานราชธนเป็นนักมานุษยวิทยา ภาควัฒนธรรม นักนิรุกติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักวรรณคดี และนักปราชญ์ขั้นเลิศคนหนึ่ง แห่งประเทศไทย"*

หนังสือความรู้ต่าง ๆ ที่พ่อเขียนมีลักษณะเฉพาะอยู่อย่างหนึ่ง คือ ไม่ฝืดหรือแข็งเป็นวิชาการเสียจนคนกลัวเลยไม่อ่าน หรือจับอ่านแล้วต้องวางเพราะขี้เกียจอ่อย พ่อเขียนอย่างเล่าสนุกพร้อมกับให้ข้อคิดเห็นตามเหตุผลของท่าน ผู้มีโอกาสน้อยในการที่จะรับการศึกษาในระบบ ต้องการอ่านหนังสือที่เข้าใจง่าย เพื่อเป็นชนวนให้แสวงหาความรู้ต่อไป จะให้คนไทยรักและเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีไทย สถาปัตยกรรมไทย ประวัติศาสตร์ไทย และอะไร ๆ ที่เป็นไทยทั้งหมด ต้องมีหนังสือที่จะช่วยปูพื้นฐานให้ก่อน คิดว่างานเขียนของพ่อทำหน้าที่นี้ได้ดี

ไม่มีใครรู้แน่ว่าพ่อเขียนหนังสือไว้จำนวนเท่าใด เท่าที่รวมได้แบ่งเป็นหมวดได้ 13 หมวด คือ หมวดวรรณคดี หมวดวัฒนธรรม หมวดภาษา หมวดศาสนา-ความเชื่อ หมวดขนบธรรมเนียมและประเพณี หมวดศิลปะและการบันเทิง หมวดชีววิทยา-สัตววิทยา หมวดประวัติศาสตร์และโบราณคดี หมวดเบ็ดเตล็ด ความรู้ทั่วไป หมวดชีวประวัติ หมวดเรื่องแปล หมวดนิทาน-นิยาย แต่ละหมวดมีหลายเรื่องหลายเล่ม

วันเปิดห้องสมุดอนุมานราชธน

หนังสือที่พ่อเขียนมีมาก เพราะพ่อมีเรื่องที่จะเขียนมาก สำหรับพ่อไม่เคยมีปัญหาว่าไม่รู้จะเขียนอะไร อย่างที่พ่อเคยบอก เรื่องที่ไม่รู้ในโลกมีมากกว่าเรื่องที่รู้ อยากรู้เรื่องหนึ่งคิดเขียนไปเถิด จะพบว่ามีเรื่องที่แตกออกไปจากเรื่องนั้นอีกมาก มากเสียจนพ่อเขียนไม่ทัน

ยกตัวอย่างว่า พ่ออยากรู้เรื่อง... ค้นไปค้นมาเขียนเรื่องเครื่องประทีปในวรรณคดีได้หนึ่งเรื่อง

พ่อสนใจใฝ่ความรู้รอบตัวพ่อแล้วนำมาเขียนได้มากมาย มีอย่างเดียวที่พ่อไม่ได้เขียนคือ เรื่องของตัวพ่อเอง พ่อไม่เคยคิดว่าตัวเองมีความสำคัญถึงขนาดที่เขียนแล้วจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น อาจเป็นไปได้ว่า พ่อคิดอย่างคนไทยโบราณที่มีความนอบน้อมถ่อมตัวเป็นที่ตั้ง ไม่อยากพูดอยากเขียนถึงตัวเอง เกรงจะถูกตำหนิว่า ยกตนข่มท่าน เขียนเรื่องดีของตนกลายเป็นยกตนเมื่อยกตนขึ้นแล้วเท่ากับข่มท่านไปด้วยในตัว ครั้นจะเขียนความไม่ดีของตนก็ไม่รู้จะเขียนเพื่อความประสงค์ใดทั้งขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่า ไม่

ชอบทำส่วนด้อยของตัวให้ปรากฏ ไม่มีใครเขียนอัตชีวประวัติอย่างที่ฝรั่งนิยม ใครจะรู้ประวัติของใคร ต้องรออ่านจาหนังสือที่แจกในงานศพของบุคคลผู้นั้น ซึ่งก็เป็นการสรรเสริญยกย่องความดีของบุคคลที่ตายแล้ว

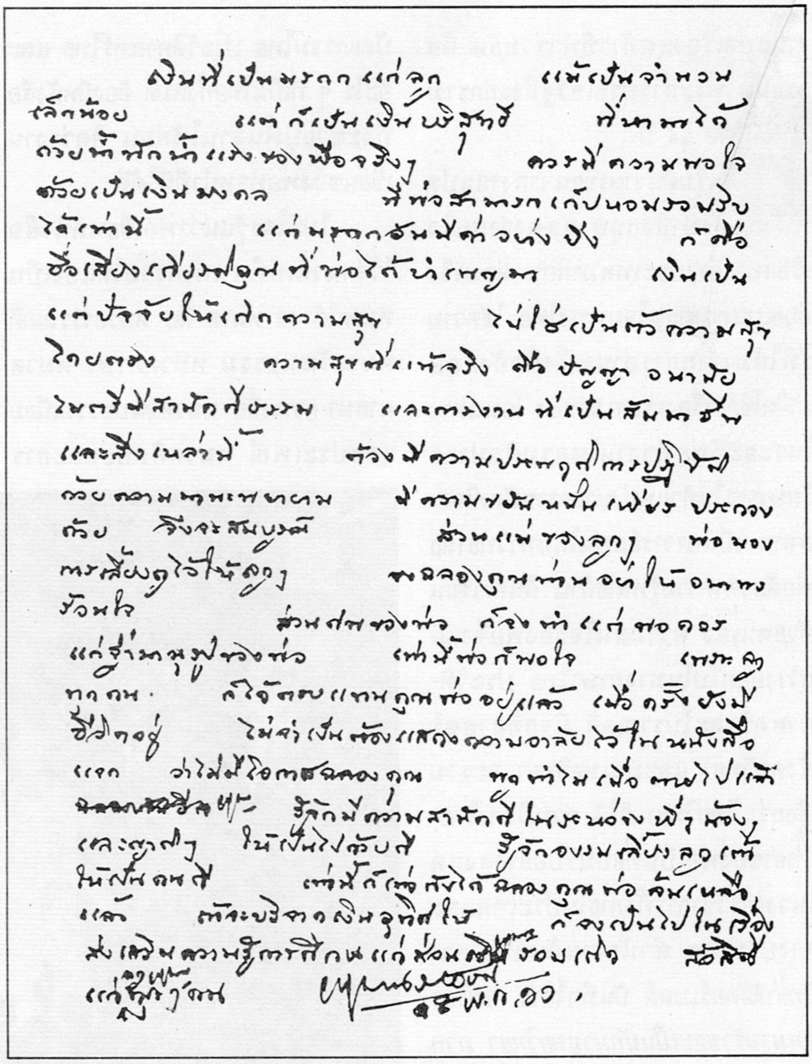
หนังสือ **ฟื้นความหลัง** เป็นหนังสือเล่มแรกเรื่องสุดท้ายที่พ่อเขียนถึงตัวพ่อเอง เหตุที่เขียนก็เพราะมีเพื่อนศิษย์ของท่านหลายคนมาขอจดเรื่องราวอันเป็นความหลังในชีวประวัติของท่านแล้วต่อมาให้ท่านพูดบันทึกไว้ พ่อเห็นว่าไม่สะดวก จึงตกลงเขียนตามที่พ่อถนัด พ่อย้ำว่า ที่เขียน ฟื้นความหลัง ไม่ใช่เพราะต้องการจะเขียนประวัติของตนเองด้วยลืมตน มีเรื่องอื่นที่ไม่ใช่ชีวประวัติโดยตรงปนอยู่ในเนื้อหาตั้งครึ่งค่อน โดยอาศัยเรื่องในชีวประวัติของพ่อเองเป็นเพียงขอเกี่ยวเรื่องเก่าเอาไว้เท่านั้น

ในที่สุด พ่อก็ไม่มีเวลาเหลือพอที่จะเขียนเรื่องของตัวพ่อเอง พ่อฟื้นความหลังไม่จบและถึงแม้พ่อจะได้เวลาเขียนต่อไปก็คงเขียนไม่จบ เพราะพ่อมีเรื่องอื่นที่พ่อสนใจยิ่งกว่าตัวพ่อเอง

"...เงินเป็นปัจจัยแห่งความสุข ไม่ใช่เป็นตัวความสุขโดยตรง ความสุขที่แท้จริงคือ ปัญญา อนามัย ไมตรีดี สามัคคีธรรม และการงานที่เป็นสัมมาชีพ..."

ข้อความข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของจดหมายที่พ่อเขียนถึงลูกทุกคน ลูกอ่านแล้วจึงรู้ว่า พ่อบอกที่มาแห่งความสุขของพ่อ ซึ่งไม่มีใครรู้มาก่อน จะถือว่าเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตของท่านก็ได้

พ่อยกให้ปัญญาว่า มีความสำคัญอันดับหนึ่ง จึงแสวงหาความรู้อยู่ตลอด

เงินที่เป็นมรดกแก่ลูก แม้เป็นจำนวน
เล็กน้อย แต่ก็เป็นเงินบริสุทธิ์ ที่หามาได้
ด้วยน้ำพักน้ำแรงของพ่อจริงๆ ควรมีความพอใจ
ด้วยเป็นเงินมงคล ที่พ่อสะสมมรดกเป็นหอมรอมริบ
ได้แต่นี้ แก่มรดกอันมีค่าอย่างอื่น ก็คือ
ชื่อเสียงเกียรติคุณที่พ่อได้บำเพ็ญมา เงินเป็น
แต่ปัจจัยให้เกิดความสุข ไม่ใช่เป็นตัวความสุข
โดยตรง ความสุขที่แท้จริง คือ ปัญญา อนามัย
ไมตรีดีสามัคคีธรรม และการงานที่เป็นสัมมาชีพ
และสิ่งเหล่านี้ ต้องมีความประพฤติการปฏิบัติ
ด้วยความพากเพียร มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบ

จดหมายฉบับสุดท้ายของพ่อ (พระยาอนุมานราชธน)

ชีวิต พ่อไม่เคยอิ่มในความรู้ หาได้จากทุกที่และทุกคน ลูกจ้างในบ้านมาจากชนบท ท่านก็ไปคุยซักถามเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นวิถีชีวิตพื้นบ้านของเขา เด็กพูดกันเถียงกัน ท่านก็จับเอามาเป็นความรู้ได้ เมื่อรู้แล้วว่าก็ไม่ได้หยุดอยู่ที่รู้ แต่คิดต่อไปให้ความรู้แตกฉานยิ่งขึ้น พ่อเป็นนักเรียน และเรียนไม่รู้จบ

มีปัญญาดีแล้ว ถ้าขาดสุขภาพทางกายและใจก็ป่วยการ ยากที่จะใช้ปัญญาให้เกิดประโยชน์เต็มที่ พ่อเอาใจใส่สุขภาพอนามัยส่วนตัวของพ่อเป็นอันดี ออกกำลังเป็นประจำด้วยการเดิน พ่อไม่ได้เล่นกีฬาอะไรเป็นพิเศษ ชอบแต่เดิน เพราะการเดินทำให้พ่อหาความรู้ในระหว่างเดิน ท่านเดินจากบ้านที่ถนนเดโชไปกรมศิลปากรเป็นประจำ เดินไปตามตรอกซอกซอย ฟังคนพูดจากัน อ่านป้ายตามร้าน จับมาเป็นความรู้ได้ทั้งนั้น พ่อไม่ชอบการออกกำลังกายแบบเสียเหงื่อเปล่า มักใช้แรงได้งาน เช่น เก็บใบไม้ กวาดบ้าน ถูพื้นซิเมนต์ในบ้าน

พ่อรักษาอนามัยด้วยการกินอยู่อย่างพอดีและมีสติ ไม่เคยเห็นพ่อกินข้าวเกินกว่าหนึ่งชาม อร่อยหรือไม่อร่อย

รูปสุดท้ายที่ฉายกับคุณหญิงละไม ภรรยา

รู้จักเห็นหน้ากันเลยก็เป็นเพื่อนกันได้ ใครติดต่อเขียนมาในเชิงแสวงหาความรู้ พ่อก็เขียนตอบไป นับเขาว่าเป็นเพื่อน ผู้ใหญ่เป็นเพื่อนที่นับถือ ผู้น้อยเป็นเพื่อนที่เอ็นดู พ่อไม่สนใจว่าใครจะเป็นเพื่อนดีของพ่อ พ่อรู้แต่เพียงว่าพ่อเป็นเพื่อนที่ดีของทุกคนได้ ยกย่องและนับถือในความรู้ของคนทั่วไป เรื่องพบใครแล้วจะให้เขาใฝ่ความรู้ไปหมดทุกคน ยกให้พ่อ เพื่อนคนหนึ่งของพ่อบอกว่า พ่อเป็นคนน่าเบื่อ พูดเป็นแค่เรื่องเดียว คือ ความรู้

ศิษย์ทั้งหลายพ่อนับเป็นเพื่อนที่สามารถจะแลกเปลี่ยนความรู้กันได้ทั้งสิ้น พ่อเป็นครูของทุกคนที่พ่อคิดว่าน่าเป็น ใครจะมีแววหรือไม่มีแววทางหนังสือหรือไม่ก็ตาม ท่านต้องการให้ได้โอกาสหาความรู้ทั่วถึงกัน แววอาจเกิดตามมาก็ได้

พ่อมีเวลาที่จะให้แนวทางและคำแนะนำเป็นกำลังใจเสมอ การรอรีในการเริ่มต้นทำงานไม่ใช่วิสัยของพ่อ จะทำอะไรก็ทำขึ้นมาเถิด จะหวังความ

ก็กินข้าวหนึ่งชามอยู่อย่างนั้น พ่อสอนลูกว่า เมื่อกินอะไร อย่ากินจนรู้สึกอิ่ม ให้กินแต่พอหายหิว ดื่มน้ำตามแล้วจะอิ่มพอดี

พ่อไม่จู้จี้เรื่องรสอาหาร ไม่เคยเติมโน่นเติมนี่ อาจเป็นเพราะแม่ทำอาหารรสดีเสียจนไม่ต้องเติมอะไรก็ได้

พ่อไม่ดื่มเหล้า เมื่อหนุ่มสูบบุหรี่บ้าง แต่แล้วก็เลิก ตอนแก่ติดยานัตถุ์

สุขภาพอนามัยของพ่อส่วนหนึ่งได้มาจากการปฏิบัติตัวของพ่อเอง อีกส่วนหนึ่งได้มาจากแม่

แม่ชื่อ **ละไม** นามสกุลเดิม *อุมารัตน์* แม่แต่งงานกับพ่อตั้งแต่อายุ 17 ปี และนับแต่นั้นมาแม่ก็อุทิศชีวิตและจิตใจทั้งหมดให้แก่พ่อ อยู่กินกับพ่อมากว่าหกสิบปี จนพ่อตายจากไปก่อน แม่รับภาระการอยู่การกินของพ่อซึ่งทำให้พ่อมีสุขภาพดี มีเวลาทำงานราชการและงานเขียนได้เต็มที่ แม่สละเวลาของตนเองเพื่อให้พ่อได้ใช้เวลาของพ่ออย่างมีคุณภาพ งานเขียนต้องการเวลาและสภาพจิตใจที่เป็นปกติสุข

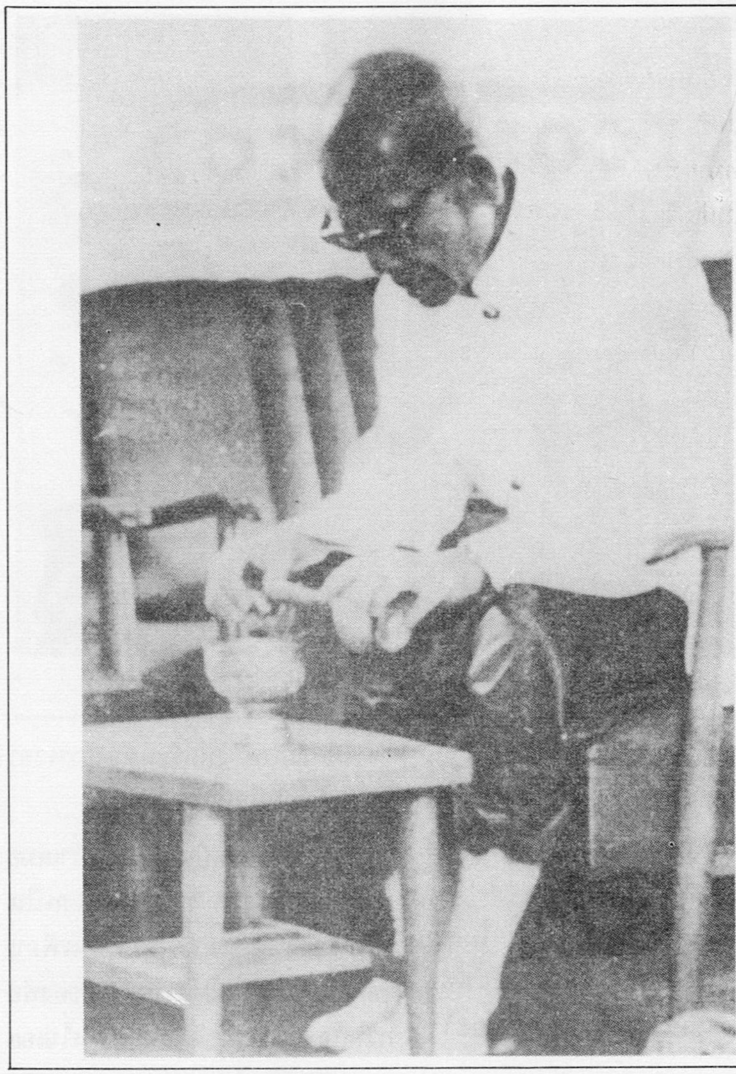
พ่อมีจิตใจที่เป็นปกติสุขสม่ำเสมอ เพราะพ่อรักโลก ทุกคนในโลกเป็นเพื่อนของพ่อ และตัวเองเป็นเพื่อนของทุกคน เพื่อนในความหมายของพ่อกว้างไกล และเผื่อแผ่ทั่วถึง คนไม่เคย

ขณะไปพักผ่อนกับญาติสนิทที่น้ำตกเอราวัณ กาญจนบุรี

สมบูรณ์ในทันทีย่อมยาก การติชมและการวินิจฉัยของผู้อื่นจะช่วยให้งานสมบูรณ์

เมื่อพ่อมีอายุมากขึ้น เพื่อนของพ่อก็อายุแตกต่างกว่าพ่อมากขึ้นเป็นลำดับ ในสมัยของพ่อไม่มีสำนวนช่องว่างระหว่างวัยสำหรับพ่อ ความรู้สึกนึกคิดของคนต้องเป็นไปตามวัย คิดเหมือนกันไม่ได้ คิดในแง่ของแต่ละฝ่ายได้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความคิดของกันและกัน พ่อเป็นคนแก่ มีเพื่อนเป็นคนหนุ่มสาว คนหนุ่มสาวสมัยไหน ๆ ไม่ต่างกันในทางความคิด ที่ต่างกันคือพื้นฐานของสิ่งแวดล้อม บุคคล และเหตุการณ์ต่าง ๆ เท่านั้น คนหนุ่มสาวมีสิทธิ์เต็มที่ในการแสดงความคิดของตน มีข้อจำกัดอยู่บ้างที่จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเอง คือ วิธีแสดงอย่างรู้จักตนเอง เหตุผล กาลเทศะและบุคคล พ่อใจกว้างรับฟังความคิดของเพื่อนศิษย์ได้ ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว สำหรับพ่อความคิดที่ว่าก้าวหน้านั้น จะก้าวไปได้อย่างมั่นคงถ้ามีการแลหลังอยู่ด้วย

ลักษณะสำคัญของพ่อที่แสดงว่าเป็นเพื่อนดีของทุกคน คือ ไม่นินทาใคร ไม่พูดถึงใครในแง่ร้าย ไม่ทำร้ายใครด้วยการพูดหรือเขียน

พ่อสอนไว้ว่า คำพูดหรือคำเขียนใดที่ไม่เกิดประโยชน์ อย่าพูดหรือเขียน

ผู้ที่จะมีไมตรีกับทุกคนได้ ต้องไม่เห็นแก่ตัว หรือยึดตัวเองเป็นที่ตั้ง พ่อประพฤติปฏิบัติเช่นนี้เสมอมา

เมื่อทุกคนมีไมตรีดีต่อกันได้แล้ว สามัคคีธรรมย่อมตามมา

พ่อมีความเป็นอยู่เรียบง่าย รู้เท่าทันความสมมติทั้งหลาย และมีความสุขอยู่ในกรอบชีวิตที่ท่านวางไว้เอง คือ ปัญญา อนามัย ไมตรีดี สามัคคีธรรม

พ่อสำนึกในกฎธรรมดาของสังขาร แต่ไม่ได้ท้อแท้สิ้นแรงอย่างคนแก่ส่วนใหญ่ เป็นห่วงแต่ว่าวันเวลาของพ่อจะไม่เหลือพอสำหรับทำงานที่อยากทำ เพราะยิ่งมีอายุมากขึ้น งานของพ่อก็ยิ่งมากขึ้น

ว่าถึงสังขารพ่อไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก ยังคงเดินตัวตรงกระฉับกระเฉงอยู่จนวาระสุดท้ายของชีวิต พ่อเคยบอกว่า เวลาคนแก่ตัวลง ประสาทควบคุมร่างกายไม่ได้ดี ตั้งใจจะให้ก้าวเท้าเดินไปข้างหน้า กลับเป็นก้าวถอยหลังไปก็มี พ่อไม่ชอบให้ใครมาคอยพยุงท่านเวลาไปไหนมาไหน ท่านว่าท่านยังเดินได้เป็นปกติ เพิ่งมาตอนหลัง ๆ คือใกล้แปดสิบ สังเกตเห็นว่า พ่อเดินช้าลง และบางครั้งเดินเซ

พ่อไม่เคยเจ็บป่วยถึงขั้นเข้าโรงพยาบาลมาก่อนเลย อาการเมื่อยปวดหลังไหล่แข้งขาอันเป็นธรรมดาของคนสูงอายุ พ่อก็ไม่เคยมี ที่ระวังอยู่คือความดันโลหิตสูง ลูกสาวคนสุดท้ายของพ่อเป็นแพทย์ คอยดูแลควบคุมไว้

พ่อตั้งใจจะไปผ่าตัดตาต้อกระจกในวันสองวัน พ่อไม่รู้ว่าพ่อได้เข้าโรงพยาบาลเร็วกว่าที่ตั้งใจไว้ เพราะหมดสติไปแล้วก่อนหน้านั้น

วันศุกร์ที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2512 พ่อไปสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามปกติ รุ่งขึ้นเป็นวันเสาร์พ่อก็ยังมอบหมายงานให้แก่ลูกศิษย์ซึ่งมาหาที่บ้านในเย็นวันนั้นเอง หลังอาหารเย็นท่านก็มาเอนหลังที่เก้าอี้ตัวโปรดตามปกติ บ่นว่าเพลีย แล้วก็ปวดหัว หมดสติ รถพยาบาลของโรงพยาบาลศิริราชมารับตัวท่านไป แพทย์พยายามให้หัวใจของท่านทำงานต่อไปอีกสองวัน

เมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้ว จึงรู้ว่า พ่อมีอีกโรคหนึ่งเพิ่มขึ้นมาจากความดันโลหิตสูง คือ **มะเร็งในเม็ดเลือดแดง** เลือดข้นกว่าคนปกติธรรมดา พ่อมีผิวหน้าที่แดงอยู่เป็นนิจ ใคร ๆ นึกว่าท่านมีสุขภาพดี พ่อรู้ตัวในความผิดปกตินี้ เวลาอาบน้ำใหม่ ๆ จะรู้สึกคันทั่วผิวหนัง เนื่องจากโลหิตถูกสูบฉีดไปเลี้ยงไม่ทัน ปลายนิ้วมือนิ้วเท้าเป็นสีคล้ำ เวลาที่เท้าบวมแลเห็นเส้นเลือดเป็นสีดำ ๆ พ่อบอกว่า นี่พิษโลหิต คนโบราณว่า ถูกลมเพลมพัด เป็นก็เป็นไป

พ่อสิ้นสติทันที เพราะเส้นโลหิตใหญ่ในสมองแตก นับว่าเป็นบุญของท่านที่ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานจากการเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นภาระแก่ผู้อื่นที่ต้องรักษาพยาบาล พ่อไม่เคยเป็นภาระแก่ใคร จะมีก็แต่ภาระของผู้อื่นที่เขานำมาทิ้งไว้ให้แก่ท่าน

พ่อเกิดเมื่อวันศุกร์ที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2431 เวลา 7 น. ตายเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 เวลา 8.20 น. นับอายุได้ 81 ปี

พ่อเขียนไว้ว่า *"ผู้ที่ตายแล้ว คือผู้ที่ไม่ตาย เพราะข้าพเจ้าเกิดมา ไม่ใช่ว่าอยู่เฉย ๆ ไม่สร้างอะไร ข้าพเจ้าสร้างทำไมจะไม่สร้าง สร้างไว้มากเหมือนกัน ...เมื่อข้าพเจ้าตายไปแล้ว ก็ ชื่อว่ายังไม่ตาย เพราะส่วนสำคัญ ซึ่งเป็นสาระของข้าพเจ้าจะเข้าไปแทรกซึมอยู่ในผู้ที่ข้าพเจ้าสร้างหรือผู้ที่ข้าพเจ้า ได้กำหนดไว้..."*

คำเขียนของพ่อเป็นความจริง พ่อยังไม่ตาย!

วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2531 เป็นวันครบรอบอายุ 100 ปี ของพระยาอนุมานราชธน องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องท่านว่า เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก อันนำเกียรติภูมิอันสูงส่งมาสู่ประเทศไทยในฐานะที่เป็นประชาชาติชั้นแนวหน้าทางวัฒนธรรม ท่ามกลางสังคมอารยะนานาชาติ

รัฐบาลไทยได้ขานรับเกียรติภูมิดังกล่าว โดยจัดงานเฉลิมฉลองร้อยปีพระยาอนุมานราชธน ในระดับชาติ สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนก็จัดกิจกรรมทางวิชาการและนิทรรศการ เผยแผ่เกียรติคุณของพระยาอนุมานราชธน ไปแทบทั่วประเทศและนานาประเทศ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป จัดสร้าง **อนุสรณ์สถาน พระยาอนุมานราชธน-พระสารประเสริฐ** ขึ้น ที่ตำบลคลองใหญ่ อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นถาวรวัตถุเครื่องรำลึกถึงเกียรติประวัติของท่านเท่านั้น หากยังจะใช้เป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมสืบทอดแนวความคิดของท่านทางด้านศาสนา วิชาการและศิลปวัฒนธรรมในระยะยาวไกลอีกด้วย

ตลอดชีวิตของพ่อ พ่อได้สนองคุณประเทศชาติด้วยน้ำพักน้ำแรง วิริยะอุตสาหะ เพื่อให้ภาษาไทย ประวัติศาสตร์ไทย และวัฒนธรรมไทยได้เป็นที่ประจักษ์แก่โลก

ทุกอย่างที่ทำ เป็นไปเพราะความรักในวิทยาการและประเทศชาติ ด้วยสำนึกว่า ท่านเกิดเป็นคนไทย

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)
ในความทรงจำของลูกสาว

ศรีวรรณ ศยามานนท์

"ท่านชอบออกไปเดินชมดาวที่กลางแจ้งเสมอ ท่านแนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักลักษณะและความงามของดวงดาวนับไม่ถ้วนบนท้องฟ้า ท่านนับถือดาวพฤหัสเป็นครู ท่านรักดาวพระศุกร์ที่มีแสงสวยสดชื่นตลอดทั้งเช้า, ค่ำ และดึกดื่นค่อนคืน ท่านพูดได้เป็นเรื่องเป็นราวมากมาย ราวกับท่านเป็นสหายกับดาวนับล้านดวงฉะนั้น"

**คุณพ่อสถิตจิตแจ้ง แจ่มเจิด
ปีครบพ่อกำเนิด หนึ่งร้อย (2532)
พระสารประเสริฐ ตรี ชื่อ เดิมนว
นาคะประทีป สร้อย สืบนั้น นามสกุล**

"ขอให้ลูกทำตัวให้ดีเด่นดังดวงดาว ขอบทางไหนก็ทำตนให้ดีเด่น ไปในทางนั้นจนได้ มีศีลธรรมประจำใจเหมือนดาวแต่ละดวงที่เรืองแสงสุกใสในตัวเอง แสงจันทร์เพ็ญหรือแสงอาทิตย์แรงกล้าก็ไม่อาจเลือนแสงดาวอันนิรันดร์ ดาวไม่เคยดับโคจรไปตามทิศทางของดาวอย่างสม่ำเสมอ ไม่มีชะงักหักเห"

เป็นคำอบรมสั่งสอนหนึ่งในหลายร้อยอย่างให้แก่ลูก คุณพ่อเชื่อถือในอิทธิพลของดวงดาว จึงพยายามฝึกฝนจนสามารถเขียน **"ตำราโลกธาตุ"** ออกมาสัมพันธ์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ท่านสอนให้ข้าพเจ้าผูกดวงชะตาได้คล่องแคล่วตั้งแต่อายุได้ 10 ปี ในคืนข้างแรมแก่จัด อากาศดีท้องฟ้าสวยแจ่มใส ท่านชอบออกไปเดินชมดาวที่กลางแจ้งเสมอ ท่านแนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักลักษณะและความงามของดวงดาวนับไม่ถ้วนบนท้องฟ้า ท่านนับถือดาวพฤหัสที่เป็นดาวครู ท่านรักดาวพระศุกร์ที่มีแสงสวยสดชื่นตลอดทั้งเช้า, ค่ำ และดึกดื่นค่อนคืนท่านพูดได้เป็นเรื่องเป็นราวมากมาย ราวกับท่านเป็นสหายกับดารานับล้านดวงฉะนั้น

คุณพ่อไม่ทำงานบ้าน ท่านจัดตู้หนังสือใบมหึมาอย่างเดียว ภายในตู้เต็มไปด้วยหนังสือดีและมีค่าท่านว่าท่านอ่านมาตั้งแต่อายุ 8-9 ขวบ มีสามก๊ก รามเกียรติ์ เป็นต้น เพราะหนังสือเหล่านั้นมีมาตั้งแต่คุณปู่ยังหนุ่ม วรรณคดีต่าง ๆ ท่านอ่านมาเสียมากนักแล้ว เมื่อสอบไล่ได้ชั้น 6 ในขณะที่ท่านอายุ 15 ปี ภาษาไทยของท่านจึงมีอยู่ในตัวเองถึง 100 เปอร์เซ็นต์แล้ว

ข้าพเจ้ามาคิดดูในขณะนี้ว่า คุณพ่อคงมีญาณพิเศษทีเดียว ท่านไม่เคยบอกใคร แต่เคยได้ยินท่านพูดอะไรออกมาราวกับคนมีทิพยญาณ เช่นเมื่อลูก ๆ เริ่มคลอดออกมาในชั่วโมงแรก ท่านมีคำสั่งเด็ดขาด แก่ผู้ที่อยู่ใกล้ทารกให้เจรจากันด้วยถ้อยคำไพเราะ ห้ามพูดกระโชกกัน ห้ามพูดคำหยาบ ท่านว่าทารกเริ่มรู้และจดจำได้ตั้งแต่ชั่วโมงแรกที่ออกมาสู่โลก สมัยนั้น 73 ปีมาแล้ว ผู้คนภายในบ้านไม่มีใครเชื่อหรอกว่าทารกแดง ๆ นอนแบเบาะจะรับรู้อย่างที่ท่านกล่าว แต่ด้วยความเคารพรักและ

ศรีวรรณ ศยามานนท์ ธิดาคนโตของพระสารประเสริฐ

เกรงใจจึงพากันระงับปากระงับคำในเวลาคุณพ่อยังอยู่ในบ้าน

ท่านคอยสอนวิธีพูดให้ถูกต้องตั้งแต่อายุเพียง 3-4 ปี ยังอ่านหนังสือไม่ออก ท่านให้พูด **"กับ, แก่, แต่"** ให้ตรงความ เช่น "คุณพ่อพูด *กับ* หนู, หนูเล่น *กับ* น้อง, คุณยายแจกขนม *แก่* หลาน ๆ, เราให้ข้าว *แก่* นก, เด็ก ๆ ชอบ *แต่* เล่น, สัตว์ชอบ *แต่* กิน *กับ* นอน, กตัญญูกตเวที *ต่อ* ผู้มีพระคุณ" เป็นต้น

เมื่ออายุ 4-5 ขวบ ข้าพเจ้าอ่านหนังสือไทยได้ดีพอใช้ เพราะคุณพ่อล่อข้าพเจ้าด้วยนิทาน ท่านเขียนด้วยลายมือหวัดแกมบรรจงมาให้อ่านเสมอ ข้าพเจ้าติดใจในนิทานของท่านมากเหมือนเด็ก ๆ สมัยนี้ติดใจอ่านหนังสือการ์ตูน นิทานของท่านมาจากที่ต่าง ๆ อันท่านได้ยินได้ฟังมา สำนวนนั้นเป็นของท่านโดยเฉพาะแน่นอนเช่นเรื่อง **"นกแก้ว"** อันเป็นเรื่องแรกที่ข้าพเจ้าได้อ่านเมื่อมีอายุ 5 ขวบ ดังนี้ *"ก๋อย เป็นนกแก้วของฉันปีกเขียวงาม มีลายขอบเป็นสีแดง ๆ แกมน้ำเงิน ตาดำใหญ่ ต่อง่วงนอนจึงหลิ่วและหรี่ลงหลับ"* นิทานสำหรับเด็กเล็ก ๆ เป็นเรื่องสั้นเช่นนี้เสมอ มีอาทิตย์ละเรื่อง

พระมหาตรี ฉาย เมื่อสอบได้เปรียญ 3 ประโยค

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุมากขึ้น เรื่องนิทานก็แปลกและสนุกยิ่งขึ้น แต่ละครั้งท่านคอยควบคุมวิธีอ่านให้ถูกต้องชัดถ้อยคำ เป็นความสนุกของท่านมากในการเขียนนิทานต่าง ๆ ท่านเขียนให้ข้าพเจ้าอ่านตามอัธยาศัยของข้าพเจ้า เช่นเมื่ออยู่บนเรือน ท่านเห็นข้าพเจ้าชอบคลุกคลีกับแมว ท่านเขียนเรื่อง **"เฟือยกับน้ำท่วม"** เฟือยเป็นชื่อของลูกแมว เมื่อลงจากเรือนข้าพเจ้ามีลูกสุนัขมาห้อมล้อมวิ่งเล่นกันเกรียวกราว ท่านเขียนเรื่อง **"หมาขึ้นสวรรค์"** บนต้นมะพร้าวมีกระรอกมากมาย ต้นที่อยู่ติดกับหน้าต่างครัวกิ่งของมันอยู่ใกล้มือ กระรอกไต่ลงกินเมล็ดถั่วลิสงจากมือข้าพเจ้า ท่านเขียนเรื่อง **กระรอกเหลือง** ตั้งชื่อว่า **"พู่ทอง"** เรื่องของพรายน้ำ พรายไม้ กระเช้าสีดา เป็นเรื่องน่ารักสำหรับเด็กผู้หญิง เรื่อง **"ภาพลึกลับ"** สนุกมาก แต่ละเรื่องท่านให้ข้าพเจ้าอ่านออกเสียงอย่างถูกต้องชัดถ้อยคำ ให้อ่านบ่อย ๆ จนคล่อง ข้าพเจ้าสนใจอ่านหนังสืออย่างใจจดใจจ่อ แต่ละเรื่องมีศีลธรรม และฝึกปฏิภาณไปในตัว

คุณพ่อชอบเล่าเรื่องส่วนตัวของท่านเองให้ลูก ๆ ฟังเสมอ เช่น ท่านชอบอ่านหนังสือ สามก๊ก และรามเกียรติ์ตั้งแต่อายุได้ 7-8 ปี ชอบไปเดินดูภาพรามเกียรติ์ตามระเบียงรอบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท่านเล่าเรื่องเมืองลังกา ข้าพเจ้ามองเห็นภาพพจน์ในทุก ๆ แห่งที่ท่านกล่าวถึง เพราะท่านเล่าแล้วเล่าอีก นับว่าท่านมีบุญไม่น้อยที่ได้มีโอกาสไปเมืองนั้นในเวลาเมื่อ 80 ปีมาแล้ว ขณะเป็นสามเณรตรี มีอายุ 18 ปี สอบไล่ได้เปรียญ 7 ประโยค คุณปู่จึงให้ไปเที่ยวเมืองลังกาเป็นรางวัล ท่านไปกับพระอาจารย์ผู้ปกครอง ซึ่งต้องไปพร้อมด้วยพระเถระผู้ใหญ่อีกหลายรูป เพื่อร่วมพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกด้วยเงินทุนของคณะสงฆ์ไทย สำหรับสามเณรตรีโดยเงินของบิดาท่านเอง ด้วยเหตุที่ไม่มีกิจจำเป็น จึงได้มีโอกาสเที่ยวชมพุทธสถานอย่างสมใจ โดยเฉพาะยอดเขาสุมนกูฏ

คุณพ่อรักดีมาตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ชอบอ่านหนังสือดี สนใจพระพุทธศาสนา

ถึงอยากจะบวชเณร ท่านเรียนหนังสือจบชั้น 6 บริบูรณ์โรงเรียนมัธยมศึกษาสวนกุหลาบเมื่ออายุ 15 ปี แล้วขออนุญาตคุณปู่ออกบรรพชาแล้วเลยอุปสมบทเป็นพระภิกษุ

ภาษาไทยของท่านสละสลวยมาตั้งแต่จบจากโรงเรียนมัธยมศึกษาสวน-กุหลาบแล้ว มิได้ไปเล่าเรียนที่ใดอีกเลย เมื่ออยู่ในร่มกาสาวพัสตร์ก็ศึกษาภาษาบาลี-สันสกฤต ท่านเขียนโคลงฉันท์กาพย์ กลอน อันลือชื่อมาตั้งแต่ยังเป็นสามเณรอายุ 18 ปี

คุณพ่อชอบดอกไม้ไทย สมัยนั้นบริเวณบ้านเต็มไปด้วยไม้ดอกยืนต้นเป็นพันธุ์ไม้ไทยทั้งนั้น จำปี จำปา ลำดวน มณฑา จันกระพ้อ รสสุคนธ์ ฯลฯ โดยเฉพาะพุ่มแก้วสูงเลยศีรษะผู้ใหญ่ ขึ้นอยู่ใกล้หน้าต่างห้องนอนของเด็ก ๆ ออกดอกขาวพร่าง เมื่อฝนตกหนัก ๆ ดอกแก้วผลิบานเต็มต้นไม่ทิ้งใบด้วย หอมตลบชื่นใจ คุณพ่อชอบกลิ่นดอกแก้ว ท่านให้ข้าพเจ้าตัดไปปักในแจกันเตี้ย วางตรงหน้ามุ้ง กอบัวในท้องร่องท้องคู ท่านชอบเดินชมในเวลาเช้าของวันอาทิตย์และวันหยุดราชการ ข้าพเจ้าอายุ 7-8 ปี ก็รู้จักลักษณะของดอกบัวได้มากชนิด ดูพลางก็สั่งสอนให้รู้คุณค่าของดอกไม้ต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ ท่านกล่าวถึงบัวคุณธรรมว่า *"บัวเป็นพันธุ์ไม้ประเสริฐ มีดอกมาให้บูชาพระ เมื่อเริ่มเหี่ยว นำไปตากแดดให้แห้งสนิท แล้วปรุงยาได้ ฝักให้เมล็ดรับประทานได้ทั้งอ่อนและแก่ ใบอ่อนใช้รับประทาน ใบแก่ใช้ห่อของ ก้าน ราก และเหง้ามีประโยชน์ทั้งนั้น ดอกทุกดอกเมื่อโผล่ขึ้นมาก็ชูขึ้นเหนือน้ำเป็นนิจ ลูกจงเป็นผู้สวยด้วยศีลธรรม พยายามทำตัวให้ดีเด่นเช่นดอกบัว จะเป็นบัวหลวงหรือบัวที่ใช้สายมาปรุงอาหาร ดอกก็ชูเหนือน้ำทั้งนั้น"*

เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นอนุศาสนาจารย์โท

ในระหว่างฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน คือจากเดือนอ้ายถึงเดือนห้า **นาย** *ลูก ๆ เรียกคุณแม่ว่า "นาย" คุณพ่อก็เรียกว่า "นาย" ไปด้วย* ชอบออกมานั่งปรุงอาหารที่ลานดินหน้าเรือนครัว ปูลาดด้วยเสื่อกกผืนใหญ่ มีญาติพี่น้องหลายคนพากันมานั่งร่วมวงกอบกิจกรรมของตนไปด้วย ต่างปรุงอาหารคาวหวานทั้งสดและแห้ง ทำกันไปคุยกันไป จนตะวันตกดินจึงแยกย้ายกลับขึ้นเคหาของตน

ณ ตรงนั้น เป็นบริเวณใต้ต้นทองหลางสีน้ำตาลสูงใหญ่ มีใบดกแน่นหนาให้ร่มเงากว้างขวาง ใบอ่อนนำมารับประทานได้อร่อย ลำต้นขรุขระ รากของมันชอนลึกลงไปในดินอย่างแน่นหนา จนอีกส่วนชอนลงไปไม่ได้ ต้องกองรวมกันเป็นกระจุกใหญ่อยู่บนพื้นดิน เป็นที่ที่ข้าพเจ้าชอบไปนั่งเล่นเสมอ เวลานั้นเป็นฤดูที่ทองหลางทิ้งใบบนต้นเต็มไปด้วยช่อดอกสีแดงแก่ก่ำคล้ายสีผ้ากำมะหยี่ที่บานเต็มที่ ต่างทยอยกันร่วงพรูลงมากระจายเกลื่อน

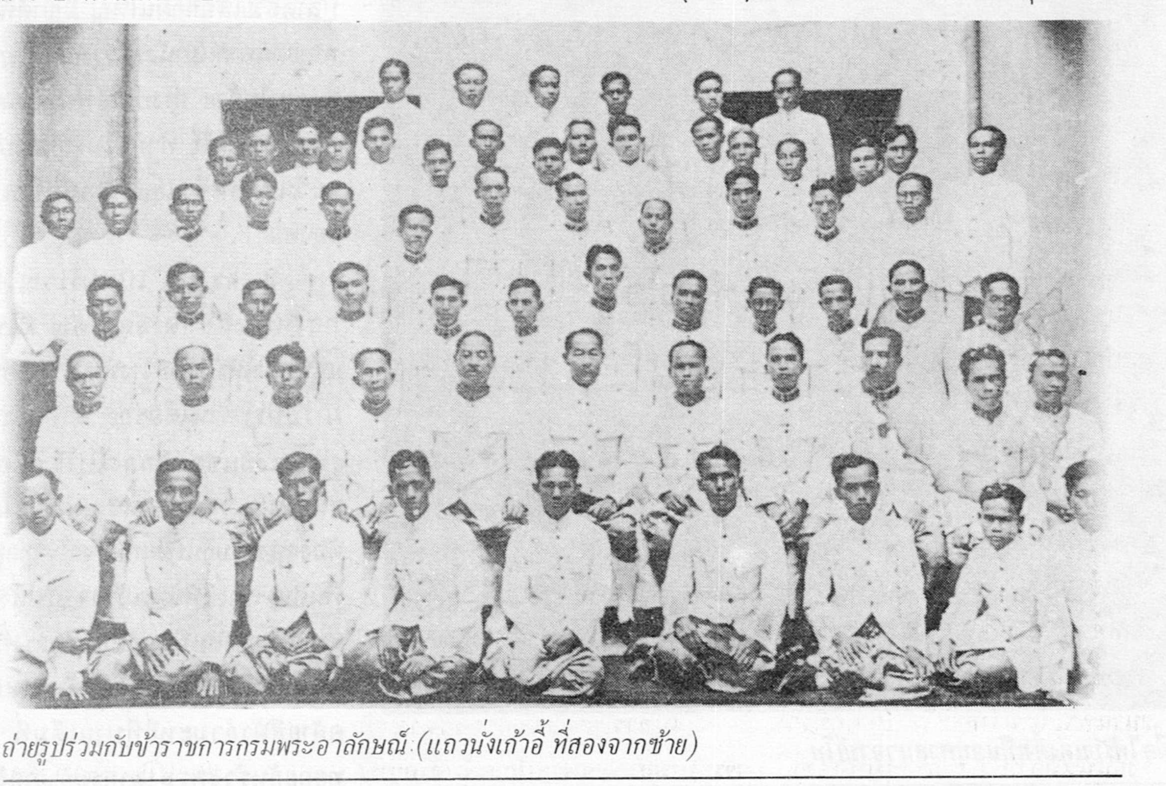
กล่นไปรอบบริเวณบ้านไกลออกไปถึงหน้าประตูลงไปลอยในคูน้ำ คุณพ่อชอบออกมาเดินเล่นและนั่ง ณ พื้นบนบันไดเรือนชั้นล่างมองดูประดาดอกทองหลางแสนสวยอยู่ได้นาน ๆ นี่กระมังเป็นเหตุให้ท่านบรรยายความงามของ **ดอกปาริชาติ** ในแดนสุขาวดีได้ซาบซึ้ง

เมื่อเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2467 และ 68 **พระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ารัชกาลที่** 6 เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ **พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน** คุณพ่อต้องตามเสด็จไปรับราชการใกล้ชิดพระยุคลบาทโปรดเกล้าฯ ให้ทางครอบครัวไปอยู่ด้วย แต่ในปีแรก (2467) นายกำลังมีครรภ์แก่ ใกล้คลอด จึงไปอยู่กับคุณพ่อไม่ได้ คุณพ่อไปพักรวมอยู่กับข้าราชบริพารด้วยกัน ต่อมาในปี 2468 นายจึงได้ไปอยู่กับพ่อ มีข้าพเจ้า ซึ่งขณะนั้นอายุได้ 6 ปี ศรีฉันท์ 1 ปี และพี่เลี้ยงเด็กอีก 1 คน ได้บ้านพักเป็นเรือนไม้อยู่ไม่ห่างจากพระตำหนักนัก คุณพ่อมีความสุขมากที่ได้ลงมาหาพระเจ้าอยู่หัวบ่อย ๆ ยามที่ทรงพระราชดำเนินด้วยพระบาทบนพื้นทรายเพื่อจะลงสรงในทะเล ทรงพระสนับเพลาพื้นสีแดง ส่วนข้าราชบริพารต่างนุ่งกางเกงขาสั้นธรรมดา สีน้ำตาลบ้าง สีกากีบ้าง พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงฉลองพระองค์ ผู้อื่นก็ไม่สวมเสื้อ ฝ่าเท้าเปล่าเปลือยทุกคน เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเลื่อนพระองค์ลงท้องทะเล พวกข้าราชบริพารก็ตามเสด็จลงไปเป็นวงกลมเพื่อกั้นแมงกระพรุน

พระมหาเทพกษัตรสมุห *(เนือง สาคริก)* ขณะนั้นอายุได้ 94 ปี ในสมัยท่านเป็น **นายสุดจินดา** มีหน้าที่ประจำห้องสมุดเล่าว่า พระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ **คุณพระสารประเสริฐ** เหลือเกินทั้ง ๆ ที่มีหน้าที่ขึ้นเฝ้าฯ ไม่ห่าง เพียงแต่ผลัดเวลาออกไปหรือเผอิญไปนอนหลับก็รับสั่งให้ผมไปตาม ปีแรก (2467) ท่านไปคนเดียว พวกเราจมื่นทั้งหลายช่วยกันโจงกระเบนผ้านุ่งให้ท่าน ตอนหนึ่งท่านไปธุระส่วนตัวออกมานุ่งผ้าม่วงเองเพื่อรีบขึ้นเฝ้าฯ โจงกระเบนของท่านแล้ดูแปลกตา เมื่อเสร็จภารกิจแล้วท่านเดินออกมาจากที่ประทับพร้อมอมยิ้มแก้มแทบปริเล่าให้เพื่อนฝูงฟังถึงรับสั่งว่า *"มหาตรีจะเข้ามาเฝ้าเมื่อไหร่ก็เข้ามาได้นะ นุ่งผ้าขาวม้ามาก็ได้"* ปกติรับสั่งเรียกคุณพ่อว่า *"มหาตรี"* บ้าง *"นักบาลี"* บ้าง

คุณพ่อมีหน้าที่ถวายความเห็นเรื่องศัพท์เกี่ยวกับบทละคร "มัทนะพาทา" (ตำนานดอกกุหลาบที่กำลังทรงพระราชนิพนธ์อยู่ในขณะนั้น)

ในตอนดึกโปรดเกล้าฯให้คุณพ่ออ่านคำฉันท์ที่ทรงพระราชนิพนธ์คลอไปกับเสียงปี่พาทย์เสมอ วันใดที่ข้าพเจ้านอนกลางวันเต็มอิ่มแน่ใจว่าจะไม่ไปนั่งสัปหงก คุณพ่อก็พาขึ้นไปเฝ้าฯด้วย เพราะมิได้เป็นการประชุมมหาสมาคม

ถ่ายรูปร่วมกับข้าราชการกรมพระอาลักษณ์ (แถวนั่งเก้าอี้ ที่สองจากซ้าย)

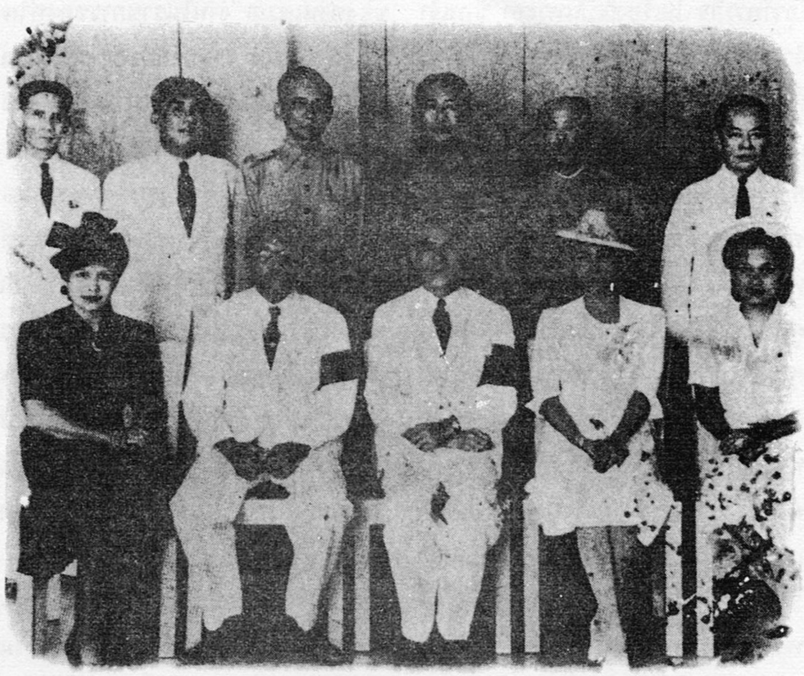
ไม่เป็นพิธีการ เพียงกำลังเสวยพระกระยาหาร คุณพ่ออ่านฉันท์เสียงกังวานไพเราะมาก

แสดงละครบรรดาศักดิ์

หลังจากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคตได้ 1 ปี คณะข้าราชบริพารได้จัดให้มีการแสดงละครชื่อ **"ละครบรรดาศักดิ์ไทยเขษม"** แสดงโดยข้าราชบริพารที่มีบรรดาศักดิ์ทั้งนั้น ที่ต่อว่า **"ไทยเขษม"** ก็เพราะ **หลวงสรรสารกิจ** *(เคล้า คชนันท์)* เจ้าของโรงพิมพ์ไทยเขษม หน้าวัดราชพิธ ถนนเฟื่องนคร เป็นหัวหน้า ท่านเป็นข้าราชบริพารในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6, 7, 8 และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ท่านถึงแก่กรรมเมื่อประมาณ 30 กว่าปีมาแล้ว

การแสดงละครบรรดาศักดิ์ไทยเขษม แสดงในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทั้งนั้น จัดขึ้นที่ **โรงโขนหลวงสวนมิสกวัน** ในวันที่ 1 มกราคม อันคล้ายวันเสด็จพระราชสมภพแห่งพระองค์แสดงครั้งแรก ณ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2469 ต้นรัชกาลที่ 7 และแสดงต่อมาทุกปีจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเลิก

ก่อนการแสดงในครั้งแรกมีการประชุมกัน **จมื่นเทพดรุณาทร** เป็นเลขาฯ ของที่ประชุม ได้เขียนบันทึกไว้ว่า "โรงพิมพ์ไทยเขษมยังเป็นที่ชุมนุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตไปรื่นเริงประจำ หลวงสรรสารกิจได้กล่าวในท่ามกลางมิตรที่โรงพิมพ์นั้น ในราวกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2469 ว่า "พระพุทธเจ้าหลวงเราขนานพระนามว่า สมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ 6 เราควรขนานพระนามว่ากระไร บุคคลที่ร่วมวงกันนั้นมีอาทิ พระยาอนุมานราชธน

ฉายร่วมกับคณะกรรมการตั้งรายชื่อบุคคล ชายให้เป็นชื่อชาย หญิงให้เป็นชื่อหญิงโดยเฉพาะ โดยบัญชาของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี

แถวนั่ง · *(จากซ้าย)*

1.หม่อมกอบแก้ว อาภากร 2.ไม่ทราบนาม 3.พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ 4.พระอัครชายาเธอ พระนางลักษณีลาวัณย์ 5.คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์

แถวยืน · *(จากซ้าย)*

1.พระปฏิเวทวิศิษฏ์ 2.พระราชธรรมนิเทศ 3.พระยาสุนทรพิพิธ 4.พ.อ.หลวงสารานุประพันธ์ 5.พระสารประเสริฐ 6.พระยาอนุมานราชธน

พระยาวิจิตรธรรมประวัติ พระยาสุนทรพิพิธ พระวรเวทยพิสิฐ หลวงอรรถปรีชาชนูปการพระพิสัณห์พิทยาภูน พระสมบัติธัญญผล ขุนคำนวนวิจิตร หลวงนัยวิจารณ์ พระสารประเสริฐ พ.ท. ชอบ บุญโญปถัมภ์ ร.บ. จมื่นมานิตยนเรศ จมื่นเทพดรุณาทร ฯลฯ ขณะนั้นพระสารประเสริฐก็กล่าวออกมาว่า *"สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เป็นอย่างไร"* ทุกคนที่นั่งฟังอยู่ ณ ที่นั่นก็เห็นพ้องต้องกันว่าดีแล้ว คำว่า **"สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า"** จึงมาด้วยประการฉะนี้

ในการแสดงละครบรรดาศักดิ์ **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7** และสมเด็จ **พระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี** เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรทุกปี พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์เป็นจำนวนมาก

ปีแรก แสดงเรื่อง *"จัดการรับเสด็จ"* อันเป็นละครพูดก่อน จบแล้วตามด้วยละครร้องเรื่อง *"ปล่อยแก่"* คุณพ่อแสดงในเรื่องแรกซึ่งเป็นเรื่องตลก เนื้อเรื่องกล่าวถึง สมุหเทศาภิบาลมณฑลหนึ่งทราบข่าวว่าจะเสด็จพระราชดำเนินเยือนมณฑลนั้น จึงเตรียมที่ประทับเป็นการใหญ่ คือ "จัดการรับเสด็จ"

ผู้แสดงเป็นเทศาฯ คือพระยา

โอวาทวรกิจ ในเรื่องก็เป็นพระยา ข้าพเจ้าจำราชทินนามไม่ได้ พวกคนใช้เป็นคนพื้นบ้านทั้งสิ้น ยังไม่เคยเข้าเฝ้าฯพระเจ้าแผ่นดิน *(แสดงโดยคุณพ่อ, คุณพระพิสัณห์พิยาภูน, คุณพระประสารอักษรพรรณ ฯลฯ)* จึงเดินออกเดินเข้า หยิบโน่นหยิบนี่นา วางแล้วเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาดูสับสนจ้าละหวั่น คุณพ่อเป็นเจ้ามั่น คุณพระพิสัณห์เป็นเจ้ากูบ อีกหลายคนข้าพเจ้านึกชื่อในเรื่องไม่ออก เทศาท่านเรียก "ไอ้" ทุกคน เจ้ามั่นเป็นตัวชูโรง ทำทั้งเป็นทั้งยุ่งตลอดเวลา เช่น เตรียมสบู่คาร์บอลิคไว้ในห้องสรงโดนเอ็ดตะโร เรื่องนี้ตลกมาก องค์พระนิพนธ์ทรงใส่สุขตลกไว้ทั้งเรื่อง ผู้ดูขบขันกันทั้งโรง แต่ผู้แสดงทุกคนตีหน้าเฉย เป็นตลกหน้าตาย เตรียมงานกันหัวปักหัวปำ สุดท้ายข่าวการเสด็จพระราชดำเนินก็เป็นข่าวโคมลอย

แต่ละเรื่องที่คุณพ่อแสดงในแต่ละครั้ง ท่านเป็นตัวตลกที่สำคัญ เช่น เรื่อง **"ล่ามดี"** ท่านแสดงเป็นเสมียนของโฮเต็ลหนึ่งในจังหวัดสงขลา มีชาวต่างประเทศเข้าพำนักอยู่เสมอ จึงมีล่ามประจำ คราวหนึ่งล่ามมีธุระต้องออกไปข้างนอกชั่วคราว ถอดหมวกซึ่งมีป้ายอักษรเป็นภาษาอังกฤษว่า ''Interpreter'' วางไว้บนโต๊ะ เสมียนนึกสนุก หยิบหมวกมาสวมเล่น เผอิญมีฝรั่งสามีภรรยา เข้ามาถึงตัวจะถอดหมวกออกวางก็ไม่ทันจะหนีออกไปก็ไม่ได้ และที่สำคัญที่สุดคือ พูดภาษาอังกฤษไม่ได้เลย ท่านพูดเลอะ ๆ เทอะ ๆ จนล่ามจริงเข้ามา เรื่องนี้ขบขันกันไปนาน

ข้าพเจ้ามีหน้าที่จัดโต๊ะเขียนหนังสือของท่าน ดูแลดินสอและยางลบมากมาย เพราะหน้าที่นี้จึงได้รู้ได้เห็นบันทึกของท่านเสมอ งานในราชการของท่านเป็นตำแหน่ง **ราชอาลักษณ์ในรัชกาลที่ 7** และมีหน้าที่พิเศษในการคิดชื่อตัว ให้พระโอรส, ธิดา ในเจ้านายและลูกหลานของผู้ที่กราบบังคัมทูลขอพระราชทานมา ข้าพเจ้ามีโอกาสได้เห็นก่อนนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นส่วนมาก เพราะท่านใช้ให้อ่านออกเสียงดัง ๆ ให้ท่านฟัง ก่อนจะนำใส่ลงในกระเป๋าเสื้อนอกของท่าน แล้วออกไปจากบ้าน อ่านแล้วข้าพเจ้าถามท่านทุกครั้งว่าลูกใคร ท่านก็บอกให้ทราบทุกคราว

วิธีตั้งชื่อของคุณพ่อ ท่านมุ่งนามกรมงคลเป็นหลัก มีอักษรสละสลวย ท่านสอนข้าพเจ้าตั้งแต่อายุได้ 12 ปี ให้เลือกอักษรเหมาะ ๆ การสมาสคำสำคัญที่สุด กำชับแน่นหนาว่าต้องดูความหมายในพจนานุกรมเสมอ ท่านห้ามนำพยัญชนะกาลกิณีมานำหน้า ทั้งพยัญชนะมงคลและกาลกิณีมีประจำอยู่ในทุกวัน ในตลอด 1 สัปดาห์ สำหรับเด็กเกิดวันจันทร์ ตัว ห, ฬ, อ, ฮ เป็นกาลกิณีห้ามใช้ทั้งสี่นี้นำหน้า ส่วนสระทั้งหมดเป็นกาลกิณี ท่านว่าใช้ได้ เพราะเป็นเพียงนำมาผสม ไม่ได้ออกเสียงเหมือนพยัญชนะ กาลกิณีคือ เครื่องหมาย (–) ลบกับลบเป็นบวก ท่านว่าไปกลัวทำไมกับสระ ผสมให้เป็นกลับเป็นคุณเสียอีก

คุณพ่อชอบเดินออกกำลังกายมากทีเดียว ท่านเล่นแบดมินตันบ้างแต่ชอบน้อยกว่าการเดินในฤดูหนาวเวลาเช้ามืดวันอาทิตย์ ท่านพาพวกเราออกเดิน *"มอร์นิ่งวอล์ค"* จากบ้านซึ่งอยู่ริมถนนพระราม 5 ไปถึงประตูน้ำรับประทานเลือดหมูต้ม แล้วนั่งรถรางไปบ้าน **เจ้าคุณลุงอนุมานราชธน** *(เสฐียรโกเศศ)* และบ้าน **คุณอาพระสมบัติธัญญผล** *(ม.ล.เลื่อน อิศรางกูลฯ)* ที่ศาลาแดงบ้าง ก่อนจะก้าวเท้าเดินออกจากบ้านท่านให้แหงนหน้าไปบนท้องฟ้า มองดู **"ดาวประกายพฤกษ์"** ก่อน แสงนวลขาวจะทำให้สดชื่น ท่านชอบดาวดวงนี้มาก เมื่อไปพักผ่อนชายทะเลบางคืนท่านออกมากลางแจ้งแล้วแหงนหน้าชมหมู่ดาว ท่านต้องดูดาวประจำเมืองก่อนดูได้นาน ๆ ดาวประกายพฤกษ์หรือดาวประจำเมืองเป็นดาวดวงเดียวกัน ชื่อจริงคือ *"ดาวพระศุกร์"* และเป็นดาวฤกษ์ด้วย ชื่อสำคัญที่เรียกกันง่าย ๆ คือ *"ดาวเหนือ"* เพราะอยู่เหนือสุดคือยอดสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตรงนั้น **"ขรุขระ"** เป็นต้นน้ำคงคาสวรรค์ด้วย เพราะคุณพ่อชื่นใจในแสงสุกใสของดาวพระศุกร์ ข้าพเจ้าจึงร้อยกรองตามคำบรรยายร้อยแก้วของท่านว่า

"ดาวพระศุกร์สุกสว่างกลางหนหาว
แสงสกาวราวเพชรรัตน์รัศมีจ้า
เป็นดาวฤกษ์เริ่มเบิกมนุษย์โลกา
แด่ประชาพันล้านรับฤกษ์ชัย
อรุณรุ่งพรุ่งแสงก่อนดวงอาทิตย์
เด่นสถิตดาวประกายพฤกษ์ สุกใส
ส่องพลโลกรวมร่วมหล่อหลอมหทัย
กอบแก้ไขสิ่งแวดล้อม พร้อมพัฒน์
เป็นดาวประจำเมืองมงคลนาม
ส่องพลเมืองอร่ามงามศีลสัตย์
ทุกชาติมั่นสันติภาพอาบเอิบรัฐ
ประชากรขจัดสิ่งอัปมงคล
เด่นดาวเหนือยอดแดนสุขาวดี
สาดส่องสวัสดิ์รัศมีตรีกุศล
เป็นเทพแห่งความรักสลักกมลชน
พลโลกรักสามัคคีกันนิรันดร์"

บทนี้ อาจารย์ศุภชัย จันทร์สุวรรณ จะนำออกอากาศทางทีวี.สีช่อง 11 ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 ส.ค.นี้

หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของข้าพเจ้า คือ ต้องตั้งโต๊ะรับประทานอาหารเย็นพร้อมกับท่าน มีข้อแม้ว่าหากท่านยังมาไม่ถึงบ้านภายในเวลา 6 โมงเย็น ไม่ต้องรอ เรารับประทานอาหารด้วยกัน 2 พ่อลูกเท่านั้น น้อง ๆ รับประทานอาหารกับนาย ท่านคอยอบรมให้รับประทานอาหารอย่างเป็นระเบียบ ใช้ช้อนส้อมให้ถูกวิธี รู้จักใช้ช้อนกลาง ให้หุบปากเคี้ยวอาหาร (ข้าพเจ้าเริ่มนั่งโต๊ะรับประทานอาหารกับคุณพ่อเมื่อมีอายุ 8 ปี)

สำหรับท่านเองนั้นมีพิธีรีตองพอใช้ จานแรกท่านให้ใช้ช้อนโต๊ะตักข้าวสวยให้ท่าน 5 ช้อน (ใช้ช้อนโต๊ะจริง ๆ ไม่ใช่ทัพพี) เมื่อรับประทารหมดจานแล้ว ให้ตักเติมอีก 3 ช้อน หมดจานที่ 2 แล้วเป็นอันว่าท่านอิ่ม ท่านรับประทานอาหารเย็นมื้อละ 8 ช้อนโต๊ะเสมอเป็นประจำ สำหรับคำสุดท้ายท่านตักกับข้าวที่อร่อยที่สุดในมื้อนั้น เช่น ยำไข่ปลาดุก ลงคลุกรับประทานหมดแล้ววางช้อนส้อม คือต้องอิ่มด้วยคำอร่อยที่สุด ท่านว่าตามอย่างพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ท่านทรงมีวิธีเสวยอย่างนั้น

มีอาหารประจำบ้านสำหรับเด็กไทยในสมัยนั้นคือ **"พลิกกะเกลือ"** เมื่อพี่ ป้า น้า อา ตักมาให้เด็ก ๆ ก็พากันกันบ่นพึมพำว่า *"เอ๊ะ ทำไมไม่มีพริก"* คุณพ่อได้โอกาสจึงแก้ข้อสงสัยด้วยขอดูวิธีปรุง คือ

นำเนื้อมะพร้าวขูดแล้ว (ด้วยกระต่ายขูดมะพร้าว) ลงไปในกระทะใบบัว ที่ตั้งบนเตาไฟอ่อน ๆ *(ใช้กระทะใบบัว ก็เพราะทำครั้งละมาก ๆ ให้พอแก่เด็ก ๆ หลายคน รับประทานไปได้ประมาณ 1 อาทิตย์ เมื่อหมดแล้ว จึงทำขึ้นใหม่ มีไม่ขาดทุกบ้านของคนไทย)* คั่วไปจนออกสีน้ำตาล ส่งกลิ่นหอม จึงตักออกใส่ครกหินทั้ง ๆ ยังร้อน โขลกไปสักพักหนึ่ง ก็พลิกปลายสากขึ้นมา กะเกลือตามสัดส่วนผสมลงไป แล้วโขลกต่อไปจนเนื้อมะพร้าวแบนแน่นอยู่ในครก ก็พลิกปลายสากขึ้น ให้เนื้อมะพร้าวกลับจากข้างล่างขึ้นข้างบน แล้ว กะเกลือลงผสมและโขลกต่อไปอีก ทำเช่นนี้จนได้ที่แล้วตักขึ้นใส่ภาชนะมีฝาปิดเพื่อเก็บเอาไว้รับประทานนาน ๆ ท่านจึงเรียก "พลิกกะเกลือ"

ภรรยาและบุตรธิดาของพระสารประเสริฐ (ฉายร่วมกันในวันอุปสมบท ศรีกมล นาคะประทีป ณ วัดเทพศิรินทราวาส) แถวหน้า (จากซ้าย) 1.ศรีกุล รัชตะรัตนะ 2.ศรีกมล นาคะประทีป 3.ศรีวรรณ ศยามานนท์ แถวหลัง (จากซ้าย) - 4.ศรีฉันท์ นาคะประทีป 5.ศรีสิทธิ์ นาคะประทีป 6.นางสิริพันธ์ สารประเสริฐ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พระราชทานเสมาทองคำอักษรพระปรมาภิไธยย่อ ป.ป.ร. แก่ลูก ๆ ของคุณพ่อ ใน พ.ศ. 2469 ข้าพเจ้ามีอายุได้ 7 ปี จึงมีโอกาสเฝ้าฯ รับจากพระหัตถ์พร้อมกับโอรสธิดาเจ้านายและลูก ๆ ของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ก่อนวันนั้นคุณพ่อพาไปรับการฝึกวิธีถวายคำนับและ **เอางาน** จากเจ้านายฝ่ายในพระองค์หนึ่งข้าพเจ้าสงสัยการ "เอางาน" จึงถามคุณพ่อว่าทำอย่างนั้นเพื่ออะไร ท่านพ่อตอบว่า *"เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ว่าไม่มีอะไรอยู่ในมือ"* ข้าพเจ้ารู้ถึงสาเหตุของการ "เอางาน" มาตั้งแต่อายุ 7 ปี

สำหรับน้อง ๆ อีก 3 คน คือ **ศรีกุล ศรีฉันท์** และ **ศรีสิทธิ์** คุณพ่อรับมาให้เองที่บ้าน โดยจัดพิธีอย่างเอิกเกริก ตั้งพระบรมฉายาลักษณ์บนโต๊ะมุก ใกล้กรอบด้านล่างมีเสมาทองคำ ป.ป.ร. ร้อยด้วยริบบิ้นสีน้ำเงินอยู่ในกล่องยาว 3 ชุด เชิญคุณตาคุณยายญาติผู้ใหญ่ภายในบริเวณบ้านมารับรู้ให้เด็กกราบถวายบังคมพระฉายาลักษณ์

แล้วคุณพ่ออ่านพระบรมราชโองการจบแล้วให้เด็ก ๆ กราบถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง ท่านจึงหยิบเสมาออกจากกล่องคล้องคอให้ลูกทั้ง 3 คน **ศรีสิทธิ์** เวลานั้นมีอายุนิดเดียว ยังนอนในเบาะอยู่บนตักของนาย **ศรีกมล** ยังไม่ได้เกิด คุณพ่อรับมาให้เมื่อเขาเกิดแล้วได้ 3 เดือน ในกลาง พ.ศ. 2481

พ.ศ. 2480 ข้าพเจ้ามีอายุ 8 ปี **ศรีกุล** 6 ปี เริ่มเข้าเรียนหนังสืออย่างเป็นเรื่องเป็นราว คุณพ่อพาไปเข้าโรงเรียน **"เบญจมราชาลัย"** ท่านอาจารย์ใหญ่คือ **ม.จ.หญิง จันทรนิภา เทวกุล** ซึ่งทรงเคยเป็นโยมอุปัฏฐากของคุณพ่อถึง 10 ปี ในขณะที่พ่อยังเป็นพระภิกษุอยู่ ณ วัดเทพศิรินทราวาส แม้สึกออกมาครองเรือนคุณพ่อก็ไปเฝ้ารับใช้อยู่เป็นนิจ ได้คุ้นเคยในพระอัธยาศัยมาเป็นเวลานานเกือบ 20 ปี ท่านจึงนอนใจว่าโรงเรียนนี้จะเป็นทั้งโรงเรียนและบ้านที่สองของลูกสาว

วันแรกที่พาไปเข้าเป็นวันพฤหัสบดี โรงเรียนได้เปิดเรียนมาก่อนหน้านั้น 2 วันแล้ว แต่คุณพ่อว่าควรจะเริ่มเข้าเรียนในวันครู ท่านพาไปถวายตัวต่ออาจารย์ใหญ่ ให้นายเย็บกระทงด้วยใบตองบรรจุหญ้าแพรก ดอกมะเขือ และดอกเข็ม มีกรวยใบตองวางปิดที่ปากกระทงวางบนพานทอง ทั้งหมดทำเป็นชุดเล็ก ๆ ให้ลูกสาวทั้งสองประคองไปคนละชุด ครั้นเมื่อถึงตำหนักท่านอาจารย์ถอดรองเท้าออกวางไว้ข้างล่าง เดินขึ้นบันไดแล้วให้เปิดกรวยออก วางกรวยไว้หน้าประตูห้องประทับ *(ท่านว่ากรวยมีไว้เพื่อป้องกันแดดลมและฝุ่นมิให้สัมผัสดอกไม้ที่จะถวาย)* คลานสองเข่าพนมพานธูปเทียน ดอกไม้วางไว้ข้าง ๆ ตัวลงหมอบกราบถวายบังคมแล้วประคองส่งไปที่พระพักตร์ท่านอาจารย์ทีละคน ทรงรับไปเฉพาะธูปเทียนดอกไม้ แล้ววางพานเปล่าลงข้างตัว กราบถวายบังคม คุณพ่อกราบทูลชื่อของเราทั้งสอง ท่านอาจารย์สั่งให้ข้าหลวงพาไปเข้าห้องเรียน ข้าพเจ้าได้เรียนในชั้นประถม 2 ศรีสกุล ชั้นประถม 1 เราทั้งสองอบอุ่นและสนุกสนานมาก ได้ขึ้นเฝ้าท่านอาจารย์เสมอ ครูอาจารย์พากันเรียกเราว่า **"ลูกนักปราชญ์"**

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุครบ 12 ปี ใน พ.ศ. 2474 คุณพ่อเปรยพอได้ยินกันในหมู่ครอบครัวว่า "อายุครบ 1 รอบมะแมนักษัตร" แล้วนะ หลังจากถวายภัตตาหารบิณฑบาตแด่พระภิกษุสงฆ์แล้ว คุณพ่อได้เงิน 2 บาท เป็นของขวัญ ซึ่งทำเช่นนี้ทุกปี ต่อลูก ๆ ทุกคน แต่ปีที่ครบ 12 นั้นท่านมาแปลกนอกจากเงินแล้ว ท่านยื่นกระจกกลมบานเล็ก ๆ มีด้ามถือใส่มือข้าพเจ้า เรียกให้เข้าไปนั่งใกล้ ๆ บนเก้าอี้สนามตัวยาว พูดว่า **"มองดูแว่นซิ เห็นอะไร"** *"เห็นหน้าของหนูค่ะ"* ตอบท่านออกไป ท่านแก้คำพูดว่า *"เงาหน้า"* หน้าจริง ๆ เจ้าตัวมองไม่เห็น สิ่งที่กำลังแลเห็นขณะนี้ก็เป็นเพียง **"เงา"** *"ทำไมรู้ว่าเป็นเงาใบหน้าของตัวเอง"* ข้าพเจ้าคิดในใจว่ามิใช่ทารกพึ่งผัดหน้าทาแป้งอยู่ตรงหน้ากระจกเงามาทุกวันจนจวบอายุได้ 12 ปี จึงยื่นกระจกเงาไปตรงกับใบหน้าของท่านแล้วตอบว่า *"เมื่อส่องตรงหน้าคุณพ่อ เงาก็ปรากฏออกมาเป็นใบหน้าคุณพ่อ ส่องไปที่ใครก็เป็นใบหน้าของคนนั้น จึงแน่ใจว่าเป็นเงาใบหน้าของหนูอยู่ในกระจกนี้"* ท่านยิ้มอย่างถูกใจ พูดเปรยว่า *"เพราะส่องดูกระจก จึงเห็นเงาหน้าของเราแต่เงาไม่มีตัวตนจริง ๆ หน้าคนตัวคนก็ฉันนั้นไม่มีหรอกนะ"* ท่านให้ข้าพเจ้าใช้มือคลำใบหน้า แขน ขา ของตัวเอง แล้วพูดว่า *"ตรงไหนละเป็นศรีวรรณ ไม่มีหรอกนะ พ่อก็ไม่มี ตัวพระสารประเสริฐอยู่ที่ไหน ต้องอาศัยขันธ์ เช่นเดียวกับเงามีขึ้นมาเองไม่ได้ หากไม่อาศัยยกแว่นขึ้นส่อง"* ข้าพเจ้านั่งฟังอย่างนิ่งเงียบไม่ซักถามกลัวจะยืดเยื้อ ต่อมาท่านก็ไม่ได้พูดเรื่องนี้อีก คำพูดทั้งหมดในเช้าวันนั้น ติดอยู่ในโสตประสาท เมื่อเจริญวัยขึ้นจึงรู้ว่าท่านแนะแนว **"การเจริญวิปัสสนา"** อย่างเข้มข้น และกระจ่างขึ้นตามวัยจนบัดนี้

คุณพ่อพร่ำสอนหนักหนาว่าเมื่อพูดหรือเขียนถึงอะไร ให้เรื่องนั้นปรากฏ

ภาพสุดท้าย ฉายข้างกำแพงพระบรมมหาราชวัง

ออกมาให้กระจ่าง จะฟังวันนี้หรืออีกหลายสิบปีก็รู้เรื่อง ข้าพเจ้าหวนนึกถึงคำสั่งสอนของท่านมาเทียบกับถ้อยคำในปัจจุบันนี้ ที่มีบางเรื่องบางตอนฟังได้ไม่กระจ่าง เช่นเมื่อข้าพเจ้า "ครบ 1 รอบมะแมนักษัตร" ท่านยังพูดต่อไปอีกว่าปีนี้ (2474) ลูกครบ 1 รอบมะแมนักษัตร และจะครบ 2 รอบมะแมนักษัตรในปี 2486 เมื่อพ่อครบ 3 รอบ ฉลูนักษัตร ในปี 2468 นั้น เศร้าเหลือเกินเพราะวันเกิดของพ่อมาเป็นวันเสด็จสวรรคตแห่งพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 (ท่านเกิด 25 พฤศจิกายน)

ท่านกล่าวถึงอายุครบรอบต้องบอกชื่อปี **นักษัตร** มิฉะนั้นคำพูดหรือบทความจะขาดหายไป นานเข้าอาจนึกไม่ออก เช่น

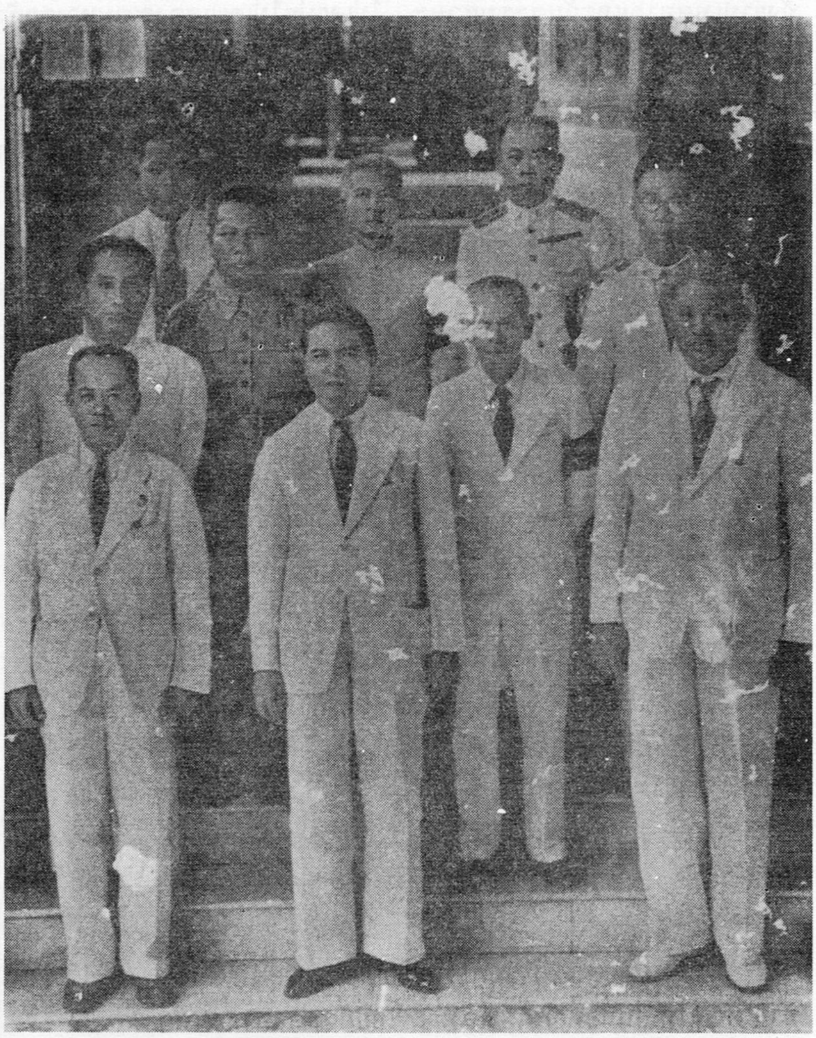
"เจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบเถาะนักษัตร เมื่อ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530"

"เจริญพระชนมพรรษา 3 รอบมะแมนักษัตร เมื่อ 2 เมษายน พ.ศ. 2534"

"เจริญพระชนมพรรษาจะครบ 5 รอบวอกนักษัตร ในวันที่ 12 สิงหาคมศกนี้"

ขณะนี้ที่ทิ้ง ๆ ไป กล่าวหรือเขียนแต่ "5 รอบ, 3 รอบ" ข้าพเจ้าฟังแล้วคิดว่าอีก 4-5 ปี ก็จะจำกันไม่ได้ว่า ปีใด เดือนใด เพราะไม่กระจ่าง ยังมีอีกมากมายหลายแห่งเขียนและกล่าวโฆษณากันว่า "**จะ ทรง** เจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ"..."พระชนมพรรษาเป็นราชาศัพท์แล้วไม่ต้องมี "**ทรง**" นำหน้าคำว่า "**เจริญ**" คำ "**จะ**" นี่ใส่ผิดที่เสียความไปทีเดียว ใช้ *"เจริญพระชนมพรรษาจะครบ"* จึงจะถูกต้อง *"จะเจริญ"* ใช้ไม่ได้ เสียความ

สิ่งใด ที่คุณพ่อชอบดู สถานที่ใดที่ท่านชอบไปหาความรู้ ท่านพาลูก ๆ

ฉายเมื่อ พ.ศ.2485 กับคณะกรรมการชำระปทานุกรม
แถวหน้า *(จากซ้าย) - 1.พระยาอนุมานราชธน 2.กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ 3.พระยาวิสุทธากร 4.พระยาโกษากรวิจารณ์* **แถว 2** *(จากซ้าย) - 1.พระราชธรรมนิเทศ 2.นายฉ่ำ ทองคำวรรณ 3.พระวรเวทยพิสิฐ* **แถวหลัง** *(จากซ้าย) - 1.นายเจริญ อินทรเกษตร 2.หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ 3.พระสารประเสริฐ*

ไปพบไปเห็นอยู่เสมอ เช่นภาพรามเกียรติ์ตามระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตลอดจนที่สำคัญภายในนั้น พระแก้วมรกต ท่านนับถือมาก *"พระมหามณีรัตนปฏิมากร"* มีบางคนใส่คำ "**พุทธ**" ลงไปด้วย คือเรียกว่า *"พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร"* ท่านค้านว่าอย่าไปเติม **พุทธ** พระพุทธเจ้าปางไหนทรงเครื่องรัตนาภรณ์แพรวพราวอร่ามไปทั้งองค์อย่างนี้ไม่มีหรอก ท่านปลงออกหมดแล้วตั้งแต่เสด็จออกบรรพชา

พระบรมมหาราชวังและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติก็พาไปเที่ยวชม ตลอดจนชี้แจงให้ทราบอย่างละเอียด วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งท่านเคยพำนักอยู่ตั้งแต่บรรพาชาเป็นสามเณรแล้วอุปสมบทเป็นพระภิกษุรวมเวลา 15 ปี *(บัดนี้พังลงแล้วเพราะโดนลูกระเบิดเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2)* ท่านพาไปบ่อย

ทั้งยามเทศกาลและวันธรรมสวนะ ได้กราบนมัสการสมเด็จ **พระพุทธโฆษาจารย์** เสมอ จนท่านจำหน้าลูก ๆ ของคุณพ่อได้

เงินเดือนหาย

ค่ำวันหนึ่งก่อนเวลาสงครามโลกครั้งที่ 2 เล็กน้อย คุณพ่อเข้าใจว่า ได้ทำเงินเดือนที่ได้รับมาใหม่ ๆ หายหมด ขณะนั้นท่านกลับมาถึงบ้านได้ประมาณ 2-3 ชั่วโมงผลัดเครื่องแต่งกาย อาบน้ำรับประทานอาหารแล้วเดินจะขึ้นบันไดไปชั้นบน เมื่อผ่านเสื้อชั้นนอกที่แขวนไว้ จึงล้วงมือลงไปจะหยิบเงินส่งให้นายท่านไม่พบเงินกระเป๋าเสื้อว่างเปล่าทั้งด้านนอกด้านใน ท่านตกใจมาก จึงแต่งกายด้วยชุดราชการนั้นนอกจากบ้าน ขึ้นรถแท็กซี่ไปกับลูกชาย ตรงไปวัดสระเกศ นมัสการเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ *(ต่อมาคือสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 15)* ขอให้จับยาม ท่านตรวจดูเดี๋ยวเดียวก็พูดว่า *"พุทโธ่ ก็อยู่ในกระเป๋าเสื้อด้านในนั่นแหละ อยู่ลึก ๆ เลยตะเข็บเข้าไปอีก"* น้องที่ไปด้วยจึงล้วงลงไปตามคำบอกเล่าของท่าน ก็พบซองใส่เงินเดือนทั้งหมดอยู่ครบบริบูรณ์

เมื่อมีผู้ใหญ่มาสู่ขอข้าพเจ้าให้แต่งงานกับหลานชายของท่าน คุณพ่อกราบเรียนว่า *"ผมไม่เรียกร้องอะไรทั้งนั้น แต่ขอว่าเมื่อพาไปอยู่ด้วยกัน อย่าใช้ลูกของผม เพราะผมเลี้ยงลูกมาไม่เคยใช้"*

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองลุกลามมาถึงเมืองไทยใน พ.ศ. 2485 ถึง พ.ศ. 2488 คุณพ่อเป็นคนเข้มแข็งที่สุดในครอบครัว ทั้งลูกระเบิดทั้งน้ำท่วม ท่านไม่ย่อท้อเลย รถยนต์มีก็ไม่มีน้ำมันใช้ ต้องไปทำงานด้วยรถเมล์บ้างเดินไปบ้าง เมื่อน้ำท่วมพระนคร ต้องพึ่งเรือพายไปกระทรวงศึกษาธิการ ท่านไม่เคยบ่นไม่เคยแสดงความหวาดกลัวแม้แต่น้อย ยังสนุกสนานเฮฮากับสหายราชบัณฑิตของท่าน

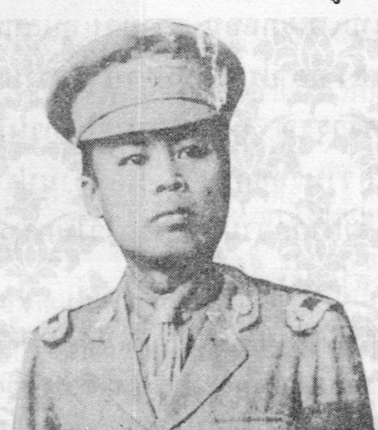
กำลังใจของคุณพ่อเข้มแข็งมาก แต่ร่างกายของท่านมีโรคหัวใจและความดันโลหิตสูงประจำตัวมาตั้งแต่อายุได้ 40 ปี ทำให้ท่านถึงแก่กรรมเมื่ออายุย่างเข้า 60

เจ้าคุณลุง **อนุมานราชธน** (เสฐียรโกเศศ) ได้เขียนถึงคุณพ่อตอนนี้ว่า "วันจันทร์ เป็นวันแปลกสำหรับพระสารประเสริฐ เพราะพระสารประเสริฐเกิดวันจันทร์ (25 พ.ย. 2432) ล้มเจ็บก็วันจันทร์ (28 พ.ค. 2488) ตายก็วันจันทร์ (4 มิ.ย. 2488) และได้รับพระราชทานเพลิงศพก็วันจันทร์ (11 มิ.ย. 2488)

จรดลล่วงลับแล้ว เหลืออาลัยนา
สรรพกุศลส่งพา พ่อให้
สู่สุคติสวรรค์สถา- วรสุข
แดนสุขาวดีได้ ดั่งตั้งจิตประสงค์

บ่อยครั้งในคืนข้างแรมแก่จัด เมื่อข้าพเจ้านึกถึงคุณพ่อ มักจะออกไปกลางสนามหน้าบ้าน แหงนมองดูดวงดาวเต็มท้องฟ้า พร้อมกับนึกอยู่เสมอว่าท่านกับเจ้าคุณลุงอนุมานราชธน กำลังสถิตอยู่เป็นดาวแฝด **"เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป"** เหมือนดาวแฝด **"กามนิต-วาสิฏฐี"** ที่ท่านทั้งสองนำไปเพิ่มไว้ในสกลจักรวาล

และขณะนี้กำลังส่องแสงสว่างสุกใสลอยอยู่เหนือศีรษะของข้าพเจ้าและบรรดาเลือดเนื้อเชื้อไขทั้งหมดของสองตระกูลนี้

ร้อยปีเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป

โลโก้ ร้อยปีเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป

บ้านคุณ บ้านใคร

บ้านไหนๆก็ติดตั้ง

เซฟ-ที-คัท

บ้าน....คือสถานที่ที่ทุกคนใช้ชีวิตอยู่มากกว่าที่อื่น ๆ เป็นแหล่งรวมความรัก ความอบอุ่น ความปลอดภัย ทุกวันนี้ไม่ว่าจะเป็นบ้านคุณ บ้านใคร บ้านไหน ๆ ก็ติดตั้ง **เซฟ-ที-คัท** เครื่องตัดกระแสไฟฟ้า ที่ได้รับการยอมรับว่า มั่นใจในคุณภาพได้สูงสุด

เครื่องตัดกระแสไฟฟ้า **เซฟ-ที-คัท** เป็นหนึ่งในเทคโนโลยี ที่พัฒนาจนได้รับสิทธิบัตรสากล หมายเลข 1300 ตัดไฟ ปลอดภัยทันที ไม่ว่าจะเกิดกรณี ไฟฟ้าดูด ไฟฟ้ารั่ว ไฟฟ้าช๊อต ใช้ไฟฟ้าเกินอัตรา แรงดันไฟฟ้าตกหรือสูงกว่าแรงดันปกติ

ตัดก่อนตาย เตือนก่อนวายวอด

(เมื่อเครื่องอยู่ในสภาวะปกติ)

ผลิตโดย

บริษัท ซี.เอส. อินเตอร์เนชั่นแนลอีเล็คโทรนิคส์ จำกัด

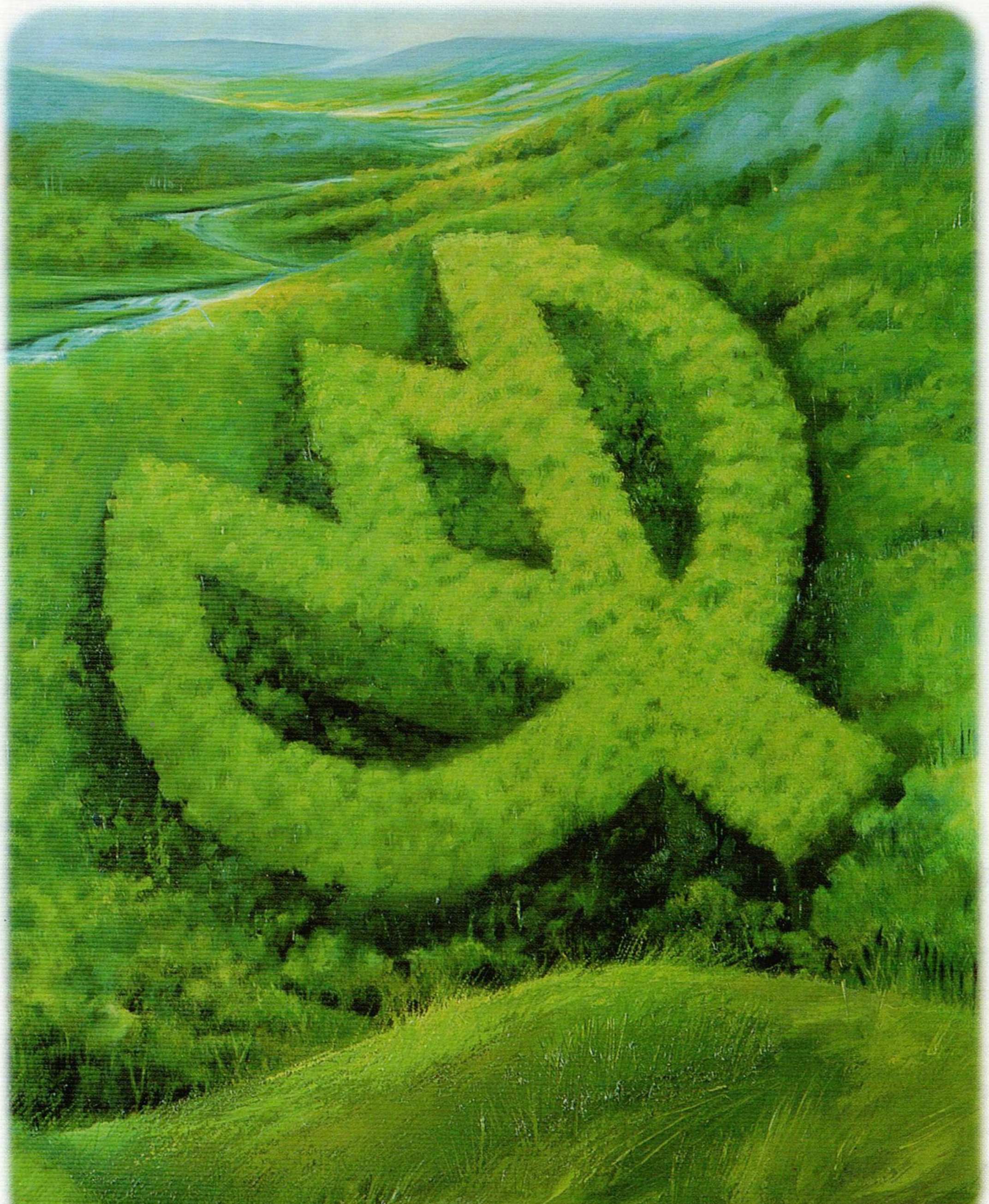
41 ซอยสุวรรณสวัสดิ์ ถ.พระราม 4 ต.ทุ่งมหาเมฆ
อ.ยานนาวา กรุงเทพฯ 10120
โทร. 249-9428 FAX: 249-2585
TELEX: 21634 VIEWACS TH

ผู้แทนจำหน่าย

บริษัท ทวีภัณฑ์อีเล็คทริค จำกัด

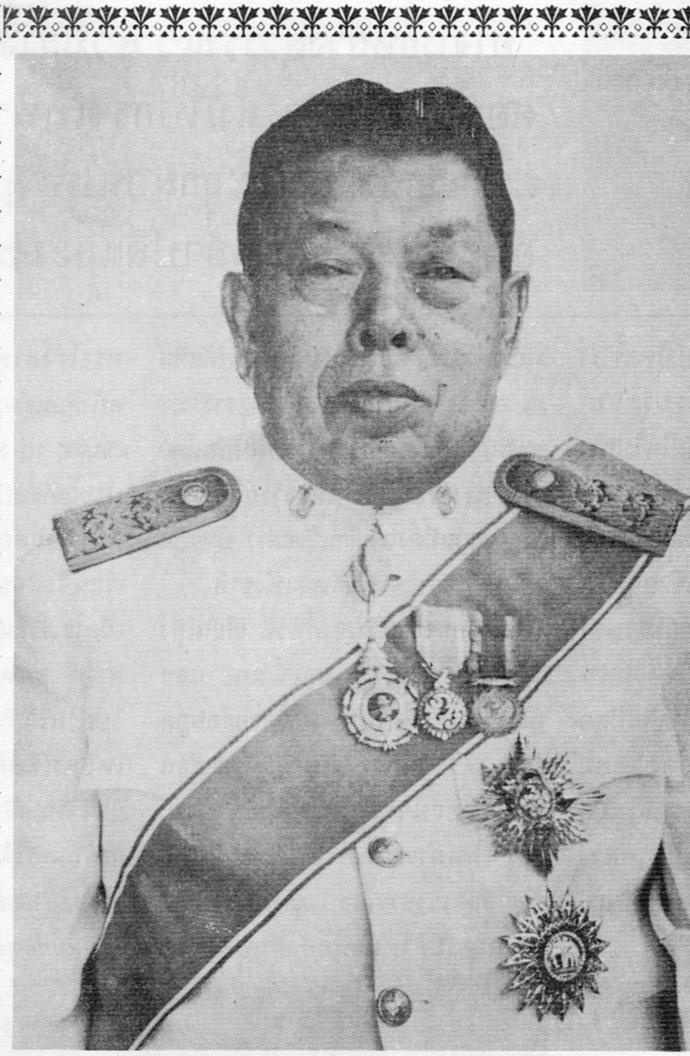
1436/1-2 ข้างธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาบางเขน
ถนนพหลโยธิน บางเขน กรุงเทพฯ 10900
โทร. 511-4669, 513-1655,
513-0918, 513-2285, 513-2817

คือพืชพันธุ์อันอุดม

ตราบสีเขียวขจียังมีอยู่ ขอเคียงคู่กับเมืองไทยด้วยใจมั่น
เพราะเราคือเครือเจริญโภคภัณฑ์ เราใฝ่ฝันให้เมืองไทยใหญ่อุดม

เครือเจริญโภคภัณฑ์

ชีวิตบนดินของ

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์)

บิดาแห่งการเกษตรกรรมและการเลี้ยงไก่

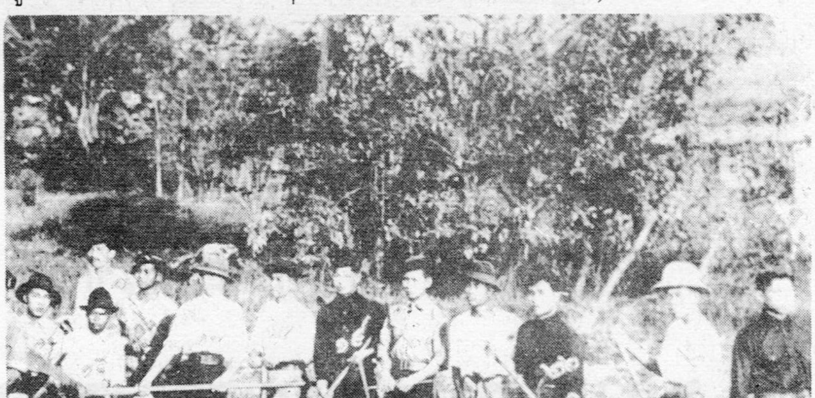
"อาจารย์หลวงสุวรรณฯ สวมกางเกงขาสั้น เสื้อคอกลมประจำ แม้ไปกรุงเทพฯ ก็ชุดนี้แหละ ..นักเรียนทุกรุ่นจะถูกสอนให้รู้คุณค่าทางอาหารอันวิเศษของกะหล่ำปลีและมะเขือเทศ"

จากชีวิตครูสอนภาษาไทยของโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ชีวิตผกผันให้ไปคว้าปริญญาเกียรตินิยมด้านเกษตรจากฟิลิปปินส์ ด้วยชีวิตลูกชาวสวนที่บิดาตายตั้งแต่เยาว์วัย ชีวิตของท่านจึงคลุกดินคลุกโคลนมาตลอด เพื่อพัฒนาการเกษตรของไทย ท่านเป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัยเกษตรที่เรียกว่า ตีนติดดินที่สุด เพราะท่านจะถอดสูทใส่เสื้อคอกลมดายหญ้าริมถนนให้นักศึกษาเห็นเสมอ ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็น หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ บิดาแห่งการเกษตรกรรมของไทย

ช้างเผือกในไพร

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ชื่อเดิมว่า **ทองดี เรศานนท์** เป็นชาวจังหวัดโคราช พ่อตายตั้งแต่ยังเล็ก แม่จึงอพยพมาทำสวนอยู่ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ได้รับเลือกให้เป็นนักเรียนหลวงของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จ เพราะเรียนดี และสามารถเข้าเรียนต่อจนจบวิชาครู ณ สถาบันแห่งนี้ เมื่อปี 2460 ก็ได้เข้ารับราชการเป็นครูสอนภาษาไทยที่ **โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม** (ป.ป.ก.) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ก่อตั้งขึ้นจากแนวคิดเพื่อการพัฒนาวิชาการเกษตรของ **เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี** (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการขณะนั้น โดยมี **พระยาเทพศาสตร์สถิตย์** *(โห้ กาพดิษย์)* เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก สถานที่ตั้งโรงเรียนดังกล่าว ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของ สนามกีฬาแห่งชาติ

นอกจากเป็นคนที่หัวดี เรียนเก่งแล้ว ภาพของความไม่อยู่นิ่งเฉย และพยายามแสดงหาความรู้ใส่ตัวอยู่ตลอดเวลา มีเรื่องเล่าว่า ท่านใช้วิธีการเรียนภาษาอังกฤษจากภาพยนตร์ที่ฉายตามโรง เป็นภาพยนตร์เงียบ ไม่มีเสียง ต้องใช้แตรวงบรรเลง เวลาตัวภาพยนตร์พูดกันจะมีตัวหนังสืออังกฤษออกมา ทางโรงภาพยนตร์จึงหาคนแปลล่วงหน้าก่อนที่จะประกาศฉาย ทำเป็นเล่ม เล่มละ 10 สตางค์ คำแปลนั้นคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค ผู้ที่ไม่คุ้นเคยภาษาอังกฤษแต่อยากรู้เรื่องและผู้ต้องการเรียนจึงซื้อมาอ่านก่อนแล้วจึงเข้าไปดู เมื่อโรงเรียนย้ายไป **พระประโทน** ครูทองดี ขนหนังสือดังกล่าวนี้ใส่รถลากไปฝากไว้กับญาติชื่อ **สาย** ที่สะพานเหลืองเต็มคันรถ ท่านจดศัพท์ใส่ฝ่ามือไว้ท่องวันละคำ ท่านจำศัพท์ในดิกชันนารีได้เกือบหมดทั้งเล่ม *(แม้เมื่อเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรฯ ก็ยังจดศัพท์ท่องแบบนี้)*

นักเรียนฝึกหัดครูประโยคประถมกสิกรรม (ป.ป.ค.) รุ่นแรก 2460

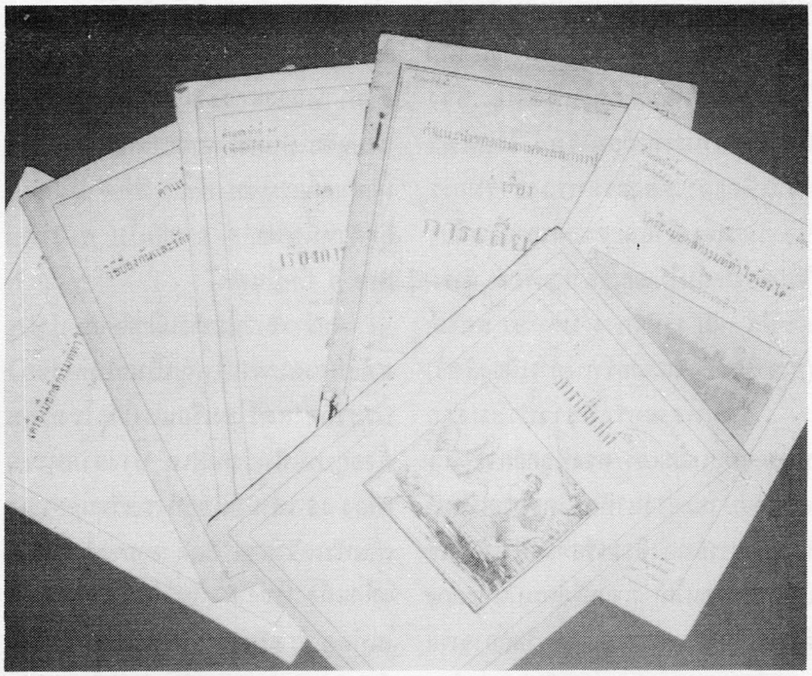
อยู่มาไม่นานโรงเรียนประถมแห่งนี้ ก็จำต้องย้าย ด้วยเหตุผลว่า **"อาจารย์ใหญ่ (พระเทพศาสตร์สถิตย์)** เห็นว่าที่ที่อยู่นั้นน้ำท่วม และเป็นที่ยืมจากยูนิเวอร์ซิตี (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) เขา"

จากวัดประโทนมุ่งสู่ฟิลิปปินส์

สถานที่ตั้งโรงเรียนแห่งใหม่นี้ ตั้งอยู่ตำบลพระประโทน มีบันทึกไว้ว่า **"วัดประโทน"** เป็นวัดโบราณ นอกจากศาลาการเปรียญแล้ว ก็มีเจดีย์พระประโทน (เป็นเหลี่ยม) โบสถ์ กุฏิ (สองหลัง ใหญ่และเล็ก หลังเล็กพระแก่สติไม่สู้จะดีพักอยู่ วันดีคืนดีท่านจะออกมาชี้มือท้าทายก้อนเมฆ พักใหญ่ ๆ จึงเข้ากุฏิ)...อยู่ที่นี่กินแกงไก่ป่าแทบทุกวัน บางวันพบไข่ทั้งรังในกอไผ่ครูทองดี ยิงกระสุนแม่นเป็นจับวาง ได้กระรอกมา นักเรียนถลกหนังย่างแต่ท่านไม่เคยกิน..."

ความสนใจภาษาอังกฤษของท่านสูงมาก ถึงขนาดสามารถท่องศัพท์ในพจนานุกรมฉบับนายแมคฟาร์แลนด์ได้ทั้งเล่ม ทำให้ต่อมากระทรวงธรรมการจึงได้ส่งท่านไปเรียนวิชาเกษตรกรรมที่มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ลอสบานโยสได้รับปริญญาตรีเกษตรเกียรตินิยมในปี 2467 และสอบได้ที่ 1 ของนักศึกษาทั้งหมดในปีนั้น

ในระหว่างที่ศึกษาอยู่มหาวิทยาลัยในฟิลิปปินส์นั้น ท่านได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง **"การศึกษาไข่ดก ของ ไก่ในเดือนต่าง ๆ"** ซึ่งท่านนอนค้างอยู่ที่เครื่องฟักไข่ตลอดเวลาที่ทำวิทยานิพนธ์นั้น และเมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับมาเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมพระประโทน ตามเดิม

"ตำราทางวิชาการที่หลวงสุวรรณฯ แต่ง"

บุกเบิกโรงเรียนเกษตรด้วย 2 มือเปล่า

อยู่ที่พระประโทนไม่นาน โรงเรียนก็มีอันย้ายอีก คราวนี้ถูกย้ายไปอยู่ที่อำเภอบางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบ-คีรีขันธ์ มีบันทึกเล่าถึงการบุกเบิกสร้างโรงเรียน และชีวิตความเป็นอยู่ของนักศึกษา ว่า

"เปิดเทอมต้นปี 2467 เช้าวันหนึ่งขบวนรถไฟสายใต้ซึ่งแล่นมาจากบางกอกน้อยได้มาจอดที่สถานีจังหวัดนครปฐมเพื่อรับผู้โดยสารตามปกติ แต่วันนี้หัวรถจักรได้จูงเอาโบกี้โดยสารตู้หนึ่งที่อยู่รางสอง ตั้งแต่เมื่อวานนี้มาร่วมขบวนด้วย ครั้นแล้วก็ใช้ฝีจักรพาขบวนลงใต้ต่อไป ที่ตู้โบกี้นั้น **อาจารย์เอี้ยง จันทรสถิตย์, อาจารย์ทองดี เรศานนท์** (เพิ่งกลับจากฟิลิปปินส์ สอบได้ที่ 1 ได้ออนเน่อร์มาด้วย) และ **ครูถนอม พันจำรูญ** นำนักเรียนปีที่ 2 จำนวน 20 กว่าคนจะไปลงที่สถานีบางสะพานใหญ่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อไปปราบที่สร้างโรงเรียนแห่งใหม่ตามสกีมของท่านอาจารย์ใหญ่ ในโบกี้ที่เหมาจากกรมรถไฟหลวงนี้ได้บรรทุกที่หลับที่นอนหมอนมุ้ง เสื่อ จอบ เสียม สองเขาขุด ขวาน มีดโต้ ชะแลง แม่แรง บัวรดน้ำผัก รถจักรยาน (ของอาจารย์เอี้ยง) หมูเค็ม 1 ปีบ (เสบียง) ถ้วยชามหม้อข้าวหม้อแกง กระทะหุงข้าว ตลอดจนตะเกียงชนิดต่าง ๆ น้ำมันก๊าด เตรียมมาพร้อมมูล...

โรงเรียนไม่ได้เงินจากทางราชการเป็นค่าก่อสร้าง และต้องการสอนให้นักเรียนรู้จักการบุกเบิกป่าตั้งฟาร์มด้วยการปราบที่และการปลูกสร้างโรงเรียนทุกอย่าง อาจารย์กับนักเรียนทำกันเองทั้งนั้น เช้าตื่นแต่ตีห้าครึ่งลงมือถางป่าขุดตอ ตอนบ่ายเรียนในโรงเค็มนั่นเอง ฝ่ามือนักเรียนและครูด้านแล้วด้านอีก เพราะจับขวานจับจอบ ตรงโคนนิ้วเป็นไตแข็งแตกเป็นซีก เผลอยกขึ้นลูบหน้า

ทีไรต้องสะดุ้งโหยงเหมือนหน้าถูกหนามเหงื่อออกวันหนึ่ง ๆ เอาขวดรองก็คงเต็ม ไข้ก็เป็นกันเพราะอยู่ในดงดิบ...ช่วงนี้อาจารย์ทองดีเขียนเรื่อง **โรคสัตว์** ลงในนิตยสารของกระทรวงธรรมการ ชื่อ **วิทยาจารย์** และตามด้วย **การเลี้ยงไก่** ต่อจากนั้นไม่นานก็ลงมือพิมพ์ **ตำราเลี้ยงไก่** เล่ม 1 ราคา 4 บาท 50 สตางค์ (อาจารย์ทองดีเมเยอร์ทางการเลี้ยงสัตว์)

มีอยู่หลายครั้งที่ชาวประมงถูกปลาดุกทะเลยักเอา ตรงที่ถูกยักจะเป็นตะมอยปวดอย่างสาหัส โดยมากเป็นที่นิ้ว อาจารย์ทองดีจะเรียกมาผ่าให้ (ใช้เครื่องมือตอนไก่) ภายหลังใครเป็นตะมอยก็มาหา ทั้งบางสะพานใหญ่เรียกอาจารย์ทองดี **อาจารย์หมอ** ก่อนทำการผ่าท่านจะเอามะนาวผ่าซีกสวมนิ้วนั้น ตอนผ่าจะไม่รู้สึกเจ็บ...แล้วอีกไม่นานอาจารย์ทองดีก็แต่งงาน...

คุณยายเสงี่ยม ภรรยาหลวงสุวรรณฯ ได้เล่าให้ฟังถึงช่วงที่ท่านตามสามีไปอยู่โรงเรียนในที่ต่าง ๆ ว่า "ตอนที่ไปอยู่บางสะพานใหญ่ ดิฉันท้องได้ 4 เดือน ท้องคนที่ 2 แล้ว เวลาไปไหนต่อไหนก็ขี่ม้า หลวงสุวรรณฯก็อุ้มลูกคนหนึ่งนั่งบนตัก (หมายถึงอาจารย์พร เรศานนท์) ลูกชายคนแรกของท่าน) ขี่ม้าดิฉันก็ขี่ม้าอีกตัวหนึ่งค่อย ๆ ตามกันไป สมัยก่อนสาว ๆ บึกบึนค่ะ"

กล่าวกันว่าโรงเรียนฝึกหัดครู ป.ป.ก. สมัยบางสะพานใหญ่เป็นยุคทองของประวัติศาสตร์โรงเรียนเพราะโรงเรียนตั้งอยู่บนเนินริมทะเล ห่างจากทะเลเพียง 15 เส้น ยืนอยู่ที่โรงเรียนจะมองเห็นทะเลวิวสวย ดินดี อากาศดี ไม่เคยแห้งแล้ง พืชงาม สัตว์ก็สมบูรณ์...แต่ในที่สุด โรงเรียนก็จะย้ายไปอยู่ที่ทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ตรงนั้นเป็นสถานีรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ชื่อสถานีทับกวาง อยู่ในเขตดงพญาเย็น"

ชีวิตที่ทับกวาง

ในปี 2469 หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ได้นำนักเรียน ป.ป.ก. ปีที่ 2 ไปยังตำบลทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี เพื่อเตรียมสร้างสถานที่เรียนและโรงเรียนใหม่ ซึ่งในขณะนั้นสถานที่ดังกล่าวเป็นป่าทึบ เต็มไปสัตว์ร้ายและไข้ป่าชุกชุม แต่ในที่สุดก็สามารถเอาชนะ และสร้างโรงเรียนขึ้นได้ภายใน 2 ปี และได้ย้ายโรงเรียนจากบางสะพานใหญ่ มาตั้งที่ ตำบลทับกวาง เมื่อ 2471 ในปีเดียวกันนี้เอง ที่รองอำมาตย์เอกทองดี เรศานนท์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **"หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ"**

แม้ว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มียศบรรดาศักดิ์ แต่หลวงสุวรรณฯ ก็ยังปฏิบัติตนตามสบายแบบปกติ ดังมีบันทึกว่าบรรยากาศในช่วงอยู่ที่ทับกวางว่า

"ต้นปี พ.ศ. 2472 นักเรียนใหม่จากมณฑลพายัพ 3 คนหิ้วกระเป๋าเข้ามาในโรงเรียน ไปถามผู้ชายอ้วน ๆ นั่งผ่าฟืนอยู่หน้าบ้านอาจารย์หลวงสุวรรณฯ "ลุง ๆ คุณหลวงสุวรรณฯ อาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอยู่หรือเปล่า" ชายคนนั้นชี้ขึ้นไปบนบ้าน พอนักเรียนเหล่านั้นขึ้นไปบนบ้านแล้ว ชายคนผ่าฟืนก็หอบฟืนไปขึ้นบันไดหลัง แล้วก็เดินออกมาหา นักเรียนคนเดิมถาม "ลุง ๆ ไหนล่ะคุณหลวงสุวรรณฯ" ชายอ้วนหายใจทางจมูกดังพรืด "ไหนใบส่งตัว เอามาซิ ฉันนี่แหละ..."

...อาจารย์หลวงสุวรรณฯ สวมกางเกงขาสั้น เสื้อคอกลมเป็นประจำ แม้ไปกรุงเทพฯ ก็ชุดนี้แหละนั่งชั้น 3 นักเรียนทุกรุ่นจะถูกสอนให้รู้คุณค่าทางอาหารอันวิเศษของกะหล่ำปลีและมะเขือเทศ โดยกับข้าวแทบทุกมื้อจะบรรจุทั้งสองอย่างนี้เข้าเมนูไว้ แกงกะหล่ำปลี ผัด

"โต๊ะทำงานของหลวงสุวรรณฯ"

มะเขือเทศ หรือแกงมะเขือเทศ ผัดกะหล่ำปลี วนเวียนกันอยู่เช่นนี้ กับข้าวที่ตั้งเป็นวงอยู่บนโต๊ะกินข้าวนั้น แม่ครัวจะใช้จานกินข้าวของนักเรียนทั้ง 4 ใบ ครอบปิดกันแมลงวันแทนฝาชี เมื่อนักเรียนเข้ามาจะนั่งกินมองดูกับข้าวที่จานปิดอยู่ก็ทายถูกและนึกถึงภาพทันทีว่า มะเขือเทศ กะหล่ำปลี แต่เวลาเอื้อมมือไปเปิดจะพูดเสียใหม่หลอกตนเองว่า หูฉลาม ไก่ย่าง หรืออย่างอื่นแล้วแต่จะสรรหาที่อร่อย ๆ หากินยากมาเรียกแทน แล้วก็คิดถึงภาพอาหารอร่อย ๆ นั้น ๆ ตักใส่ปากกินเอา ๆ ปฏิบัติการดังนี้จึงกลืนลง มีคนหนึ่งเขียนรูปการ์ตูนแสดงใบหน้าอันแท้จริงของนักเรียน ป.ป.ก. คือ หน้าเป็นกะหล่ำปลี ตาเป็นมะเขือเทศ...

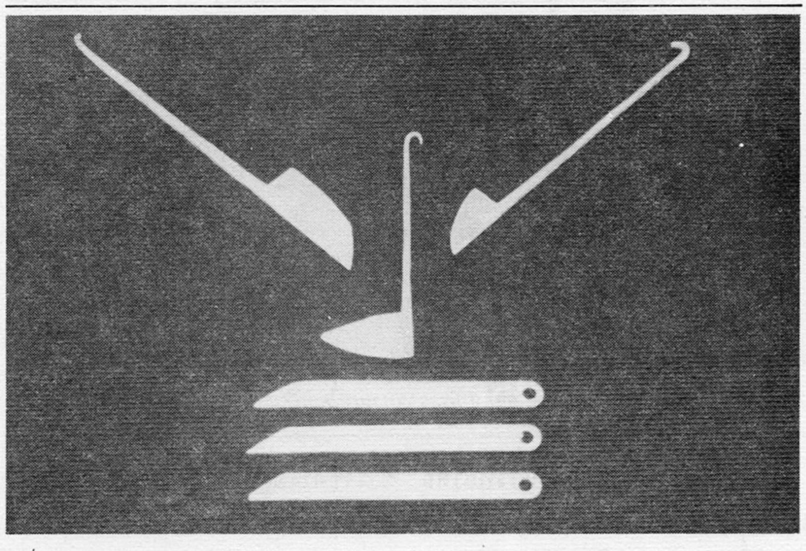
...บางทีนักเรียนถูกเห็บกัดใต้รักแร้บวมและปวด รู้สึกรุม ๆ เหมือนจะเป็นไข้ ขณะนั้นกำลังลงงานถางหญ้าคาอยู่ จึงไปขอลาป่วย อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ท่านก็แนะนำว่าให้ฝืนใจทำงานต่อไปพอเหงื่อออกก็หาย ถ้าหยุดงานไปนอนจะเป็นไข้ทันที นักเรียนคนนั้นใจหนึ่งไม่เชื่อ แต่ก็กัดฟันลองพิสูจน์หวดหญ้าต่อไปครู่เดียวเหงื่อออกก็หายอาการรุม ๆ ตอนเย็นเลิกงานอาจารย์ก็ให้กินยาควินิน...

...และในวันที่ 31 กรกฎาคม 2472 เจ้าคุณเทพศาสตร์สถิตย์ อาจารย์ใหญ่ถึงแก่อนิจกรรม...กระทรวงก็เลยตั้งท่านให้เป็นอาจารย์ใหญ่แทน...

...และในปลายปี 2474 อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ก็ได้ย้ายไปเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนฝึกหัดครูมูลที่บ้านท่าชะมวง จังหวัดสงขลา และในปี 2476 อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นที่คอหงส์ ท่านได้

"หลวงสุวรรณฯ กำลังรับปริญญาด๊อกเตอร์ออฟไซแอนซ์ (เกียรตินิยม) ออริกอน คอลเลจ คอวัลลิส ออริกอน"

เครื่องมือตอนไก่

ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่อยู่จนถึงกลางปี 2477 กระทรวงเกษตราธิการจึงได้ขอโอนจากกระทรวงธรรมการแต่งตั้งให้เป็น **อธิบดีกรมตรวจกสิกรรม** จนถึงปี 2479 และในปีนี้ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็น **"ผู้เชี่ยวชาญพิเศษประจำกรมเกษตร"** และ **"เป็นผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการของกรมเกษตร"** ด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง...

ร่วมก่อตั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อาจารย์หลวงสุวรรณฯ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการก่อตั้งและสถาปนา **"วิทยาลัยเกษตรศาสตร์"** ขึ้นเป็น **"มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์"** โดยมี **อาจารย์หลวงอิงคศรีกสิการ พระช่วงเกษตรศิลปการ** และ **อาจารย์เริ่ม บูรณฤกษ์ อาจารย์จรัส สุนทรสิงห์** เป็นผู้ร่วมแรงร่วมคิดตั้งแต่ต้นตลอดมา...

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์แก่หลวงสุวรรณฯ"

...ในปี 2489 สภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้พิจารณาเห็นว่า ตำแหน่งอธิการบดีนั้น สมควรจะเป็นตำแหน่งข้าราชการประจำแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการ อันเป็นตำแหน่งทางการเมือง อาจารย์หลวงสุวรรณฯ จึงได้รับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2489...**ดร.ประเสริฐ ณ นคร** เล่าให้ฟังถึงช่วงนั้นว่า

"อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ท่านบอกว่า ถ้าจะให้ท่านเป็นอธิการบดี ท่านขอให้ **คุณทวี บุญยเกศ** ซึ่งขณะนั้นเป็นข้าราชการอยู่ในกรมเกษตร พิจารณาข้อเสนอ 3 ข้อ คือ

1. หาเงินมาให้ 400,000 บาท ซึ่งคุณทวีก็รับคำ และขอทุนจากโรงงานยาสูบมาให้ได้

2. ขอให้ผม (ดร.ประเสริฐ ณ นคร) มาเป็นเลขาธิการของมหาวิทยาลัย

3. จะต้องหาเงินมาให้อีก ไม่ใช่แค่ 400,000 บาท เพราะถ้าทำอย่างนี้ก็เหมือนจับท่านมาลอยแพ ท่านต้องการมีเงินสนับสนุนในมหาวิทยาลัยให้ก้าวหน้าไป

คุณทวีก็รับรองจัดให้ และตั้งแต่บัดนั้น ท่านก็เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มาจนถึงพ.ศ.2501 รวมเวลาถึง 12 ปี...หลังจากที่ท่านเกษียณอายุออกรับบำนาญ ท่านก็ตั้งฟาร์มเลี้ยงไก่ขึ้นที่บ้าน ในซอยอัฐมิตร ถนนพหลโยธิน ชื่อว่า **"ฟาร์มเรศานนท์"**

ผู้ริเริ่มแห่งยุคสมัย...กสิกรรมนำชัย ขี้ไก่เป็นทอง

อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ท่านเป็นคนชอบริเริ่มทำอะไรใหม่ ๆ อยู่เสมอ ด้วยเพราะว่าท่านมองการณ์ไกล จะเห็นได้จากจดหมายส่วนตัวที่มีไปถึงจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เมื่อ 24 กรกฎาคม 2492 ตอนหนึ่งว่า "...**ขอใต้เท้าได้โปรดกรุณาพิจารณาหาทางช่วยเหลือเด็ก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ผู้นี้โดยรีบด่วนเถิด กระผมกล้าทายว่า ถ้าเด็กคนนี้เจริญเติบโตเมื่อใด เมื่อนั้นเขาจะได้เป็นที่พึ่งของคนไทยทั้งชาติอย่างไม่มีปัญหา ดังที่เห็นเป็นตัวอย่างมาในนานาประเทศอยู่แล้ว และกระผมเชื่อว่าภายหลังใต้เท้าจะภูมิใจที่ให้กำเนิดและเป็นผู้เลี้ยงเด็กคนนี้ให้เจริญ...**

และหลายสิ่งหลายอย่างก็เป็นอย่างที่อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ได้กล่าวไว้ เพราะว่า **ในด้านการศึกษา** ท่านก็พยายามให้ทั้งครูบาอาจารย์และนักศึกษาได้มีโอกาสเรียนต่อต่างประเทศ **ในด้านการค้นคว้า** ทดลองท่าน ก็ลองเลี้ยงไก่แบบการค้า เลี้ยงปลาจีนโดยใช้มูลไก่เป็นอาหาร เลี้ยงเป็ดพันธุ์ไข่ดก เลี้ยงหมู เลี้ยงแพะ โค, กระบือ เพื่อส่งเสริมการดื่มนม นอกจากนี้ ท่านยัง **ส่งเสริมอาชีพ** ในด้านการผลิตและการกินควบคู่กันไปด้วย จึงเกิดคำขวัญว่า "กินไข่วันละฟอง ไม่ต้องไปหาหมอ" และก็ตั้งภาควิชาคหกรรมศาสตร์ขึ้นในคณะเกษตร เพื่อค้นคว้าทดลองเกี่ยวกับโภชนาการ

อีกทั้งยังริเริ่ม **อบรมวิชาภาคฤดูร้อนสำหรับประชาชน** ในเดือนเมษายนที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ปิดภาค ห้องเรียนว่าง ท่านเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามารับการอบรมวิชาชีพ เพื่อศึกษาหาความรู้ และปฏิบัติเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

ดร.ประเสริฐ ณ นคร เล่าให้ฟังเพิ่มเติมเกี่ยวกับการริเริ่มของท่านให้ฟังว่า..."**ท่านเป็นผู้ริเริ่มให้จัดตลาดนัดหรือที่เรียกกันว่า "เกษตรแฟร์" ขึ้น คนกรุงเทพฯ แตกตื่นกันมาก ไม่คิดว่าจะมีคนไปมากขนาดนี้ จอมพล ป.พิบูลสงคราม จะไปเปิดงาน 10 โมงเช้าก็ไปไม่ถึง แน่นจนกระทั่งเปิดไม่ได้ พืชผักจากต่างประเทศที่คนไทยไม่เคยเห็นก็ขายเกลี้ยงหมดเลย**"

"งานทุกอย่างที่ท่านพยายามริเริ่มจนกระทั่งได้ผลไปตาม ๆ กันก็ด้วยฝีมือการประชาสัมพันธ์ของท่านอีกนั่นแหละ เพราะว่าท่านได้เป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดรายการวิทยุเกี่ยวกับเรื่องการเกษตรขึ้นเป็นครั้งแรกที่สถานีของกรมโฆษณาการ (โรงเรียนเกษตรทางอากาศ) โดยที่ท่านเป็นคนจัดรายการเอง ออกทุกวันอาทิตย์ อีกทั้งการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ในการเผยแพร่ความรู้ที่ท่านศึกษานี่ ท่านคล่องมาก

"บรรดาศักดิ์ท่านที่ว่า...หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ...ก็อาจจะหมายถึง ...พูดอะไรก็เป็นเงินเป็นทอง...ก็อาจจะเป็นได้" คุณอนุพร สุวรรณวาจกกสิกิจ หลานคนแรกของท่านพูดถึงท่านด้วยความชื่นชม

แม้ว่าท่านจะเสียชีวิตมาแล้ว 29 ปีแล้วก็ตาม แต่ในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ของทุก ๆ ปี หากมีโอกาสไปมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ละก็ท่านก็จะเห็นลูกศิษย์ลูกหา และพวกนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์พากันไปวางพวงมาลา**ที่อนุสาวรีย์** เพื่อระลึกถึงท่าน ในฐานะของผู้มาก่อนที่ก้าวล้ำหน้าอยู่เสมอ...

แต่ก็น่าแปลกใจว่า ทั้ง ๆ ที่วิชาการเกษตรได้ถูกบรรจุในหลักสูตรระดับมหาวิทยาลัย แต่ทำไมเกษตรกรชาวไทยยังยากจนอยู่เช่นเดิม...

"หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ" พระยาแรกนาขวัญ "คนแรก"

หนังสืออ้างอิง

ชีวิตและงาน ศาสตราจารย์ (พิเศษ) อินทรี จันทรสถิตย์ (หลวงอิงคศรีกสิการ) อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ 17 มีนาคม พ.ศ.2533

ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์เอก หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ 28 เมษายน 2507

ขอขอบคุณ

คุณแม่เสงี่ยม สุวรรณวาจกกสิกิจ

คุณอารีรัตน์ สุวรรณวาจกกสิกิจ

คุณอนุพร สุวรรณวาจกกสิกิจ

ศจ.ศรีอรุณ เรศานนท์

ศจ.ดร.ประเสริฐ ณ นคร

ศจ.ดร.ระพี สาคริก

อ.เกื้อกูล วิชชจูฑากูล หัวหน้างานโสตทัศนวัสดุ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(หมายเหตุ) บันทึกที่กล่าวถึงในบทความชุดนี้เป็นบันทึกของโกสินทร์ สายแสงจันทร์ ในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) อินทรี จันทรสถิตย์ (หลวงอิงคศรีกสิการ) 17 มีนาคม 2533

ทายาทของหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

บุตรธิดาที่เกิดจากคุณแม่เสงี่ยม

1. รองศาสตราจารย์พร สุวรรณวาจกกสิกิจ
2. น.พ.ถวิล เรศานนท์
3. นางเพ็ญศรี เอกก้านตรง (ถึงแก่กรรม)
4. นายพงษ์ เรศานนท์
5. น.ส.เพ็ญพรรณ เรศานนท์

บุตรธิดาที่เกิดจากคุณแม่เลื่อน

1. นายไพรวรรณ เรศานนท์
2. นางพรทิพย์ จรัสวิโรจน์

สัมภาษณ์ คุณแม่เสงี่ยม สุวรรณวาจกกสิกิจ ภรรยา คุณหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

คุณแม่เสงี่ยม สุวรรณวาจกกสิกิจ

สมัยคุณยายสาว ๆ มีอะไรหวาน ๆ กับคุณหลวงสุวรรณฯไหม

ไม่มีหรอก ไอ้ที่จู๋จี๋กันนะ แต่งงานกับคุณหลวงตั้งแต่อายุ 18 ท่านก็เอาแต่งาน ฉันก็เลี้ยงลูก อยู่บ้านทำกับข้าว เที่ยงท่านก็กลับมากิน กินเสร็จก็ไปทำงาน เลิกงานเย็นก็กลับบ้าน อาบน้ำอาบท่า แล้วก็เขียนหนังสือ อ่านหนังสือจนดึกค่อยเข้านอน ถึงเวลาเช้าก่อนไปทำงานก็อ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษดัง ๆ แล้วก็สอนหนังสือลูกทุกคน ใครเรียนชั้นไหนก็สอนชั้นนั้น เวลาอยู่ที่บ้านนี่ไม่ค่อยพูดภาษาไทยกับลูกหรอก พูดแต่ภาษาอังกฤษ ลูก ๆ ก็เลยเก่งภาษาอังกฤษ อ้อ...แล้วท่านก็ชอบสั่งหนังสือจากเมืองนอกมาอ่าน อ่านไปก็แปลไป

"เวลาอยู่ที่บ้านนี่ไม่ค่อยพูดภาษาไทยกับลูกหรอก พูดแต่ภาษาอังกฤษ ลูก ๆ ก็เลยเก่งภาษาอังกฤษ"

แล้วเวลาที่ท่านย้ายไปสอนไกลๆ คุณยายไปด้วยหรือเปล่าคะ

ตอนเดินทางไปต่างจังหวัดนี่ติดสอยห้อยตามไปตลอด ทั้งที่บางสะพานใหญ่ ทับกวาง ตามท่านไปเรื่อย ก็นั่งเกวียนไปค่ะ โคลงเคลงน่าดู เวลาไปทำงานก็ขี่ม้าไปคนละตัว ท่านก็อุ้มลูกวางบนตัก แล้วก็ขี่ม้าตามกันไป สมัยก่อนสาว ๆ บึกบึนค่ะ

คุณยายมีความประทับใจอะไรในตัวคุณหลวงสุวรรณฯ ไหม

ท่านเป็นคนตั้งใจจริง ๆ เพราะท่านเป็นคนต่างจังหวัด จึงมุมานะทุกอย่าง ง่วงนอนก็ต้องเอากะลามาหนุน ท่านถึงได้ทำอะไรสำเร็จมาจนถึงทุกวันนี้ ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่ยุติธรรม ลูกหลานนี่ใคร ๆ ก็ชอบ ท่านเป็นคนมีเหตุผล ไม่ค่อยพูด แต่เวลาที่ใครลำบาก ใครจะเดือดร้อน ท่านช่วยหมด

เวลาท่านว่าง มักทำอะไรคะ

ท่านชอบเล่นหมากรุก เล่นกับเพื่อนบ้าง กับลูกศิษย์บ้าง โน่นบางทีก็ไปเล่น แถวสามย่าน ท่านชอบเล่นมาก เล่นเป็นวัน ๆ ได้เลย แต่เวลาส่วนใหญ่ท่านจะอยู่ที่เล้าไก่ วันอาทิตย์ยังไปที่ฟาร์มไก่เลย ท่านมีคำพูดที่ติดปากว่า "กินไข่วันละฟองไม่ต้องไปหาหมอ" เพราะท่านมีนโยบายว่าเลี้ยงไก่แล้วต้องมีรายได้

แล้วท่านสะสมอะไรบ้างไหม

ไม่มีหรอกค่ะ ท่านไม่ได้สะสมอะไรเลย จะมีก็แต่นาฬิกาข้อมือเรือนเดียวที่ต้องใส่ตลอด ท่านชอบดูเวลา ตอนนี้ก็ไม่รู้ไปไหนแล้ว อ้อ แล้วท่านก็ชอบยิงปืน ท่านมีปืนหลายกระบอก อย่างที่ตอนที่อยู่ที่ทับกวาง ท่านก็ไปดูไร่ข้าวโพด หมูป่าชอบเข้ามากินข้าวโพด ท่านก็เอาปืนไปยิง ท่านชอบไปคนเดียว พอยิงหมูป่าได้ พวกนักเรียนก็ชอบบอกชอบใจ

แล้วตอนท่านสิ้นล่ะ คุณยายรู้สึกอย่างไรบ้าง

(คุณอารีรัตน์ ลูกสะใภ้คนแรกของท่านช่วยตอบแทน) คุณแม่เป็นคนเก็บความรู้สึกเก่ง ไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตาม คุณแม่จะไม่โวยวาย ไม่ร้องไห้ให้คนอื่นเห็น อะไรที่ควรเป็นก็ต้องเป็น ตอนที่คุณพ่อสิ้น คุณแม่นั่งอยู่ข้าง ๆ นั่งนิ่ง ๆ อยู่ตรงนั้น ไม่ได้ทำอะไรเลย ก็ไม่คิดว่าท่านจะสิ้นเร็วขนาดนี้ เพราะปกติท่านแข็งแรง ไม่ค่อยป่วย ท่านเพิ่งจะป่วยก่อน 3 วันเท่านั้นเอง แล้วก็เข้าโรงพยาบาลกลาง เพราะลูกชายท่าน (นพ.ถวิล เรศานนท์) เป็นหมอประจำอยู่ที่นั่น ก็คอยดูแลอยู่จนกระทั่งท่านสิ้น

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)
ปราชญ์แห่งดนตรีไทย

มาลินี สาคริก

"ท่านเกิดจากเลือดของศิลปิน และได้ทิ้งเลือดของศิลปินไว้ เมื่อท่านได้สิ้นชีวิตไปแล้ว สายเลือดของท่าน คือ ธารน้ำทิพย์ของดนตรีไทย-และสายเลือดนี้แหละ จะสร้างความเป็นไทยจากเพลงไทยสืบต่อไป ไม่มีวันสิ้นสุด"

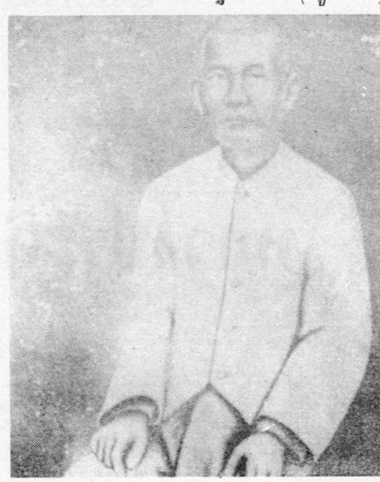
ราชทินนาม **"ประดิษฐ์ไพเราะ"** นั้น ตั้งขึ้นไว้สำหรับคนไทยที่มีความรู้ ความสามารถเป็น**พิเศษ**ในวิชาการ **"แต่งเพลงไทย"** โดย-เฉพาะ ถ้าจะเปรียบเทียบราชทินนาม **"ประสาน ดุริยศัพท์"** ซึ่งเป็นตำแหน่ง *เจ้ากรมปี่พาทย์หลวง* ในสมัยก่อนเท่ากับตำแหน่ง **อธิบดีฯ** ในสมัยปัจจุบัน ราช-ทินนาม ประดับดุริยกิจและ **"ประดิษฐ์-ไพเราะ"** ซึ่งเป็นตำแหน่ง **ปลัดกรมฯ** ก็เทียบได้กับตำแหน่ง รองอธิบดี ฝ่าย **"บริหาร"** และฝ่าย **"วิชาการ"** นั่นเอง

ผู้ที่ได้รับราชทินนาม **ประดิษฐ-ไพเราะ** ซึ่งหมายถึง ผู้เชี่ยวชาญวิชาการด้านการแต่งเพลงไทย ของยุครัตนโกสินทร์ในช่วง 200 ปีเศษมานี้ เท่าที่ทราบมีอยู่เพียง 4 ท่าน แต่ในที่นี้จะกล่าวถึง 2 ท่าน ที่มี "ความสำคัญ" และ "ความ-สัมพันธ์" ต่อเนื่องกันในผลงานดนตรีไทย คือ ในช่วง 100 ปีแรกของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น "ดนตรีไทย" รวมศูนย์กันอยู่ที่นามของ **พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร)** หรือ **"ครูมี แขก"** และในช่วง 100 ปีหลังมาจนถึงปัจจุบัน ศูนย์รวมสำคัญของ "ดนตรีไทย" อยู่ที่นามของ **หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)**

ทั้งสองท่านนี้ ต่างก็มีชีวิตอยู่คนละช่วงเวลาและไม่เคยพบกันเลย **ท่านแรก** มีชีวิตอยู่ในระหว่าง ร.3 ถึง ร.5 ส่วน **ท่านที่สอง** มีชีวิตอยู่ในระหว่าง ร.5 ถึง ร.9 แต่ผลงานของทั้งสองท่านนี้เชื่อมโยงถึงกันโดย **"ครูสิน ศิลปบรรเลง"** บิดาของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งเคยเป็นศิษย์เอกของท่านครูพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริ-ยางกูร) มาก่อนที่จะกลับไปเป็นครูดนตรีที่บ้านเกิด เมืองสมุทรสงคราม ดังนั้นความรู้ใน "อัจฉริยภาพ" และ "ผลงานเพลง" ของท่าน **ครูมี แขก** จึงได้รับการถ่ายทอดไปยัง **นายศร** บุตรชายคนเล็กของ **ครูสิน** อย่างดีเยี่ยมครบถ้วน ทั้งในด้าน "ความรู้" และ "ฝีมือการบรรเลงดนตรี" ประกอบกับ นายศร เป็นผู้มี "พรสวรรค์" และมีความตั้งใจจริงในการฝึก จึงเป็นที่เลื่องลือในฝีมือการตี **"ระนาดเอก"** โด่งดังมากในลุ่มแม่น้ำแม่กลองประดุจ "ช้างเผือก" ของวงการดนตรีไทยได้เกิดขึ้นแล้ว ในถิ่นนั้น **"ช้างเผือก" เข้ากรุง**

พระประดิษฐ์ไพเราะ (ครูมีแขก)

ครูสิน ศิลปบรรเลง บิดาหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ครั้นเมื่อ **สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช** หรือ **สมเด็จวังบูรพาฯ** ได้เสด็จไปทรงเป็นแม่กองตั้งรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสเขางู เมืองราชบุรี ในปี ร.ศ.118 พระองค์ทรงได้ยินกิตติศัพท์เกี่ยวกับนายศร จึงมีรับสั่งให้หาตัวไปตีระนาดถวาย เมื่อได้ทรงฟังแล้วก็โปรดปรานฯ จึงได้ทรงขอตัวจาก "ครูสิน" ผู้บิดาไปอยู่ที่ "วังบูรพาฯ" ทันที นับแต่นั้นมา หนุ่มน้อย "ช้างเผือก" ของวงการดนตรีไทยจากแม่น้ำแม่กลอง ก็ได้ตามเสด็จฯ สมเด็จวังบูรพาฯ เข้าไปอยู่ที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่อายุประมาณ 18-19 ปี เท่านั้น ต่อจากนั้น "นายศร" ก็เปรียบเหมือน "เพชร" ที่ถูกเจียระไนโดยช่างฝีมือเยี่ยม คือ "สมเด็จวังบูรพาฯ" จึงได้มาเป็น "เพชรน้ำเอก" ที่ทอแสงรุ่งโรจน์ประดับวงการดนตรีไทย ในยุคต่อมาได้อย่างน่าภาคภูมิ

สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช หรือ สมเด็จวังบูรพาฯ ผู้ทรงอุปถัมภ์ "จางวางศร" จนได้เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ

สมเด็จวังบูรพาฯ ผู้ทรงเจียระไน "เพชรน้ำเอก" ให้วงการดนตรีไทย

สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงเป็นเจ้านายที่มีพระอิสริยยศสูงยิ่ง ทรงเป็นพระราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และ สมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ ทรงเป็นพระอนุชาองค์ร่วมพระราชมารดาเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ 5) ทรงเคยเป็นราชทูตพิเศษเสด็จประเทศญี่ปุ่นครั้งหนึ่ง และ ยุโรปครั้งหนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงดำรงพระยศเป็น จอมพลทหารบก จอมพลเรือ ราชองครักษ์ และ จเรทหารบก ทหารเรือทั่วไป ในสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงเป็นอภิรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเป็น **สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงษาภิมุข** เมื่อ พ.ศ.2468 พระองค์ทรงมีพระจริยาวัตรงดงาม และมีน้ำพระทัยเมตตาต่อบุคคลทั่วไป จึงเป็นที่เคารพรัก และเทิดทูนของประชาชนทั่วหน้า แม้กระทั่งชาวจีน ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยนั้น ก็ยังพากันเรียกขานพระองค์ท่านว่า **ซาวั่งตี่** ยกย่องเป็นเสมือนพระเจ้าแผ่นดิน องค์ที่สาม

วังบูรพาภิรมย์ ของพระองค์ท่าน ซึ่งสร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรป เป็นวังที่ใหญ่โตสวยงามมาก มีท้องพระโรงใหญ่ และกว้างขวาง เคยเป็นฟลอร์ลีลาศ ในพระราชพิธีต้อนรับเจ้านายจากต่างประเทศ เป็นครั้งแรกของเมืองไทยมาแล้ว สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงเป็น "เอต - ทัคคะ" ในกีฬาหมากรุกฝรั่ง ถึงกับเคยทรงแข่งขันหมากรุกข้ามทวีปกับฝรั่ง ในต่างประเทศมาแล้ว ด้วยการใช้ "โทรเลข" แจ้งตาที่เดินหมากรุกให้กันทราบ พระองค์ทรงมีกระดานหมากรุกฝรั่งขนาดใหญ่ ตั้งไว้ที่ท้องพระโรงเป็นประจำ มหาดเล็กผู้ทำหน้าที่เลื่อนตัวหมากรุกฝรั่ง ซึ่งต่อมาได้เป็นนักเขียน นักแปล คนสำคัญ ประดับวงวรรณกรรม

ของไทยคือ **สันตสิริ** (สงบ สวนสิริ) ได้เขียนประสบการณ์ในวังบูรพาฯ เกี่ยวกับ "จางวางศร" ไว้ ดังนี้

"...สมเด็จฯ โปรดให้ตั้งวงมโหรีหญิงขึ้น ข้าพเจ้าจึงถูกเรียกไปเฝ้า และทรงมอบหน้าที่เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือให้หัดขลุ่ย รับสั่งแก่ข้าพเจ้าว่า พวกผู้หญิงไม่มีใครยอมหัดขลุ่ย จะเป็นเพราะกระดากหรือ เห็นเป็นของน่าเกลียดในสมัยนั้นที่ผู้หญิงจะเป่าขลุ่ย หรืออย่างไร ไม่ทราบได้ อย่างไรก็ตาม ครั้งนั้นนับเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้ใช้ ขลุ่ยของคุณพ่อให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง และเป็นวาระแรกที่ข้าพเจ้าได้พบครูที่ดีที่สุดในชีวิตการเรียนดนตรีของข้าพเจ้า คือ จางวางศร ศิลปบรรเลง ซึ่งต่อมา ท่านได้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐไพเราะ"

จางวางศร ในสมเด็จวังบูรพาฯ

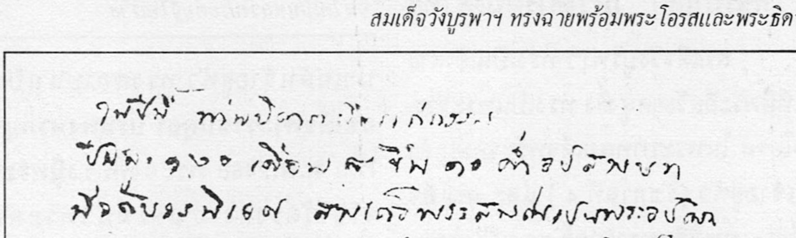
สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงโปรดปรานชุบเลี้ยง "นายศร" ด้วยพระเมตตายิ่ง ทรงโปรดให้เป็น "จางวาง" มหาดเล็กห้องพระบรรทม มีหน้าที่จัดพระภูษา และตีระนาดถวาย ทรงมีพระอุปถัมภ์ในการแต่งงานของ **จางวางศร** กับ **นางสาวโชติ หุราพันธุ์** ธิดาของพันโทพระประมาลประมาณพล ทรงประทาน "บ้านหน้าวัง" ให้เป็นที่อยู่อาศัย ทรงโปรดให้บวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดบวรนิเวศ และทรงโปรดให้มีโอกาสเรียนรู้ "วิชาการดนตรีไทย" เพิ่มมากยิ่งขึ้นจากครูที่เก่ง ๆ ในยุคนั้น อาทิ **พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)** ทั้งยังโปรดฯ ให้ตามเสด็จฯไปในที่ต่าง ๆ เสมอ แม้แต่ในต่างประเทศ เช่น เมื่อครั้งเสด็จประพาสเกาะชวา (อินโดนีเซีย) ในปี ร.ศ.125 (พ.ศ.2451) ตามประวัติที่ "จางวางศร" เขียนไว้ ด้วยลายมือตนเอง

ตามเสด็จฯ เกาะชวา คว้า "อังกะลุง" มาไทย

การตามเสด็จฯ เกาะชวา ในปี พ.ศ.2451 นั้น แม้ว่า "จางวางศร" จะนำ "ขลุ่ย" ที่ทำด้วยงา ติดตัวไปด้วยเพียงเลาเดียว แต่ก็ได้แสดงความสามารถบรรเลงเพลงร่วมกับวงดนตรีที่เจ้าภาพจัดมาแสดงถวายฯ ในการรับรองได้อย่างน่าอัศจรรย์ จึงสามารถผูกมิตรกับนักดนตรีชวาได้ดี วันหนึ่งจางวางศรได้ยินเสียงเครื่องดนตรีพื้นเมืองของชาวเกาะชวาอย่างหนึ่ง ดังคล้ายเสียงตีระนาด หรือเคาะเกราะ จึงออกไปดูเห็นผู้เล่นกำลังเขย่าเครื่องดนตรี รูปร่างประหลาด ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ จึงใช้ภาษาใบ้ถามว่า "อะไร" ได้รับคำตอบมีเสียงคล้ายกับ **อังกะลุง** จางวางศรสนใจเครื่องดนตรีนี้มาก จึงพยายามติดต่อกับนักดนตรีชวาที่รู้จักกัน ขอให้ช่วยซื้อเพื่อ

สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงฉายพร้อมพระโอรสและพระธิดา

ลายมือจางวางศร เขียนประวัติตนเอง

นำกลับมาเมืองไทยด้วยหนึ่งชุด (มี 5 กระบอก 5 เสียง) ต่อมาภายหลังเจ้าเกาะชวาทราบว่า สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงโปรดดนตรี ก็เลยจัดส่ง "อังกะลุง" มาถวายที่วังบูรพาฯ อีกหนึ่งชุด ทำให้ "วงวังบูรพาฯ" ได้มี "อังกะลุง" ใช้บรรเลงเพลงไทยเป็นวงแรก คู่กัน 2 ชุด และ "จางวางศร" สามารถปรับปรุงวิธีการเขย่าอังกะลุงจาก **แบบชวา** *(ใช้สองมือถือคนละ 1 อัน เขย่าไปมาทางด้านข้าง)* เปลี่ยนมาเป็นวิธีเขย่าอังกะลุง **แบบไทย** *(ใช้สองมือ ถือข้างละ 1 อัน เขย่าออกไปข้างหน้า)* ได้

แต่งเพลงสำหรับ "อังกะลุง"

"จางวางศร" ได้แต่งเพลงชุด **โหมโรงชวา** มีทำนองคล้ายเพลงชวาตามที่จดจำมาได้ให้ **วงอังกะลุง** ของวังบูรพาฯ บรรเลงเป็นเพลงแรก ตั้งชื่อทำนองเพลงช่วงแรกว่า **บูเซ็นซอค** เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ ชื่อสถานที่ หรือ ชื่อพระราชวังที่ใช้รับรอง "สมเด็จวังบูรพาฯ" ในฐานะแขกเมือง ที่เกาะชวาในครั้งนั้น และตั้งชื่อทำนองเพลงในช่วงต่อมาว่า **ยะวาใหม่** เพราะเป็น "ทำนอง" ที่แต่งขึ้นใหม่เลียนสำเนียงเพลงชวา ต่อมา "จางวางศร" เห็นว่า วงอังกะลุงมีเพลงชุดโหมโรงชวา บรรเลงอยู่เพลงเดียว จึงแต่งเพลง **โหมโรงปฐมดุสิต** ขึ้นใหม่ เพื่อให้ "วงอังกะลุง" ได้บรรเลงเป็นเพลงโหมโรง เพลงที่สอง

จางวางศร ศิลปบรรเลง ผู้ไม่เคยทำให้วังบูรพาฯ "จนเพลง"

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มมีการใช้ "นามสกุล" สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงประทานนามสกุลให้ "จางวางศร" ด้วยลายพระหัตถ์ของพระองค์ว่า "ศิลปบรรเลง" ประทานคำแปลว่า "ความรู้แห่งเสียงดนตรี" และประทานความหมายไว้ ดังนี้

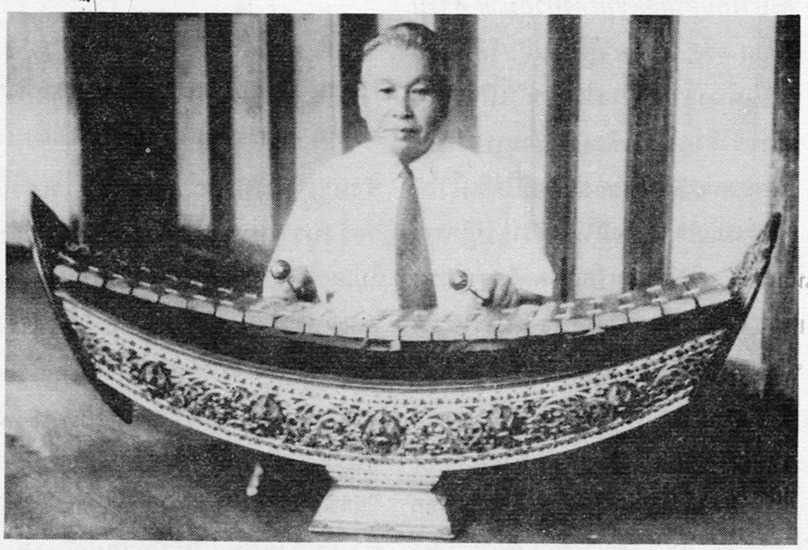
"...พยางค์ต้น หมายเป็นนามบิดา คือ นายสิน ครูพิณพาทย์ ณ บางช้าง สองพยางค์ท้าย หมายความว่า สกุลนี้มีวิชาดนตรีติดต่อกันมา จนถึงตัวจางวางศรเอง ซึ่งปรากฏว่าชื่อเสียงดี..."

สมเด็จวังบูรพาฯ ทรงมีพระเมตตาส่งเสริมจางวางศร ให้มีโอกาสได้แสดงความสามารถทางดนตรีจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า "จางวางศร-วงวังบูรพาฯ" มีฝีมือเป็นเอกในการตีระนาด และไม่เคยทำให้วงวังบูรพาฯ "จนเพลง" เลย

ในสมัยก่อน มีการเล่นดนตรีปี่พาทย์

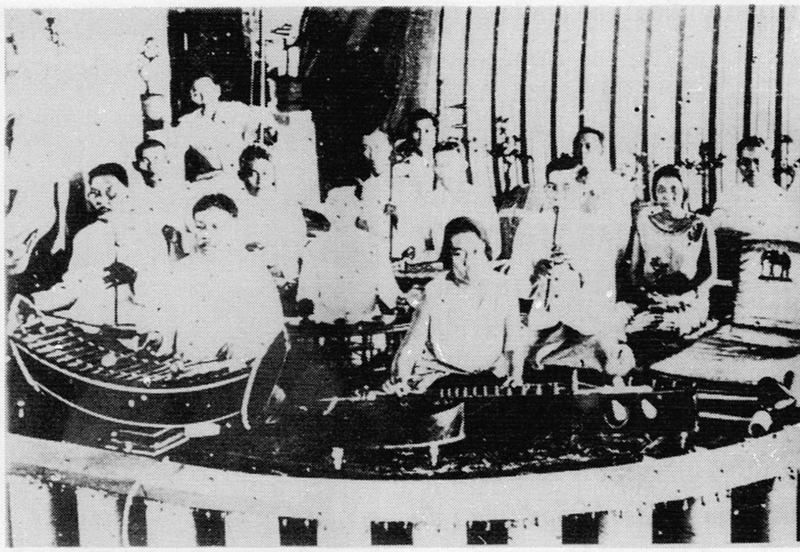

จางวางศร ศิลปบรรจง (แถวยืนคนที่ 4) ตามเสด็จ สมเด็จวังบูรพาฯ (ประทับนั่งกลาง) ส่งเสด็จพระองค์ชายศิริวงศ์ฯ และทูลกระหม่อมบริพัตร เสด็จฯยุโรป

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แสดงท่าตีระนาด

ที่มีการทดลองสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ของผู้เล่น โดยวิธีคลุมถุงชน คือ **"ผู้ร้อง"** และ **"ผู้บรรเลง"** มาจากต่างวง และไม่บอกว่าจะเล่นเพลงอะไร เมื่อโหมโรงแล้วก็เล่นเสภา แล้วร้องส่ง ผู้บรรเลงจะต้องรับให้ได้ มิฉะนั้นจะถือว่าเป็นการเสียหายแก่วงนั้น การร้องเวลานั้นก็ไม่ได้เทียบเสียงก่อน ตามแต่ผู้ร้องจะร้องขึ้น แม้ตั้งเสียงมาผิด ผู้รับก็ต้องรับให้ได้ ในท่อนสอง หรือ เที่ยวสอง คนร้องต้องร้องเข้าหาเสียงให้ได้ถูกต้อง มิฉะนั้นคนร้องก็จะถูกตำหนิ หรือถูกปรับเป็นผู้แพ้เช่นกัน การเล่นทำนองนี้มีการ **"จน"** คือไม่สามารถจะรับได้กันบ่อย ๆ

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ตีระนาดเอกในวันขึ้นพระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวลหัวหิน ในสมัยรัชกาลที่ 7

พระพรหมปรีชา *(กลิ่น จันทร์เรือง)* ซึ่งเคยติดตามไปกับ "วงวังบูรพาฯ" เสมอเล่าว่า ถ้ามีผู้ร้องส่งเพลงใดมาก็ตาม วงวังบูรพาฯ ในการนำของจางวางศร สามารถบรรเลงรับได้ทุกครั้ง พาพรรคพวกรอดตัวไปได้ทุกคราว จนผู้ร้องส่งออกปากว่า "วงวังบูรพาฯ" ส่งไม่จน *(ข้อนี้น่าสังเกตเพราะว่า ในสมัยก่อนนั้น มีผู้ที่มีความรู้ในทางดนตรีและขับร้องมากมาย ถ้ารับไม่ถูก หรือ ร้องผิด ก็รู้และจับได้ทันที)* ทั้งนี้เนื่องจาก "จางวางศร" เป็นผู้ที่มีความจำดีมากเป็นพิเศษ สามารถจดจำทำนองและจังหวะของเพลงที่ได้ยินไว้ได้อย่างแม่นยำ ทั้งยังมีไหวพริบ ปฏิภาณว่องไว และมีฝีมือเป็นเลิศ จึงสามารถบรรเลงรับได้ทุกเพลง แม้เพลงที่ยังไม่เคยต่อเลย ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้ที่พยายามคิดหาทางจะให้ จางวางศร และ วงวังบูรพาฯ จนเพลงให้จงได้ มีนักร้องผู้หนึ่งชื่อ "รวย" (บางครั้งเรียก "ครูรวย" หรือ "ขุนรวย") พยายามหาเพลงไม่ว่าแห่งใด มาร้องส่งเพื่อให้ "จน" ก็ไม่ได้ผลสักครั้งเดียว เสด็จใน**กรมหลวงชุมพรฯ** อีกพระองค์หนึ่งที่ทรงคิดแบบเดียวกับ ครูรวย (หรือขุนรวย) เสด็จหัวเมืองครั้งใดก็ทรงจดเพลงตามบ้านนอกมาให้ร้องส่ง แต่จางวางศรก็รับได้เสมอมาจึงไม่เคย "จนเพลง" หรือทำให้ วงวังบูรพาฯ แพ้ใครเลย

เพลง "คุณลุงคุณป้า" กลายเป็น "อะแซหวุ่นกี้ เถา"

ครั้งหนึ่งเสด็จในกรมหลวงชุมพรฯ ทรงได้ เพลง **คุณลุงคุณป้า** ซึ่งมีถึง 10 จังหวะ มาให้ครูรวยร้องส่ง เพลงนี้วงวังบูรพาฯ ยังไม่เคยได้ต่อไว้และไม่เคยรู้จัก คราวนั้น "ครูรวย" ผู้ร้องยังทำเสียงเอื้อนบางตอนเป็น "สำเนียงพม่า" อีกด้วย พระพรหมปรีชา ซึ่งอยู่ในเหตุการณ์เล่าว่า "จางวางศร" สงบนิ่งตั้งใจฟังทำนองที่ร้องส่ง พยายามจำเสียง "ลูกตก" ของทำนองร้องไว้ตามลำดับทั้ง 10 จังหวะ *(ใช้สัญลักษณ์ เลข 9 ตัว เป็นรหัสแทนลำดับเสียง)* แล้วบรรเลงรับด้วยทำนองที่ดันแบบกลอนสด ทันที แถมบางตอนยังออก "สำเนียงพม่า" ล้อเลียนเสียงเอื้อนของผู้ร้องอีกด้วย แต่เนื่องจาก **"ลูกวง"** ไม่ได้เพลงนี้ จึงทำให้ขลุกขลักอยู่บ้าง เสด็จในกรมหลวงชุมพรฯ จะทรงปรับให้เป็นแพ้ แต่สมเด็จวังบูรพาฯ ไม่ทรงยินยอม รับสั่งว่า จังหวะมากนัก เขาถูลู่ถูกังไปได้ก็นับว่าดีแล้ว *(พระพรหมปรีชาว่า-เพลงยาวถึง 10 จังหวะ อย่างนี้ ถ้าผู้นำวงไม่มีปฏิภาณเฉียบแหลม และเชาวน์ไวแล้ว จะไปไม่รอดเป็นอันขาด)* เมื่อเลิกเล่นแล้ว "จางวางศร" บ่นว่า ถ้าขืนเอาเพลงอย่างนี้มาร้องส่งบ่อย ๆ เราก็คง **"จน"** จนได้

เพลง "คุณลุงคุณป้า" นี้เองที่ "จางวางศร" ขอจดทำนองมา แล้วแต่งเป็นทำนองสามชั้น และชั้นเดียวครบเป็นเพลงเถา ทำทางเปลี่ยนต่าง ๆ ที่ไพเราะไม่ซ้ำกัน ใช้บทร้องตอน "อะแซ-หวุ่นกี้" ขอดูตัวเจ้าพระยาจักรี แล้วตั้งชื่อเพลงเถาใหม่นี้ว่า **อะแซหวุ่นกี้ เถา** ยังนิยมบรรเลงกันอยู่ทุกวันนี้

คิดเพลง "ทางกรอ" รับเสด็จฯ ร. 6

ในสมัยก่อน นิยมการตีระนาดแบบที่เรียกว่า **ไหว** *(คือผู้ใดตีได้เร็วมากก็ถือว่าเก่งมาก)* จึงต้องใช้วิธีการที่เรียกว่า **ตีเก็บ** เพราะจะทำให้ฟังดูว่าตีได้ **ไหว** มาก แต่ถ้ายิ่งตีเร็วมากแล้วตีไม่ได้ทำนองที่ชัดเจนพอ ก็จะเหมือนกับการที่ฟังคนพูดไม่ชัดแล้วยังพูดเร็วอีกด้วย (ทำให้ฟังไม่ค่อยจะรู้เรื่อง) มีคนที่ฟังดนตรีไม่เป็นบ่นว่า เพลงไทยที่เล่นกันนั้น เห็นแต่เล่นเร็วปรื๋อ เป็นเพลงเดียวกันหมดทุกเพลง เรื่องนี้เป็นเหตุให้ "จางวางศร" คิด "ทางกรอ" ขึ้นมาแก้ ซึ่งเป็นวิธีการบรรเลงแบบใหม่ที่เป็นต้นแบบให้มีผู้ทำตามกันต่อมา

ทางกรอ ใช้วิธีการตีระนาดแตกต่างไปจาก **"ทางเก็บ"** ที่นิยมตีกันอยู่ในเวลานั้น คือ รัวซ้ำ ๆ ให้กรอเป็นเสียงยาว ในแต่ละลูกระนาด (เสียง) ไปตามทำนองเพลง หรือ ตีให้ช้าคล้าย "ทางร้อง" นั่นเอง จางวางศรได้มีโอกาสใช้วิธีการตีระนาด "ทางกรอ" ที่คิดขึ้นใหม่นี้กับเพลง **"เขมรเขาเขียว สองชั้น"** ที่แต่งขยายขึ้นเป็นเพลง "เขมรเขาเขียว สามชั้น" บรรเลงถวายในการรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เลียบมณฑลปักษ์ใต้ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2458 ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลภาคใต้ ประทับอยู่ที่นครศรีธรรมราช ทรงมีพระประสงค์จะถวายการรับเสด็จฯ ร.6 ให้ทรงพระสำราญ จึงทรงโทรเลขขอยืมตัว จางวางศรจาก สมเด็จวังบูรพาฯ ให้เดินทางไปเตรียมการปรับปรุงวงดนตรีไว้รับเสด็จฯ ในครั้งนั้นด้วย

พระพรหมปรีชา เล่าว่า ท่านได้เป็นผู้ขับร้องส่งเพลงเขมรเขาเขียว สามชั้น "ทางกรอ" นี้เป็นคนแรก โดยต่อทางร้องจาก "จางวางศร" เนื้อร้องแต่งโดยมหาดเล็ก เสด็จในกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ชื่อ **"นายกระจ่าง"** ผลปรากฏว่า ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ทรงพอพระราชหฤทัยมาก มีรับสั่งถามว่า เพลงนี้ชื่ออะไร ฟังไพเราะแปลกหู จางวางศรได้กราบบังคมทูลตั้งชื่อเพลงขึ้นในทันทีนั้นว่า ชื่อเพลง **เขมรเลียบพระนคร สามชั้น** *(หมายถึง เพลงสำเนียงเขมร ที่แต่งขึ้นในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครฯ หลังจากเสด็จขึ้นเสวยราชย์)* เพลงนี้บางทีก็ถูกเรียกว่า **เขมรเลียบนครฯ** (หมายถึง เพลงสำเนียงเขมร ที่แต่งขึ้นในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลนครศรีธรรมราช แต่นักดนตรีทุกคนรู้จักดี เรียกกันสั้น ๆ ว่า **เขมรเลียบฯ** เท่านั้น ก็รู้กันแล้ว เพลงนี้โด่งดังมาถึงกรุงเทพฯ ตั้งแต่ครั้งนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในฐานะที่เป็นเพลงแรกที่รู้จักกันว่า

บรรเลงด้วย "ทางกรอ" และแล้ว "ทางกรอ" ก็เกิดขึ้นในวงการดนตรีไทยเป็นที่นิยมบรรเลงกันต่อมา

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงประดิษฐ์ไพเราะ"

ครั้งหนึ่ง มีพิธีเปิดประตูน้ำท่าหลวง จังหวัดสระบุรี ละครของท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ได้ไปแสดงในงานนี้ จางวางศรเป็นนายวงปี่พาทย์ ได้คิดประดิษฐ์ ทางร้อง และ ทำนองรับที่เป็นทางเปลี่ยน ไม่ซ้ำกันเลย สำหรับเพลงโอ้ ต่าง ๆ เช่น พากย์โอ้, เพลงโอ้โลม เป็นต้น ได้บรรเลงระนาดเอกในงานนี้เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ทรงมีพระราชดำรัสชมเชยยกย่องความสามารถในศิลปดนตรีของ จางวางศรในครั้งนั้น

ต่อมา "จางวางศร" ได้ประดิษฐ์เพลงร้องขึ้นอีกหลายเพลง พร้อมทั้งปรับวงดนตรีให้ดีขึ้นด้วย และได้แสดงเพลงที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่เหล่านี้ ในงานคล้ายวันเกิดเจ้าพระยารามราฆพที่บ้าน

ของท่าน (ซึ่งปัจจุบันนี้ คือ ทำเนียบนายกรัฐมนตรี) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จฯ ประทับทรงฟังอยู่ด้วย พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นที่ยิ่ง รับสั่งถามว่าเป็นคนเดียวกันกับผู้ที่บรรเลงระนาดเอก และทำทางเปลี่ยนต่าง ๆ สำหรับการแสดงละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ที่พิธีเปิดประตูน้ำท่าหลวง ใช่หรือไม่ เมื่อทรงทราบว่าเป็นคนเดียวกัน ก็มีรับสั่งให้ "จางวางศร" ไปเฝ้าฯ ในวันรุ่งขึ้น แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น **หลวงประดิษฐไพเราะ** ทั้ง ๆ ที่มิได้รับราชการในกรมมหรสพหลวง ยังคงอยู่ในพระอุปถัมภ์ของ สมเด็จวังบูรพาฯ ตามเดิม

คนระนาดเอก "ปี่พาทย์วงฤาษี"

หลวงประดิษฐไพเราะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เข้าไปบรรเลงปี่พาทย์ร่วมกับการแสดงโขนบรรดาศักดิ์ ในฐานะผู้บรรเลง **ระนาดเอก** ประจำวง **ปี่พาทย์ฤาษี** ซึ่งได้ทรงคัดเลือกยกย่องว่าเป็นบรรดาผู้มี **"ฝีมือเป็นเลิศ"** ในแต่ละเครื่องมือบรรเลงมาประจำวง และได้รับพระราชทานยศเป็นหุ้มแพรในคราวนั้น

การที่นักดนตรีผู้ใดได้รับ "เลือก" ให้อยู่ใน **วงปี่พาทย์ฤาษี** นั้น ถือกันว่าได้รับเกียรติอย่างสูงสุดแล้ว เพราะสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ 6 นั้นทรงเป็นปราชญ์ในศิลปะทุกด้าน

เริ่มรับราชการ กรมปี่พาทย์ และโขนหลวง สมัย ร. 7

ในยุคที่ต้องมีการ "ดุลย์ "ข้าราชการออก เพื่อปรับปรุงด้านเศรษฐกิจของประเทศนั้น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ

(ศร ศิลปบรรเลง) กลับได้รับคัดเลือกให้เข้ารับราชการ ในกรมปี่พาทย์และโขนหลวง สังกัดสำนักพระราชวัง ในปี พ.ศ.2469 **พระมหาเทพกษัตรสมุห** *(เนื่อง สาคริก)* เล่าว่าที่จริง ร. 7 ท่านก็จะทรงยุบกรมมหรสพฯ นี้เหมือนกัน แต่มีผู้กราบบังคมทูลว่า **ดนตรี โขน ละคร** นั้น นอกจากจะเป็น **เครื่องประกอบพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์** แล้วยังเป็น **มรดกทาง "ศิลปวัฒนธรรม" ของชาติ** ที่ควรต้องบำรุงรักษาไว้ พระองค์จึงทรงให้คัดเลือกไว้ให้มีอยู่น้อยคน เฉพาะผู้ที่มีความรู้ความสามารถหลายอย่างเท่านั้น เพื่อประหยัดงบประมาณ ด้วยเหตุนี้หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึงได้รับคัดเลือกให้เข้ารับราชการในครั้งนั้น และได้มีโอกาสทูลเกล้าฯ ถวายคำแนะนำ "วิธีการแต่งเพลงไทย" แด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระราชทาน "รัฐธรรมนูญ" ให้ปวงชนชาวไทย พระองค์นี้ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เพลงอมตะพระราชทานไว้เป็นมรดกแก่ชาติด้วยถึง 3 เพลง คือ ราตรีประดับดาวเถา, เขมรละอองค์ เถา และ เพลงคลื่นกระทบฝั่ง 3 ชั้น

เผยแพร่ "ดนตรีไทย" ในราชสำนักเขมร

ประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง บุตรชายคนโตของ หลวงประดิษฐไพเราะ เขียนเล่าถึงการเดินทาง ตามเสด็จฯ ร.7 ไปเผยแพร่ศิลปดนตรีไทย ในราชสำนักเขมร ไว้ในวารสารของสยามสมาคมฯ **Journal of the Siam Society (January 1970 Volume LVIII Part I Page 121-126)** และ **มธุรส วิสุทธกุล** แปลเก็บความลงไว้ใน หนังสืออนุสรณ์คำนึงในวาระฉลองรอบร้อยปีเกิดหลวงประดิษฐไพเราะว่า

ในปี พ.ศ.2473 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีเสด็จพระพาสอินโดจีน *(คือ ลาว, เขมร หรือ กัมพูชา, เวียดนาม ในปัจจุบัน)* ในแต่ละประเทศได้ถวายการต้อนรับด้วย การแสดงนาฏศิลป์-ดนตรี พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าควรจะได้นำนักดนตรีไทยร่วมขบวน

เสด็จฯ ไปด้วย จึงได้ทรงมีพระราชโทรเลขแจ้งมายังสำนักพระราชวังให้ส่งนักดนตรีฝีมือเอกจำนวนหนึ่งตามไปสมทบกับขบวนเสด็จฯ ที่กัมพูชาในครั้งนั้น หลวงประดิษฐไพเราะให้ลูกชาย คือ ประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง ติดตามไปด้วยในฐานะผู้ติดตามและล่ามส่วนตัว

การแสดงศิลปดนตรีไทยในราชสำนักเขมร ประสบผลสำเร็จอย่างดีเยี่ยม ฝีมือการเดี่ยวระนาดเอก (หลายเพลงด้วยกัน) ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) สร้างความประทับใจให้ ผู้ฟังทั้งหลายอย่างมากมายเกินคาด "พระเจ้ามณีวงศ์" กษัตริย์แห่งกัมพูชาถึงกับทรงขอพระราชทานตัว หลวงประดิษฐไพเราะ ไว้สอนนักดนตรีในราชสำนักเขมร ระยะเวลาหนึ่ง หลวงประดิษฐไพเราะจึงมิได้ตามเสด็จฯ ไปเวียดนาม คงอยู่ในราชสำนักกัมพูชาต่อมาอีกประมาณหนึ่งเดือน และได้ฝึกหัดนักดนตรีเขมรไว้มากมายพร้อมกับศึกษาแนวทางการแต่งเพลงของเขมร และจดจำเพลงเขมรมาด้วยหลายเพลง (ประสิทธิ์ ศิลปบรรเลง รับหน้าที่บันทึกเพลงเหล่านั้น)

ต่อมาภายหลัง หลวงประดิษฐไพเราะได้นำบางเพลงมาประดิษฐ์ใหม่เป็นเพลงไทยสำเนียงเขมร เช่น **นกเขาขะแมร์** ซึ่งเป็นเพลงหนึ่งที่มีความไพเราะและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายจนมีผู้นำไปใช้เป็นทำนองเพลงไทยสากลในเพลง **นกเขาคูรัก** และไม่แต่เพลงนี้เท่านั้น เพลงของหลวงประดิษฐไพเราะอีกหลายเพลง ที่ทำนองบางส่วนหรือทั้งหมด ถูกนำไปใส่เนื้อร้องเป็นเพลงไทยสากล เช่น **แขกขาว, เขมรพวง, ลาวเสี่ยงเทียน, แสนคำนึง** ฯลฯ โดยที่ไม่ค่อยมีผู้ใดทราบว่าเป็นทำนองเพลงไทย อาจเป็นเพราะ ในยุคที่เพลงไทยสากลกำลังเริ่มนั้น ค่านิยมของคนไทยถูกกระแส *การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม โดย ผู้นำของชาติ* ที่เห็นผิดไปว่า "ดนตรีไทย" เป็นสัญลักษณ์ของ ความล้าหลัง ป่าเถื่อน ที่น่าละอาย (ถึงกับถูกสั่งไม่ให้เล่นระยะเวลาหนึ่ง) แทนที่จะเป็นสัญลักษณ์ของ ความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมที่มีมานานนับพันปี

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยครั้งสุดท้าย (ก่อนถึงแก่กรรม)

ครูผู้เป็นที่รักของศิษย์

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นผู้มีคุณสมบัติอันประเสริฐ ซึ่งยากที่จะหาได้ในตัวบุคคลคนเดียวพร้อมกัน ถึง 3 ประการ คือ

ท่านเป็น **นักดนตรี** ที่มีฝีมือ ความรู้ความสามารถเป็นเอกผู้หนึ่งในยุคของท่าน ท่านเป็น **นักแต่งเพลง** ที่มีผลงานเพลงไพเราะและเป็นเพลงอมตะจำนวนมาก มีความหลากหลาย และ

เป็นที่นิยมบรรเลงกันมากที่สุด ที่สำคัญคือท่านเป็น ครูดนตรี ที่มีลูกศิษย์ดี ๆ เก่ง ๆ มากที่สุด และเป็นที่เคารพรักบูชาของศิษย์มากที่สุดอีกด้วย จะเห็นได้จากข้อความที่บรรดาศิษย์ของท่านเขียนไว้ และกล่าวถึงท่านตลอดมา ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้ที่ดำรงตนยึดมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ เขียนเล่าไว้ว่า

"การสอนดนตรีของท่านครู...ผมสังเกตได้ว่าท่านครูยึดหลักสำคัญไว้หลายประการ เช่น...สอนให้เป็นวิทยาทาน-...ไม่มีการแบ่งชั้นว่า จะต้องเป็นชั้นนั้นชั้นนี้ จึงจะสอนให้...มีการอบรมจริยธรรมพร้อม ๆ กันกับการสอนดนตรี...ท่านตั้งใจถ่ายทอดวิชาให้แก่ศิษย์โดยไม่ปิดบัง...ท่านมีความเมตตาต่อศิษย์ โดยเสมอหน้ากัน...การสอนดนตรีนั้นท่านสอนด้วยอิทธิบาทสี่จริง ๆ...

ศิษย์ของท่าน หลวงประดิษฐ์ไพเราะฯ มีมากมายทั่วประเทศ หลายท่านได้รับการยกย่องว่าเป็น *เอตะ-ทัคคะด้านดนตรีไทย* ที่ล่วงลับไปแล้วก็มี อาทิเช่น ครูโองการ (ทองต่อ) กลีบชื่น, ครูแสวง อภัยวงศ์, ศ.ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ฯลฯ ที่ยังมีชีวิตและสืบทอดศิลปดนตรีไทยในฐานะ *ครู อาจารย์* อยู่ในปัจจุบันนี้ก็มีหลายท่าน อาทิเช่น **จำนงค์ ส่งศรีวัตถ์, จันทร์ โตวิสุทธิ์, ประสิทธิ์ ถาวร, อุทัย แก้วละเอียด, ศิริ นักดนตรี, สุบิน จันทร์แก้ว, สมภพ-ประชิด ขำประเสริฐ, จ.ส.ต.ฟุ้ง-องุ่น บัวเอี่ยม, พ.ต.เสนาะ หลวงสุนทร, ฉลาก โพธิ์สามต้น ฯลฯ**

มรดกที่ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) สร้างไว้ให้ชาติไทย

"สด กูรมะโรหิต" เขียนไว้ใน

หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2498 ว่า

"หลวงประดิษฐไพเราะเป็นมหาบุรุษศิลปิน ที่สร้างเพลงไทยไว้ให้เป็นมรดกของชาติมากมายก่ายกอง มรดกเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีค่าเกินที่จะพรรณนาให้ถึงค่านั้นได้ด้วยลายลักษณ์อักษร มรดกเหล่านี้ คือ ความเป็นไทยอันไม่รู้จักสลาย ซึ่งจะสืบต่อ ๆ กันไปชั่วลูกชั่วหลานของไทย สิ่งที่ท่านสร้างขึ้น และทิ้งไว้ให้เราชาวไทย เป็นสิ่งที่เทิดบุคลิกลักษณะของไทยไว้ในที่อันสูง ท่านขูชาติไทยไว้ด้วยเพลงไทย โลกเห็นชาติไทยถนัดเพราะเพลงไทย ที่สร้างความเป็นไทยมติมหาชนคนไทยผู้ใฝ่ใจกับดนตรีไทยได้มอบความเป็นผู้ใหญ่ยิ่ง ให้แก่ท่านแล้ว ยุโรป มี โยฮันสเตราส์ ที่นี่ในแหลมทองเรามี คุณหลวงประดิษฐไพเราะ...ข้าพเจ้าเคารพและบูชาคุณหลวงประดิษฐไพเราะเสมอด้วยมหาบุรุษผู้หนึ่งของชาติ ชาติไทยมีนายจันทร์ หนวดเขี้ยว มหาบุรุษผู้สู้เพื่อความเป็นไทย ที่บางระจัน นั่นเป็นการต่อสู้เพื่อเอกราช บัดนี้ เรามีมหาบุรุษไทยอีกผู้หนึ่งที่ต่อสู้เพื่อดนตรีไทย และความเป็นคนไทย ท่านผู้นี้ คือ คุณหลวงประดิษฐ-ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)..."

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มิได้ทิ้งไว้แต่เพียงมรดก "ผลงานเพลง" ที่ท่านแต่งไว้เท่านั้น ยังได้ปลูกฝังสร้างสรร "ผู้สืบทอดเจตนารมณ์" ของท่านไว้เพื่อทำหน้าที่แทนตัวท่านต่อไปอีกด้วย "สด กูรมะโรหิต" ได้เขียนไว้อีกว่า

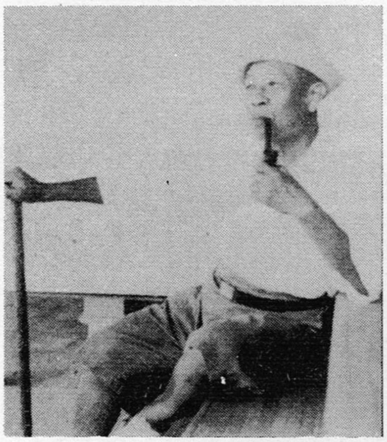
"...คุณหลวงประดิษฐไพเราะเป็นศิลปิน เป็นมหาบุรุษศิลปิน ในโลกของดนตรีไทย ท่านเกิดจากเลือดของศิลปินและได้ทิ้งเลือดของศิลปินไว้ เมื่อท่านได้สิ้นชีวิตไปแล้ว สายเลือดของท่านคือ ธารน้ำทิพย์ของดนตรีไทยไม่เหือดแห้ง ไม่จืดจาง ไม่สุดสิ้น และ สายเลือดนี้แหละจะสร้างความเป็นไทย จากเพลงไทยสืบต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด..."

ปัจจุบันนี้ บุตรหลาน ญาติมิตร และ ศิษย์ ที่มีความเคารพ รัก ศรัทธา ในตัวท่านและผลงานของท่าน ได้รวมพลังกันอยู่ในรูปองค์การการกุศล คือ **มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลป-บรรเลง)** ซึ่งได้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ท่าน เมื่อมีการฉลองครบรอบร้อยปีเกิด พร้อมทั้งได้จัดงาน **มหกรรมดนตรีศรีศตวรรษ** ระหว่างวันที่ 6-9 สิงหาคม พ.ศ.2524 ซึ่งเป็นงานแสดงดนตรีไทยที่ยิ่งใหญ่มากที่สุดงานหนึ่งในปีนั้น และในวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ.2524 ซึ่งเป็นวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ.2524 รัฐบาลได้ออก "แสตมป์" ที่ระลึกครบรอบ 100 ปี หลวงประดิษฐไพเราะ ให้เป็นเกียรติแก่ "นักดนตรีไทย"

ผู้สร้างสรรค์เกียรติคุณไว้ให้เป็นมรดกของชาติผู้นี้

พระยาภักดีนรเศรษฐ
(เลิศ เศรษฐบุตร)
แบบอย่างนักธุรกิจผู้มีคุณธรรม

"สิ่งที่ทำให้ธุรกิจของท่านเจริญก้าวหน้านั่นคือทุนซึ่งใช้ไม่รู้จักหมด ซึ่งไม่ใช่ทุนในลักษณะที่เป็นตัวเงิน แต่เป็นทุนอันประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ความพากเพียร อดทน อันเป็นลักษณะประจำตัวของท่าน"

นายเลิศ เศรษฐบุตร นักธุรกิจผู้สร้างตนเองจากการเป็นนักธุรกิจเล็ก ๆ จนสามารถยืนอยู่บนเส้นทางที่ตนปรารถนาได้อย่างเต็มภาคภูมิ เป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่มีแนวความคิดว่า การคืนประโยชน์สู่สาธารณะ เป็นสิ่งที่ไปด้วยกันได้กับระบบธุรกิจ ไม่จำเป็นที่จะต้องเน้นกำไรสูงสุด จนกระทั่งละเลยสังคมไป เช่นเดียวกับต้นไม้หากเรามุ่งจะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากมันแต่เพียงฝ่ายเดียว ไม่เคยรดน้ำ ใส่ปุ๋ย หรือดูแลมันเลย ไม่ช้าต้นไม้นั้นก็จะอับเฉาและตายไปในที่สุด ในทางตรงกันข้ามหากเราใส่ใจกับมันบ้างประโยชน์ที่เราจะได้จากมันจะยาวนานเคียงคู่กับเราไป

ชีวิตนายเลิศก็คือชีวิตของปุถุชนธรรมดาคนหนึ่ง หากแต่เพียงว่าในบางแง่มุมชีวิตของท่านเป็นสิ่งที่ทำให้ชื่อของท่านได้รับการจารึกไว้หน้าประวัติศาสตร์ ควรค่าแก่การยึดถือเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตของคนรุ่นหลัง

"นายเลิศ" เป็นชื่อที่คนไทยคุ้นเคยในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งบริษัทรถเมล์ขาวที่วิ่งให้บริการในเขตพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร แต่ยังมีแง่มุมอื่น ๆ ของชีวิตท่านอีกมากที่น่าศึกษาและใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

นายเลิศ เกิดเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2415 ที่บ้านปลายสะพานวัดบพิตรพิมุข ปากคลองโอ่งอ่าง จังหวัดพระนคร เป็นบุตรคนที่ 2 ของ **นายชื่น** และ **นางทิพย์** ท่านมีพี่ร่วมมารดา 1 คน คือ มหาอำมาตย์โท พระยานรเนติบัญชากิจ (ลัด เศรษฐบุตร)

ตั้งห้างครั้งแรก ขายจักรซิงเกอร์

นายเลิศ เป็นบุตรชายที่บิดามีความคาดหวังมาตั้งแต่เยาว์วัยว่าสักวันหนึ่งจะต้องได้เป็นใหญ่เป็นโตและด้วยอุปนิสัยที่มีความเป็นตัวของตัวเองสูง ชอบอิสระ ไม่ชอบให้ใครมาบังคับว่าจะต้องทำอย่างนั้นจะต้องทำอย่างนี้ ดังนั้นชีวิตในวัยเด็กท่านจึงออกจะดูเกเรไปบ้าง เมื่อไม่อยากไปโรงเรียนท่านก็ไม่ไป แต่ทั้งนี้ท่านก็สามารถร่ำเรียนจนจบวิทยาลัย

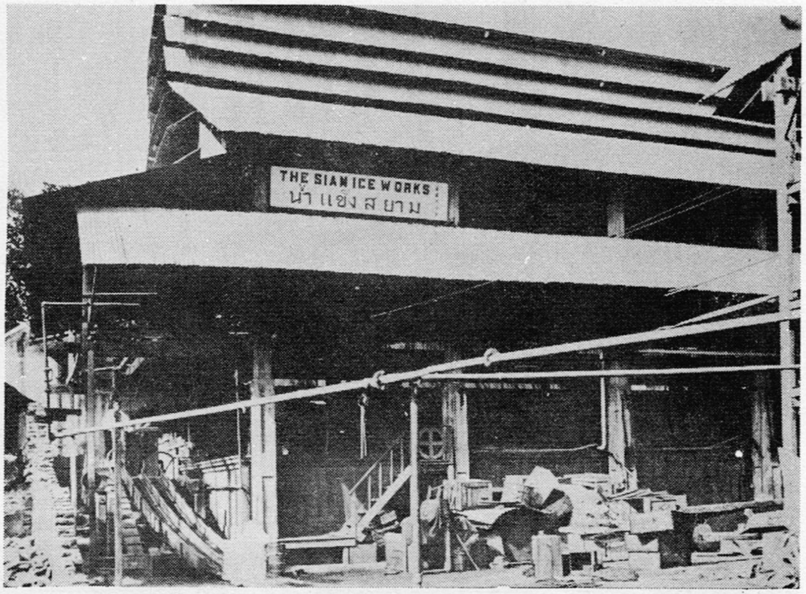
ห้างนายเลิศ บริเวณสะพานเหล็กล่าง ถนนเจริญกรุง ปี พ.ศ. 2436

ครูสวนสุนันทาได้ และสิ่งหนึ่งที่ฉายแวว ความเป็นนายห้างมาตั้งแต่เยาว์วัยนั่นก็คือ ความรู้สึกพึงพอใจในผลกำไรที่ได้มา จากการค้าขาย *"เวลาท่านอยากจะหาเงินใช้ ท่านก็เอาเงินค่าขนมไปซื้อลูกหินมาแล้วก็เอาไปขายเด็ก ๆ ที่โรงเรียน สมมุติว่าซื้อมา 3 สตางค์ ขาย 5 สตางค์ ท่านก็ได้กำไร"* **ท่านผู้หญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ** ธิดาคนเดียวของนายเลิศถ่ายทอดเรื่องราวที่บิดามักจะเล่าให้ฟังเสมอถึงแรงจูงใจที่มุ่งเดินทางด้านค้าขาย

ชีวิตในวัยหนุ่มบนเส้นทางการเป็นนายห้างของนายเลิศดูจะไม่ราบรื่นนักแม้ตนเองจะทุ่มเทให้กับงานมากเพียงใด ชีวิตการทำงานของท่านเริ่มตั้งแต่อายุ 16 ปีที่ **ห้างสี่ตา** *(ห้างวินเซอร์)* แล้วก็มาที่ **โรงภาษี** แต่ก็ต้องออกจากงานทั้งสองแห่งด้วยเหตุผลในเรื่องค่าครองชีพ สร้างความท้อแท้ให้กับท่านพอควรจนต้องหันไปรับราชการเป็น **ครู** ซึ่งงานที่ท่านไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง นายเลิศเป็นครูที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทาอยู่ 2 ปีก็รู้ว่าอุปนิสัยตนไม่เหมาะกับงานลักษณะนี้ กอปรกับในช่วงนั้น (พ.ศ. 2431) **หมอแม็คฟาร์แลนด์** ได้ชักชวนท่านเข้าร่วมทำงานด้วยที่ **ห้างสิงคโปร์สเตท** ท่านจึงตัดสินใจลาออกจากการเป็นครู เข้าร่วมงานกับหมอแม็คฟาร์แลนด์และดำเนินกิจการส่วนตัวโดยการเปิด **ห้างนายเลิศ** ขึ้นซึ่งกิจการในช่วงแรกก็คือ **"ขายจักรซิงเกอร์"**

ธุรกิจโรงน้ำแข็งนายเลิศ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 น้ำแข็งถูกนำเข้ามากับเรือกลไฟ ชื่อ **เจ้าพระยา** ซึ่งเดินทางไปมาระหว่าง กรุงเทพฯ-สิงคโปร์ และผู้ที่จะมีสิทธิ์ลิ้มรสชาติของน้ำแข็งนั้น ก็จะมักจำกัดอยู่เฉพาะ

โรงน้ำแข็งสยามของนายเลิศ ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2468

ในวังเท่านั้น โดยได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อชาวบ้านได้ยินว่าในหลวงแจกน้ำแข็ง ในสมัยนั้นก็พากันโจษขานกันด้วยความสงสัยว่า *"จะปั้นน้ำเป็นตัวได้อย่างไร"*

ต่อมาในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นายเลิศได้กำเนิดธุรกิจก่อตั้งโรงน้ำแข็งเป็นแห่งแรก ซึ่งในช่วงแรกตั้งก็ประสบปัญหาอุปสรรคจนแทบจะล้มกิจการ แต่ด้วยสติปัญญาปฏิภาณ และความเฉลียวฉลาดของท่านในการดำเนินธุรกิจ ทำให้นายเลิศกสามารถฟันฝ่าอุปสรรคจนกิจการโรงน้ำแข็งเจริญก้าวหน้า

ในสมัยนั้นหากใครแวะผ่านไปย่านถนนสี่พระยา และเจริญกรุง ต่างก็จะต้องแวะ **โรงน้ำแข็งของนายเลิศ** ที่สะพานเหล็กล่าง เพื่อซื้อน้ำแข็งกดมากินแก้กระหายกัน ซึ่งต่อมากก็มีผู้เปิดโรงน้ำแข็งตามกันอีกมากมาย

กิจการรถเมล์ :
ธุรกิจที่ขึ้นหน้าขึ้นตา

มีหลักฐานว่า รถยนต์คันแรกที่นำเข้ามาในประเทศไทยนั้น อยู่ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นผู้นำเข้า หลังจากนั้นก็มีผู้สนใจนำเข้ารถยนต์จากต่างประเทศมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้มีผู้หันมานิยมใช้รถยนต์แทนรถม้าหรือรถลากกันมากขึ้น

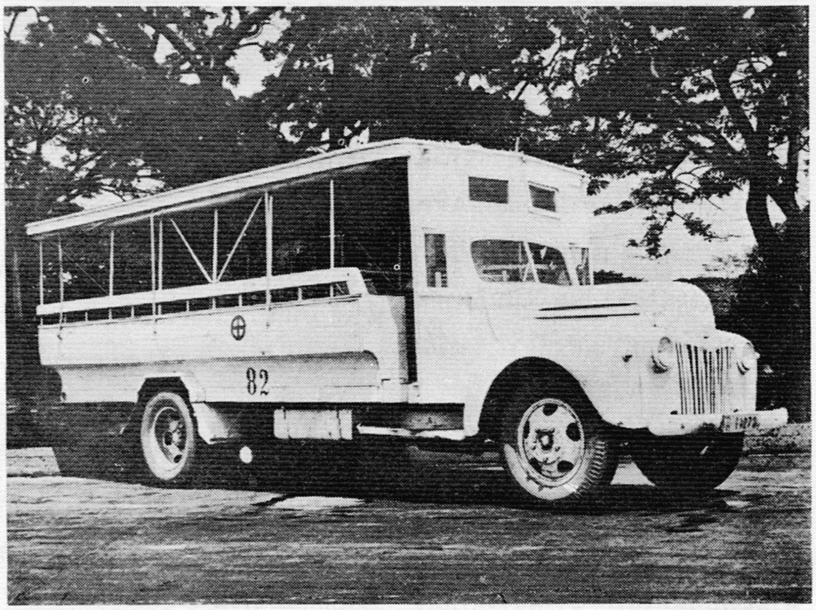
ต่อมาเพื่อจัดระเบียบการขับขี่รถยนต์ให้เรียบร้อย รัชกาลที่ 5 จึงทรงตราพระราชบัญญัติรถยนต์ฉบับแรกขึ้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2452

ดูเหมือนว่า นายเลิศจะมองเห็นช่องทางการดำเนินธุรกิจ จึงริเริ่มทำธุรกิจรถยนต์โดยสารประจำทางขึ้น สมัยนั้นเรียกว่า **"รถเมล์"**

รถเมล์สายแรกของนายเลิศนั้น วิ่งจากประตูน้ำ สี่พระยาเรื่อยไปจนเกือบทั่วกรุงเทพฯในเวลาต่อมา

รถม้าเช่า พาหนะที่ใช้เมื่อปี พ.ศ. 2454

รถเมล์ขาวรุ่นแรกที่นายเลิศเป็นผู้ออกแบบเอง มีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศบ้านเรา

รถยนต์ที่ใช้เป็นรถยนต์ยี่ห้อฟอร์ด ซึ่งคนทั่วไปเรียกว่า **"อ้ายโกร่ง"** เพราะรถที่วิ่งตามถนนจะมีเสียงดังโกร่ง ๆ" ตลอดเวลา

กิจการรถเมล์ของนายเลิศเติบโตเจริญก้าวหน้ามาจนถึงสมัยหนึ่ง จึงได้เลิกกิจการรถเมล์หันไปทำรถให้เช่า เพราะรัฐบาลมีนโยบายรวมเอากิจการรถเมล์มาเป็นกิจการของรัฐในนามองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (หรือที่เรียกกันติดปากว่า ขสมก.)

กิจการของนายเลิศ ขยายตัวเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็ด้วยความพยายามและประกอบการค้าธุรกิจด้วยความซื่อตรง มีความโอบอ้อมอารี คุณลักษณะเช่นนี้ช่วยให้นายเลิศเป็นที่เชื่อถือของคนทั้งหลาย และเมื่อถึงคราวที่จะขยายกิจการครั้งใดและมีทุนไม่พอ ก็จะมีผู้คอยสนับสนุนอยู่เสมอ โดยเฉพาะ **แบงก์สยามกัมมาจล** ถือว่าเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญต่อการทำธุรกิจของนายเลิศเป็นอย่างมาก ธุรกิจของนายเลิศขยายไปในงานด้านต่าง ๆ เช่น ธุรกิจโรงน้ำแข็ง รถเมล์ เรือเมล์ โรงแรม จัดสรรที่ดิน เป็นต้น ซึ่งธุรกิจส่วนใหญ่ของนายเลิศจะเป็นลักษณะงานบุกเบิก ซึ่งยังไม่เคยมีใครทำมาก่อน ทั้งนี้เนื่องจากการเป็นคนรักการอ่าน ทำให้ท่านเป็นคนที่มีความคิดก้าวหน้าทันสมัย ความคิดบางอย่างของท่านแม้ในปัจจุบันก็ยังคงถือว่าทันสมัยอยู่

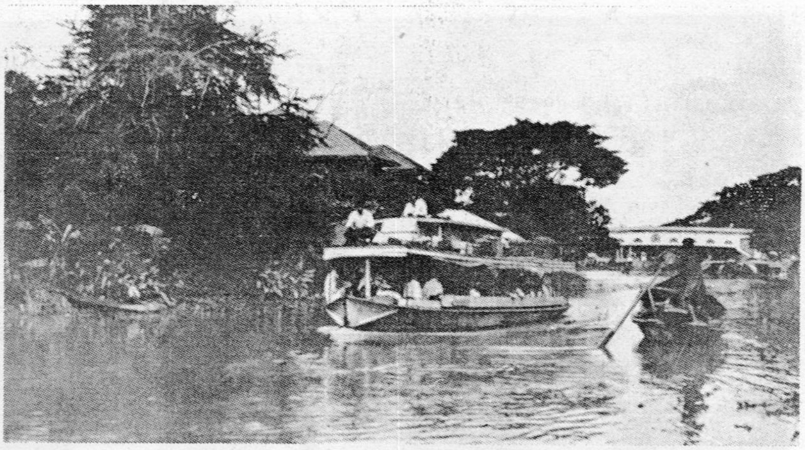
หนังสือบ่อเกิดความคิดสร้างสรรค์

ความเป็นคนรักการอ่านหนังสือของนายเลิศ ทำให้นายเลิศเป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ ชอบคิดค้นสิ่งต่าง ๆ และริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ เช่น **กิจการรถเมล์** ก็เป็นความคิดที่ได้จากการอ่านหนังสือ ท่านสามารถที่จะต่อรถเมล์ได้เองโดยไม่จำเป็นต้องเรียนสถาปัตย์หรือวิศวะใด ๆ ท่านสั่งซื้อเครื่องยนต์จากประเทศอังกฤษ แล้วมาต่อตัวถังเองโดยมีช่างไม้จากเซียงไฮ้เป็นคนต่อตามแบบแปลนที่ท่านเขียนด้วยชอล์กบนพื้นปูน ทั้งนี้แบบของรถเมล์ท่านก็คำนึงถึงสภาพอากาศในบ้านเราว่าแบบใดจึงจะเหมาะสม ดังนั้นรถเมล์ของนายเลิศรุ่นแรกจะมีลักษระโปร่ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก

เราอาจกล่าวได้ว่าความคิดต่าง ๆ ของนายเลิศในเรื่องการทำธุรกิจต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งของการรักษาสิ่งแวดล้อม ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากหนังสือแทบทั้งสิ้น

ระบบการบริหารงาน

ระบบการบริหารงานในกิจการต่าง ๆ ของนายเลิศมีลักษณะแบบครอบครัวประสมประสานกับแบบมืออาชีพคือ ท่านแบ่งงานออกเป็นหน่วย ๆ แล้วก็ตั้ง **ผู้จัดการประจำหน่วย** ซึ่ง

เรือเมล์ของนายเลิศให้บริการในคลองแสนแสบ

ท่านก็จะออกไปตรวจทุกวัน ทั้งนี้กิจการโรงน้ำแข็ง ท่านจะดูแลอย่างเต็มตัว หลังอาหารเช้าท่านก็เรียกผู้จัดการเข้ามาคุยซึ่งหากมีปัญหาท่านก็จะรีบดำเนินการแก้ไขทันที รวมไปถึงเป็นคนจ่ายเงินเดือนพนักงานเอง และหากเห็นว่าจำเป็นก็จะจ้างชาวต่างชาติจากประเทศสิงคโปร์เข้ามาช่วยงานอีกแรงหนึ่ง

สิ่งที่ทำให้ธุรกิจของท่านเจริญก้าวหน้านั้นคือ **ทุนซึ่งใช้ไม่รู้จักหมด** แต่ไม่ใช่ทุนในลักษณะที่เป็นตัวเงิน แต่เป็นทุนอันประกอบด้วย ความซื่อสัตย์สุจริต ความพากเพียร อดทน อันเป็นลักษณะประจำตัวของท่าน ซึ่งทำให้ท่านประสบความสำเร็จในกิจการต่าง ๆ ด้วย

นายเลิศ : คนฝืนดวง

นายเลิศเป็นคนที่ไม่เคยเชื่อเรื่องโชคเรื่องดวงเลย *"คนคำนวณหรือจะสู้ฟ้าลิขิต"* ดูจะเป็นวลีที่ขัดกับลักษณะของนายเลิศอย่างสิ้นเชิง แม้ว่านายเลิศจะมีบิดาที่มีลักษณะเหมือนผู้ชายไทยสมัยโบราณทั่ว ๆ ไปที่เชื่อเรื่องคาถาอาคม เรื่องไสยศาสตร์ต่าง ๆ ก็ตาม แต่ความคิดดังกล่าวมิได้สืบทอดมาถึงท่านเลย

แม้กระทั่งเมื่อยามท่านอับโชคหรือธุรกิจอยู่ในภาวะคับขัน ท่านก็ไม่เคยคิดที่จะทำอะไรเพื่อแก้เคล็ด จนภรรยาของท่าน (คุณหญิงสิน เศรษฐบุตร) ซึ่งมีความเป็นห่วงในฐานะภรรยาต้องแอบเอาน้ำมนต์ผสมกับน้ำให้ท่านอาบและปิดเป็นความลับไม่บอกให้นายเลิศทราบ

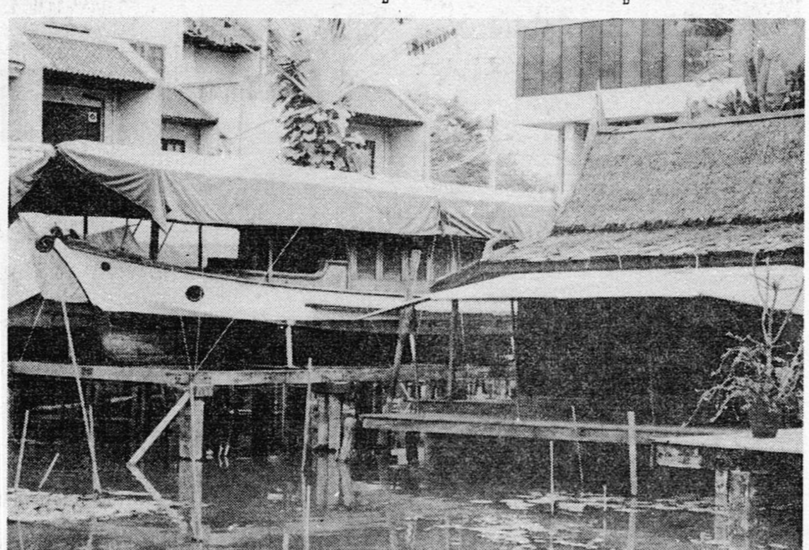
ครั้งหนึ่งนายเลิศเคยนำโขนเข้ามาเล่นในบ้าน ซึ่งคนมักจะถือว่าเป็นเรื่องไม่ดีหากนำมาเล่นในบ้าน แต่ท่านกลับไม่เชื่อไม่ถือ เพราะท่านถือว่าเป็นบ้านของท่าน อยากจะมีอะไรดูก็ดู ในวันนั้นคนในบ้านท่านซึ่งมีประมาณ 200 คน จึงได้ดูโขนถึงบ้านทีเดียว

เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวของตัวเองที่ไม่เกรงต่อคำติฉินนินทาของผู้อื่น กล้าคิดกล้าทำ ไม่จำเป็นต้องเหมือนคนอื่น เราอาจกล่าวได้ว่า นอกจากคติในการดำเนินชีวิตของท่านในเรื่องของความซื่อสัตย์สุจริต พากเพียร อดทน แล้ว *ความเป็นตัวของตัวเอง* เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ท่านสามารถประสบความสำเร็จในชีวิตการเป็นนายห้างของท่าน

"มีแล้วต้องแบ่งปัน"

นายเลิศเป็นคนที่รักการอ่านหนังสือเป็นอย่างมาก และเป็นคนรักที่จะให้คนอื่นได้ศึกษาเล่าเรียน หากมีใครมาขอความช่วยเหลือหรือขัดสน ไม่ว่าจะเป็นลูกหลานของพนักงานบ้างหรือชาวบ้านต่าง ๆ ท่านก็จะให้ความช่วยเหลือจนกิตติศัพท์ร่ำลือไปทั่ว

ตัวอย่างเช่น ตอนที่ท่านแล่นเรือเที่ยวไปตามคลองแสนแสบซึ่งท่านจะเดินทางทุกเดือน เดือนละครั้ง ชาวนาชาวสวนแถวนั้นจะรู้จักท่านหมด บาง

เรือ "สมันเตา" ลำที่นายเลิศใช้เล่นเที่ยวไปตามคลองแสนแสบ

บ้านที่เรือของนายเลิศผ่าน ชาวบ้านก็เรียกให้จอดทานข้าวบ้าง เอาลูกหลานมาฝากให้อยู่กับนายเลิศเพื่อที่จะได้ร่ำเรียนหนังสือบ้าง ท่านจะไม่ปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือเลย หากเป็นเรื่องการเล่าเรียน ท่านชอบพูดอยู่เสมอว่า "หนังสือจะทำให้เราเป็นคนฉลาด"

การสนับสนุนให้เด็ก ๆ ได้รับการศึกษาที่นายเลิศกระทำและเห็นเป็นรูปธรรมก็คือ การสร้างโรงเรียนซึ่งในปัจจุบันนี้ก็คงอยู่เช่น **โรงเรียนเศรษฐบุตรบำเพ็ญ** ที่มีนบุรี, **โรงเรียนสตรีเศรษฐบุตร** ที่หนองจอก เป็นต้น และในฐานะที่ท่านเป็นศิษย์เก่าของ **โรงเรียนบพิตรภิมุข** ท่านก็ให้การสนับสนุนโรงเรียนนี้อยู่เช่นเดียวกัน

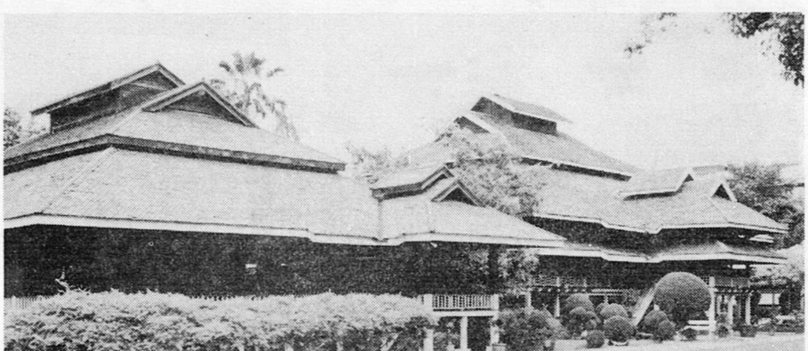

นายเลิศกับคุณหญิงสิน และสมาชิกในบ้าน

ปาร์คนายเลิศอีกด้านหนึ่งของงานสาธารณประโยชน์

ปาร์คนายเลิศถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของคนในสมัยนั้น โดยนายเลิศได้ย้ายครอบครัวจากบ้านเก่าหลังโรงน้ำแข็งมาสร้างบ้านอยู่ที่ปาร์คนี้เลย ท่านได้สร้างสนามปลูกต้นไม้ไว้มากมายเพื่อให้เด็ก ๆ มาเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่ในสมัยนั้นก็มักจะมีแต่เด็กผู้ชายที่มาเที่ยวเพราะเด็กผู้หญิงจะไม่ค่อยได้ออกมาเที่ยว เช่น ลูกเสือก็มาค้างแรมที่นี่ ใช้สนามเป็นที่ฝึก ใช้ระเบียงบ้านเป็นที่นอน ใช้สระน้ำเป็นที่กระโดดน้ำเล่น

ซึ่งแม้บรรยากาศดูออกจะวุ่นวาย แต่การที่ปาร์คได้ถูกใช้ประโยชน์จากสาธารณชนสมเจตนารมณ์ของนายเลิศ สิ่งนี้กลับเป็นสิ่งที่นายเลิศอดที่จะภูมิใจไม่ได้

ปาร์คนายเลิศอดีตเคยเป็นที่อยู่อาศัยของนายเลิศและเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าไปใช้พักผ่อนหย่อนใจด้วย ปัจจุบันใช้เป็นที่รับรองแขกคนสำคัญ ๆ ของประเทศ

นายเลิศกับสิ่งแวดล้อม

นายเลิศในอีกด้านหนึ่ง ท่านเป็นคนที่รักธรรมชาติเป็นอย่างมาก ดังนั้นนอกจากการสร้างสวนสาธารณะแล้ว ที่ดินต่าง ๆ ของนายเลิศจะต้องมีการลงพันธุ์ไม้ไว้ตลอด เช่น ที่ดินจากปาร์คนายเลิศไปจนถึงชิดลม ไปจนถึงซอยนายเลิศ ท่านจะมีการตัดถนนผ่านโดยที่สองข้างทางจะมีการปลูกต้นจามจุรี (ปัจจุบันถูกตัดเกือบหมดแล้ว) ไว้ร่มรื่น ซึ่งต่างจากสมัยนี้ที่ความทันสมัยไม่สามารถไปด้วยกันได้กับการอนุรักษ์ธรรมชาติ คือ มีถนนไปถึงไหน ธรรมชาติมีแต่จะหมดไป

นายเลิศพยายามที่จะเผยแพร่ความคิดในการรักษาธรรมชาติให้กับผู้อื่นเสมอ เช่น ครั้งที่ท่านชวนเพื่อน ๆ ของท่านไปล่องแก่งที่เชียงใหม่ซึ่งการเดินทางในสมัยนั้นออกจะลำบากพอควร แต่จุดประสงค์ในการไปเที่ยวครั้งนี้ของท่านก็เพื่อให้เพื่อน ๆ ของท่านได้ซึมซับกับความงามของธรรมชาติ รัก

ธรรมชาติ และพร้อมที่จะตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ

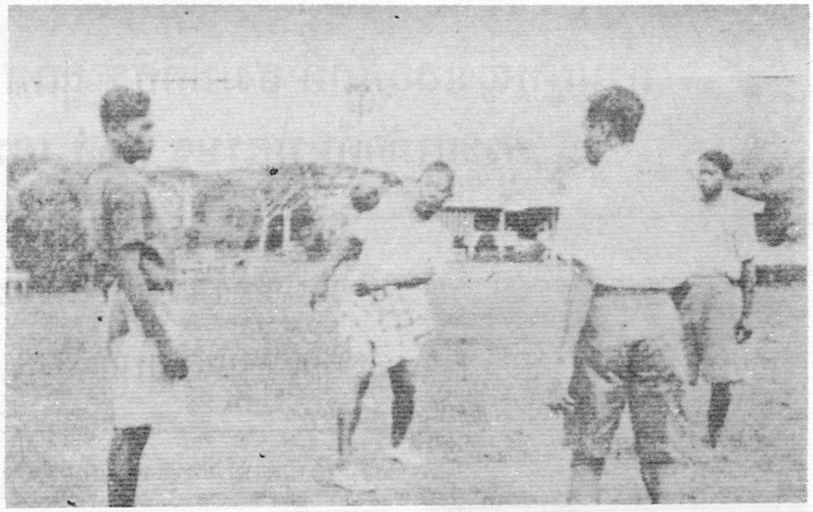
แม้ในบางครั้งการพยายามดังกล่าวของนายเลิศจะไม่บรรลุผลนัก แต่ท่านก็ไม่ได้มีความท้อแท้ใจแต่ประการใด เช่น การที่ท่านนำผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติเป็นพวก **ผ้าฝ้าย** ที่ทอมือจากชาวบ้านที่เชียงใหม่มาทำเป็นผ้าเช็ดตัวขาย เพื่อให้คนเห็นถึงประโยชน์ของธรรมชาติ แต่ก็ขายไม่ได้ เพราะคนไม่นิยม ท่านก็เก็บไว้ใช้เองจนกระทั่งหมด ซึ่งเราก็จะเห็นว่า ในปัจจุบันความคิดในเรื่องนี้กลับตื่นตัวขึ้นมาอีกครั้งในสังคมไทย แสดงให้เห็นว่าความคิดความอ่านของนายเลิศนั้นมีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา

ในปี พ.ศ. 2468 ครั้งเกิดน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพฯ นายเลิศได้ช่วยเหลือชาวนาในการอพยพควายที่จะจมน้ำตายให้ไปอยู่ในที่ที่ปลอดภัยได้ทันท่วงที ความดีงามต่าง ๆ ที่ท่านสะสมมา ทำให้ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น **"พระยาภักดีนรเศรษฐ"** อันหมายถึง **เศรษฐีอันเป็นที่รัก**

ตะกร้อ กีฬาโปรด

นายเลิศเป็นคนที่รักการเล่นกีฬาเป็นอย่างมาก ท่านพยายามที่จะสอนเยาวชนให้รู้จักออกกำลังกาย ไม่ใช่หมกตัวอยู่แต่ในบ้านอย่างเดียว ท่านมุ่งหวังที่จะให้เยาวชนเป็น สปอร์ตแมน" มีความเป็นสุภาพชน ท่านมักกล่าวเสมอว่า "คนเราถ้าไม่เล่นกีฬา จิตใจมันก็คับแคบ"

จากการที่ท่านเป็นคนเล่นกีฬาท่านจึงมีสุขภาพแข็งแรง อายุ 60 แล้ว

นายเลิศกับกีฬาตะกร้อที่โปรดปราน

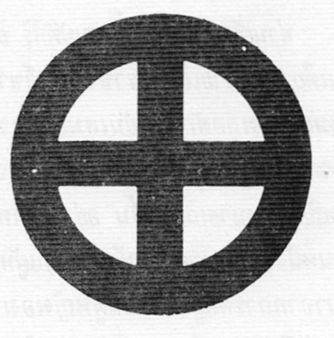
ยังสามารถเตะตะกร้อได้ ซึ่งตะกร้อถือเป็นกีฬาโปรดของท่านทีเดียว โดยท่านเห็นว่ากีฬาไม่จำเป็นต้องเป็นกีฬาที่ต้องเสียเงินมากมาย และคนที่เล่นตะกร้อกับท่านก็เป็นคนที่อยู่แถวละแวกนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นคนชั้นเดียวกับท่าน เพียงแต่เป็นคนที่อยากจะเล่นและมีความสุภาพก็สามารถร่วมวงได้แล้ว และท่านก็ไม่ได้เลี้ยงดูอะไรมากมาย มีแค่น้ำดื่มธรรมดาเล่นเสร็จก็ต่างคนต่างกลับ

นอกจากนี้ท่านยังพยายามที่จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน คือไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นตัวทำลายสุขภาพ เช่น บุหรี่ ซึ่งปกติท่านเป็นคนที่ชอบสูบยากล้อง ท่านก็เลิกสูบ และนำเงินที่สะสมได้จากการเลิกสูบ บริจาคให้แก่นักมวย หรือในเรื่องผู้หญิง ท่านก็เป็นแบบอย่างที่ดีคือ ไม่เป็นนักเลงผู้หญิง เพราะท่านคิดว่านอกจากจะเป็นการทอนกำลังตัวเองแล้ว ยังเป็นการทำลายความซื่อตรงอีกด้วย

เรื่องราวของนายเลิศ ผู้สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตบนเส้นทางสายธุรกิจที่ตนปรารถนา เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตไม่จำเป็นที่จะต้องข้ามหัวผู้อื่นเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการเสมอไป

สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนมีด้านมืดและด้านสว่าง หากเรามุ่งที่จะยึดกับด้านมืดเพียงด้านเดียว แม้เราจะสามารถบรรลุเป้าหมายได้ แต่ความสำเร็จดังกล่าวก็จะไม่จีรังยั่งยืน สมควรหรือไม่ที่เราจะได้สนับสนุนด้านสว่างให้มีโอกาสแสดงตน

ดังแบบอย่างนายเลิศ นักธุรกิจผู้มีคุณธรรม

"สัญลักษณ์ที่ใช้ในกิจการต่าง ๆ ของนายเลิศ หมายถึง พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา"

ท่านผู้หญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ ลูกสาวคนเดียวของ
พระยาภักดีนรเศรษฐ (เลิศ เศรษฐบุตร)

"ท่านชอบเรือ ท่านจะต่อเรือเอง แล่นไปตามคลองแสนแสบทุกเดือน ได้เพื่อนเป็นชาวนาทุกที"

ท่านผู้หญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ ธิดาคนเดียวของนายเลิศ "ราชารถเมล์ขาว" ท่านผู้หญิงเลอศักดิ์ยืนยันเสมอว่าความก้าวหน้าในชีวิตของท่านผู้หญิงล้วนมาจากชื่อเสียงของนายเลิศทั้งนั้น อย่างไรก็ตามส่วนหนึ่งของความก้าวหน้าของท่านผู้หญิงก็มาจากการต่อสู้ของท่านผู้หญิงเองเฉกเช่นผู้เป็นบิดา เรื่องราวที่ท่านผู้หญิงเลอ-ศักดิ์ถ่ายทอดออกมานี้เป็นมุมมองของลูกที่มีความใกล้ชิดกับนายเลิศที่สุด อันจะทำให้เรารู้จักชีวิตของนายเลิศมากขึ้น

อยากทราบความรู้สึกของท่านผู้หญิงที่มีต่อนายเลิศ

ดิฉันเป็นคนที่นิยมพ่อมาก ดิฉันพูดอยู่เสมอว่า ถึงแม้จะไม่ได้เกี่ยวพันเป็นญาติอะไร ดิฉันก็จะนิยมคนคนนี้ เพราะท่านได้ทำอะไรหลายอย่าง ถ้าเผื่อศึกษาจากประวัติชีวิตท่านจริง ๆ ท่านเป็นคนที่มีความคิดอ่านดีมาก และความคิดนั้นก็ทันสมัยแม้ในปัจจุบันนี้

ในฐานะที่เป็นลูกสาวท่าน ท่านผู้หญิงได้รับการอบรมจากท่านในเรื่องใดบ้าง

คือพ่อเป็นคนโบราณที่สมัยใหม่ ชอบให้เด็กได้ฟังผู้ใหญ่พูด ไม่ว่าจะไปไหนกลับมาก็ต้องมาเล่าให้ฟัง พ่อคิดว่าเด็กต้องเรียนรู้จากการอ่านหนังสือ ดังนั้น พ่อมักจะยื่นหนังสือให้อ่าน อย่างเล่มนี้สนุกดีอ่านหรือยัง หรือแม้แต่หนังสือที่อยู่ในตู้ตั้งแต่เรื่อง **สามก๊ก** จนกระทั่งถึง **มาดามคูรี่** ที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ของโลกคนหนึ่ง พ่อก็บอกให้อ่าน ดิฉันก็อ่านไม่ออกหรอกว่ามาดามคูรี่เป็นใคร ก็ได้แต่พลิก ๆ ดูรูป พอโตขึ้นได้เรียนได้เห็นก็อ้อ รู้ว่ามาดามคูรี่คือใคร นอกจากนี้พ่อยังเป็นคนที่เลี้ยงลูกให้ติดดินและต้องช่วยเหลือผู้อื่น ท่านพูดอยู่ประโยคหนึ่งว่า **"เล็ก (ชื่อเล่นของท่านผู้หญิงเลอศักดิ์) มีแล้วเราอยู่คนเดียวไม่ได้ต้องแบ่งปัน"** นอกจากนี้ท่านก็สอนให้รู้จักช่วยตนเอง ต้องรู้จักคบเพื่อนฝูง ตอนที่เราย้ายบ้านจากโรงน้ำแข็งมาอยู่ที่ปาร์คนี้ ตอนนั้นดิฉันอายุได้สัก 8 ขวบ สิ่งแรกที่พ่อทำให้ดิฉันคือ สนามเด็กเล่น และพ่อมักจะบอกให้ออกไปเที่ยว ออกไปเดินเล่น ไม่ให้นั่งเล่นอยู่ในบ้าน ให้ไปพายเรือเล่น ชวนเพื่อนชวนฝูงมาได้ทั้งนั้น ตอนหลังไปเข้าโรงเรียนวัฒนา ชวนเพื่อนมาท่านก็ชอบ รักเพื่อน ๆ หมดทุกคน ดูแลอะไรต่าง ๆ ชวนไปขับรถเที่ยวบ้าง

ท่านผู้หญิงมีความทรงจำที่ดีต่อบิดาในเรื่องใดบ้าง

ดิฉันชอบตรงที่ว่า ท่านพูดอะไรแล้วไม่ลืม อย่างบอกเรา สัญญาไว้ เวลาตรุษฝรั่ง (คริสต์มาส) จะพาไปซื้อของที่ห้างฯ แถวถนนเจริญกรุง ตรงข้ามไปรษณีย์กลาง เป็นห้างเดียวที่เวลาตรุษฝรั่งเขาจะนำของเล่นอะไรมาขาย พอถึง 3 วันก่อนหน้า ท่านก็บอก เอ้า ! แต่งตัว " แล้วท่านก็พาไปซื้อให้ แต่ไม่ได้ซื้อเยอะ ๆ นะ เพราะท่านต้องดูก่อนว่าของดีด้วย แต่สมัยนั้นก็ไม่ได้ไปไหนมากนัก นอกจากเมื่อไหร่ที่มีละครสัตว์

หรือหนังฝรั่งดี ๆ มาฉาย เราก็จะไปบอกท่านให้พาไปดู

เคยเห็นท่านท้อแท้ในเรื่องการงานบ้างไหมครับ

ก็มีนะ แต่ท่านไม่เคยพูด สิ่งที่ท้อแท้ใจมากขณะนั้นที่ดิฉันจำได้คือ เวลาที่รถรางมาเดินในถนนราชดำริ ตอนนั้นเราเดินรถเมล์อยู่แล้ว พ่อก็พยายามวิ่งเต้นว่าให้รถรางไปเดินทางอื่นเพราะรถเมล์เดินอยู่แล้ว แต่ก็ไม่สำเร็จ ท่านก็บ่นออกมาว่า **"คนไทยนี้ทำอะไรก็จะต้องมีคนที่ดีกว่า (ชาวต่างชาติ) มาแย่ง คนไทยทำไมไม่ช่วยคนไทยด้วยกัน"** ท่านถือมาก ทั้ง ๆ ที่ท่านใช้คนต่างชาติ ท่านจ้างมาเป็นลูกจ้าง แต่ทุกอย่างที่ท่านทำ ท่านไม่ยอมให้ต่างชาติมาบงการอะไร เป็นลูกจ้างท่าน ท่านสั่ง แล้วก็ต้องมารายงานท่าน

กิจการของท่านทั้งหมดนี้ ปีหนึ่งมีรายได้ตกประมาณเท่าไหร่ครับ

อันนี้เราไม่ทราบ แต่ละสมัยไม่ทราบ สุดท้ายช่วงหลังสงครามโลกก็ประมาณ 30 ล้าน

ทราบว่านายเลิศเป็นคนที่มีอารมณ์ขันด้วย

ค่ะ มีอยู่ครั้งหนึ่งช่วงสงครามโลก บ้านดิฉันมี 2 หลัง ญี่ปุ่นก็เข้ามาตั้งค่าย ทีนี้พันธมิตรก็มาทิ้งระเบิด ทิ้งจากสถานทูตอังกฤษเรื่อยมาเลย เคราะห์ดีมันผ่านบ้านดิฉันไป และก็ไม่มีใครอยู่ในบ้านเพราะออกไปข้างนอกกันหมด กลับมาเห็นสภาพบ้านพลิกกลับทั้งหลัง คือมันไม่ได้แหลกเป็นจุล พ่อเห็น ท่านก็มิได้ตกใจอะไร ท่านยังพูดติดตลกว่า "เล็ก ดูไอ้หมวกแม่มดของเล็กซิมันไปนอนอยู่นั่น" คือท่านเป็นผู้นำครอบครัวที่คลายปัญหาทุกอย่างรับด้วยตัวเอง

นายเลิศท่านมีงานอดิเรกอะไรหรือเปล่าครับ

ท่านชอบเรือ ท่านจะต่อเรือเอง แล่นไปตามคลองแสนแสบทุกเดือน ได้เพื่อนเป็นชาวนาทุกที

รสนิยมของนายเลิศเป็นอย่างไรบ้างครับ

ท่านเป็นคนที่มีรสนิยมสูง แต่จะไม่แสดงออกว่า ฉันรวย ท่านเคยซื้อรถ **ไครสเลอร์** ให้แม่ แต่แม่ไม่ค่อยกล้านั่ง เพราะไปไหนมีแต่คนมุงดู ส่วนพ่อก็มีรถเฟียต 3 ตอน ไปไหนก็เอาหมานั่งไปด้วย 2 ตัว

อย่างสิ่งของเครื่องใช้ อาหารนี้ต้องรับประทานดี สบู่ต้องใช้สบู่ดี ท่านใช้สบู่ **แพร์** ซึ่งสั่งมาจากอังกฤษ ท่านบอกว่าต้องใช้ให้ถูกกับผิว แต่ท่านก็ใช้อย่างประหยัด เป็นคนละเอียด ใช้จนบางแล้วเอาก้อนเก่ามาปะก้อนใหม่ คือท่านไม่ใช้อย่างทิ้งขว้าง

เรื่องอาหาร นายเลิศชอบอาหารอะไรเป็นพิเศษหรือเปล่าครับ

อาหารโดยเฉพาะไม่มี แต่ปลานี่ท่านชอบปลาจาระเม็ดนึ่งทั้งตัว จะมีกุ๊กจีนเป็นคนทำ เวลาท่านทานอาหาร ท่านจะบอกล่วงหน้าว่าจะทานอะไร ทานกี่วัน ก็จะทานอย่างนั้นไปตลอด อย่างเวลาทานอาหารเช้าท่านจะสั่งไว้ก่อนเป็นอาทิตย์ว่า "แม่สิน (ภรรยาของนายเลิศ) อาทิตย์นี้จะกินไข่ลวกกับขนมปังปิ้ง แล้วก็กาแฟหรือน้ำชา" ซึ่งท่านก็จะกินอย่างนี้ไปอาทิตย์หนึ่ง คือท่านชอบทานอาหารฝรั่งตอนเช้า แต่ตอนเย็นต้องอาหารไทย กลางวันก็เหมือนกันแล้วแต่จะจัดให้ ก็ทานก๋วยเตี๋ยวอะไรพวกนี้ ไม่ทานยาก ๆ หรอก

ทราบว่านายเลิศชอบอ่านหนังสือมาก มีเรื่องไหนไหมครับที่ท่านชอบที่สุด

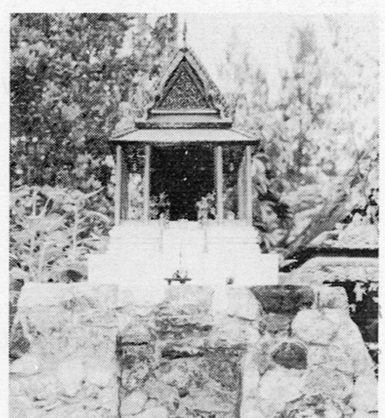
สามก๊ก ท่านชอบอ่านสามก๊ก

ท่านมีบุคคลที่ศรัทธาหรือเปล่าครับ

คือท่านเป็นคนที่รักการอ่านหนังสือ ดังนั้นท่านจึงชอบอย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

นายเลิศมีความต้องการจะทำอะไรแล้วยังไม่มีโอกาสได้ทำบ้างหรือเปล่าครับ

อันนี้ไม่เคยปรากฏนะ แต่ความคิดครั้งสุดท้ายก่อนเสีย ท่านชวนไปเมืองนอก เพราะนอกจากสิงคโปร์แล้ว ท่านก็ไม่เคยไปที่ไหน

"ศาลบรรจุอัฐิของนายเลิศ ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านปาร์คนายเลิศ"

สัจชีวิตจากหิโตปเทศ

เสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

"การกิน-การนอน-กลัว-เมถุน เหล่านี้มีเสมอเท่าเทียมกันแก่คนกับเดรัจฉาน, มนุษย์มีภาวะเป็นพิเศษแปลกกว่าเดรัจฉาน ที่ตรงความดีบริสุทธิ์ ผู้ที่ปราศจากความดีบริสุทธิ์ก็เสมอเหมือนภาวะของเดรัจฉาน"

"ในเมื่อวิบัติ จะเห็นใจมิตร, ในสมัยศึกประชิดจะเห็นใจทัพ, ในเวลาให้กู้ทรัพย์ จะเห็นใจผู้ซื่อสะอาด, ในยามสมบัติวินาศ จะเห็นใจภรรยา, ในคราวอนาถาจะเห็นใจญาติ"

"สูเจ้ามีทรัพย์ จะเย่อหยิ่งหรือไม่ สูเจ้าเสียทรัพย์จะโทมนัสหรือไม่ แท้จริง ความเป็นสูงและต่ำของมนุษย์ เหมือนกับลูกคลีที่เดาะเล่น"

"ร่มเงาของเมฆ, การผูกมิตรกับคนโหด, รวงข้าวใหม่, สตรี, ความเป็นหนุ่ม และความมั่งมี เหล่านี้จะใช้ประโยชน์ได้ ก็ชั่วแล่น"

สังชีวิตจากหิโตปเทศ

เสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

"ทรัพย์ไม่เป็นของหาได้โดยง่าย, หามาได้แล้วจะรักษาก็ทั้งยาก, การที่ทรัพย์ย่อยยับไปก็เท่ากับม้วยมอด, เพราะฉะนั้น มิบังควรจะใฝ่ฝันถึงทรัพย์นัก"

"ผู้เป็นสาธุชนทั้งน้ำใจ ย่อมช่วยถ่ายถอนความวิบัติของเพื่อนสาธุชนเป็นนิจ, เปรียบเหมือนช้างช่วยฉุดช้างที่ตกหล่มให้ขึ้นฉะนั้น"

"ผู้รู้คุณ ย่อมยินดีในผู้มีคุณ, ผู้เนรคุณ ไม่มีความชมชื่นในผู้มีคุณ : แมลงผึ้ง (รู้ว่าบัวมีคุณ) สู้ออกจากป่ามาหาดอกบัว, แต่ชาติกบอยู่ติดกับกอบัว บ่ห่อนเข้าหาดอกบัวเลย"

"เมื่อใดสูเจ้าเว้นการสมาคมกับทุรชน, สูเจ้าจักจำเริญ เมื่อนั้น : กาลใดสูเจ้าตกไปในหมู่พาลชนสูเจ้าจักตกต่ำลง ณ กาลนั้น"

สัจชีวิตจากหิโตปเทศ

เสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

"ร่างกาย ตั้งขึ้นแล้วสลาย, สมบัติ สมบูรณ์แล้ววิบัติ, สมาคมกัน แล้วก็พรากกันไป, สรรพสิ่งเกิดขึ้นแล้วย่อยยับดับสูญสิ้น"

"คนมีทรัพย์ แม้เป็นผู้ฆ่าพราหมณ์ ยังไม่วายเป็นที่นับถือ, ผู้ไร้ทรัพย์ ต่อให้มีวงศกุลเท่าเทียมพระจันทร์ ก็ย่อมถูกสบประมาท"

"บ่าวที่น้อมกายเพื่อให้ผู้อื่น (นาย) เขาขึงขัง, สละชีวิตตนเพื่อให้ผู้อื่น (นาย) ยืนชีพ, ทนลำบากเพื่อให้ผู้อื่น (นาย) รับความสนุกสำราญ : ยังจะมีใครโง่ร้ายกว่าบ่าวชนิดนี้อีกหรือ"

"ปราชญ์ ขณะนึกถึงอุบาย ก็พึงนึกถึงอุบาย (ความวิบัติ) ด้วยเหมือนกัน; นกย่างถ่อย คิดแต่กาลข้างหน้าถ่ายเดียว ก็ถูกพังพอนกินลูกเมีย"

สัจชีวิตจากหิโตปเทศ

เสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

"สุนัขได้กระดูก แม้หมดเนื้อ แต่ยังเกรอะด้วยเอ็นและไขข้อเหลืออยู่บ้าง ย่อมยินดีปรีดา ซึ่งแท้จริงกระดูกนั้นไม่ทำให้หายหิวได้ : ฝ่ายราชสีห์ได้สุนัขจิ้งจอกไว้แล้วในเงื้อมมือ ก็ยังสู้สละไปประหารช้าง, ชนทั้งปวงแม้ตกยาก ก็ยังปรารถนาผลตามสันดานตน"

"ณ พื้นหล้านี้ ไม่มีผู้ใดเป็นที่เคารพนับถือของใคร หรือเป็นผู้เลวทราม : กรรมของตนเองเท่านั้น จะเสนอนรชนไปสู่เกียรติยศหรือเสื่อมเสียเกียรติยศในโลกนี้"

"ถ้อยคำที่กล่าวชอบ แม้ผู้พูดเป็นเด็กคนมีปัญญายังต้องถือเอา : เมื่อยังไม่เห็น (แสง) อาทิตย์, แสงตะเกียงจะใช้ไม่เป็นคุณประโยชน์เทียวหรือ"

"อันว่าพายุ ย่อมไม่หักรานกอไม้หญ้าซึ่งโอนอ่อนต่ำไปตาม, แต่แท้ย่อมทำลายโค่นไม้ต้นอันสูงใหญ่ : ฉะนี้ผู้มีอิทธยานุภาพย่อมหาญหักกำลังของผู้ฤทธิ์ห้าว"

สังชีวิตจากหิโตปเทศ

เสฐียรโกเศศ–นาคะประทีป

"สหายใด แม้จะมีกระทบกระทั่งพลั้งผิดกันบ้าง, แต่ส่วนที่เป็นที่รักก็ยังคงเป็นที่รักอยู่ : เปรียบเสมือนร่างกายเรา, แม้เป็นมลทิน ด้วยความบกพร่องไม่รู้สิ้นสุด แต่ใครเลยจะไม่รักของตน"

"ผู้มีความคิด ก็พอตักเตือนกันได้, แต่คนไม่มีความคิดหาควรไม่เลย : นก เมื่อตักเตือนพวกลิงโง่ กลับถูกทำลายรังต้องหนีไป"

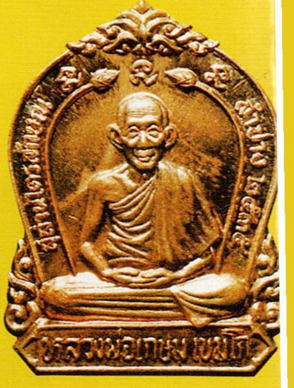
"ธรรมดาต้นไม้ใหญ่ จะเป็นประโยชน์ก็ด้วยมีผลและร่มเงาให้อาศัย; หากสวรรค์บันดาลให้ต้นไม้นั้นไร้ผล, เหตุไรจะต้องเหินห่างจากร่มเงาด้วยเล่า"

"วาจาของทุรชนแม้อ่อนหวาน กล่าวด้วยยิ้มแย้ม, ก็ยังทำให้ข้าพเจ้าเกิดความกลัวอยู่นั้นเอง, เปรียบเหมือนดอกไม้บานผิดฤดูกาลฉะนั้น"

ในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระแม่เจ้าของชาวไทย ทรงมีพระชนมายุครบ 60 พรรษา

หลวงพ่อเกษม เขมโก

สุสานไตรลักษณ์ จ.ลำปาง

สร้างตึกอาพาธสงฆ์ โรงพยาบาลพานทอง อ.พานทอง จ.ชลบุรี

เพื่อเฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศล

ในการนี้ ได้มอบหมายให้พระครูศรีวิสุทธานุวัตร (พระมหาธงชัย ธมฺมธโช) วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพฯ ร่วมกับเจ้าประเวทย์ ณ ลำปาง และคณะสงฆ์อำเภอพานทอง จ.ชลบุรี จัดสร้างวัตถุมงคล "60 พรรษา มหาราชินี" เพื่อนำรายได้ไปสร้างตึกอาพาธสงฆ์ โรงพยาบาลพานทอง อ.พานทอง จ.ชลบุรี ในวโรกาสเทิดพระเกียรติพระบารมี สมเด็จ-พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวาระมงคล เฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบใน พ.ศ. 2535

วัตถุมงคลชุดนี้ หลวงพ่อเกษม เขมโก จะทำพิธีมหามนต์ ณ ศาลเจ้าแม่สุชาดา ในวันมหาสงกรานต์ ที่ 15 เมษายน 2535 (วันพญาวัน)

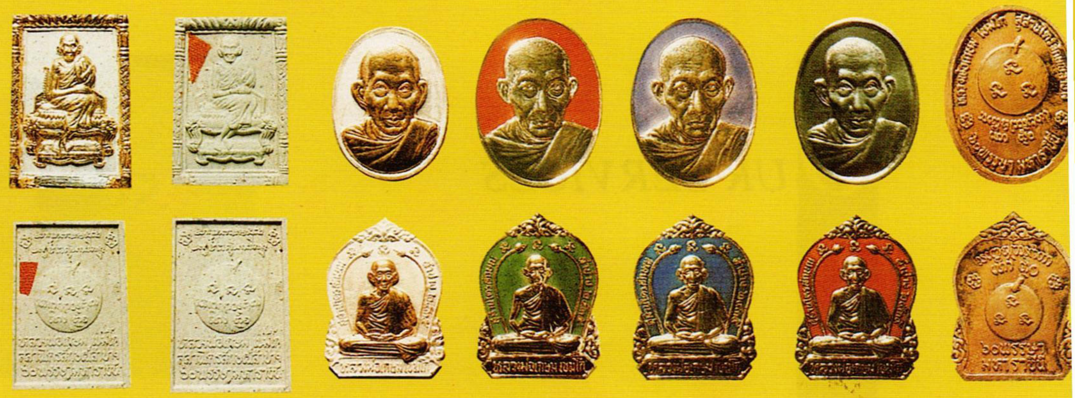
วัตถุมงคลชุดนี้ประกอบด้วย.

วัตถุมหามงคล

หลวงพ่อ เกษม เขมโก สุสานไตรลักษณ์ จ.ลำปาง

รุ่น 60 พรรษา มหาราชินี

วันมหาสงกรานต์ที่ 15 เมษายน 2535 (วันพญาวัน)

รายการสั่งจอง

1. รูปเหมือนนั่งธรรมมาส ขนาด 15 นิ้ว	สร้าง	199 องค์ ๆ ละ	12,900	บาท
2. รูปเหมือนนั่งธรรมมาส ขนาด 9 นิ้ว	สร้าง	599 องค์ ๆ ละ	6,000	บาท
3. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่ทองคำ 99.99 %	สร้าง	500 เหรียญ ๆ ละ	10,000	บาท
4. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่เนื้อเงินหน้าทองคำ	สร้าง	1,000 เหรียญ ๆ ละ	2,500	บาท
5. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่เนื้อเงิน	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	300	บาท
6. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่เนื้อนวโลหะ	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
7. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่เนื้อกะไหล่ทอง	สร้าง	10,000 เหรียญ ๆ ละ	50	บาท
8. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่เนื้อทองแดง	สร้าง	10,000 เหรียญ ๆ ละ	40	บาท
9. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่ชุบทองลงยาสีแดง	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
10. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่ชุบทองลงยาสีน้ำเงิน	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
11. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่ชุบทองลงยาสีเขียว	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
12. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่ชุบทองลงยาสีเหลือง	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
13. เหรียญรูปไข่ขนาดใหญ่ชุบทองลงยาสีม่วง	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
14. เหรียญรูปไข่ขนาดเล็กทองคำ 99.99 %	สร้าง	500 เหรียญ ๆ ละ	4,900	บาท
15. เหรียญรูปไข่ขนาดเล็กเนื้อเงินหน้าทองคำ	สร้าง	1,000 เหรียญ ๆ ละ	1,800	บาท
16. เหรียญรูปไข่ขนาดเล็กเนื้อเงิน	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
17. เหรียญรูปไข่ขนาดเล็กชุบกะไหล่ทอง	สร้าง	10,000 เหรียญ ๆ ละ	40	บาท
18. เหรียญรูปประฆังทองคำ 99.99 %	สร้าง	500 เหรียญ ๆ ละ	9,000	บาท
19. เหรียญรูปประฆังเนื้อเงินหน้าทองคำ	สร้าง	1,000 เหรียญ ๆ ละ	2,000	บาท
20. เหรียญรูปประฆังเนื้อเงิน	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	300	บาท
21. เหรียญรูปประฆังเนื้อนวโลหะ	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
22. เหรียญรูปประฆังเนื้อกะไหล่ทอง	สร้าง	10,000 เหรียญ ๆ ละ	50	บาท
23. เหรียญรูปประฆังเนื้อทองแดง	สร้าง	10,000 เหรียญ ๆ ละ	40	บาท
24. เหรียญรูปประฆังชุบทองลงยาสีแดง	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
25. เหรียญรูปประฆังชุบทองลงยาสีน้ำเงิน	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
26. เหรียญรูปประฆังชุบทองลงยาสีเขียว	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
27. เหรียญรูปประฆังชุบทองลงยาสีเหลือง	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท
28. เหรียญรูปประฆังชุบทองลงยาสีม่วง	สร้าง	2,000 เหรียญ ๆ ละ	100	บาท

ได้อนุญาตให้พระมหาธงชัย
วัดไตรมิตร สร้างวัตถุมงคล
เพื่อสมทบทุนสร้างตึก ร.พ.บ....
เพื่อพระเกียรติ มหาราชินี
ในวันครบรอบ ๖๐ พรรษา....
(หลวงพ่อเกษม....
(สุสานไตรลักษณ์ จ.ลำปาง....

29. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ ทองคำ 99.99%	สร้าง	500 องค์ ๆ ละ	12,000	บาท
30. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ เนื้อเงินหน้าทองคำ	สร้าง	1,000 องค์ ๆ ละ	2,500	บาท
31. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ เนื้อเงิน	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	300	บาท
32. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ เนื้อนวโลหะ	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	100	บาท
33. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ เนื้อกะไหล่ทอง	สร้าง	10,000 องค์ ๆ ละ	50	บาท
34. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ เนื้อทองแดง	สร้าง	10,000 องค์ ๆ ละ	40	บาท
35. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ ชุบทองลงยาสีแดง	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	100	บาท
36. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ ชุบทองลงยาสีน้ำเงิน	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	100	บาท
37. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ ชุบทองลงยาสีเขียว	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	100	บาท
38. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ ชุบทองลงยาสีเหลือง	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	100	บาท
39. เหรียญรูปกลมนั่งธรรมาสน์ ชุบทองลงยาสีม่วง	สร้าง	2,000 องค์ ๆ ละ	100	บาท
40. พระเนื้อผงรูปหัวใจ ผสมข้าวก้นบาตร ปิดทองติดจีวร บรรจุตะกรุดทองคำ	สร้าง	10,000 องค์ๆ ละ	500	บาท
41. พระเนื้อผงรูปหัวใจ ผสมข้าวก้นบาตร ปิดทองติดจีวร บรรจุตะกรุดเงิน	สร้าง	20,000 องค์ๆ ละ	200	บาท
42. พระเนื้อผงรูปหัวใจ ผสมข้าวก้นบาตร ติดจีวร	สร้าง	50,000 องค์ๆ ละ	50	บาท
43. พระเนื้อผงรูปสี่เหลี่ยม ผสมข้าวก้นบาตร ปิดทองติดจีวร บรรจุตะกรุดทองคำ	สร้าง	10,000 องค์ๆ ละ	500	บาท
44. พระเนื้อผงรูปสี่เหลี่ยมผสมข้าวก้นบาตร ปิดทองติดจีวร บรรจุตะกรุดเงิน	สร้าง	20,000 องค์ๆ ละ	200	บาท
45. พระเนื้อผงรูปสี่เหลี่ยม ติดจีวร ผสมข้าวก้นบาตร	สร้าง	50,000 องค์ๆ ละ	50	บาท

•สั่งจองได้ตั้งแต่บัดนี้ หมดเขตสั่งจอง 25 มีนาคม 2535•

สถานที่สั่งจอง

1. กุฏิพระมหาธงชัย ธมฺมธโช
   วัดไตรมิตรวิทยาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ 10100 โทร. 2229019
2. สุสานไตรลักษณ์ จ.ลำปาง โทร. (054) 221832
3. ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด สาขาสามแยก กรุงเทพฯ โทร. 2210556, 2211358
4. ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาเจริญผล กรุงเทพฯ โทร. 2141431-3
6. คุณอมร วงศ์แหลมทอง เยาวราช กรุงเทพฯ โทร. 2330296, 2243615
6. คุณธาตรี ฉัตรชาตรี
   ชมรมพระเครื่องสามแยกเกษตร กรุงเทพฯ
   โทร. 5794514, 5612065
7. ศิริสไตร์ สามแยก โทร. 2215791, 2240940
8. นิยม เกล็ดมณี ชมรมพระเครื่องวงเวียนใหญ่ โทร. 465-2599
9. เฮง สนามพระเครื่องท่าพระจันทร์ โทร. 225-1611
10. ตี๋ สนามพระเครื่องวัดราชนัดดา โทร. 222-6525
11. แหล่งรวมพระเครื่องวังบูรพา ในนามเทพ บางแค และสำราญ ปิ่นเกล้า โทร. 226-2450-4
12. ประเสริฐ เรืองสุรัตน์ พันธ์ทิพย์พลาซ่า โทร. 252-9933 ต่อ 1148
13. ประเสริฐ อาชายินดี เขตคลองสาน เจริญนคร โทร. 437-5625
14. ไก่ เสาชิงช้า โทร. 222-3675
15. ชัยยุทธ ไนมิตเกษมสุข จักรวาลพระเครื่องบางลำภู โทร. 282-7694, 281-0477, 281-0474
16. ธนาคารกรุงไทย จำกัด สาขาราชวงศ์ กรุงเทพฯ โทร. 2226114 2222171-8 ต่อ 106
17. ร้านทองลิ้มกุยหลี บางลำภู กรุงเทพฯ โทร. 2828437
18. หนังสือพระ มหาลาภ ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ซอยสราญสุข
    แขวงบางบำหรุ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร. 4346874, 4352346-7
19. พระครูสุวรรณเมธากร เจ้าคณะอำเภอพานทอง วัดบ้านไร่ อ.พานทอง จ.ชลบุรี
    โทร. (038) 451047

รับวัตถุมหามงคล ตั้งแต่
วันที่ 20 เมษายน 2535 เป็นต้นไป

• จะจ่ายวัตถุมหามงคลตามวันที่ ที่กำหนดไว้เท่านั้น หากเกินกำหนด จะรับวัตถุมหามงคลได้ตั้งแต่ วันที่ 1 พฤษภาคม 2535 ถึง 31 พฤษภาคม 2535 หากพ้นกำหนดถือว่าสละสิทธิ์ (ต้องชำระเงินทั้งหมดในวันจอง) หลังสั่งจองราคาสูงกว่าที่สั่งจองตามกำหนด

ธนาณัติสั่งจ่าย

พระมหาธงชัย ธมฺมธโช
วัดไตรมิตรวิทยาราม เขตสัมพันธวงศ
กรุงเทพมหานคร10100 โทร. 2229019
เพียงแห่งเดียว
หมดเขตสั่งจอง 25 มีค 2535

PCS

OUR SERVICES

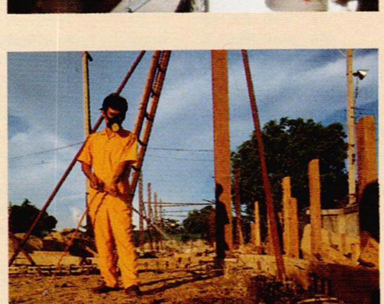

''Property Care Services'' experts for over 24 years in JANITORIAL, PEST CONTROL, SECURITY SERVICES, HYGIENE SERVICES and DUST CONTROL MAT for industrial and commercial ventures.
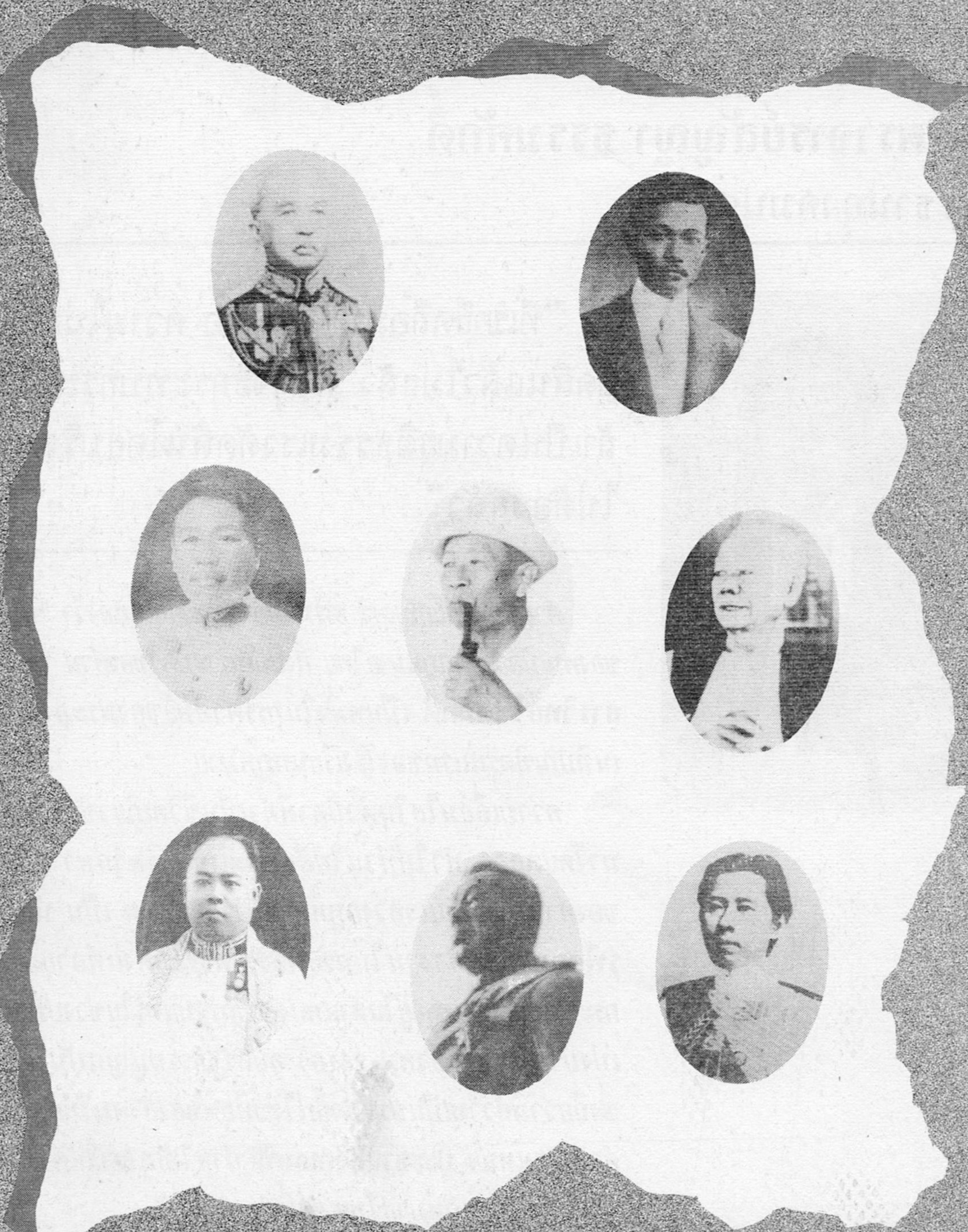

Property Care Services (Thailand) Limited

41/1 Soi 15 Petchburi Road
G.P.O. Box 2135
Bangkok 10501
Tel: 251-4658-9, 251-4690
251-2248, 253-9169
Fax: 253-9172

ภาค 2
คำสอนของท่าน

บุคคลในหัวใจ

พระองค์เจ้ารพีฯ
ในทรรศนะของ
ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์
ประธานองคมนตรี

"ที่เขายึดถือมากที่สุด คือ ความไม่กลัวอะไร ตัดสินแล้วไม่กลัว ไม่ว่าจะกระทบกระเทือนใคร ถ้าเป็นความยุติธรรมเราตัดสินโดยบริสุทธิ์แล้ว ไม่ต้องกลัว"

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้ซึ่งเรียกตนเองว่า **"หลานศิษย์"** *ของพระบิดาแห่งกฎหมายไทย ทั้งนี้ก็เพราะบิดาของท่าน* **พระยาธรรมสารวิทย์วิชิตภักดี** *เป็นหนึ่งในบรรดาศิษย์ของพระองค์ และเป็นเนติบัณฑิตรุ่นแรกของโรงเรียนกฎหมาย*

ความเลื่อมใสในตัวบิดาที่ดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับกฎหมายมาโดยตลอด ทำให้ท่านใฝ่ฝันที่จะเป็นผู้พิพากษา ดังนั้น ชีวิตของท่านจึงอยู่ในแวดวงกฎหมายมาโดยตลอด เป็น **นักเรียนทุนรพีฯคนที่ 2** *ทำงานในกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่อายุ 18 ปี จนกระทั่งเกษียณ เคยอยู่ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงประชาธิปไตยเบ่งบาน (14 ตุลาคม 2516) ออกรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 ซึ่งถือว่ามีความเป็นประชาธิปไตยที่สุดของสังคมไทย ในปัจจุบันดำรงตำแหน่ง* **ประธานองคมนตรี** *ท่านได้กรุณาให้ความรู้เกี่ยวกับพระบิดาแห่งกฎหมายไทย ดังนี้*

ขอความกรุณาอาจารย์กล่าวถึงพระองค์เจ้ารพีฯ ในทรรศนะของนักกฎหมาย

พวกเราเวลาเรียนกฎหมาย หรือท่านอาจารย์กฎหมายเก่า ๆ ยกย่องพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ เป็นบูรพาจารย์ทีเดียว เป็นอาจารย์คนแรกที่สอนกฎหมายประเภทใหม่คือ กฎหมายตะวันตก จุดสอนของท่านง่ายนิดเดียวคือ ต้องรักษาความสะอาดบริสุทธิ์ ไม่กินสินบาทสินบน

รากฐานทางกฎหมายที่พระองค์เจ้ารพีฯ ทรงวางไว้แต่เดิมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง

กฎหมายปัจจุบันเป็นแบบผสม คือมาผสมกับแบบฝรั่งเศส เมื่อครั้งเราร่างประมวลกฎหมายใหม่ขึ้น กฎหมายแพ่งฉบับ 1,2,3,4,5,6 และก็ร่างประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งมีกฎหมายฝรั่งมาปนแยะ กฎหมายแพ่งนี้เอากฎหมายฝรั่งเศสมาแยะ นิติกรรม สัญญา หนี้ เจตนา คู่กรณี เป็นกฎหมายฝรั่งเศสแยะ เป็นกฎหมายผสมแต่ว่าทันสมัย ซึ่งก็ยังคงยึดเจตนารมณ์ของพระองค์เจ้ารพีฯอยู่ ยิ่งในทางจิตใจยิ่งยึดใหญ่เลย หมายความว่า เราจะวิวาททกันทะเลาะกันนี้ต้องคิดถึงท่านแล้วเราก็ร้องไห้แล้วเราก็ดีกัน ไม่โกรธกันอีก

การทำงานด้านกฎหมายพระองค์เจ้ารพีฯ ทรงมีผู้ร่วมงานที่พระองค์สนิทหรือไม่?

ก็ลูกศิษย์คนแรกของท่านที่ท่านรักมากและได้มีส่วนช่วยงานท่านจริง ๆ ก็คือ เจ้าพระยามหิธร ต้นตระกูลไกรฤกษ์

พระองค์เจ้ารพีฯ เคยมีพระดำริ ในการที่จะแยกตุลาการให้เป็นอิสระจากรัฐ

ผมไม่แน่ใจว่าท่านมีความประสงค์อย่างนั้นหรือเปล่า แต่ว่าหลักกฎหมายทางตะวันตกเป็นอิสระทั้งนั้น

"อาจารย์สัญญาครั้งสำเร็จเนติบัณฑิตจากอังกฤษ"

มองในแง่สังคมไทย ตุลาการมีความเป็นอิสระจากรัฐหรือไม่

เวลานี้ก็เป็นอิสระโดยรัฐธรรมนูญ บัญญัติทุกรัฐธรรมนูญ ตั้งแต่ 2475 มาว่า ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย นี้เป็นความมีอิสระ **แต่อิสระในคดีความ** แต่ถ้าสมมุติว่าคุณเป็นอธิบดีไม่ชอบหน้าผม ผมทำงานดี คุณย้ายผมไปอยู่จังหวัดยะลา อย่างนี้ไม่อิสระ ต้องไป ถ้าไม่ไปก็ถูกออก อันนี้มันไม่ดี แต่ของอังกฤษเขาไม่เลย **ลอร์ดชองเซอเลอร์** (Lord Chancellor) คนเดียวที่เป็นตัวนั่งอยู่บนประธานวุฒิสภาของเขา เขาเป็นหัวหน้าของตุลาการทั้งหมด ในสมัยผมเป็นผู้พิพากษาในคดีความ ผมก็เป็นอิสระแยกจริง ๆ รัฐทำอะไรผมไม่ได้ แต่ในแง่การปกครองผมจะได้ 2 ขั้น ขั้นหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับรัฐมนตรีที่จะเป็นคนให้ผมได้

แนวทางการทำงานที่นักกฎหมายไทยยึดถือแบบอย่างมาจากพระองค์

อันนี้ก็แล้วแต่จิตใจของคนที่รับนะ แต่ที่เขายึดถือมากที่สุดคือ **ความ**

ไม่กลัวอะไร ตัดสินแล้วไม่กลัว ไม่ว่าจะกระทบใครกระเทือนใคร ถ้าเป็นความยุติธรรมเราตัดสินโดยบริสุทธิ์แล้วไม่ต้องกลัว และที่สองก็คือ เหตุที่จะไม่กลัวนั้นเราต้องไม่กินสินบน ไม่ว่าด้วยของ ไม่ว่าด้วยลาภ ไม่ว่าด้วยยศ ไม่ว่าด้วยศักดิ์ ไม่ว่าด้วยสรรเสริญเยินยออะไร ไม่เอาทั้งนั้น ไม่ต้องการ นี่เป็นหลักของนักกฎหมายที่ถูกต้อง

การจัดตั้งทุนรพี่ฯเกิดจากความคิดของใคร

เกิดจากความคิดของ **เจ้าพระยามหิธร** ในวันพระราชทานเพลิงศพกรมหลวงราชบุรีฯ เจ้าพระยามหิธรเป็นคนแรกที่ควักเงินเดือนทั้งหมดให้เลย เงินเดือนเดือนนั้นไม่เอาไปใช้เลย อุทิศให้เป็นทุนกรมหลวงราชบุรีฯหมดคนอื่นก็ตาม ๆ

วัตถุประสงค์ของทุนนี้

ส่งนักเรียนที่รู้ภาษาดีไปเรียนกฎหมายที่อังกฤษ เจริญรอยตามกรมหลวงราชบุรีฯ ซึ่งคนที่จะส่งไปอาจจะเป็นข้าราชการก็ได้ ผู้พิพากษาหนุ่ม ๆ ก็ได้ นักเรียนกฎหมายที่กำลังจะเป็นผู้พิพากษาก็ได้ อาจจะเป็นคนนอกก็ได้ อย่างผมที่ไป ผมเป็นนักเรียนล่ามจบกฎหมายไทยซึ่งเป็นเงื่อนไขอันหนึ่งของทุน โดยมีกรรมการเนติบัณฑิตยสภาซึ่งเลือกตั้งกันทุก 2 ปี เป็นผู้ควบคุมดูแลทุน

อาจารย์ได้รับทุนปีไหน

2472 เรียนเนติบัญฑิตของอังกฤษที่สำนักมิดเดิลเทมเปิ้ล (Middle Temple) ใช้เวลาเรียนเพียง 2 ปี 3 เดือน (หลักสูตร 3 ปี) เพราะผมได้กฎหมายไทยไปแล้ว กฎหมายไทยกับกฎหมายอังกฤษก็เหมือนกัน

หลังจากเรียนจบ อาจารย์ทำงานด้านไหนครับ

รับราชการเป็นผู้พิพากษาเลย กระทรวงยุติธรรมอ้าแขนรับทันที เพราะเห็นเป็นนักกฎหมายทุนรพี่ฯ

ทุนรพี่ฯในปัจจุบันยังมีอยู่หรือไม่

ยังคงอยู่ แต่ว่าไม่สามารถที่จะส่งนักเรียนไปได้หลายปีแล้ว เพราะเหตุว่าทุนเรายังน้อยอยู่ แล้วดอกเบี้ยมันถูก เพราะเหตุว่าการส่งบังคับให้เอาดอกเบี้ยส่ง ไม่ให้เอาต้นส่งเพราะกลัวว่าต้นจะหมด แต่ว่าเวลาจะส่งที่ไรก็ต้องสอบไล่แข่งขันกันทุกที

นักเรียนทุนรพี่ฯในอดีตมีใครบ้าง

ท่านอาจารย์ประมูล สุวรรณศร เป็นคุณหลวงประสาทศุภนิติ ท่านสิ้นไปแล้ว เป็นรองประธานศาลฎีกา ผมเป็นคนที่สอง ท่านทูตวัฒนา อิสระภักดี เกษียณอายุไปแล้วเป็นคนที่สาม เท่าที่จำได้

ความคิดเห็นของท่านในเรื่องกฎหมายต่อสังคมในปัจจุบัน

มีความจำเป็นมาก เพราะเหตุว่าถ้าบ้านไหนเมืองไหนไม่มีกฎหมาย หรือมีกฎหมายไม่ดีพอ ประชาชนจะต่างคนต่างช่วยตนเอง ใครใหญ่กว่าก็ได้ประโยชน์มากกว่า มันไม่มีความเสมอภาพและไม่มีความสุข กฎหมายเป็นมาตรการที่จะให้คนมีความสุขพอสมควรกับอัตภาพของแต่ละคน ๆ ไป

บุคคลในหัวใจ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในทรรศนะของ

พลตรีจำลอง ศรีเมือง

หัวหน้าพรรคพลังธรรม

"แม้ท่านจะทรงเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งถือว่าท่านเป็นผู้ใหญ่มาก โดยเฉพาะในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ท่านก็มิได้ถือพระองค์ ทรงเห็นว่า การเข้าถึงประชาชน การดูแลทุกข์สุขของประชาชน เป็นเรื่องจำเป็น"

พลตรีจำลอง ศรีเมือง อดีตผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ผู้สร้างกระแสการตื่นตัวทางการเมืองให้กับคนกรุงเทพฯ และเป็นผู้ที่พยายามเสนอแนวความคิดในเรื่อง **คุณธรรมนำการเมือง** *ซึ่งออกจะได้รับการสนองรับจากประชาชนอย่างล้นหลามในภาวะที่สภาพการเมืองไทยมีปัญหาในเรื่องวิกฤติศรัทธาจากประชาชน ท่านเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีบทบาทในทางการปกครอง แต่ท่านไม่ใคร่ชอบนักกับคำว่า* **นักปกครอง** *เพราะโดยแท้จริงแล้วท่านตระหนักว่า ตัวท่านเป็นผู้รับใช้ประชาชน มิได้เป็นนายประชาชน และ สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ เป็นบุคคลหนึ่งซึ่งท่านยึดถือเป็นแบบอย่างมาโดยตลอด*

ขอทราบเหตุผลที่ท่านยึดถือสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นปูชนียบุคลของท่าน

ท่านทรงเป็นพระบิดาของการปกครองไทย คือผมสนใจในเรื่องการปกครองและเรื่องคุณธรรม ท่านทรงเป็นนักปกครองชั้นเลิศ เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ใต้บังคับบัญชา ว่าผู้บังคับบัญชาที่ดีจะต้องทำอย่างไร ได้ทรงวางหลักการบริหารสมัยใหม่ เริ่มตั้งแต่การวางแผน การกำกับดูแล การสั่งการทำอย่างไร ซึ่งก็ใช้มาเรื่อย ๆ เป็นเรื่องน่าแปลกที่ยังมีความทันสมัยอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องการตรวจราชการท่านก็ทรงเน้นมาก ไม่ได้เลือกไปตรวจที่อยู่สบาย ๆ ประเภทต้องเลี้ยงดูปูเสื่ออะไร ทำนองนี้ ท่านไปในที่ทุรกันดาร ในที่มีไข้ป่า ทรงแสดงถึงความเป็นผู้นำ และท่านก็ไม่ได้เน้นเฉพาะในเรื่องของประสิทธิภาพการทำงานของข้าราชการเท่านั้น แต่ยังเน้นในเรื่องของคุณธรรมอีกด้วย มีคำคมบางคำอย่าง *"การเป็นผู้บังคับบัญชาเขานี้ เราจะต้องให้ร้องเท้ามันสึก ให้ร้องเท้ามันขาดก่อนที่กางเกงมันจะขาด"* คือ มันต้องเดินมากกว่านั่ง ไม่ใช่นั่งถูไถไปในที่ทำงานจนกระทั่งกางเกงขาด อีกอย่างที่ผมชอบก็คือเรื่องการฝึกอบรมข้าราชการซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ การเพิ่มประสิทธิภาพของข้าราชการนั้นต้องมีการอบรม ทรงเน้นในเรื่องนี้มาก

แล้วในส่วนตัวของท่านนำแนวทางจากสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ มาใช้บ้างหรือเปล่า

ในส่วนตัวของผมไม่ได้ยึดแนวทางผู้ใดเป็นหลักเสียทีเดียว คือทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้าไปในความคิดของเรานี้ไม่ว่าจะมาจากสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ หรือจากใคร ๆ ก็ตาม เราไม่รู้หรอกว่าตอนที่เราเอาออกมาใช้นี้เราเอามาจากท่านผู้ใด ก็คล้าย ๆ กับตอนเราเรียนหนังสือ อาจารย์ก็เอาวิชาความรู้มาใส่ ๆ เรา ที่นี้เวลาจะเอาออกมาใช้นี้ มันก็ออกไปโดยอัตโนมัติ บางทีเราก็ไม่สามารถสืบสาวเอาได้ว่า ความรู้ที่เราเอามาใช้มันมาจากครูคนไหน อย่างนี้

ท่านคิดว่าลักษณะของผู้ปกครองสำหรับสังคมไทยควรมีลักษณะอย่างไร

ก็ควรมีลักษณะอย่างที่สมเด็จกรมพระยาดำรงฯทรงเป็น แม้ท่านจะทรงเป็นผู้ใหญ่ซึ่งถือว่าท่านเป็นผู้ใหญ่มากโดยเฉพาะในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ท่านก็มิได้ถือพระองค์ ทรงเห็นว่า การเข้าถึงประชาชน การดูแลทุกข์สุขของประชาชนเป็นเรื่องจำเป็น เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ซึ่งจริง ๆ พระองค์ท่านไม่ต้องทรงทำถึงขนาดนั้นหรอก แต่ก็ได้ทรงกระทำไปแล้วด้วยความเมตตากรุณาต่อผู้ที่เขาด้อยโอกาส ต่อผู้ที่เขาขาดแคลน ต่อผู้ที่เขาอยู่ห่างไกล และนี่เป็นแนวทางปฏิบัติของข้าราชการจะต้องทำอย่างนี้ ที่จริงแล้วข้าราชการมิใช่นักปกครอง ข้าราชการต้องเป็นผู้รับใช้แผ่นดิน ที่จะทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ผาสุกขึ้น

แต่ในสังคมไทยทั่วไปคิดว่าผู้ปกครองสำหรับสังคมไทยจะต้องมีลักษณะอำนาจนิยม

อันนี้ต้องเข้าใจกันก่อนว่า การใช้ **อำนาจ** กับ **ศรัทธา** นั้นต่างกัน ศรัทธานั้นยืนยงคงอยู่นานกว่า ศรัทธานั้นจะผูกมัดจิตใจคนได้มากกว่าอำนาจ ใครมีอำนาจเราก็เห็นแล้วว่า พอหมดอำนาจไปก็ตกกระป๋องทันทีไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย แต่คนที่มีความศรัทธาจากประชาชนนั้น ไม่ว่าเขาจะเป็นอะไร จะอยู่ในตำแหน่งหรือไม่อยู่ในตำแหน่ง ก็ยังเป็นที่รักหรือศรัทธาของประชาชนตลอด เพราะฉะนั้น น่าจะเปลี่ยนแนวความคิดในเรื่องอำนาจมาสู่ศรัทธามากกว่า

ในยุคสมัยของสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ การรวมอำนาจบริหารไว้ที่ศูนย์กลางดูจะมีคุณค่าสำหรับยุคสมัยนั้น แต่ในสภาพปัจจุบันดูจะมีกระแสเรียกร้องให้มีการกระจายอำนาจมากขึ้น

ใช่ ในสภาพปัจจุบันมันต้องเปลี่ยนแปลง เพราะตอนนั้นคนไทยมีประมาณ 8-9 ล้านคน เดี๋ยวนี้มี 56 ล้านคน ผมพูดอยู่เสมอว่าจะต้องกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น เพราะว่าปัญหาที่เกิดขึ้นรอบด้านนั้นถ้าให้พุ่งมาสู่ส่วนกลาง สักวันหนึ่งรัฐบาลอาจจะเป็น "ผู้แพ้สิบทิศ" ตัดสินใจอะไรไม่ได้สักทางเพราะมันเข้ามาสิบทางเลย ทางที่ดีจะต้องกระจายอำนาจออกไป ซึ่งถ้าสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ทรงมีพระชนม์อยู่มาจนถึงขณะนี้ท่านก็ต้องทรงเห็นด้วย ท่านทรงเล็งเห็นการณ์ไกล

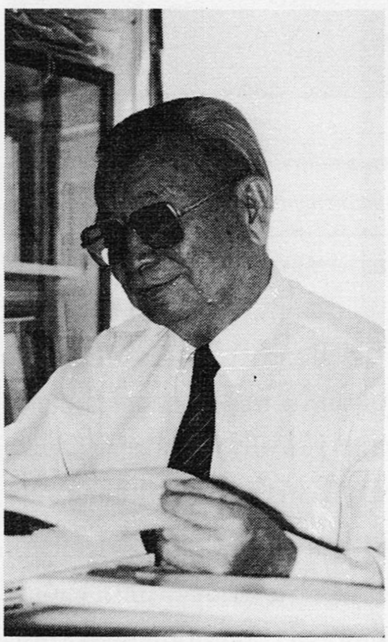
อยากทราบความคิดเห็นของท่านในเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์กับสังคมไทย

คนไทยอาจจะยังสนใจไม่มากนักกับประวัติศาสตร์ แต่แท้จริงแล้วประวัติศาสตร์เป็นเรื่องสำคัญ ประวัติศาสตร์อาจนำมาเทียบเคียงได้ สามารถที่จะพยากรณ์อะไรในภายหน้าได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น เพราะประวัติศาสตร์นั้นก็ซ้ำเรื่อง ซ้ำเหตุการณ์บ่อย ๆ

บุคคลในหัวใจ

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ
ในทรรศนะของ

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
อาจารย์พิเศษ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และมหาวิทยาลัยศิลปากร

"ท่านมีความคิดว่า คนเราจะทำงานจนมีความสำเร็จในชีวิตได้นั้น จะต้องมีคนมาแทนสืบไป บางคนไม่ยอมที่จะสร้างคนมาแทน...มันไม่ถูก"

ท่านเป็นคนที่สนับสนุนลูกน้องให้มีคุณวุฒิเพิ่มขึ้น ทั้ง ๆ ที่ท่านเองได้แค่ปริญญาตรี ไม่เหมือนกับผู้ใหญ่บางคนที่ตัวเองได้ปริญญาตรีก็ไม่อยากให้ใครได้สูงกว่า เนื่องจากท่านเป็นคนมองการณ์ไกล ท่านคิดว่า การที่จะให้มหาวิทยาลัยเจริญก้าวหน้าก็ต้องมีคนที่มีความสามารถช่วยกัน ท่านจึงพยายามหาทุนรอนให้นักศึกษาและอาจารย์ได้มีโอกาสไปศึกษาต่อเมืองนอกมากที่สุด

ท่านเองทำงานตั้งแต่ตี 5 โดยนุ่งกางเกงขาสั้นสีดำ ใส่รองเท้ายาง สวมเสื้อคอกลมหรือคอพวงมาลัยนั่นแหละครับ กว่าจะกลับบ้านก็ 2 ทุ่ม 3 ทุ่ม เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับสถานีทดลอง โดยเฉพาะการเลี้ยงไก่ ที่ท่านพยายามจะเลี้ยงไก่ให้เป็นอุตสาหกรรมให้ได้ ท่านเป็นคนตั้งโรงแรมไก่ขึ้น คือเอาไก่ใส่กรงเพื่อไม่ให้ไก่ต้องเดินทางไกล เพราะมันเปลืองพลังงาน ให้อยู่ในที่จำกัด มีอาหารให้พร้อมเสร็จ ตอนเช้า ๆ ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จะได้ยินเสียงไก่ขันดังไปทั่ว ในการที่ท่านริเริ่มและสนับสนุนการเลี้ยงไก่ ก็มีคนต่อว่า หาว่าท่านสนใจแต่ไก่อย่างเดียว แต่ว่าท่านก็เผยแพร่การเลี้ยงไก่

จนกระทั่งชาวบ้านทำเป็นอาชีพได้ ทั้ง ๆ ที่มหาวิทยาลัยในฟิลิปปินส์ที่ท่านเรียนจบมายังทำไม่ได้

พอท่านทำอะไรสำเร็จ เวลาขอทุนมาพัฒนามหาวิทยาลัยจากสำนักงบประมาณก็ดี จากผู้แทนราษฎรก็ดี ก็จะได้ง่าย เพราะเห็นว่าท่านเป็นคนทำงานจริง ผู้แทนฯบางคนบอก ทำไมขอมาน้อย ถ้าขอมามากกว่านี้สักสิบเท่าก็จะให้ แต่มันก็ขึ้นอยู่กับเรื่องที่เสนอไป เขาเชื่อใจว่าท่านไม่มีการคอรัปชั่น และท่านก็เป็นคนที่มีเทคนิคในการขอทุน อย่างสมมุติว่า ท่านจะตั้งโรงฆ่าสัตว์ ฆ่าหมู ถ้าท่านบอกว่าจะสร้างโรงฆ่าหมูก็อาจจะไม่ได้ ท่านก็เลยใช้คำว่า SLAUGHTER HOUSE เขาก็นึกว่าเป็นห้องทดลองก็ให้มา

นอกจากเรื่องเลี้ยงไก่แล้ว ท่านก็สนับสนุนการเลี้ยงแพะ ท่านสั่งแพะพันธุ์ SAANEN เข้ามาจากต่างประเทศ มันสามารถให้น้ำนมได้ประมาณ 1/4 ของวัว แต่เมื่อนำแพะที่เคยอยู่เมืองหนาวเข้ามาในเมืองไทยก็จะไม่แข็งแรง เป็นโรคปอดบวม ก็ต้องเอามาผสมพันธุ์กับพันธุ์พื้นเมืองเพื่อให้เกิดพันธุ์ที่สามารถอยู่ในเมืองไทยได้ แต่ในสมัยนั้นคนยังไม่นิยมกินนม โดยเฉพาะนมแพะซึ่งมีกลิ่น คนไทยไม่ชอบ ไม่เหมือนพวกอินเดีย เขานิยมให้มีกลิ่นมาก ๆ แต่สำหรับคนไทยต้องทำให้ไม่มีกลิ่น เช่น จับมาตอน แต่ว่าก็ไม่ได้ผลสำเร็จ เพราะอย่างไรเสียตอนนั้นคนไทยไม่นิยมกินนมกันเลยทั้งนมโค นมกระบือ

พวกผักแปลก ๆ ท่านก็นำเข้ามาเยอะ อย่างเช่น กระหล่ำปม มีลักษณะหัวใหญ่คล้ายมันแกว และก็มี BRUSSEL SPROUT คล้ายกะหล่ำปลี แต่หัวเล็ก ๆ

สามทหารเสือ
หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ (ทองดี เรศานนท์) คุณพระช่างเกษตรศิลปกร (ช่วง โลจายะ)
คุณหลวงอิงคศรีกสิกร (อินทรี จันทรสถิตย์) ผู้บุกเบิกและคลุกคลีอยู่กับงานเกษตรตลอดเวลา

ดูเหมือนดอกไม้เรียงกัน พวกนี้ไม่เป็นที่นิยม สั่งเข้ามาก็ไม่มีคนกิน แล้วยังมี BROCCOLI อีกท่านก็ริเริ่มนำเข้ามาในสมัยนั้น แต่คนก็ไม่นิยมเพราะสีมันเขียว คนไปนิยมกะหล่ำดอกมากกว่า ดูซิ เดี๋ยวนี้นิยมกิน BROCCOLI กันไปทั่ว เพราะมันกินได้ทั้งก้าน มันหวานไปหมด อร่อยกว่ากะหล่ำดอกอีก

เลี้ยงปลาท่านก็เอา มีทั้งปลาเฉาฮื้อ ซงฮื้อ หลีฮื้อ รวมทั้งเลี้ยงไก่ด้วย พอได้ขี้ไก่ก็เอาไปให้ปลากิน เลี้ยงหลาย ๆ อย่าง เพราะว่าถ้าเราเลี้ยงไก่อย่างเดียวเวลาราคาตกแล้วจะทำอย่างไร ท่านก็ต้องการให้มีการเลี้ยงอย่างผสมผสาน เวลามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งราคาตกก็จะมีอีกอย่างทดแทน

แคท่านก็ปลูก เพราะที่ดินบางเขนไม่ดี ปลูกต้นไม้บางอย่างไม่ขึ้น แต่ปลูกแคขึ้น พอแคออกดอกก็เอาดอกแคมาแกง ใบไปให้หมู ให้ไก่กิน มีคนเคยตำหนิว่าทำไมผู้ใหญ่ไปเลือกสถานที่เลว ๆ มาตั้งฟาร์ม เพราะอย่างหลักการข้อหนึ่งว่าจะต้องมีถนนไปถึง ดินต้องดี มีแหล่งน้ำ ซึ่งพอเลือกแล้วได้ที่เลวมาก แต่ผู้ใหญ่ก็บอกว่า...ต้องเอาที่เลว ๆ มาปรับปรุง จะได้เห็นว่ามีความสามารถ ถ้าไปทำที่ที่ดีซะแล้วก็จะคุยกะใครเขาได้ คุยไปเขาก็บอกว่า ก็ดินมันดีอยู่แล้ว ผู้ใหญ่ท่านก็เลยเลือกที่ดินตรงบางเขนนี่แหละที่เคยเป็นนาไม่เคย

ใส่ปุ๋ยมาเป็นร้อย ๆ ปีแล้ว หลวงสุวรรณฯ ท่านก็พยายามหาพืชอย่างแค, ตำลึง, ถั่ว มาปลูกบำรุงดิน และปลูกกระถิน ให้เป็นอาหารหรูอีกทางหนึ่ง

ท่านมีคติว่า "ทำงานต้องไม่ให้งานค้าง" แฟ้มที่ส่งไปถึงท่าน ท่านจะเซ็นให้เสร็จภายในวันเดียว มีจดหมายมาท่านก็ต้องรีบตอบทันทีด้วยลายมือของท่านเอง ผมเองพยายามเจริญรอยตามท่าน แต่ก็ยังทำไม่ได้ โดยเฉพาะเรื่องตอบจดหมาย แต่เรื่องแฟ้มนี่ต้องเซ็น เพราะใครจะมาว่าเรากักเรื่องไม่ได้ อย่างท่านนี่เคยเซ็นไปแล้ว เรื่องไปติดอยู่กับเสมียนพนักงานตั้ง 7 วัน บางทีก็หาว่าท่านไม่ได้เซ็น เมื่อซักกันขึ้นมา พอไปดูที่โต๊ะท่านก็รู้ว่า ไม่มีแฟ้มอยู่ที่โต๊ะท่านเลย

และด้วยความที่ท่านเป็นคนหยวนง่าย คือ อะไรก็ได้ ทำให้ผมซึ่งในขณะนั้นเป็นรองอธิการบดีสบายใจ เพราะบางทีท่านเขียนบทความเรื่องการเลี้ยงไก่ไปออกวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ทุกอาทิตย์ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับรายละเอียดของการเลี้ยงปลาเท่านั้นจะได้ราคาเท่านี้ เลี้ยงไก่เท่าไหร่จึงจะได้ราคานั้น เลี้ยงด้วยกันอย่างไรจึงจะได้ราคาดี พอคนพิมพ์เสร็จผมเอามาตรวจ ท่านเขียนว่า บ่อปลา 5 ใบ ผมก็บอกว่า 5 ใบเนี่ย รู้สึกเป็นใบ ๆ เหมือนใบไม้ ขอเปลี่ยนได้ไหม เปลี่ยนเป็นบ่อปลา 5 บ่อก็แล้วกัน ท่านก็บอกว่าได้ เปลี่ยนเถอะ อยากเปลี่ยนอะไรก็เปลี่ยน ยังไงลองโทรฯไปที่กรมประมงดูซิ เขาก็จะบอกว่าบ่อปลาเป็นใบ ผมก็โทรฯไปหากรมประมง เขาก็บอกว่าบ่อปลาเป็นใบ ผมก็ไปบอกท่านว่า ตกลงแล้วบ่อปลาเป็นใบ ท่านก็บอกว่า อยากเปลี่ยนก็เปลี่ยนเลย ทั้ง ๆ ที่ท่านเป็นคนถูก

มีอยู่ครั้งหนึ่งที่เด็กเกษตรฯทะเลาะกับเด็กจุฬาฯ ที่จริงเกษตรฯ กับจุฬาฯ ก็รักใคร่กันดี เวลาเกษตรฯมีงานก็เชิญจุฬาฯ พอจุฬาฯมีงานก็เชิญเกษตรฯ แต่มีอยู่ครั้งหนึ่ง จุฬาฯเชิญเกษตรฯไปงานรับน้องใหม่ ไปร้องเพลงเล่นลิเกกัน จุฬาฯก็ร้องเล่นว่า ถ้าเผื่อว่า REXAMINE ก็ REPLETE ไม่ REPLETE ก็ RETIRED ไปเข้าเกษตรฯเช็ดขี้ควาย ก็เลยเป็นเรื่องราวที่เกษตรฯโกรธมาก อาจารย์หลวงสุวรรณฯซึ่งเป็นอธิการอยู่สมัยนั้นก็ให้โอวาทว่า เรื่องเรียนเกษตรฯแล้วถูกดูหมิ่นมีมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยครูบาอาจารย์ก็โดนมาแล้วทั้งนั้น แต่ไม่ใช่วิถีทางที่ถูกที่เราจะไปตอบโต้เขาด้วยวิธีการชวนทะเลาะ เรามาโต้ตอบด้วยการทำงานให้ก้าวหน้า ดูซิว่าใครจะทำงานได้เด่นกว่ากัน จะดีกว่า อย่าไปเอาชนะด้วยกำลัง เอาชนะกันด้วยงาน อย่าไปสนใจกับคำดูหมิ่น

ในด้านการทำงาน ท่านไม่ได้ส่งเสริมแต่พวกพ้อง บางครั้งเคยถูกตำหนิจากลูกศิษย์ลูกหา หาว่าลูกของตัวเองไม่เลี้ยง ไปเลี้ยงลูกคนอื่น อย่างสมมุติว่า มีตำแหน่งอาจารย์อังกฤษว่างลง ท่านก็ไปเอาคนที่จบจากอักษรศาสตร์จุฬาฯมาสอน คือท่านเห็นว่ามหาวิทยาลัยแต่ละแห่งย่อมมีจุดอ่อน ซึ่งถ้าอ่อนทางไหนก็จะอ่อนตามกันไป เพราะไม่ได้เลือดที่แข็งเข้ามา ถ้าจะให้ดีต้องไปจับคนที่เขาเรียนจบโดยตรง มีหลักการมาสอนจะดีกว่าเอาคนเก่งภาษาอังกฤษในเกษตรฯมาสอน เพราะความเข้มข้นในสาขาวิชามันต่างกัน แต่ท่านก็ถูกตำหนิจากลูกศิษย์บางคนจนได้

ท่านมีความคิดว่า "คนเราจะทำงานจนมีความสำเร็จในชีวิตได้นั้นจะต้องมีคนมาแทนสืบไป" บางคนไม่ยอมที่จะสร้างคนมาแทน กลัวว่าจะดีกว่าหรืออะไรไม่ทราบ มันไม่ถูก เมื่อเราออกไปแล้วงานจะต้องดีขึ้นกว่าเดิม มันถึงจะเจริญก้าวหน้า ท่านจึงพยายามสร้างคนที่จะมาแทนท่านได้ สมัยก่อนใครจบมาจากไหนก็ตาม ท่านก็จะส่งไปอยู่ต่างจังหวัด ให้ไปเห็นว่า บ้านเมืองเราไม่ใช่กรุงเทพฯ ยังมีบ้านนอกอีก 90 เปอร์เซ็นต์ ท่านให้ไปใช้ชีวิตเพื่อให้รู้ว่า ข้างนอกเขายากจนกันอย่างไร เรียนแล้วมีความคิดเห็นในการที่จะแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างไรบ้าง

เรื่องราวก็ล่วงเลยมาสามสิบกว่าปีแล้ว คติการใช้ชีวิตของท่านบางเรื่องผมก็นำมาปฏิบัติ ได้บ้างไม่ได้บ้าง เท่าที่ผมเล่ามานี้ ไม่ใช่คุณความดีของคุณหลวงสุวรรณฯแต่เพียงผู้เดียว เพราะหากเราพูดถึงการเกษตรก้าวหน้า เราจะพูดถึง **"สามทหารเสือ"** คือ **คุณพระช่วงเกษตรศิลปการ** *(ช่วง โลจายะ)* **คุณหลวงอิงคศรีกสิการ** *(อินทรี จันทรสถิตย์)* และ **คุณหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ** *(ทองดี เรศานนท์)* ผู้ผลักดันให้การเกษตรในเมืองไทยเปลี่ยนแปลงมาจนถึงทุกวันนี้

บุคคลในหัวใจ

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

ในทรรศนะของ

ศาสตราจารย์ ดร.ระพี สาคริก

"ท่านอยากให้ประชาชนทำการเกษตรอย่างเป็นตัวของตัวเอง พึ่งตนเองได้ แต่พื้นฐานทางสังคมไทยมันต่างกับประเทศอื่นเขา"

"ในความรู้สึกของผม หลวงสุวรรณฯท่านมองอะไรกว้างพอสมควร ท่านเป็นแรงสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และท่านก็เป็นอธิการบดีคนแรกที่เป็นนักวิชาการ ไม่ได้เป็นนักการเมืองเหมือนอย่างคนก่อน ๆ

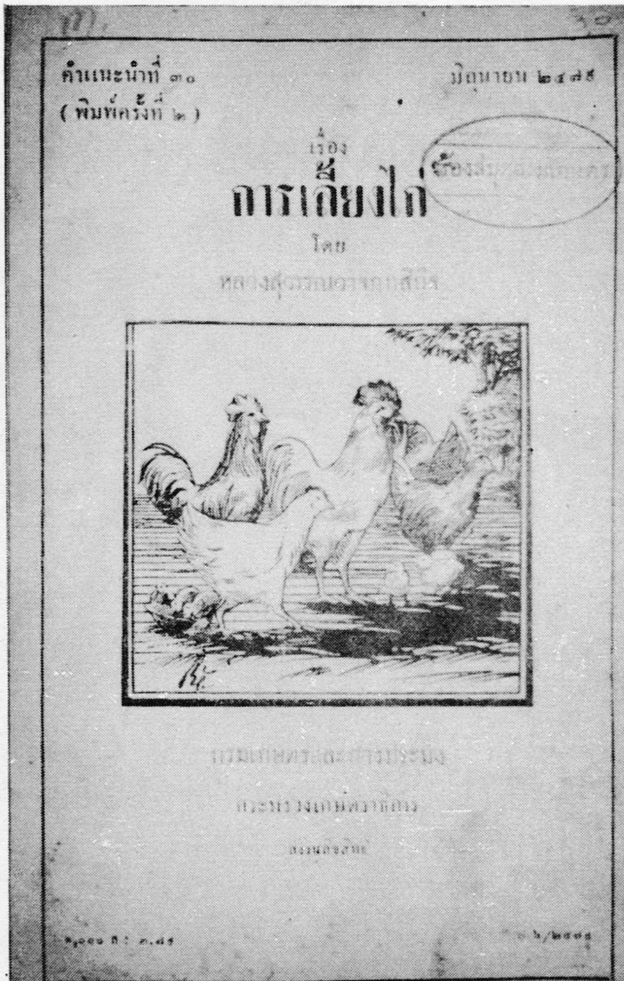
ผมเป็นลูกศิษย์ท่านตั้งแต่สมัยที่เกษตรฯยังเป็นวิทยาลัย เพราะผมจบจากโรงเรียนเตรียมเกษตร สมัยนั้นคือแม่โจ้ ที่เชียงใหม่ เรียนที่นี่ ท่านสอนวิชาการเลี้ยงไก่ ท่านเป็นครูที่เท้าติดดินตลอด เช้าก็ตื่นแต่เช้า บางทีก็ไม่ใส่รองเท้า เดินเท้าเปล่าลุยงาน เวลาที่ท่านเดินผ่านเล้าไก่ ซึ่งมีไก่เป็นพัน ๆ ตัว เสียงไก่ร้องกันเซ็งแซ่ ท่านเข้าไปแล้วสามารถจับไก่ออกมาได้ว่าตัวไหนป่วย แล้วท่านก็จะนำมันไปรักษา

ห้องเรียนสมัยนั้น ไม่ใช่ห้องเรียนเป็นฝาคอนกรีต ติดแอร์ แต่เป็นพื้นดินหลังคามุงจาก ข้างฝาก็มุงจาก นั่งเรียนกันบนพื้นดิน เวลาท่านสอนเรื่องลูกไก่ตัวเล็ก ๆ เมื่อมันออกจากไข่มาแล้วมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ท่านก็เอาลูกไก่มาด้วย แล้วก็เล่าว่าลูกไก่เนี่ยเวลาเพิ่งออกจากไข่ 3-4 วันยังไม่ต้องให้อาหารมัน เพราะมันยังมีไข่แดงอยู่ในท้อง ซึ่งจะค่อย ๆ ใช้จนหมด

เพียงแต่ว่าให้ความอบอุ่นมันเท่านั้น ไม่งั้นลูกไก่จะหนาวตาย ปากท่านก็สอนไปประเดี๋ยวเดียวลูกไก่ในกำมือท่านก็เงียบ เพราะตายในมือท่านเสียแล้ว จากนั้นท่านก็ฉีกท้องออกมาดูว่าข้างในมีไข่แดงอยู่ยังไง ท่านสอนจากของจริง จะว่าท่านทำบาปก็แล้วแต่คนมอง แต่จริง ๆ แล้วท่านเป็นคนรักสัตว์ สัตว์ป่วยท่านก็รักษามันเต็มที่

ในห้องเรียนผมมีแพะอยู่ตัวหนึ่ง เป็นตัวผู้ อายุมากแล้ว มันรู้หมด เวลาท่านหันหน้าเขียนกระดาน แพะก็มาสะกิด ท่านก็หักชอล์กส่งไปข้างหลัง มันก็เคี้ยว ผมจำได้แม่นเลย บางคนสูบบุหรี่ เวลาแพะมาก็พ่นควันบุหรี่ใส่จมูกแพะ พ่นได้ไม่กี่ครั้ง แต่พ่นทุกวัน หลังจากนั้น 3-4 วัน แพะตามเลย ถ้าไม่พ่นมันจะสะกิดแล้วสะกิดอีกให้พ่นควันไปที่จมูกมัน มันจะสูดเข้าไปสักพักจะหายใจออกมาเห็นควันเป็นสายเลย แพะติดบุหรี่เสียแล้ว สมัยเรียนหนังสือยังเด็กอยู่ไม่ได้คิดอะไรมาก

แต่ละวันเวลาท่านว่างก็จะเอามีดยืนหวดหญ้าตามข้างถนน วันหนึ่งผมจำได้ เพิ่งกินอาหารเสร็จกำลังจะเข้าห้องเรียน เดินผ่านท่านพอดี สัก 9 โมงเช้าเห็นจะได้ ท่านก็เรียก "ระพีมาหาเราหน่อย รีบกลับไปบ้านทีเถอะ ไปเอากางเกงขายาวกับเสื้อเชิ้ต และเนคไทมาด้วย ประเดี๋ยวฝรั่งเขาจะมา" เพราะท่านนุ่งกางเกงขาสั้นตัวเดียว สวมเสื้อคอกลม รองเท้าก็ไม่ใส่ ยืนหวดหญ้าข้างถนนสบายใจ

"ตำรา "การเลี้ยงไก่" แต่งโดยหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ"

ตอนเรียนนี่ต้องทำนาด้วยนะ แต่ตอนปี 4 หลักสูตรเปลี่ยน จากการดำนารวม กลายมาเป็นวิชาพืชสำคัญก็คือ "ข้าว" เป็นวิชาใหม่อยู่ในหลักสูตรปี 1 ก็ต้องกลับไปเรียน เขาจัดสรรนาให้คนละแปลง แล้วจับสลากพันธุ์ข้าวว่าใครได้ข้าวพันธุ์อะไร แล้วก็ต้องไปทำตั้งแต่ปลูกจนกระทั่งเกี่ยวแล้วก็เอาข้าวที่เกี่ยวได้ส่งอาจารย์ ในปริมาณที่ควรจะได้จึงจะผ่าน ผมตกวิชานี้อยู่หนึ่งปี เป็นบทเรียนที่นึกไม่ถึง เพราะผมจับฉลากได้ข้าวพันธุ์เบา อายุข้าวแต่ละพันธุ์ไม่เท่ากัน ทำให้ผมรู้ว่าอะไรก็ตามที่ออกดอกออกผลมาก่อนคนอื่นเขา มันจะอยู่อย่างโดดเดี่ยว เมื่อมันอยู่อย่างโดดเดี่ยวก็เป็นอันตรายทั้งนั้น ข้าวในนาผมงามกว่าคนอื่น ใคร ๆ เห็นก็ชอบใจ แล้วก็ออกรวงเร็วกว่าคนอื่นเขาด้วย พอออกรวงเร็ว เอ๊ะ...อยู่ดี ๆ มันค่อย ๆ หายไป หายไปเร็วด้วย ตอนหลังถึงรู้ว่า หนูมันหิวมันไปหาข้าวที่ไหนกินไม่ได้ มันเล่นข้าวของผมซะหมด ผมก็ไม่มีข้าวไปส่ง ก็เลยต้องเรียนซ้ำอีกปีหนึ่ง แต่วิชานี้คุณหลวงสุวรรณฯไม่ได้สอนนะครับ ผมเล่าให้ฟังสนุก ๆ

ตอนที่หลวงสุวรรณฯท่านสอนเรื่องไก่ ท่านทำ**สมาคม**ด้วย ท่านส่งเสริมอย่างจริงใจ เพราะท่านเห็นว่าเลี้ยงไก่มันก็เกี่ยวกับเรื่องอื่น ๆ ด้วย

"อนุสาวรีย์หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ตั้งอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์"

ท่านอยากให้ประชาชนทำการเกษตรอย่างเป็นตัวของตัวเอง พึ่งตัวเองได้ แต่พื้นฐานทางสังคมไทยมันต่างกับประเทศอื่น ๆ เขา อย่างญี่ปุ่น หากเรามองย้อนไปเมื่อ 200 ปีก่อน เขายกย่องชาวไร่ชาวนาว่าเป็นเกียรติอันดับ 1 นักธุรกิจเป็นเกียรติรองเขามองว่าชาวไร่ชาวนาผลิตอาหารให้คนบริโภค แต่นักธุรกิจไปขายเอาเงิน การกระจายรายได้เขาจึงไปได้คล่อง ผิดกับของเราซึ่งดูถูกชาวไร่ชาวนา ไม่มีการช่วยเหลือกันอย่างจริงจังในด้านการผลิตเพื่อจำหน่าย นักธุรกิจก็มีแต่กดราคา เพื่อให้ได้ราคาต่ำแล้วจำหน่ายในราคาสูง ในเมื่อไม่มีการรวมตัวก็เกิดปัญหา ทำไม่พอใช้ เป็นหนี้เป็นสิน หลวงสุวรรณฯ ท่านจึงพยายามทำให้เกิดเป็นสมาคมขึ้น ซึ่งท่านก็ทำดีที่สุดแล้ว

พอผมมาทำกล้วยไม้ ผมก็ได้แนวความคิดของหลวงสุวรรณฯ ในการมองว่าจะทำอะไรสักอย่าง มันเกี่ยวเนื่องกันไปหมด ถ้าเราไม่ต่อสู้ตรงนี้ตรงอื่นก็ไปไม่ไหว เรื่องกล้วยไม้นี่ผมไม่ได้ทำแค่ผสม แค่เพาะเท่านั้น แต่ผมต้องต่อสู้ด้วยกำลังคน รวมตัวกันจนเป็นองค์กร ต่อสู้กับการเมืองระหว่างประเทศ เพราะจะถูกขัดไปหมด ถ้ารวมตัวกันไม่ได้ก็จะถูกแทรกแซง ไม่งั้นกล้วยไม้ไม่เติบโตมาได้ถึงขนาดนี้ แต่ทุกอย่างก็เปลี่ยนไป ทั้ง ๆ ที่เราปูพื้นฐานตั้งแต่แรกมันอิสระ ให้เขาเป็นตัวของตัวเอง แต่เมื่อผลประโยชน์มากขึ้น กลายเป็นธุรกิจเงินพันล้าน คนที่ไม่มีรากฐานเกี่ยวกับกล้วยไม้เลยก็กระโดดเข้ามา ราชการเองก็เพิ่งมายอมรับไม่นาน ทั้ง ๆ ที่เมื่อก่อนก็แอนตี้

ผมว่าอาจารย์สมัยก่อนท่านให้ลูกศิษย์จริง ๆ เวลาสอนก็สอนกันเต็มที่ ไม่มีอ้างติดธุระ ขอตัวนะวันนี้ไม่ว่าง ไม่มีหรอก ตรงเวลาเป๊ะเลย ครูบางคนอยู่ไกลแสนไกล ขี่จักรยานจากในเมืองมาสอนที่บางเขนแล้วขี่กลับ แต่อาจารย์หลวงสุวรรณฯท่านมาจากต่างจังหวัด ท่านจึงอาศัยบ้านพักครูเป็นเรือนไม้อยู่ ท่านจึงสอนอย่างใกล้ชิดกับลูกศิษย์ ลูกชายท่าน อาจารย์พร ก็เรียนที่เกษตร แล้วก็สอนที่เกษตร บ้านที่ผมอยู่นี่สมัยก่อนอยู่กลางทุ่งนา รั้วก็เป็นรั้วกระถินเก็บกินได้ เวลาอยู่บ้านมองออกไปเห็นเกษตรมีแต่กอไผ่ สบายมาก ๆ เลยครับ ตอนหลังนี่อาจารย์หลวงสุวรรณฯ ท่านก็มาปลูกบ้านอยู่ถัดไปจากบ้านผม 2 ซอยนี่เองครับ แล้วท่านก็ทำฟาร์มไก่ในบ้านด้วย ท่านเป็นนักบุกเบิกจริง ๆ"

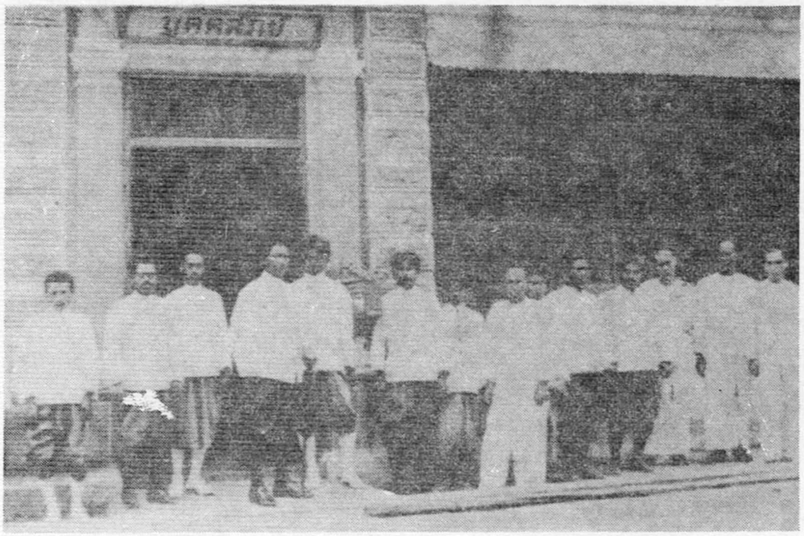
บุคคลในหัวใจ

กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
ในทรรศนะของ
นวรัตน์ เลขะกุล
ผู้ชำนาญพิเศษธนาคารแห่งประเทศไทย

"ผมไม่อยากให้ท่านหลุดหายไปจากประวัติศาสตร์ของชาติจากเวลาที่ล่วงเลย"

"...ถ้าพูดถึงเรื่องการแบงก์ ผู้ที่คิดก่อนท่านกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยน่ะมี บุคคลนั้นคือ **พระยาสุริยานุวัฒ (เกิด บุญนาค)** ท่านพูดไว้ตั้งแต่เป็นอัครราชทูตสยาม ประจำลอนดอน และได้พยายามกู้เงินจากตลาดเงินลอนดอนมาสร้างทางรถไฟสายตะวันออกไปโคราช ท่านเขียนไว้ในโทรเลขเลยว่า... ทางรถไฟยังไม่จำเป็น ที่จำเป็นคือ **ธนาคารเพื่อการเกษตรแห่งประเทศไทย** แล้วผู้ที่ทำให้ความฝันนั้นเป็นจริงก็คือท่านกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ผู้ซึ่งทำให้ธนาคารพาณิชย์เกิดขึ้นในประเทศไทย

เมื่อครั้งที่ท่านติดตาม ร. 5 เสด็จประพาสยุโรปเมื่อ พ.ศ. 2440 ท่านก็เห็นความเจริญรุ่งเรืองของประเทศเหล่านั้น เมื่อกลับมาเมืองไทยจึงมีความคิดที่จะตั้งธนาคารกลางขึ้นในประเทศไทยบ้าง แต่ในขณะนั้นรัฐบาลไทยมีปัญหากับทางฝรั่งมาก ตั้งแต่สมัย ร.ศ. 112 ซึ่งฝรั่งเศสส่งเรือปืนเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ถ้าไม่ยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่เป็นเขมรทั้งหมดให้ล่ะก็ จะเอาปืนเรือระดมยิงมหาราชวังให้หมด เราพยายามปิดปากน้ำแล้วเอาปืนใหญ่ยิงถล่ม เรายิงเขาพังมีคนตายเลยถูกเรียกค่าเสียหายเป็นเงินมหาศาล แล้วก็ยึดเมืองจันทบุรีไว้ ไทยเองก็ยกทุกอย่างให้เท่าที่เขาต้องการ ฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมออกไป ยังไปยึดเมืองตราดอีก ความชอกช้ำของคนไทยใน ร.ศ. 112 ที่ตราด ทำให้ไทยต้อง

"เมื่อเริ่มก่อตั้ง บุคคลภัยนั้นมีพนักงานเพียง 18 คน กับคอมประโดร์ชาวจีนอีก 4 คน"

ทำสนธิสัญญาอีกหลายฉบับ เพื่อให้ฝรั่งเศสออกไปจากประเทศไทย แต่ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมออก ถ้าอยากให้ออกก็ต้องยกหลวงพระบางให้ คือลาวทั้งหมด

การเรียนหนังสือเกี่ยวกับนิทานอีสป ทำให้เราเข้าใจคนที่เรียกตัวเองว่าเป็นผู้ที่ศิวิไลซ์ มีความเจริญมากกว่า เราเขาหาว่าเราป่าเถื่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศโน้น ประเทศนี้ ให้เขารู้ว่าเราก็เป็นชาติที่เจริญแล้ว บทเรียนนี้ยังคงอยู่ในใจคนไทย เมื่อท่านคิดจะตั้งธนาคาร ก็เลยทำยาก เพราะตอนนั้น เขาก็มาเจริญสัมพันธไมตรีกับเราจนมีอิทธิพลในย่านตะวันออกไปแล้ว เราเปิดให้เขาเข้ามาทำการค้าอย่างเสรี เขาจึงมาตั้งธนาคารในประเทศไทย ให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ฝรั่งซื้อข้าวเมืองไทยมาส่งให้อาณานิคม แล้วก็ซื้อสินค้าจากเมืองจีนมาขายในประเทศไทยรวยไปตาม ๆ กัน

ท่านกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ทรงเห็นว่าถ้าปล่อยให้ต่างชาติเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากเมืองไทยอย่างนี้มีหวังต้องตกเป็นเมืองขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง จึงทรงขอในหลวงตั้งธนาคารขึ้น แต่ก็เป็นไปอย่างลับ ๆ ในชื่อว่า **"บุคคลภัย"** เพราะพวกฝรั่งจะขัดจนล้ม หากรู้ว่าประเทศไทยพยายามจะตั้งธนาคารขึ้น เพราะเมื่อตั้งธนาคารได้ ก็พิมพ์แบงก์ขึ้นใช้เองได้ ซึ่งจะมีอำนาจมหาศาล แต่ถ้าหากคุมไม่ได้ก็แย่ เพราะมันเป็นเงิน ท่านก็เลยทดลองตั้งในนามของ "บุคคลภัย" ก่อน ถ้าหากสำเร็จโอกาสที่จะตั้งธนาคารกลางขึ้นก็เป็นไปได้ง่าย แต่ถ้าไม่สำเร็จก็ไม่เสียหายอะไร ยิ่งตอนนั้นเวลาคนไทย คนจีนไปติดต่อค้าขายกับนายห้างฝรั่ง พวกฝรั่งจะไม่ยอมพูดด้วย ต้องพูดภาษาของเขาจึงจะยอมพูดด้วย ถือว่าเป็นการดูถูกคนไทย ท่านก็เลยตัดสินใจทำ "บุคคลภัย" ดีกว่า ตอนนั้นท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นายแปตยิตเป็นผู้จัดการธนาคาร ชาวอังกฤษ พอรู้ว่าท่านพยายามจะตั้งธนาคาร ก็ไปพูดกับรัฐบาลไทยหาว่า เสนาบดีมีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ในบุคคลภัยมันไม่ถูก ท่านกรมหมื่นฯ เองก็บอกว่า...เมื่อตั้งแข็งแรงแล้วก็จะออก ไม่ได้คิดจะทำอะไร...แต่นายแปตยิตก็ยื่นแอทแทคบ่อย ที่ปรึกษาหลาย ๆ คนก็เป็นห่วงสถานการณ์บ้านเมือง กลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์แบบ ร.ศ. 112 ท่านจึงตัดสินใจลาออกจากการเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเรียกว่าบูชายันต์ตัวเองเสีย เพื่อไม่ให้เกิดปัญหา ตอนนั้นท่านเป็นวัณโรคแล้ว ก็ออกมารักษาตัวท่านมีหนังสือถึงในหลวงว่าจะไปพักผ่อนที่หัวหิน ผมอ่านดูแล้วน้ำตาตกแทน

ท่านมีความคิดเยอะ มองการณ์ไกล อยากให้มีธนาคารของชาติขึ้น เพื่อให้ผลประโยชน์ตกอยู่ในประเทศไทย เพื่อให้คนไทยรู้จักกิจการธนาคาร จะได้เป็นกำลังของประเทศต่อไป ท่านเป็นคนมีอุดมคติ ต่อสู้เพื่อสิ่งที่ดีงามของชาติ ไม่ใช่เพื่อตัวท่านเอง พอผมอ่านหนังสือเกี่ยวกับการต่อสู้ของท่าน ก็ทำให้ผมยึดเป็นแนวทางก็เป็นได้ คนที่เสียสละอย่างท่านมีน้อย คิดดูซิ เป็นถึงเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็รัฐมนตรีสมัยนี้นั่นแหละ การที่ท่านถูกบีบคั้นเป็นเวลา 1 ปีจากฝรั่ง ท่านมีความเห็นว่าเป็นการดีนะ ที่ฝรั่งโจมตีท่านโดยตรง มิได้แอทแทคเรื่องของประเทศ เพราะฉะนั้นท่านเลยยอมรับด้วยการลาออก เลือกที่จะให้กิจการนั้นเจริญต่อไป ผมไม่อยากให้ท่านหลุดหายไปจากประวัติศาสตร์ของชาติจากเวลาที่ล่วงเลย และที่สำคัญคือ...เราได้ให้อะไรกับลูกหลานท่านหรือเปล่า..."

ผมเห็นว่า ผู้ที่เราจะยกย่องนั้นมันประกอบกันด้วยหลายอย่าง เหมือนที่เราไปซื้อเฟอร์นิเจอร์ของกรมราชทัณฑ์มา ฝีมืออาจจะหยาบ แต่ถ้ามาแกะลาย

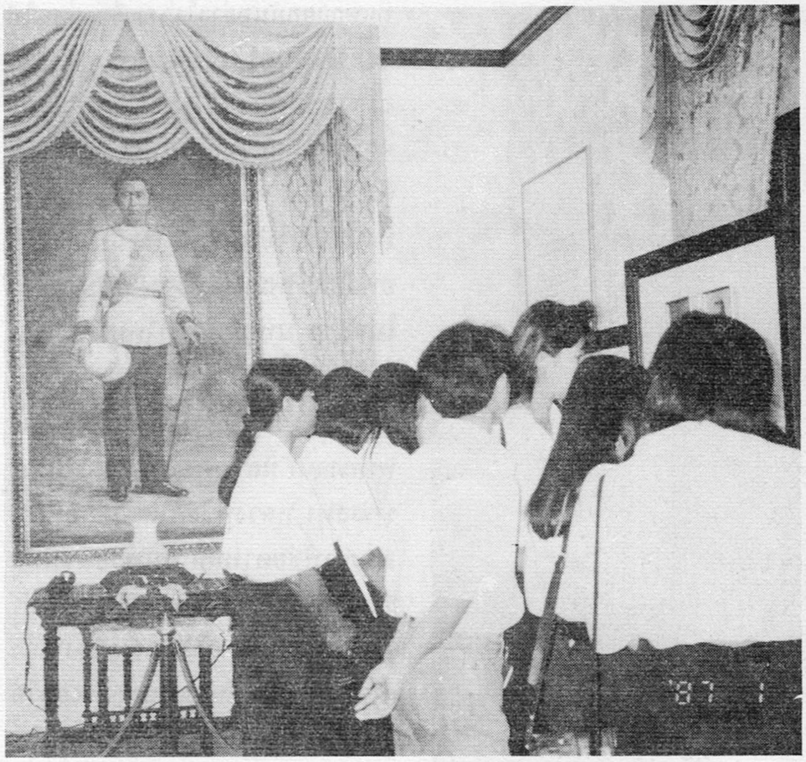
พิพิธภัณฑ์ธนาคารไทย สื่อกลางระหว่างอดีตกับคนรุ่นหลังผู้ใฝ่การศึกษา

เข้าไปให้มันวิจิตรพิสดาร เราจะถือว่าโต๊ะตัวนั้นเป็นฝีมือของใคร คุณจะยกย่องว่าใครเป็นบิดา ใครเป็นผู้สร้างโต๊ะตัวนั้น...ซึ่งถ้าเราไปอ่านประวัติศาสตร์ แล้วจะเห็นว่า บางครั้งการที่จะยกย่องใครเป็นพระบิดา ต้องมองอย่างเป็นกลาง....

อย่างธนบัตรชุดปัจจุบันที่เราใช้อยู่ เขาเรียกว่า **ชุดมหาราช** กษัตริย์ที่เป็นมหาราชจะได้นำรูปมาลงเช่น ใบ 20 บาทเป็น **รูปอนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราช** เป็นมหาราชที่อาภัพในบั้นปลายของชีวิต พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการรบ สามารถกอบกู้ประเทศชาติที่แตกแยกกันอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ของชาติให้เป็นอิสระได้อย่างน่าอัศจรรย์ พระบรมรูปของพระองค์นั้นแวดล้อมไปด้วยขุนทหารคู่ใจ 4 ท่าน คนเหล่านี้ตายเพื่อประเทศทั้งนั้น ถ้าไม่ได้ท่านเหล่านี้เมืองไทยอาจเป็นขี้ข้าพม่าไปแล้ว ลองหยิบธนบัตรใบละ 20 บาทมาดู จะรู้ไหมว่าคนที่ยืนอยู่ข้าง ๆ ในหลวงองค์นี้เป็นใคร

ครับ...ก็มี **พระเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หลวงพิชัยอาสา** และ **หลวงราชเสนา** หลวงพิชัยอาสาที่ต่อมาเป็น **พระยาพิชัยดาบหัก** คนพวกนี้มีฝีมือการรบพุ่งที่เข้มแข็งสมัยที่สู้กับพม่า ซึ่งพม่าดุมาก ขนาดฆ่าผู้หญิงท้อง แล้วผ่าท้องออกมาเห็นว่าเป็นลูกผู้ชายหรือผู้หญิง มันดุขนาดนั้น เพราะมันไม่อยากให้เมืองไทยเป็นเอกราช แต่ก็ด้วยพระปรีชาสามารถของท่านและเหล่าทหารที่เอาร่างกายฝ่าคมอาวุธจนชนะพม่า แล้วตอนหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่สติวิปลาศไปในที่สุดก็ถูกทุบด้วยท่อนจันทน์จนสวรรคต **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก** เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่แทน ก็ตรัสถามพระยาพิชัยดาบหักว่า "จะรับราชการกับท่านหรือไม่" พระยาพิชัยดาบหักตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่ขอเป็นข้าสองเจ้า บ่าวสองนาย ขอกราบบังคมลาตายไปกับพระเจ้าตากสิน" คนเหล่านี้เขาเรียกว่าคนใจเพชร ถือดาบไล่ฟันพม่าจนดาบหักคามือ ในหลวงก็อยากเอาไว้รับราชการ เพราะต้องรบกับพม่าเยอะ ท่านตอบเหมือนพันท้ายนรสิงห์...ขอตายดีกว่า...ท่านเหล่านี้ล้วนมีบุญคุณ ผมจึงถวายความเคารพ

รูปที่เขาวาดในธนบัตรก็เป็นเหตุเป็นผล วีรกรรมของพระองค์เป็น

"ชนรุ่นหลังกับความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติ"

รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แบงก์สยามกัมมาจลนำตราอาร์มอันเป็นพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ใช้เป็นตราประจำธนาคาร"

เสมือนรัศมีพระอาทิตย์ส่องทะลุเมฆดำลงมายังความหวังในใจของคนไทยที่บ้านแตกสาแหรกขาด พระองค์จึงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนพากันถวายสมัญญานามว่า "พระเจ้าตากสินมหาราช" อีกพระองค์หนึ่ง

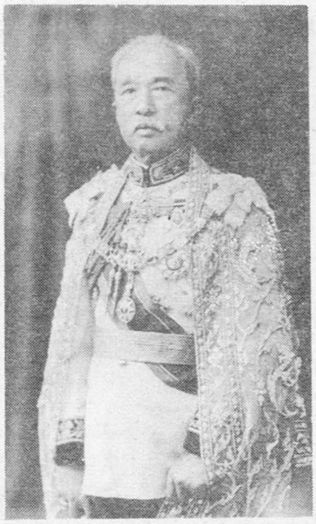
อย่าง ร.5 ท่านเลิกทาสยิ่งใหญ่มาก ดีไม่ดีต้นตระกูลเราเป็นทาสป่านนี้ยังไม่กลายเป็นคนธรรมดาเลย คนไทยที่ศึกษาประวัติศาสตร์มาก ๆ จะซาบซึ้งในใจ บางทีผมพบคนแก่พอเห็นพระพุทธรูปนั่งตากแดดอยู่ก็กลัวว่าท่านจะร้อน ก็เอาผ้าจีวรไปห่มให้ท่าน เราก็รู้ว่าทำด้วยอิฐด้วยหิน แต่ก็เป็นความรู้สึกที่น่ารักพอสมควร

ผมเนี่ยเลือดรักชาติดุเดือดมาก ยิ่งผมศึกษาประวัติศาสตร์ไปก็ยิ่งรู้ว่าใครทำอะไร ใครทำดีผมก็จะยกย่องคนคนนั้น อย่างผู้ที่เป็นนักประวัติศาสตร์จริง ๆ คือ **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ท่านเป็นคนที่เกิดก่อนเวลา คนสมัยนั้นตามท่านไม่ทัน ท่านทำให้เราเลิกงมงายกับไสยศาสตร์ ท่านมีกระดานชนวนอันหนึ่ง แล้วก็คำนวณได้ว่าสุริยุปราคาเกิดได้อย่างไร รู้ด้วยว่าจะไปดูได้ที่ไหน **ศิลาจารึกสมัยสุโขทัย** ท่านก็เป็นคนแปล เพราะท่านอ่านภาษามคธออก ภาษาขอมก็อ่านออก และยังเป็นผู้ริเริ่มปรับปรุงกฎหมาย ท่านอยู่ในตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดิน ท่านไม่มีเวลามากหรอก ท่านต้องทำหลายอย่าง เพราะบ้านเมืองก็ต้องพัฒนาไป ความรู้สมัยนั้นจึงอยู่ในราชสำนักเป็นส่วนใหญ่ ทางสำนักก็ให้โหรจดการศึกษาก็เริ่มจากในวัง แล้วก็มีการเล่าต่อ ๆ กันมาจนเป็นการศึกษา หากไม่มีการวินิจฉัยจากในหลวงเราก็ไม่มีทางได้รู้อะไร

ผมเรียนจบเมืองนอกนะ เป็นนักเรียนทุนทางการเงินที่ญี่ปุ่น 8 ปีกว่า แต่ว่าการทำงานในระยะเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมาผมมีการค้นคว้างานด้านประวัติศาสตร์เป็นงานอดิเรก ผมรู้ว่าเทพเจ้าของธรรมชาติไม่มี แต่ทุกวันนี้ผมยังแผ่ส่วนกุศลให้พระแม่ธรณี แม่คงคา และแม่โพสพ ที่ทำให้เราโตขึ้นมา คนโบราณกินข้าวเสร็จก็ยกมือไหว้ ไหว้ด้วยรู้คุณค่าว่าข้าวเลี้ยงตัว แต่คนสมัยนี้บอกว่าได้มาเพราะอั๊วทำงานต่างหาก สติปัญญาอั๊ว กำลังอั๊ว สำหรับผมทั้งธรรมชาติและบรรพบุรุษที่เป็นวีรบุรุษของชาติเหล่านี้ที่ทำให้เราเติบโตขึ้นมา มนุษย์เราอยู่ไม่กี่ปีก็ตาย สำหรับประชาชนคนไทยเล็ก ๆ คนหนึ่งคิดว่า...มาทำอะไรให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมดีกว่า"

นวรัตน์ เลขะกุล
ผู้ชำนาญการพิเศษ
ธนาคารแห่งประเทศไทย

คำสอนของพ่อ

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ

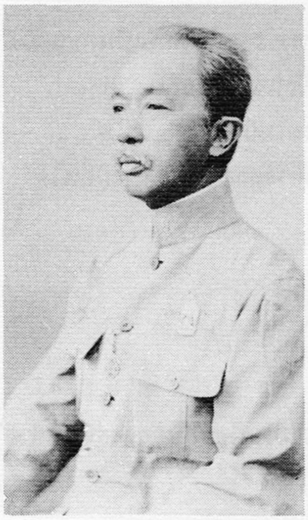
"หนึ่งไม่ทำความชั่ว เพราะจะต้องเก็บเป็นความลับ
สองไม่เขียนจดหมายลับ
สามไม่มีหนี้
เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้เราตกอยู่ในอำนาจผู้อื่นได้"

"อำนาจอยู่ที่ไหน ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย"

"ยามเยาว์เห็นโลกล้วน แสนสนุก
เป็นหนุ่มสาวก็หลงสุข ค่ำเช้า
กลางคนเริ่มเห็นทุกข์ สุขคู่ กันหนอ
ตกแก่จึงรู้เค้า ว่าล้วนอนิจจัง"

"อำนาจอยู่ที่ราษฎรเชื่อถือ ไม่ใช่อยู่ที่พระแสงราชศัสตรา"

คำสอนของพ่อ

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ

"อำนาจอยู่ที่ไหน ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย"

"อย่ามีพวก เพราะถ้ามีพวกเรา
ก็ต้องมีพวกเขาเกิดขึ้น
และมากกว่าเสมอด้วย"

"จะเป็นนายคน
ต้องหัดเป็นบ่าวมาก่อน
จึงจะรู้ใจบ่าว"

"ถ้าทำอะไรผิด ก็อย่าปัด
ต้องรับและเสียใจ
เพราะทุกคนต้องทำผิดบ้าง
ผิดกับชั่วไม่เหมือนกัน"

คำสอนของพ่อ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

"คนเราควรจะให้ แต่ไม่ควรจะขออะไรจากคนอื่น
ควรจะกินพอประมาณ แต่ไม่ควรมากเกินไปถึงท้องกาง
ควรจะช่วยเหลือคนอื่น ไม่ใช่เหยียบย่ำ
ควรจะรับใช้ ไม่ควรจะคิดเป็นนายคน"

"จะกินเหล้าเมายาก็ไม่ว่าอะไร
แต่ก็ขอให้รู้จักประมาณตน
แล้วก็ขอให้จะกินอะไรก็กิน
อย่ากินสินบนก็แล้วกัน"

คำสอนของพ่อ

พระยาอนุมานราชธน

"ตัวละครที่ออกมาแสดงบนเวทีแต่ละตัว
ย่อมมีบทบาทที่จะแสดงตามที่กำหนดไว้ในเรื่อง.....
แม้จะออกมาแสดงเพียงเล็กน้อยหรือนาน
จะเป็นตัวเอก ตัวเลว ตัวพระ ตัวนาง หรือตัวอะไรก็ดี
ในที่สุด เมื่อจบบทบาทของตนเองแล้ว ก็ต้องเข้าโรง..."

"ผู้ที่หวังความเจริญ
เมื่อมองไปข้างหน้าแค่ไหน
ก็ต้องรู้จักเหลียวมองไปดูข้างหลังแค่นั้น..."

"เงินเป็นปัจจัยแห่งความสุข
ไม่ใช่เป็นตัวความสุขโดยตรง
ความสุขที่แท้จริง คือ
ปัญญา อนามัย ไมตรีดี
สามัคคีธรรม และ การงานที่เป็นสัมมาชีพ..."

"เมื่อข้าพเจ้าตายแล้ว ก็เชื่อว่ายังไม่ตาย
เพราะส่วนสำคัญซึ่งเป็นสาระของข้าพเจ้า
จะเข้าไปแทรกซึมอยู่ในผู้ที่ข้าพเจ้าสร้าง
หรือ ผู้ที่ข้าพเจ้าได้กำหนดไว้"

คำสอนของพ่อ

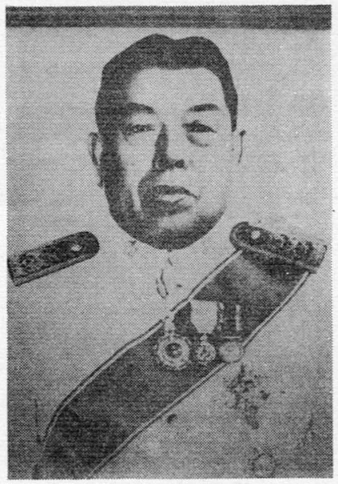

พระสารประเสริฐ

"ลูกจงเป็นคนสวยด้วยศีลธรรม
พยายามทำตัวให้ดีเด่นเช่น ดอกบัว
จะเป็นบัวหลวงหรือบัวที่ใช้สายมาปรุงอาหาร
ดอกก็ชูเหนือน้ำทั้งนั้น"

"ตรงไหนละเป็นศรีวรรณ ไม่มีหรอกนะ
พ่อก็ไม่มีตัวพระสารประเสริฐ อยู่ที่ไหน
ต้องอาศัยขันธ์ เช่นเดียวกับเงา
มีขึ้นมาเองไม่ได้ หากไม่อาศัยยกแว่นขึ้นส่อง"

คำสอนของพ่อ

หลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ

"กินไข่วันละฟองไม่ต้องไปหาหมอ"

"เกษตรกรไทยจะยากจนลงทั่วประเทศ
เพราะล็อตเตอรี่เถื่อนเป็นเหตุ
ทางอุดอบายมุขที่ร้ายแรงนี้
ถ้าทางการใจป้ำพอ ก็คือ
เลิกล็อตเตอรี่รัฐบาลเสีย"

คำสอนของพ่อ

พระยาภักดีนรเศรษฐ

"เมื่อได้ลาภ ได้เงิน ได้ทรัพย์มานั้น
ก็เป็นกุศลอันประเสริฐชนิดหนึ่ง
จงอย่าดูถูกดูแคลนมัน
จงอย่าคิดว่ามันมาง่าย ๆ ก็ยอมให้มันไปง่าย ๆ
เช่นนั้นไม่ถูก ต้องเก็บมันไว้ให้มั่นคง"

"บุคคลสามัญที่มีน้ำใจดีงาม ยุติธรรมนั้น
เขาเป็นบุรุษประเสริฐดีกว่า
เศรษฐีที่มีน้ำใจดุร้าย
และเอารัดเอาเปรียบเพื่อน"

"นักมวยต้องเป็นผู้ที่บริบูรณ์ด้วย เมตตา กรุณา
นักมวยที่มีใจชั่วร้ายนั้น
เขาเป็นเสมือนเสือร้าย คือ
เลว กว่า หมา แมว วัว ควาย
หรือเหมือน งูพิษ ซึ่งเลวกว่าปลา"

"อันต้นทุนของเราที่เป็นเงิน เป็นทรัพย์สินนั้น
เมื่อเราพลาดพลั้ง มันหนีเราไปหมดได้
แต่ต้นทุนคุณสมบัติ 3 ประการของเรา คือ
ซื่อสัตย์ พากเพียร อดทน นั้น
มันเป็นนิสัย สันดานติดอยู่ในตัวเรา
มันจะหลุดหนีหายไปจากเราไม่ได้เป็นอันขาด"

คำสอนของพ่อ

พระยาภักดีนรเศรษฐ

"การเล่นสำมะเลกับผู้หญิง
นอกจากเป็นการทอนกำลังของตนเองแล้ว
ยังเป็นการทำลายความซื่อตรงของตนด้วย"

"ไม่เคยเป็นลูกจ้าง
จะเป็นนายห้างง่าย ๆ นั้น
เป็นไปไม่ได้"

"คนเราเมื่อตัวถูกเปื้อนสิ่งโสโครก
เราใช้สบู่ฟอกล้าง
แต่เมื่อเรามีสันดานชั่ว เลวทราม
ใช้สบู่ล้างไม่ออก
แต่การสวดมนต์นั้น ล้างสันดานชั่วเลวทรามออกได้"

"คนไทยนี้ทำอะไรก็จะต้องมีคนที่ดีกว่า (ชาวต่างชาติ) มาแย่ง
คนไทยทำไมไม่ช่วยคนไทยด้วยกัน"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเลี้ยงลูกอย่างไร

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ผู้เขียน

ธรรมดาพ่อแม่ที่มีธุระมาก ลูก ๆ มักจะตกอยู่แต่กับพี่เลี้ยงนางนม เพราะไม่มีเวลามาดูแลลูกได้ ยิ่งคนที่มีลูกมากตั้ง 20 คน ก็จะเลี้ยงดูให้ได้เหมือนกันหมดทุกคนไม่ได้เป็นธรรมดา ข้าพเจ้าจะเป็นผู้มีบุญหรือมีเวรกรรมอย่างไรก็ตาม ตั้งแต่แม่ตายแต่ข้าพเจ้าได้ 7 ขวบแล้ว ข้าพเจ้าก็เป็นโรคติดพ่อเพราะความรักแม่ไปรวมอยู่ที่พ่อด้วย ในสมัยนั้นเด็กผู้หญิงเข้าไปรับการฝึกหัดจากสำนักต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เด็กผู้ชายไปโรงเรียนและไปต่างประเทศเพื่อศึกษาวิทยาการอย่างมากมาย ฉะนั้นพี่น้องข้าพเจ้าจึงต่างแยกกันไปคนละทิศละทาง กลับมารวมกันเมื่อหมดเวลาศึกษาแล้ว ส่วนตัวข้าพเจ้าเองแม้จะถูกส่งเข้าไปในวังตามธรรมเนียมก็ดี แต่ข้าพเจ้าก็ทูลลาพระวิมาดาเธอออกมาเฝ้าเสด็จพ่อได้เสมอ ถ้าไม่มาวังก็ไปเฝ้าที่กระทรวงซึ่งอยู่ตรงข้ามวัดพระแก้วในประตูวิเศษชัยศรี เวลาเสด็จไปตรวจการหัวเมือง เสด็จพ่อก็โปรดให้ไปรับออกมาจากวังเพื่อเอาไปด้วยทุกครั้ง หญิงเหลือติดข้าพเจ้าไปในวังด้วยตั้งแต่ข้าพเจ้า 7 ขวบ หญิงเหลือ 6 ขวบ จึงเลยติดกันมาเรื่อยจนบัดนี้ พอมีอายุได้ 14-15 ปีก็ออกมาอยู่กับเสด็จพ่อทั้ง 2 คน การอยู่กับท่านนั้น คืออยู่อย่างเป็นผู้ปฏิบัติรับใช้ตลอดมาจนสิ้นพระชนม์

มีหลายคนที่เห็นว่าข้าพเจ้าจะเอาตัวไม่รอดเพราะเสด็จพ่อทรงตามใจ แต่ก็มีหลายคนที่ได้มาคุ้นเคยแล้วร้องว่าท่านเลี้ยงกวดขันจริง เสด็จพ่อทรงทำอย่างไรก็ตาม แต่ท่านทำให้เราทั้งรักบูชาและกลัวเกรงด้วย กลัวว่าท่านจะเสียพระทัยท่านจะกริ้ว ไม่ใช่กลัวอย่างกลัวถูกเฆี่ยนถูกตี เริ่มต้นแต่เช้า ถ้าเรายังนอนอืดอยู่ในมุ้งละก็ พอท่านเดินผ่านมาเป็นปลดมุ้งหมดเลย ร้องดัง ๆ ว่า "ไม่ใช่เวลานอน โมงหนึ่งแล้ว" ตื่นแล้วจะนั่งเฉยเมยไม่ทำอะไรไม่ได้ ต้องไปรวมกันทำขนมขาย หรือเรียนดนตรีไทย บางทีก็มาช่วยท่านรับแขก เรือนที่เราอยู่ท่านก็มาตรวจเสมอว่าสกปรกหรือไม่ เพียงวางของไม่ตรงที่ก็เรียกให้กลับมาวางเสียใหม่ ท่านตรัสว่ารำคาญตา เช้าต่างคนต่างทำงานแล้ว กลางวันก็มากินโต๊ะกลมกับท่าน กลางคืนก็กับท่าน และในโต๊ะเสวยนี่แหละคือโรงเรียนของเรา ใครจะเล่าอะไรทูลถามอะไรก็ได้ และบางทีท่านตอบสนุก ๆ ตอนเสด็จงานโดยมากเราก็ไปด้วย กลับมาท่านมักจะถามว่าเห็นอะไรบ้าง ได้ยินอะไรบ้าง ใครนั่งที่ไหน ใครทำอะไร ถ้าไม่ได้เสด็จด้วยท่านก็ยิ่งถามมากขึ้น ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าถูกถามว่า พระเทศน์ว่าอย่างไรวันนี้ ข้าพเจ้าตอบไม่ได้ เพราะเวลานั้นพอเราเจอะกันเข้าก็มัวคุมกันเสียไม่ได้ฟังท่านก็บ่นว่าเสียเวลาไปไม่ได้เรื่องได้ราวอะไรเลย เพิ่งเข้าใจภายหลังว่าท่านสอนให้มีการสังเกตเป็น เมื่อข้าพเจ้ายังมีหัวจุกท่านเสด็จไปอยุธยา และประทับคุยกับเจ้าคุณโบราณฯ อยู่ราว ๆ 2-3 ชั่วโมงนั้น พวกเราเด็ก ๆ โดยมากก็อยู่บนต้นพุทรา ท่านก็ไม่ว่าอะไรจนโกนจุกแล้วท่านก็ไม่ปล่อยให้ไปขึ้นพุทราอย่างเคย ท่านเรียกมานั่งใกล้ ๆ แล้วโยนอิฐ 2 แผ่นให้ดูว่า "ดูถี ว่ามันผิดกันอย่างไร" มัน

ทรงฉายขณะประทับโต๊ะเสวยที่วังวรดิศ (หม่อมเจ้ามารยาตรกัญญา ดิศกุล ทรงถ่ายเมื่อ 2465)

มีหนังสือแผ่นหนึ่ง ไม่มีแผ่นหนึ่ง ต่อมาเราก็ค่อย ๆ เข้าใจและสนุกในการขุดค้นไปด้วย พออายุ 13 ท่านทรงสอนให้หุงข้าว และให้แม่นมสอนทำกับข้าวง่าย ๆ เช่นแกงฟัก เจียวไข่ เป็นต้น ท่านตรัสว่า "เกิดมาเป็นผู้หญิงก็ต้องทำหน้าที่ของตัวให้ครบถ้วน ส่วนจะชอบทำอะไรพิเศษก็เป็นเรื่องของทำเล่น hobby ถ้าทำกับข้าวไม่เป็นแล้วเกิดอยากกินแกงเลียงขึ้นมา สั่งให้บ่าวทำ ถ้าบ่าวมันย้อนถามว่าใส่อะไรบ้าง จะไม่อายมันรึ ท่านตรัสว่าจะเป็นนายคนต้องหัดเป็นบ่าวมาก่อนจึงจะรู้ใจบ่าว ทรงสั่งข้าพเจ้ามาแต่เด็ก ๆ ว่า ถ้าทำอะไรผิดก็อย่าปด ต้องรับและเสียใจเสีย เพราะคนทุกคนต้องทำผิดบ้าง ผิดกับชั่วไม่เหมือนกัน อีกข้อหนึ่งนั้นท่านว่าเป็นภาษาอังกฤษว่า Be frank and fair. Be kind and natural ไม่รู้จะแปลว่าอย่างไร เรื่องสีหน้าอย่างหนึ่ง ท่านทรงกวดขันมาก เตือนเสมอว่า "อย่าทำหน้าปวดท้องอย่างนั้นซีลูก จะพูดกับใครควรจะยิ้มเสียก่อน เขาว่ามีสิริหน้า" ถ้าข้าพเจ้าโกรธใครจนทำหน้างอ ท่านมักจะตรัสว่า "ไปส่องกระจกดูทีว่าหน้าตาสวยไหมเวลานี้ แล้วจับชีพจรดูด้วยว่ามันปกติหรือเปล่า คนที่เขาทำให้โกรธเขาก็ดีใจไปว่าเขาทำให้เราเดือดร้อนสำเร็จ!" ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าโกรธว่ามีคนด่าว่าเสด็จพ่อ ข้าพเจ้าก็ทูลว่า "เสด็จพ่อนิ่งเสียอย่างนี้เขาก็ได้ใจว่าเราทำผิดจริงจึงต้องยอมแพ้"

ท่านตรัสถามว่า "เธอเห็นว่าพ่อควรทำอย่างไร"

ข้าพเจ้าทูลตอบว่า "ถวายฎีกาในหลวงให้ท่านตัดสินว่าใครผิดใครถูก"

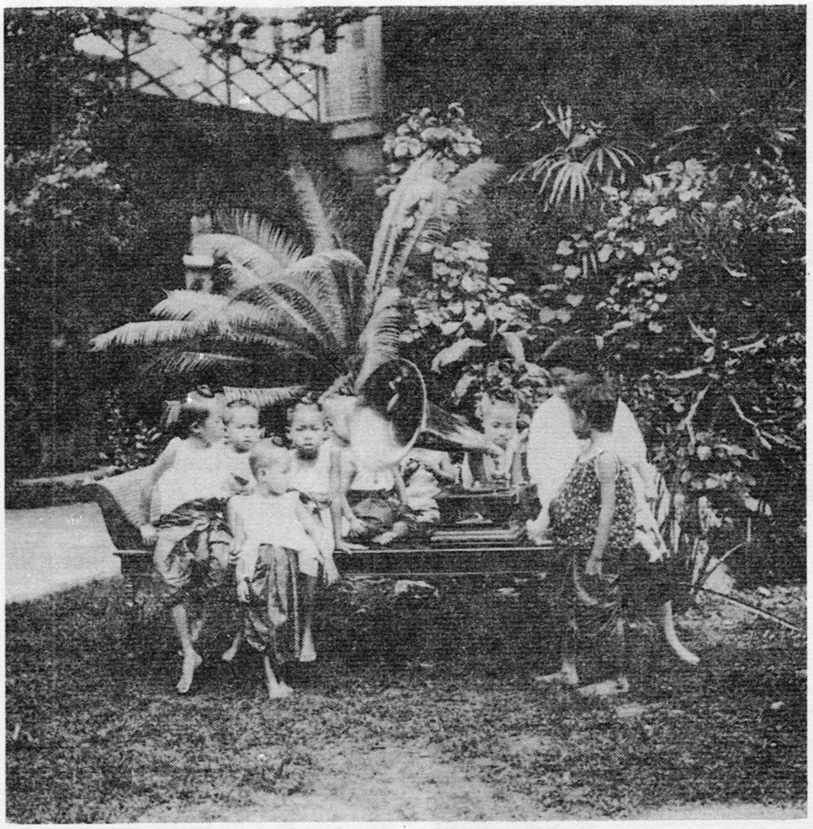
ท่านตอบว่า "เธอนี่บ้า พ่อนั่งของพ่ออยู่ดี ๆ มีคนเดินเข้ามาแก้ผ้าให้ดู ทำไมพ่อจะต้องลุกขึ้นยืนแก้ผ้าตอบ เขาอายหรือไม่อายก็เป็นเรื่องของของเขาเอง พ่อไม่รับรู้ด้วย"

บางคราวท่านก็ตรัสเป็นเชิงปรารภว่า "พ่ออุตส่าห์ทำถนนไว้ให้ลูกเดินตาม ที่ไหนมีหนามก็ปัดทิ้ง ที่ไหนมีรูงูเงี้ยว พ่อก็ถมดินให้เสีย เธอก็เดินตามพ่อมาดี ๆ แต่พอหมามันเห่าข้างถนนเธอก็ทูลลากลับไปกัดกับหมา"

ข้าพเจ้าทูลว่า "ก็มันไม่ใช่หมาขี้เรื้อนกลางถนน หม่อมฉันก็ต้องสู้" ท่านก็เลยทรงพระสรวล

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดา

พระธิดาและเครื่องเล่นจานเสียงสมัยแรกมี

วันหนึ่งกำลังนั่งกินอาหารเย็นกันอยู่เต็มโต๊ะจิ้งจกเกิดตกแป๊ะลงมาตรงพระพักตร์เสด็จพ่อ พวกเราแทนที่จะอยู่ช่วยท่านกลับลุกหนีหมดโต๊ะ ท่านประทับอยู่พระองค์เดียวหัวโต๊ะ จิ้งจกก็ไต่ขึ้นไปบนพระกรซ้ายของท่าน ท่านก็เฉยให้มันไต่ขึ้นไปจนเกือบถึงพระพาหา (ไหล่) ของท่าน แล้วก็กระโดดลงพื้นไปเราไปแอบดูอยู่ข้างประตู พอเห็นมันไปแล้วก็ค่อย ๆ ทยอยกลับมายังที่นั่งดูด้วยรู้สึกอาย ๆ ท่านตรัสถามว่า "กลัวอะไร"

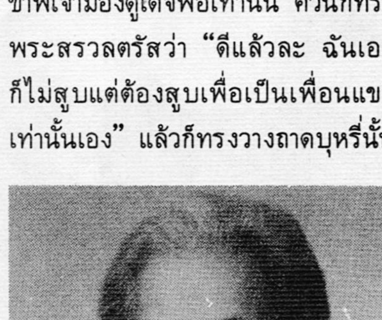
ข้าพเจ้าทูลตอบว่า "ไม่ได้กลัว แต่เกลียด"

ท่านว่า "เกลียดอะไร"

ข้าพเจ้าว่า "เกลียดว่าหางหลุดแล้วยังกระดิกได้"

ท่านตรัสว่า "พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "หอมหรือเหม็นก็เพราะเราเรียกมันเอง เขาจะเอาน้ำเน่าหรือน้ำหอมมาทาแขนเราทั้งแขน มันก็เหมือนกัน เราคงเรียกมันว่าเหม็นหรือหอม ไม่ใช่คนอื่น"

พวกเรานิ่งฟัง แต่ดูเหมือนยังไม่สู้เข้าใจนักในเวลานั้น บางทีก็ตรัสว่า "การพูดนั้นน่ะสำคัญที่รู้จักพูด ถ้าจะขอบุหรี่สูบสักตัว จะขอให้เขาเตะเอาหรือให้เขาให้ทั้งซองก็ได้" เสด็จพ่อไม่ทรงบังคับเราเลยสักอย่างเดียว ถ้าจะโปรดให้ทำอะไรก็ทรงอธิบายจนเราหมดสงสัยแล้วก็ทำได้ดี เมื่อตอนทรงกลับเข้ารับราชการใน พ.ศ. 2466 ตรัสแก่ข้าพเจ้าว่า "นี่แน่ะ พ่อจะต้องรับแขกฝรั่งอีกแล้ว เพราะถ้าทำราชการก็หนีไม่พ้น และถ้าผู้ชายเขามา เขาก็มีเมียมีลูกมาด้วย เราจึงต้องมีผู้หญิงรับ เพราะพ่อจะพาผู้หญิงไปห้องแต่งตัวไม่ได้ พ่อจะวานใครเขามาเป็นแม่บ้านรับแขกให้ก็ได้ แต่พ่ออายว่ามีลูกไม่ดีพอจะรับแขกเธอจะรับหน้าที่นี้ให้พ่อได้ไหมล่ะ ถ้าได้พ่อจะหาครูมาสอนให้เต็มที่เท่าที่ผู้หญิงเราควรจะมีจะเป็น ไม่ต้องอายผู้หญิงฝรั่ง ข้าพเจ้าทูลรับว่าได้ ท่านจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นขออะไรตอบแทนบ้างได้ไหม ข้าพเจ้าทูลถามว่า "หม่อมฉันมีอะไรถวายเด็จพ่อด้วยรึเพคะ" ท่านตอบว่า "มีซี แล้วก็ทรงนับนิ้วพระหัตถ์ว่า 1. ไม่สูบบุหรี่ 2. ไม่เต้นรำ 3. ไม่ขับรถ และทรงอธิบายว่า "การสูบบุหรี่นั้นไม่เห็นมันสวยตรงไหน มือก็เหลือง ปากก็เขียว พ่อเสียสตางค์ค่าบุหรี่มากแล้ว เธอไม่ต้องช่วยอีก" และเมื่อไปรับพระราชทานกลางวันที่พระราชวังบัคกิงแฮม ควีนแมรี่พระราชทานบุหรี่ให้ข้าพเจ้าสูบ ข้าพเจ้ามองดูเด็จพ่อเท่านั้น ควีนก็ทรงพระสรวลตรัสว่า "ดีแล้วละ ฉันเองก็ไม่สูบแต่ต้องสูบเพื่อเป็นเพื่อนแขกเท่านั้นเอง" แล้วก็ทรงวางถาดบุหรี่นั้น

หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระธิดาทรงฉายที่หน้าพิพิธภัณฑ์ กรุงกัมพูชา พ.ศ. 2467

ลงอย่างเก่า และเมื่อแรกได้รับเชิญให้ไปเฝ้าข้าพเจ้าวิตกมาก เพราะไม่เคยเข้าราชสำนักยุโรป จึงทูลปรารภกับเสด็จพ่อ ท่านทรงแนะว่า "อย่าพยายามทำเป็นฝรั่ง เพราะเธอไม่ใช่ฝรั่ง ถ้าทำขึ้นแล้วมันก็เป็นของเก๊ เก็บเอากิริยาดีของแม่ไว้เถิด เพราะคนดีเหมือนกันทั่วโลกไม่ต้องตกใจ" แล้วก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ 2. การเต้นรำ ท่านทรงอธิบายว่า เมืองไทยมันร้อนยังไม่ต้องการกระโดดโลดเต้น และไม่เห็นมันมีศิลปะตรงไหน ถ้าเขาเต้น Lancer ลานเซอร์ หรือ Waltz วอลซ์กันเมื่อไรพ่อจะอนุญาต อีกประการหนึ่ง วงเลือกของเธอมันก็อยู่ในพวกสถานทูต ถ้าเต้นกับคนหนึ่งไม่เต้นกับคนหนึ่ง มันจะกลายเป็นการเมืองว่าโปรนั่นโปรนี่ สู้เต้นไม่เป็นเสียเลยดีกว่า แต่ต้องรักษาคำพูดนะต้องเต้นไม่เป็นจริง ๆ" และข้าพเจ้าก็เต้นไม่เป็นจนบัดนี้ ครั้งหนึ่งเคยทูลวิงวอนว่า ขอประทานเต้นสักครั้งเถิด เพราะดนตรีมันเพราะจริง ๆ ท่านกลับตอบว่า "อ้าว อยู่ดี ๆ ก็มาสารภาพว่าเป็น Weakling (ผู้อ่อนแอ) บังคับตัวเองไม่ได้ คนที่บังคับตัวเองไม่ได้แล้วจะไปบังคับใครได้" 3. ขับรถ ท่านว่า "ไม่มีอะไรนอกจากความรักของพ่อที่มีต่อลูก พ่อเชื่อว่า ผู้หญิงไม่ได้ทำมาสำหรับเครื่องยนต์กลไก ฉะนั้นถ้าพ่อรู้ว่าเธอกำลังถือพวงมาลัยอยู่คราวไรก็จะรู้สึกทุกทีว่ากำลังจะไปตาย ฉะนั้นให้ความสบายใจแก่พ่อนิดเดียวไม่ได้หรือ" ก็เป็นอันจนและรับได้ทั้ง 3 อย่าง สิ่งที่ทรงสอนมีอีกข้อหนึ่งว่า "เห็นอะไรดีก็ให้ถามว่าทำไมถึงดีอย่างนั้น ถ้าเห็นอะไรชั่วเลวก็ให้นึกถามว่า ทำไมจึงชั่วเลวถึงเพียงนั้น คำว่าทำไมคำเดียวจะช่วยให้เรามีปัญญา แต่จะต้องหาคำ

พระธิดาในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถ่ายที่วังเชิงสะพานดำรงสถิตย์

ตอบที่เป็นความจริงให้ได้ อย่าลำเอียงด้วยอคติ" อีกข้อหนึ่งนั้นจะติอะไรให้นึกเสียก่อนว่าเป็นเราจะทำอย่างไร ในเรื่องศาสนาทั้งท่านทรงพาไปดูศาสนาต่าง ๆ เช่นพิธีในศาสนาคริสต์ ในศาสนาอิสลาม จนเราเกิดอยากรู้อยากเข้าใจในเรื่องของเราเอง ท่านจึงสอนให้อ่านพระธรรม และอยากจะทูลถามท่านอย่างไรก็ได้ ข้าพเจ้าทูลถามจนท่านเคยตรัสว่า "ถ้าเป็นผู้ชายจะเตะเดี๋ยวนี้" ข้าพเจ้าก็หัวเราะทูลว่า "เอาดีเพราะอยากรู้ ถ้าไม่รู้ก็ทำไม่ถูก" ถ้าเห็นเราอ่านหนังสือท่านถามทุกทีว่าอ่านเรื่องอะไร แล้วทรงแนะให้ว่าควรอ่านแต่ที่ให้ความรู้ เช่นชีวิตคนต่าง ๆ และหนังสือที่มีชื่อเสียงว่าดี เพราะเรื่องอ่านเล่นนั้นอ่านแล้วก็ลืม ดูหนังสนุกกว่า ตรัสว่าหนังสือเป็นเพื่อนที่ดีและอยู่ในอำนาจเรา ไม่ชอบก็เก็บเข้าตู้ไว้ ไม่เหมือนคุยกับคนไม่ถูกใจก็ต้องทนเพราะไล่เขาไม่ได้

ในเรื่องการแต่งงานนั้น ไม่ได้ทรงหวงแหนประการใด ท่านตรัสแต่ว่าเป็นเรื่องชีวิตของตัวเอง ทุกข์หรือสุขก็เป็นของตัวคนเดียวไปตลอดชีวิต พ่อเป็นแต่จะต้องอายว่ามีลูกโง่ ๆ แต่พ่อก็มีลูกคนอื่น ๆ ที่พอจะแก้หน้าได้ บางทีก็ตรัสว่า เกิดมาเป็นผู้หญิงนั้นเสียเปรียบมาแต่เกิดแล้วยังจะมานั่งท้าวแขนให้ผู้ชายเขาเลือกอีกหรือ ทำไมเราไม่เป็นผู้เลือก ท่านทรงอนุญาตให้เรามีแขกมาหาได้ที่บ้าน แต่ไม่โปรดให้ไปบ้านคนอื่น เพราะตรัสว่า คนดีเขาไม่รังเกียจที่จะมาพบผู้ใหญ่ด้วยที่บ้าน ถ้าคนไม่ดีจึงชักชวนไปให้พ้นผู้ใหญ่พ่อขออย่างเดียวแต่อยู่พบเล่นหัวกันมาก ๆ อย่าอยู่ลำพังสองต่อสอง จะได้เป็นพยานกัน ทรงอธิบายว่าแต่ก่อนแม้ในยุโรปผู้หญิงสาวจะไปไหนก็มีผู้ใหญ่ไปด้วยเรียกว่า Chaperon แชฟเปรอน ไม่ได้แปลว่าผู้คุมแต่เขาไปเป็นเพื่อนเป็นพยาน ไม่ให้ใครรังเกียจว่าเป็นหญิงเที่ยว ฉะนั้นเราไม่ควรจะรังเกียจแชฟเปรอน แต่ลงท้ายก็ทรงอนุญาตให้ไปกับพี่ ๆ น้อง ๆ ได้สำหรับข้าพเจ้าและหญิงเหลือที่อยู่กับท่านนั้น จะไปไหนต้องทูลลา ถ้าหากไปโดยไม่บอกกล่าวกลับมาท่านก็ไม่พูดด้วย ซึ่งทำให้เรากลัวเสียยิ่งกว่ากริ้วออกมาเสียดีกว่า ถ้าเราแต่งตัวฟู่ดฟิ้ดตามสมัยเกินไป เช่นผูกริบบิ้นรอบหัวหรือใส่ดอกไม้ใกล้หู พอท่านลงมาเจอก่อนขึ้นรถ ท่านก็บอกว่า "พ่อไปด้วยไม่ได้ พ่ออาย" ทำเอาเราอายหนักขึ้นไปอีก ต้องรีบถอดทิ้งทันที พูดถึงเรื่องความรัก ท่านอธิบายว่า "รักมันมี 2 หน หนแรกมันตื่นเต้น เรียกว่า passion คือหลง อยู่ด้วยกันไปมันก็ค่อย ๆ หายตื่น จางลงไปทุกที ตอนนี้แหละจะอยู่กันยืดหรือไม่ยืดก็อยู่ตอนนี้ ถ้ากลับรู้ใจกันเป็นเพื่อนสนิทกันได้แล้ว ความรักจริงจึงจะเกิดและไม่มีแตกกันจนตาย พ่อบอกให้อย่างใจผู้ชาย เธอจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ตามใจ พ่อไม่ต้อง

ทุกข์สุขกับเธอ เธอรับคนเดียวยิ่งกว่าใคร ๆ" ข้าพเจ้าเคยได้ยินท่านตรัสเมื่อเวลาพี่สาวน้องสาวจะแต่งงานว่า "หมั้นแล้วก็แต่งเลย พ่อไม่ชอบให้เอาลูกสาวพ่อไปเที่ยวฟัดไปฟัดมาและทรงสั่งสอนว่า "ผู้ชายนั้นไม่เหมือนกันทุกคน เพราะฉะนั้นจะสอนอย่างไรก็ไม่ได้ ได้แต่ต้องไปเรียนเขาเอาเอง แล้วทำอย่างไรก็ตาม ต้องให้เขารู้สึกว่าเขาได้เธอมาอยู่ด้วยนั้นดีกว่าเขาอยู่คนเดียว"

ในเรื่องเสรีภาพที่ชอบพูดถึงกันนั้น ท่านทรงอธิบายว่า "อยู่ที่ตัวเราเองคือ 1. ไม่ทำความชั่ว เพราะจะต้องเก็บเป็นความลับ 2. ไม่เขียนจดหมายลับ 3. ไม่มีหนี้ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้เราตกอยู่ในอำนาจผู้อื่นได้ แล้วเวลานอนสวดมนต์จบแล้วให้ตรวจดูตัวเองว่าตั้งแต่เช้ามาจนวางหัวลงนอนนี้ เราได้ทำอะไรบ้าง และมีอะไรผิดบ้าง ในวันนี้ให้ถือเป็นบทเรียนและสัญญาใจว่าจะไม่ทำอีกให้ทุกคืน" ข้าพเจ้ายังจำเรื่องแต่งตัวไม่เรียบร้อยได้ดี วันหนึ่งหญิงบรรดาลฯ น้องสาวข้าพเจ้าชวนให้ข้าพเจ้าและหญิงเหลือไปซื้อผ้าตัดเสื้อที่ห้างไวท์อาเวย์ ถนนเจริญกรุง ทางไปรษณีย์กลางด้วยกันกับเธอ เราตอบว่าไม่ไปละ ขี้เกียจแต่งตัว เพราะเสด็จพ่อท่านทรงสั่งไว้ว่าจะไปไหนให้แต่งตัวให้เรียบร้อย อย่าให้ฝรั่งดูถูกได้ว่าพ่อเลี้ยงลูกเป็นไพร่ ไม่มีระเบียบ หญิงบรรดาลฯ บอกว่า ก็อย่าลงจากรถก็แล้วกัน เธอจะลงไปเลือกแล้วเอามาให้ดูที่รถแต่คนเดียว เราก็ไปทั้งแต่งตัวอยู่กับบ้าน ใส่เกือกแตะไปนั่งในรถ เผอิญคนขายของไม่ยอมให้เอาผ้ามาดูที่รถ หญิงบรรดาลฯ ก็มาฉุดเรา 2 คนลงไปดูจนได้ว่าไม่มีใครเห็นดอก พอกลับมาถึงวังก็พอดีเสด็จพ่อทรงยืนอยู่ที่จอดรถพอดี แรกท่านก็ยิ้มแย้มถามว่าไปไหนมาลูก เราหน้าเสียทูลว่าไปซื้อผ้าตัดเสื้อที่ไวท์อาเวย์แล้วค่อย ๆ เปิดประตูรถลงไป พอท่านเห็นว่าเราไม่ได้แต่งตัวเท่านั้น พระพักตร์ก็บึ้งไปทันที ตรัสว่า "ไปแต่งตัวเสียให้เรียบร้อยแล้วมาไปกับพ่อ" แล้วท่านก็ไปแต่งพระองค์ เราก็ไปแต่งตัวด้วยหน้างอแต่ไม่กล้าเถียง ท่านไม่ตรัสอะไรอีกเลยจนขึ้นนั่งบนรถกันเรียบร้อยแล้ว ท่านก็ตรัสกับคนขับรถคำเดียวว่า "ไปห้างไวท์อาเวย์" เรามองดูตากัน พูดไม่ออก รู้สึกอายคนขายของแทบเดินไม่ไหว

เสด็จพ่อทรงกวดขันเข้มงวดกับเราอย่างไรก็ตาม แต่ท่านประทานความสุขให้เราทุกอย่างที่เด็กจะพึงมีพึงได้ บางวันเสด็จลงมาเสวยเย็นมองดูกับข้าวไม่อร่อยก็ตรัสว่า "ไปกินร้านเจ๊กกันเถอะ" ไปถึงแล้วใครอยากกินอะไรก็สั่งเอง อิ่มแล้วเลยพาไปดูหนัง ถ้าหนังดีก็ทรงชวน บางทีเราก็ชวนท่าน เรามีแบดมินตัน มีโกรเก มีการเลี้ยงเพื่อนฝูงได้เสมอ เวลาวันประสูติท่านหรือวันเกิดเราก็เลี้ยงดูกันสนุกสนานและมีการเล่นแปลก ๆ ที่ทรงคิดให้เล่นกันอยู่เสมอ บางทีก็เอาหนังเล็กมาดูที่บ้าน และจับสลากกันเป็นต้น เราไม่เคยรู้สึกเบื่อหน่ายที่อยู่กับพระองค์ท่านเลยแม้แต่น้อย ฉะนั้นถ้ายังมีชาติภพสำหรับเราอยู่ในโลกใดก็ดี ขอให้เราได้ไปเกิดเป็นลูกเสด็จพ่ออีกทุก ๆ ชาติไป แม้จะทรงเป็นเพียง นายดิศ และจนแสนจน

ยามเยาว์เห็นโลกล้วน แสนสนุก
เป็นหนุ่มสาวก็หลงสุข ค่ำเช้า
กลางคนเริ่มเห็นทุกข์ สุขคู่ กันนอ
ตกแก่จึ่งรู้เค้า ว่าล้วนอนิจจัง

พระนิพนธ์ทรงแต่ง เมื่อ พ.ศ. 2476

(ตัดตอนจาก พระประวัติลูกเล่า ของ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล)

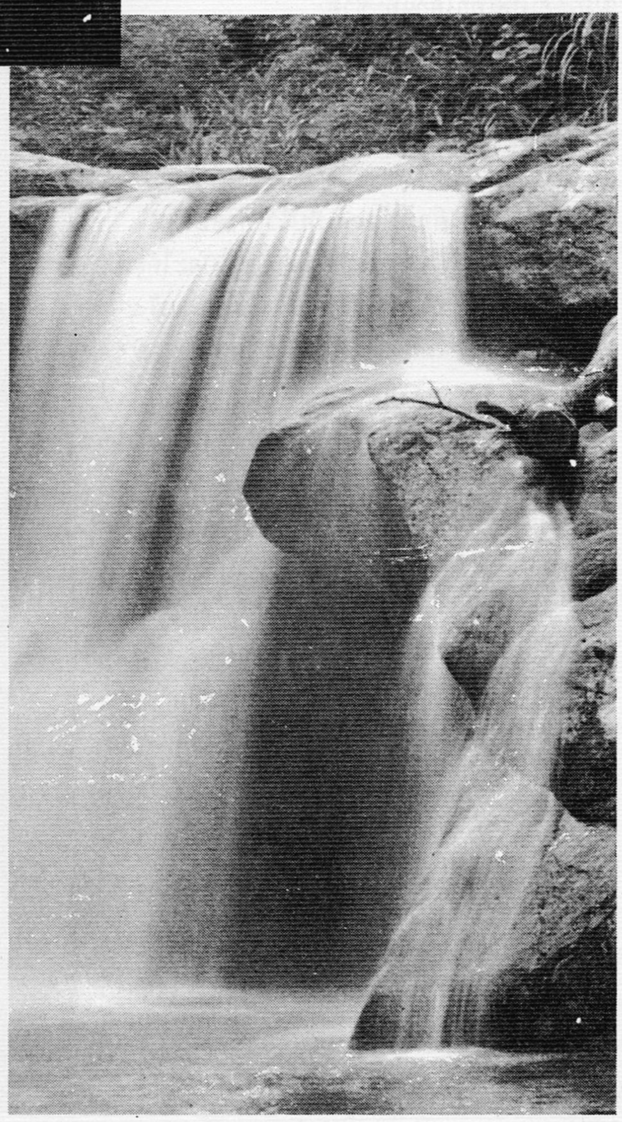

ลำนำ.......

ดวงใจเจ้าเติบใหญ่จากใครกัน

โลกหมุนเวียนเปลี่ยนไปไม่เคยนิ่ง
สรรพสิ่งเคลื่อนคล้อยรอยวิถี
สัมพันธ์ชีพพันธะล้อมรอบปถพี
หนึ่ง**ชีวี**จากไปมีใครแทน

กว่าจะ**มีชีวี**หนึ่งซึ่งช่างคิด
กว่าจะมีชีวิตอันสดใส
กว่าจะเรียนรู้ซึ้งซึ่งจริงใจ
กว่าจะได้คุณค่าคำว่า**...คน**

อาจต้องผ่านความไม่รู้อยู่หลายด้าน
อาจต้องผ่านความหวานอันขื่นขม
อาจหัดเดินพลาดมาประสา**คน**
อาจต้องฝนทั้งน้อยเป็นร้อยเข็ม

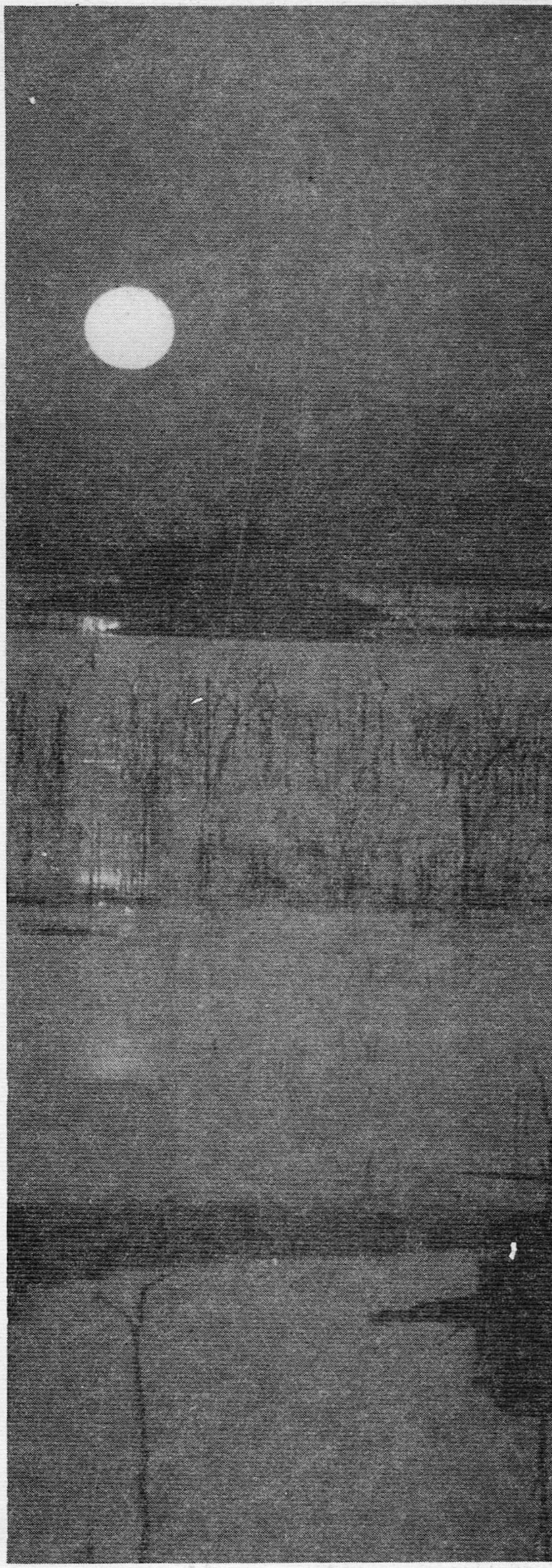
มนุษย์หรือคือใครในโลกนี้
คือชีวีหนึ่งใดในแดนหล้า
ไม่ยิ่งใหญ่กว่าใครใครในโลกา
หากแต่ว่า**...**ชีวิต**ยัง**ทำสิ่งใดเพื่อใครกัน

การต่อสู้เพื่อ**ยังนั้น**ยังยาก
การต่อสู้เพื่อหมู่มากยิ่งยากกว่า
มี**บทเรียน**มากมายใต้ท้องฟ้า
ให้เริ่มต้นให้ศึกษาเพื่อฝ่าฟัน

บทเรียนหนึ่งอาจไม่ใช่ดังใจคิด
อีกบทเรียนอาจผิดก็เป็นได้
หลายบทเรียนไม่ได้สอนให้นอนใจ
หากมีไว้ตั้ง**คำถาม**ความเป็นจริง

คำถามผุดอาจไร้ในคำตอบ
ความรอบคอบคือสงสัยไปทุกสิ่ง
เรื่องพลาดพลั้งธรรมดาอย่าประวิง
เพราะความจริงเรานี้ก็มี**ครู**

ครุ ผ่านประสบการณ์กลางน้ำเชี่ยว
กลางเกาะเปลี่ยวเหน็บหนาวราวจะสิ้น
ยังมีหวังมีแรงแห่งชีวิน
ไม่ยอมสิ้นเพราะความเปลี่ยวที่เดียวดาย
ผู้มาก่อนบันทึกโลกและชีวิต
สิ่งใดคิดก่อไว้บอกให้รู้
ครูเคยขาดครูเลยสร้างทางของครู
ทาง ยังอยู่รอให้ใครต่อเติม

ศึกษา **ทาง** ที่ปูไว้ให้รอบด้าน
บางทางสร้างบิดเบี้ยวไปจะได้แก้
บางทางขาดต่อใหม่ไม่ยอมแพ้
ไม่มัวแต่ยิ้มรับกับ **วันวาน**

วันวาน คือประสบการณ์อันทรงค่า
เติมกำลังวังชาให้กล้าแกร่ง
ผกโผผินบินไปไม่ระแวง
ดวงตะวันยังแจ้งแฝง **พลัง**

พลังงาน สร้างคนให้รู้ค่า
พลังใจเติมชีวาให้กล้าหวัง
พลังรักชักนำความสัมพันธ์
พลังฝันสรรค์ **สร้างร่าง** ของตน

เมล็ดพันธุ์ก่อ **ร่างสร้าง** ต้นกล้า
หลายหยดน้ำจากพารารวมเป็นสาย
ก้อนหินใหญ่แน่นหนักจากเม็ดทราย
โอ้...ดวงใจเจ้าเติบโหญ่จากใครกัน

มนสิกุล...*ผู้แต่ง*

เมื่อคุณต้องการเพลินกับทุกสัมผัส
จอห์นนี่ วอล์กเกอร์ แบล็กเลเบิ้ล
Johnnie Walker
BLACK LABEL
Old Scotch Whisky
ศักดิ์ศรีที่เหนือกว่า